

2009

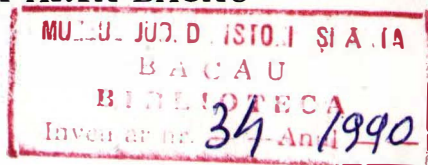
CARPICA

XVI

1984

2009

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ BACĂU

452P/
1998

CARPICA

XVI

COLEGIUL DE REDACȚIE :

VASILE FLOREA — responsabil ;
IOAN MITREA — responsabil adjunct ;
ALEXANDRU ARTIMON ;
VIOREL CĂPITANU ;
VIORICA FILIMON ;
MIRCEA FILIP ;
DORINEL ICHIM.

CARPICA

**Publicația Muzeului de istorie și artă
BACĂU**

**Orice corespondență va fi trimisă
pe adresa : Muzeul de istorie și artă
Bacău, str. Karl Marx, nr. 23,
cod. 5500, BACĂU, R. S. ROMÂNIA**

CARPICA

**Revue de Musée d'histoire et d'art
de BACĂU**

**Tout correspondance sera envoyée
à l'adresse : Muzeul de istorie și artă
Bacău, str. Karl Marx, nr. 23,
cod. 5500, BACĂU, R. S. ROUMANIE**

CĂRPICA XVI

SUMAR

23 AUGUST 1944 — 23 AUGUST 1984

IOAN SCURTU, <i>Pregătirea politică a actului istoric de la 23 August 1944</i>	7
VASILE FLOREA, <i>Aspecte militare pe teritoriul județului Bacău la începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă declanșată la 23 August 1944</i>	17

ARHEOLOGIE — ISTORIE

IOAN MITREA, <i>Milenii de locuire în vatra orașului Bacău și împrejurimilor, până la prima mențiune documentară a localității</i>	23
VIOREL CĂPITANU, <i>O spadă de fier de tip akinakes descoperită la Găiceana, jud. Bacău</i>	51
VLAD ZIRRA, <i>Contribuția celtică la cultura daco-getică în concepția lui Vasile Pârvan</i>	55
VIOREL CĂPITANU, <i>Fibule de tip Latène descoperite în așezarea de tip „dava” de la Răcățău, com. Horgești, jud. Bacău</i>	61
IOAN MITREA, <i>Unele considerații privind originea, cronologia și semnificația etno-culturală a cușitelor cu volute descoperite pe teritoriul României</i>	85
SERGIU HAIMOVICI, <i>Studiul materialului faunistic din așezările de la Cîrligi-Filipești (sec. II-V e.n.) și Izvoare-Bahna (sec. VI-IX e. n.)</i>	95
ALEXANDRU ARTIMON, <i>Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Troțuș</i>	101
IOAN CIUTĂ, <i>Bacăul oglindit în documentele cancelariei Moldovei secolului al XV-lea</i>	127
IOAN MURARIU, <i>Ținutul Bacău în secolele XV-XIX</i>	133

GHEORGHE BURLACU, <i>Contribuții la cunoașterea Coblei de pe Siretul mijlociu</i>	151
PAUL PĂLTĂNEA, <i>Note la biografia lui Costache Rosetti-Teșcanu</i>	175
IONEL MARIN, <i>Din lupta antifascistă, antirevizionistă și antirăzboinică a maselor muncitoare din Valea Bistriței</i>	195

ETNOGRAFIE

DORINEL ICHIM, <i>Dovezi etnologice și paleoetnologice privind vechimea viti-culturii în Moldova centrală</i>	209
---	-----

RECENZII

AL. ZUB, <i>Pe urmele lui Vasile Pârvan</i> , Editura Sport-Turism, București, 1983 (Ioan Mitrea)	225
--	-----

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

ELENA ARTIMON, <i>Cronica activității secției de istorie pe anul 1983</i>	229
---	-----

NECROLOG

HADRIAN DAICOVICIU (Viorel Căpitanu)	235
---	-----

CARPICA XVI

SOMMAIRE — CONTENTS — INHALT

23 AOÛT 1944 — 23 AOÛT 1984

IOAN SCURTU, <i>La préparation politique de l'événement historique du 23 Août 1944</i>	7
VASILE FLOREA, <i>Aspects militaires sur la territoire du district de Bacău au commencement de la révolution d'émancipation sociale et nationale, antifasciste et antiimperialiste déclenché à 23 Août 1944</i>	17
ARCHEOLOGIE — HISTOIRE	
IOAN MITREA, <i>Millénaires d'habitation dans le foyer de la ville de Bacău et des environs, jusqu'à la première mention documentaire de la localité</i>	23
VIOREL CĂPITANU, <i>Une épée akinakes découverte à Găiceana, dép. de Bacău</i>	51
VLAD ZIRRA, <i>La contribution celtique à la formation de la culture dacogétique à la conception de Vasile Pârvan</i>	55
VIOREL CĂPITANU, <i>Fibules de type Latène découvertes dans une habitation de type „dava” de Răcău, du district de Bacău</i>	61
IOAN MITREA, <i>Quelques considérations concernant l'origine, la chronologie et la signification ethnique-culturelle des couteaux aux volutes découvertes sur la territoire de la Roumanie</i>	85
SERGIU HAIMOVICI, <i>L'étude du matériel faunique des établissements de Cîrligi-Filipești (II-V siècles n. è.) et Izvoare—Bahna (VI-IX siècles n. è.)</i>	95
ALEXANDRU ARTIMON, <i>Nouvelles contributions archéologiques concernant l'histoire de l'établissement urbaine de Tg. Trotuș</i>	101
IOAN CIUTĂ, <i>La ville de Bacău reflétée dans les documents de la chancellerie de la Moldavie du XV-e siècle</i>	127
IOAN MURARIU, <i>La région de Bacău aux XV-e — XIX-e siècles</i>	133

GHEORGHE BURLACU, <i>Contributions à la connaissance de Cobila de Siret moyen (XV-e — XIX-e siècles)</i>	151
PAUL PALTĂNEA, <i>Notes sur la biographie de Costache Rosetti-Teșcanu</i>	175
IONEL MARIN, <i>De la lutte antifasciste, antirévisionniste, contre la guerre des masses populaires de la Vallée de Bistrița</i>	195

ETNOGRAFIE

DORINEL ICHIM, <i>Témoignages ethnologiques et paléoethnologiques concernant l'ancienneté de la viticulture en Moldavie centrale</i>	209
--	-----

COMPTES RENDUS

AL. ZUB, <i>Pe urmele lui Vasile Pârvan</i> , Ed. Sport-Turism, București, 1983 (Ioan Mitrea)	225
---	-----

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

ELENA ARTIMON, <i>La chronique des activités du compartement d'histoire pendant l'année 1983</i>	229
--	-----

NÉCROLOGIE

HADRIAN DAICOVICIU (Viorel Căpitanu)	235
---	-----

PREGĂTIREA POLITICĂ A ACTULUI ISTORIC DE LA 23 AUGUST 1944

de Ioan SCURTU

23 August 1944 este rezultatul evoluției istorice a poporului român, al luptei sale îndelungate pentru libertate, independență și progres social. Parafrazându-l pe Bălcescu, putem afirma că revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944 este rezultatul veacurilor de „lucrare a poporului asupra lui însuși”. Acumulările de durată au făcut să se maturizeze condițiile pentru saltul hotărîtor — pentru trecerea la o nouă calitate — realizat în anumite condiții istorice, caracterizate prin existența regimului dictatorial, subordonarea țării intereselor Germaniei hitleriste, împingerea României în războiul antisovietic, ajungerea ei în pragul unei catastrofe naționale.

În vara anului 1944 nu se mai punea problema dacă o clasă socială sau alta, dacă un partid politic sau altul va reuși să-și impună voința, ci aceea a salvării poporului român însuși, a României ca stat independent și suveran.

23 August 1944 nu a fost un act spontan, izbucnirea nestăvilită a unei stări de nemulțumire și revoltă a poporului român împotriva regimului dictatorial și a războiului, ci un act îndelung și temeinic pregătit, care s-a desfășurat în conformitate cu un plan politic și militar minuțios elaborat, care sintetiza platforma pe care se realizase consensul național.

Nu a fost desigur ușor să se ajungă la acest consens, ci după multă trudă, după eforturi stăruitoare în timpul cărora au fost învinse numeroase obstacole de natură obiectivă și subiectivă. Spre exemplu, colaborarea dintre cele două clase antagoniste — proletariatul și burghezia — urma să se realizeze după decenii de aprige confruntări, în care clasa muncitoare s-a ridicat cu hotărîre împotriva exploatării capitaliste, în timp ce clasa dominantă nu a ezitat, în momentele critice pentru ea, să recurgă la represiuni sîngeroase (decembrie 1918, august 1929, februarie 1933). Partidul Comunist urma să lupte alături de Partidul Național-Liberal și de Partidul Național-Țărănesc, care-l scosese în afara legii, îl persecutaseră, numeroși comuniști trebuind să petreacă ani mulți în închi-

sori, unde fuseseră trimiși de guvernele național- liberale sau național- țărăniște. Partid republican prin însăși esența sa, Partidul Comunist trebuia să acționeze împreună cu cercurile Palatului, cu regele, care era simbolul unei societăți bazată pe exploatare și asuprire, pe care comuniștii aveau misiunea istorică să o lichideze.

Și totuși, Partidul Comunist a avut tăria, capacitatea, patriotismul de a pune mai presus de interesele sale (decurgînd din obiectivul fundamental — edificarea socialismului pe pămîntul României), interesele generale ale poporului român — în momentul istoric dat. În principalul său document programatic, din 6 septembrie 1941, Partidul Comunist Român declara: „Comuniștii, în interesul Frontului Unic Național, pentru zdrobirea fascismului cotropitor, pentru cucerirea drepturilor și libertăților democratice și cetățenești, a independenței poporului român, renunță la orice lozincă sau acțiune, care ar putea să-l *despartă* de celelalte partide și grupări politice, care sînt pentru dezrobirea națională a poporului român“. Evident, comuniștii nu renunțau și nu puteau renunța la „programul lor, la propagarea programului lor și a lozincilor finale“. ¹ Partidul Comunist a înțeles limpede că în joc nu era soarta unei clase sau categorii sociale, a unui partid politic sau a altuia, ci a poporului român, a statului român însuși.

În perioada iunie-decembrie 1941, caracterizată prin victoriile obținute de Germania pe frontul antisovietic, principalii lideri ai burgheziei nu au înțeles pe deplin gravitatea situației; ei n-au ezitat să adreseze lui Antonescu felicitări „pentru acțiunea militară întreprinsă“ ², pe care o considerau necesară în vederea restabilirii graniței de răsărit de dinainte de 28 iunie 1940. În momentul cînd, din ordinul lui Antonescu, armata română a depășit Nistrul, Maniu și Brătianu au început să adreseze conducătorului statului memorii prin care cereau retragerea trupelor în limitele granițelor naționale. ³ Ei n-au întreprins nici o acțiune concretă împotriva dictaturii antonesciene, mulțumindu-se cu anumite contacte cu diplomați din statele occidentale pentru a le expune punctul lor de vedere.

Deși era nominal „capul oștirii“ ⁴, regele Mihai n-a fost solicitat de Antonescu să-și pună semnătura pe „Proclamația către țară“ din 22 iunie 1941 ⁵, prin care se anunța intrarea României în război. Totuși, suveranul l-a însoțit în cîteva rînduri pe conducătorul statului pe front, act ce semnifica solidarizarea cu războiul antisovietic.

1 Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare se va cita: Arh.I.S.I.S.P.), cota Ab XXV-2.

2 Arh. ist. centr., fond. Președ. Cons. Min., dos 48/1940, f. 98-99, dos. 25/1940, f. 135-139.

3 Ilie Ceaușescu, *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burgheze din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940 — august 1944*, în „File din istoria militară a poporului român“, vol. I, 1973, p. 204.

4 „Monitorul oficial“, nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.

5 „Universul“, nr. 164 din 22 iunie 1941 (ediție specială).

În această etapă, singur Partidul Comunist a avut o atitudine clară și fermă, a înțeles că războiul se ducea exclusiv în interesul Germaniei, că pentru poporul român el nu putea aduce decât nenorociri. În rezoluția C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941⁶ se arăta că împingerea României în război a creat o situație foarte gravă, care pune în joc „viața sau moartea poporului român, cotropit de banda sîngeroasă din Germania și aruncat în acest măcel nimicitor“. În asemenea condiții, Partidul Comunist — dîndu-și seama că deosebirile de clasă socială, de partid politic, ideologice, religioase etc., treceau pe un plan secundar — aprecia că datoria sa „față de poporul român“ era aceea de a organiza lupta împotriva războiului, pentru alungarea hitleriștilor din țară, doborîrea dictaturii lui Antonescu, „pentru o Românie liberă și independentă“. În acest document se formula pentru prima dată ideea creării Frontului unic național, pornindu-se de la concepția că nu numai comuniștii, dar și „social-democrații, național-țărăniștii, țărăniștii-radicali, liberali, masele largi de sub influența lor“ urăsc războiul și regimul dictatorial. Pe linia unor mai vechi aprecieri, se afirma că aceste mase „trebuie eliberate de sub influența șefilor lor și ciștigate pentru Frontul unic de eliberare a poporului român“.

Foarte curînd însă, în Platforma-program din 6 septembrie 1941⁷, P.C.R. nu mai făcea această disociere între mase și conducători, înțelegînd că și aceștia trebuiau atrași pe calea colaborării în vederea realizării Frontului unic național, pentru îndeplinirea dezideratelor fundamentale ale întregii națiuni. Partidul Comunist a elaborat și baza politică, programatică a colaborării: încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, alăturarea țării și lupta comună cu Uniunea Sovietică și celelalte țări democratice împotriva hitlerismului; alungarea din țară a cîmpitorilor hitleriști, recucerirea libertății și independenței naționale a României; răsturnarea dictaturii Antonescu și realizarea unui guvern al independenței naționale alcătuit din reprezentanții tuturor forțelor patriotice; anularea dictaturii de la Viena și eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă; amnistie generală, politică, militară și agrară, desființarea lagărelor de concentrare și de muncă, restabilirea drepturilor și libertăților cetățenești democratice ș. a. Partidul Comunist propunea această platformă și se declara „gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, persoanele politice și cu toți patrioții români, pentru realizarea oricărei revendicări din Platformă, punînd ca singur criteriu al colaborării: atitudinea față de ocupații hitleriști, de slugile lor trădătoare de țară și de războiul criminal împotriva Uniunii Sovietice“. Așadar, în mai puțin de trei luni de la declanșarea războiului împotriva Uniunii Sovietice, P.C.R. a reușit să elaboreze programul politic vizînd salvarea țării, precum și linia sa strategică și tactică, pornind de la concepția că această acțiune nu aparținea unei anumite clase sau unui singur partid politic, ci poporului român, tuturor forțelor democratice, patriotice, antifasciste și antiimperialiste.

6 Arh. I.S.I.S.P., cota Ab XXV-10.

7 *Ibidem*, cota Ab XXV-2.

În această etapă liderii partidelor burgheze nu au răspuns apelului făcut de comuniști, deși unele contacte, sporadice, au avut loc, în cadrul cărora fiecare parte își expunea propria poziție față de problemele cu care se confrunta România.

Hotărîrea lui Antonescu de a continua războiul alături de Hitler, marile pierderi suferite de armata română, cotitura istorică produsă în desfășurarea celui de al doilea război mondial după Stalingrad, încheierea coaliției Națiunilor Unite, au influențat mișcarea de rezistență din România, inclusiv acțiunile politice vizînd înlăturarea regimului dictatorial și încetarea ostilităților împotriva statului sovietic. Perioada decembrie 1941-aprilie 1944 s-a caracterizat prin activizarea forțelor politice din țară, prin eforturi stăruitoare de a găsi soluțiile adecvate scoaterii României din impasul în care fusese adusă de Antonescu.

P.C.R. a rămas consecvent orientării stabilite în septembrie 1941, în documentele sale ulterioare — din rîndul cărora se degajă cel din ianuarie 1942, intitulat „Pieirea sau salvarea poporului român”⁸ — fiind dezvoltate și concretizate ideile și modalitățile de realizare a colaborării preconizate. Un prim succes de seamă a fost obținut în toamna anului 1943, cînd a luat ființă Frontul Patriotic Antihitlerist, care grupa P.C.R., Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Madosz-ul, Partidul Socialist-Țărănesc, avînd la bază obiectivele stabilite de comuniști.

Conducătorii Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal au continuat să trimită memorii lui Antonescu, să țină legătura cu unii diplomați din Marea Britanie și S.U.A., mai ales din capitalele statelor neutre, sondînd condițiile în care România ar putea ieși din război și încheia armistițiul cu Națiunile Unite.⁹

O anumită tendință de detașare de politica lui Antonescu se înregistrează și la curtea regală, devenind evidentă și publică în discursul rostit de regele Mihai cu prilejul Anului Nou 1943.

Contactele stabilite de Partidul Comunist cu liderii partidelor burgheze și cu Palatul au permis cunoașterea reciprocă a pozițiilor exprimate de fiecare parte și descifrarea posibilităților de colaborare.

În înaintarea lor victorioasă, armatele sovietice au intrat, la sfîrșitul lunii martie 1944, pe teritoriul României. La 2 aprilie 1944 guvernul sovietic a declarat că intrarea Armatei Roșii în România era determinată de motive strict militare și că „Uniunea Sovietică nu urmărește achiziționarea vreunei părți a teritoriului României”.¹⁰ În ziua de 4 aprilie guvernul sovietic a propus oficial guvernului român încheierea armistițiului; punctul al doilea al condițiilor de armistițiu prevedea: „Restabilirea frontierei româno-sovietice după tratatul din 1940”.¹¹ La 15 mai, Ion Antonescu a respins condițiile de armistițiu, astfel încît apărea posibilitatea iminentă a transformării României într-un uriaș teatru de război, cu toate consecințele ce decurgeau din acest fapt.

⁸ *Ibidem*, cota Ab XXVI, nr. inv. 1933.

⁹ A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 271-278.

¹⁰ *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II, București, Edit. didactică și pedagogică, 1976, p. 158.

¹¹ *Ibidem*, p. 159.

Forțele patriotice au căutat să prevină o asemenea eventualitate, reușind, printr-un efort demn de cele mai luminoase pagini din istoria României, să oprească evoluția spre prăpastie și să asigure un nou curs, firesc și logic, dezvoltării poporului nostru.

După mai multe întâlniri și dezbateri, între Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat s-a ajuns, la 10 aprilie 1944, la un acord principal de colaborare, iar la 18 aprilie a fost aprobat textul manifestului comun, elaborat de Lucrețiu Pătrășcanu și Ștefan Voitec.¹² Difuzat cu prilejul zilei de 1 Mai, manifestul aducea la cunoștința publică înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, chemînd „pe toți muncitorii, organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile, indiferent de culoare politică, creștină religioasă și apartenență socială, la lupta, hotărîtă pentru: Pace imediată. Răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste; izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane! Sprijinirea Armatei Roșii eliberatoare, alianța cu Uniunea Sovietică, Anglia, Statele Unite. Pentru o Românie liberă, democratică și independentă!”¹³ Era deci formulat un program politic de acțiune, care viza nu numai interesele clasei muncitoare, ci ale întregului popor român, nu numai a celor două partide muncitorești, ci ale tuturor forțelor politice democratice și patriotice.

Înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare a constituit un moment de însemnătate istorică în lupta de eliberare a poporului român; a întărit rolul conducător al proletariatului în mișcarea de rezistență, a grăbit procesul de unire a tuturor forțelor democratice, patriotice, antihitleriste.

În momentul cînd se difuza manifestul Frontului Unic Muncitoresc, Gh. Tătărescu propunea crearea unui Comitet Național, alcătuit din „actualii și foștii președinți ai partidelor politice, al căror program este compatibil cu o înțelegere cu Uniunea Sovietică și din foștii președinți de Consiliu, ale căror credințe și linie de conduită nu se opun acestui act politic”; semnificativă era precizarea: „Președintele (delegatul) Partidului Comunist — azi partid național — va face parte din acest Comitet”.¹⁴ Liderii național-țărăniști și național-liberali, au refuzat colaborarea cu Tătărescu. Pe de altă parte, prin intermediul lui Petre Bejan și a lui N. D. Cocea, s-a stabilit o legătură între Gh. Tătărescu și Partidul Comunist, angajîndu-se negocieri, care au condus la perfectarea unui acord de colaborare, semnat la 26 mai 1944. Documentul consemna formarea Coaliției Național-Democratice, din care făceau parte organizațiile componente ale Frontului Patriotic Antihitlerist, Partidul Social-Democrat, gruparea liberală condusă de Gh. Tătărescu, precum și Partidul Naționalist-Democrat (condus după moartea lui N. Iorga de dr. Petre Țopa); aceasta

¹² „Jurnalul de dimineață”, VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945; *Un act istoric. Cum s-a înfăptuit Frontul Unic Muncitoresc*, în „Magazin istoric”, nr. 1/1967.

¹³ Arh. I.S.I.S.P., cota A XXVIII-3.

¹⁴ Ioan Scurtu (coordonator), Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, D. Smîrcea, *Istoria României între anii 1918—1944, Culegere de documente*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1982, p. 452-453.

își propunea să lupte pentru : „1. Pregătirea acțiunii politice menite să realizeze ieșirea României din război și încheierea armistițiului cu Națiunile Unite. 2. Eliberarea teritoriului național de sub jugul trupelor de ocupație și reincorporarea Transilvaniei de nord prin alungarea coteropitorilor. 3. Ieșirea României din Axă, restabilirea raporturilor tradiționale ale României cu puterile occidentale și cu foștii ei aliați și prieteni, precum și încheierea, în același timp, pentru epoca de după pace, a unei alianțe cu Republicile Sovietice Socialiste, organizându-se astfel o colaborare permanentă în toate domeniile. 4. Reașezarea instituțiilor democratice la temelilele vieții politice a statului român“. ¹⁵

După o suită de negocieri bilaterale s-a ajuns la începutul lunii mai 1944, la constituirea unui organism comun, alcătuit din reprezentanții Partidului Comunist, Partidului Social-Democrat, Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal, numit Comitet Central de acțiune, care a ales un Birou, alcătuit din : P. Constantinescu-Iași și Vasile Bigu din partea P.C.R., Ghiță Popp și Ion Hudică din partea național-țărăniștilor, Bebe Brătianu și Gh. Zamfirescu din partea național-liberalilor, Iosif Jumanca și Ștefan Voitec din partea P.S.D.; în cadrul Biroului s-a elaborat și definitivat platforma politică de colaborare ¹⁶. La 12 iunie emisari români la Cairo sînt informați că Blocul celor patru partide era constituit. Platforma politică, intitulată „Declarație“, a fost semnată la 20 iunie de Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Titel Petrescu, Iuliu Maniu și Constantin I. C. Brătianu ; documentul prevedea : „1. Încheierea fără întârziere, în baza ofertei făcute de Aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiile posibile cele mai bune ; 2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale ; 3. În acest scop : înlăturarea regimului actual de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional-democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării. 4. Menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii conform cu interesele statului și poporului român“. ¹⁷ În „Declarație“ se făcea precizarea că partidele care alcătuiau Blocul Național-Democratic „își păstrează întreaga independență ideologică și politică, acordul intervenit neprivind decît punctele mai sus citate“ ; de asemenea, se menționa că în timpul tratatelor delegații partidelor comunist și social-democrat au propus participarea la Bloc și a Frontului Plugarilor, Uniunii Patrioților și Partidului Muncitoresc-Țărănesc, dar că în urma discuțiilor avute „delegații partidelor național-țărănesc și național-liberal declarînd că întrucît cele patru partide democratice din acest Bloc reprezintă aproape unanimitatea de opinii a țării și a forțelor patriotice, care au combătut în permanență atît orientarea alături de Axă, cît și regimurile de dictatură în interior, toți delegații au căzut de acord ca Blocul să fie constituit numai din aceste patru partide“. ¹⁸

15 „Drapelul“, II, nr. 158 din 3 iulie 1945.

16 „Jurnalul de dimineață“, VII, nr. 44 din 5 ianuarie 1945.

17 „România liberă“, II, nr. 9 din 10 august 1944.

18 *Ibidem*.

Alcătuirea Blocului Național-Democratic a însemnat înfăptuirea celei mai largi colaborări politice realizate până atunci în România după făurirea partidului politic al clasei muncitoare și o dovadă grăitoare a faptului că în momentele cruciale pentru soarta unui popor se pot realiza convergențe care în timpuri normale sînt cu totul scoase din calculul politic. Totodată, „Declarația” Blocului Național-Democrat avea să reprezinte, în fapt, programul de activitate al primului guvern constituit după înlăturarea regimului dictatorial; ea poate fi socotită programul imediat al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă declanșată la 23 August 1944. O analiză comparativă a acesteia cu „Platforma-program” a Partidului Comunist din septembrie 1941 arată că fondul este comun, că de fapt, liderii partidelor burgheze ajunseseră în situația de a accepta punctele de vedere formulate de comuniști cu aproape trei ani înainte.

În prima jumătate a anului 1944, legăturile dintre reprezentanții P.C.R. și cei ai Palatului s-au întetit. Începînd cu luna aprilie, Lucrețiu Pătrășcanu a purtat discuții nu numai cu emisari ai Palatului, ci și cu regele Mihai, fapt ce a grăbit procesul de realizare a unui acord. În noaptea de 14/15 iunie a avut loc, într-o locuință conspirativă a Partidului Comunist, o importantă întîlnire la care au participat: Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnăraș din partea P.C.R., gen. Gheorghe Mihail, gen. C. Sănătescu, gen. C. Vasiliu-Rășcanu, col. D. Dămăceanu, I. Mocsony-Stircea și Mircea Ioanițiu din partea armatei și cercurilor Palatului, Grigore Niculescu-Buzești, delegat oficios al Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal.¹⁹ După dezbateri aprinse a fost acceptat punctul de vedere al Partidului Comunist privind înlăturarea prin forță a dictaturii antonesciene; a fost constituit un Comitet Militar format din gen. Gh. Mihail, gen. C. Vasiliu-Rășcanu, col. D. Dămăceanu.²⁰ În ziua de 15 iunie 1944, C. Sănătescu a comunicat reprezentanților P.C.R. acordul regelui asupra planului insurecției armate.

Astfel, în vara anului 1944 s-a definitivat un amplu sistem de alianțe, cuprinzînd toate formațiunile și grupările politice, toate partidele interesate în răsturnarea dictaturii antonesciene, revenirea la regimul democratic, scoaterea țării din războiul hitlerist și alăturarea ei la coaliția Națiunilor Unite, eliberarea nordului Transilvaniei de sub ocupația horthystă, redobîndirea independenței și suveranității României.

O privire atentă a sistemului de alianță încheat arată limpede că Partidul Comunist era factorul comun al acestora; cercetarea modului cum s-a ajuns la realizarea lui evidențiază că principalul factor de inițiativă, de contact a fost tot Partidul Comunist, și aceasta încă de la angrenarea țării în războiul antisovietic. Desigur, Frontul Unic Național preconizat de comuniști în vara anului 1941 nu s-a realizat sub forma unui organism cu o structură interioară riguros clădită, de sus și pînă jos, cu un singur organ de decizie pentru toate formațiunile politice afiliate; tot atît de adevărat este și faptul că în cadrul alianțelor făurite —

19 V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronică unor zile istorice*, București, Edit. Academiei, 1972, p. 41.

20 *Ibidem*.

Frontul Patriotic Antihitlerist, Frontul Unic Muncitoresc, Coaliția Național-Democratică, Blocul Național-Democratic, acordul cu Palatul — nu exista o prevedere care să stipuleze rolul conducător al Partidului Comunist, după cum nici comuniștii nu și-au revendicat atunci acest rol. Au fost aici în primul rând motive de tactică, efortul de a menaja susceptibilitățile colaboratorilor, de a pune pe primul plan numai și numai obiectivele național-patriotice și a evita orice element care ar putea crea fisuri în sistemul de alianțe, în efortul întregului popor, a tuturor claselor și categoriilor sociale de salvagardare a intereselor supreme ale României.

Dar este un fapt de necontestat că Partidul Comunist a fost forța politică cea mai activă, sufletul și dinamizatorul mișcării de rezistență a poporului român, că s-a orientat de la început, în mod ferm, spre salvarea țării prin forțele interne, a elaborat programul care a stat la baza tuturor sistemelor de alianțe încheiate, că era factorul comun al acestor alianțe, că a militat cu fermitate pentru înlăturarea regimului dictatorial, pentru angajarea armatei în această acțiune națională. Fără a diminua sau nega contribuția celorlalte forțe politice la pregătirea și îndeplinirea actului de la 23 August, se cuvine subliniat — în spiritul adevărului istoric obiectiv — rolul Partidului Comunist de inițiator, organizator și conducător al luptei poporului român împotriva dictaturii antonesciene și a războiului antisovietic, a mișcării de rezistență din țara noastră, care a culminat cu insurecția din august 1944.

După 20 iunie 1944 au avut loc mai multe întâlniri conspirative între reprezentanții Blocului Național-Democratic și cei ai Palatului în vederea stabilirii componenței viitorului guvern, a elaborării proclamației regale și a manifestului guvernului, a conținutului primelor decrete ce urmau a fi date publicității. În discuțiile anterioare, care au dus la crearea *Blocului Național-Democratic*, se clarificaseră principalele obiective de urmărit, iar „Declarația” semnată la 20 iunie a constituit baza documentelor ce trebuiau elaborate. De aceea, nu a fost greu să se ajungă la un acord, fără discuții prelungite. Pentru spiritul de colaborare și înțelegere ce a existat, este semnificativ faptul că proiectul proclamației regale a fost elaborat de Lucrețiu Pătrășcanu împreună cu doi membri ai Palatului și „acceptat în întregime, după oarecari discuții” de ceilalți participanți.²¹ În aceeași atmosferă au fost elaborate și adoptate proiectul declarației guvernului, precum și decretele de amnistie politică generală, de desființare a lagărelor de internare ș. a.

În ziua de 23 august, prezentându-se la Palat, Ion Antonescu a recunoscut că situația României „este critică”, dar n-a acceptat să încheie imediat armistițiul. În baza prerogativelor sale, regele a hotărât desărcinarea lui Antonescu din funcția de conducător al statului și arestarea lui. A urmat punerea în practică a hotărârilor convenite anterior, precum și adoptarea unor măsuri impuse de desfășurarea evenimentelor. Astfel,

21 Arthur Gould Lee, *Crown Against Stikle*, London, 1950, p. 69 ; Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, I. Saizu, D. Șandru, *Din istoria unei zile (Contribuții la cronologia insurecției române din august 1944)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, Iași, XVI, 1979, p. 36.

s-a constituit noul guvern sub președinția lui C. Sănătescu în care Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Constantin Titel Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu, semnatorii declarației de constituire a Blocului Național-Democrat, ocupau funcția de miniștri de stat fără portofoliu; titularii de departamente, cu excepția celui de justiție (Lucrețiu Pătrășcanu, ad-interrim) și externe (Grigore Niculescu-Buzești) fiind militari și tehnicieni. A fost imprimată pe disc proclamația regelui și declarația guvernului; spre sfârșitul zilei au fost semnate primele decrete, prin care se acorda amnistia generală și se desființau lagărele de internare. Deși liderii partidelor burgheze s-au prezentat la Palat a doua zi dimineața, evenimentele au decurs în conformitate cu planurile stabilite (atît din punct de vedere politic, cît și militar).²²

La ora 22,12 postul național de radio a difuzat proclamația regelui: „În ceasul cel mai greu al istoriei noastre, am socotit, în deplină înțelegere cu poporul meu, că nu este decît o singură cale de salvare a țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediată încetare a războiului cu Națiunile Unite. Români, Un nou guvern de uniune națională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voința hotărîtă a țării de a încheia pace cu Națiunile Unite. România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta și orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și cu Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile ne-au garantat independența țării și neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania de nord ne-a fost răpită.”²³ În declarația guvernului se preciza: „Astăzi, dictatura a fost înlăturată. Poporul român reîntră în drepturile lui. Regimul politic pe care îl vom înfăptui va fi un regim democratic, în care libertățile publice și drepturile cetățenești vor fi garantate și respectate.”²⁴

Actul de la 23 August 1944 a fost temeinic pregătit, a constituit punctul culminant al unei ample mișcări politice desfășurate în timp, care a asigurat tocirea multor asperități și contradicții, a condus spre formularea unui program în care erau sintetizate aspirațiile fundamentale ale întregii națiuni. Aici se află explicația faptului că el a fost primit cu entuziasm de poporul român, care s-a angajat, de la început, în lupta pentru înfăptuirea obiectivelor anunțate, pentru înfringerea trupelor hitleriste, eliberarea teritoriului patriei, redobîndirea independenței și suveranității României. Această plenară ridicare la luptă amintea de vremurile istorice cînd românii, conștienți de jertfele pe care le vor da, nu ezitau să înfrunte pe cei ce-i călcau pămîntul și-i furau averile. În fond, 23 August se înscria în acea suită de evenimente memorabile care au înobilat istoria României.

²² Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc (1926—1947)*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983, p. 492-493.

²³ „România liberă”, II, nr. 11 din 24 august 1944.

²⁴ *Ibidem*.

În același timp, 23 August este și un început de ev. nou. Subliniind semnificația acestui eveniment, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „Insurecția din august 1944 a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României.“²⁵

R É S U M É

LA PREPARATION POLITIQUE DE L'EVENEMENT HISTORIQUE DU 23 AOÛT 1944

L'act historique du 23 août été sérieux préparé par les forces politiques et patriotiques dans Roumanie. En 6 septembre 1941, le Parti Communiste de Roumanie élaboré une plate-forme ayant contenu profondément patriotique, qui prévoyait le reversement de la dictature d'Antonescu, le retrait du pays de la guerre antisoviétique et le retournement des armes contre l'Allemagne, la formation d'un gouvernement comprenant les représentants de toutes les forces antifascistes, la réalisation de réformes démocratiques. Les communistes se déclarèrent prêts à coopérer avec tous les partis, groupements et personnalités politiques, quelles que soient leur position de classe et leur convictions idéologiques, pour réaliser n'importe quelle prévision de cette plate-forme, en fixant comme seul critérium de la coopération la lutte contre les occupants hitlériens et leurs laquais du pays.

En 1943 fut constitué le Front Patriotique Antihitlérien qui réunissait, aux côtés du P.C.R., l'organisation : Le Front des Laboureurs, l'Union des Patriotes, le Parti Socialiste-Paysan, l'Organisation des Travailleurs Hongris de Roumanie (Madosz). En avril 1944, l'unité d'action fut réalisée entre le Parti Communiste de Roumanie et le Parti Social-Démocrate par la création du Front Unique Ouvrier qui constituait la charpente de la collaboration de toutes forces politiques résolues à lutter pour la libération du pays. En mai 1944, le Parti Communiste conclut un accord en vue d'une action commune avec le groupement libéral dirigé par Gheorghe Tătărescu. En juin 1944 fut constitué le Bloc National Démocratique comprenant le Parti Communiste, le Parti Social-Démocrate, le Parti National-Paysan et le Parti National-Libéral. L'activité déployée du Parti Communiste pour la réalisation d'une large colalisation de forces a assuré la victoire du 23 août 1944.

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român. Culegere de texte*, București, Edit. militară, 1983, p. 515.

**ASPECTE MILITARE PE TERITORIUL JUDEȚULUI
BACĂU LA ÎNCEPUTUL REVOLUȚIEI DE ELIBERARE
SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ
ȘI ANTIIMPERIALISTĂ, DECLANȘATĂ
LA 23 AUGUST 1944**

de Vasile FLOREA

În luna august 1944, când inițiativa strategică trecuse în întregime de partea trupelor sovietice, comandantul suprem sovietic a executat o puternică lovitură la aripa de sud a frontului sovieto-german pe direcția Iași-Chișinău. România ocupa, în calculele comandamentului german, un spațiu geografic de mare importanță strategică, deoarece de aici se putea dezvolta o ofensivă în Peninsula Balcanică și alta spre Europa Centrală. În scopul de a opri ofensiva sovietică, Hans Friessner, comandantul grupului de armate „Ucraina de sud” a „concentrat în porțiunea de front Iași-Chișinău-Marea Neagră, 47 de divizii, dintre care trei de tancuri și una motorizată”.¹

„În dispozitivul de apărare al grupului se aflau și două armate române: Armata 3, care forma împreună cu Armata 6 germană, gruparea Dumitrescu, situată între Prut și Marea Neagră; Armata 4, împreună cu Armata 8 germană și corpul 17 Armată germană formau gruparea Wöhler, situată între Prut-Soveja-Cășin”.² Grupul de armate „Ucraina de Sud”, denumire improprie la această dată, avea în față Fronturile 2 și 3 ucrainiene aproximativ 90 de divizii în care intra și divizia română Tudor Vladimirescu.

Frontul 2 ucrainean a primit misiunea să execute lovitura principală pe direcția Iași-Vaslui-Fălciu și, în strinsă legătură cu Frontul 3 ucrainean, să nimicească gruparea inamicului din zona Iași-Chișinău ca să cucerească inițial aliniamentul Bacău-Fălciu.

La 20 august 1944 „dată la care se declanșează ofensiva forțelor sovietice, aliniamentul Frontului germano-sovietic trecea în Nordul Moldovei și sudul Bucovinei sensibil la est de Carpații Orientali de-a lungul colinelor premontane, după care, cam în dreptul Pașcanilor el se recurbă în unghi drept intersectînd Siretul, Prutul și ajungînd la Nistru”³.

1 Ion Coman, P. Dămăceanu, Ion Gheorghe, *Marea conflagrație a sec. XX*, Ed. Politică, București, 1971, p. 383.

2 *Ibidem*, p. 383.

3 *Ibidem*, p. 386.

Ofensiva sovietică rupe apărarea germană în podișul Moldovenesc și pe Nistrul inferior, cu o iuțea care l-a determinat pe comandantul grupului de armate „Ucraina de Sud” să renunțe la ocuparea dispozitivului fortificat Focșani-Nămoloasa-Brăila, unde el spera, inițial, să oprească înaintarea trupelor sovietice. Puternica ofensivă sovietică a dus la ruperea în două a grupării Wöhler, o parte fiind împinsă pe direcția Roman-Bacău.

Hans Friessner, aflat temporar cu cartierul său general la Slănic Moldova, dădea ordine contradictorii, confuze, deoarece el nu deținea informații precise privind situația reală asupra evenimentelor revoluționare ce se desfășurau la București.

La 23 August 1944, la Slănic Moldova, în atmosfera încordată a cartierului general al grupului de armate germane „Ucraina de Sud” se luau încă, la ora 18,50 decizii în care intra în calcul cooperarea armatei române. Abia târziu seara, după ora 20, ne informează istoricul vest-german Andreas Hillgruber⁴, Hans Friessner se convinge de arestarea mareșalului I. Antonescu și duce tratative cu Gen. Sănătescu, șeful noului guvern, privind statutul prizonierilor germani în România.

Comentind semnificația declanșării revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, istoricul german Hans Kissel scria „pentru grupul de armate «Ucraina de Sud» 23 August 1944 înseamnă nu numai și nu atât pierderea unui aliat cât mai ales adăugarea unui nou adversar”⁵.

Evenimentele revoluționare de la 23 August 1944 au provocat consternare și derută în rîndul șefilor militari germani de la Slănic-Moldova, care, sub presiunea retragerii precipitate a trupelor germane au încercat un nou tur de orizont asupra fișiei de baraj între Focșani și Dunăre. Astfel, comandamentul german n-a mai avut posibilitatea de-a folosi sistemul de fortificații părăsit de unitățile române în noaptea de 24 spre 25 august 1944, „cu excepția citorva cazemate de pe Valea Troțușului care au fost ocupate pentru scurt timp de rămășițe ale unor unități hitleriste retrase de pe front”⁶. În retragere prin trecătorile Carpaților Orientali, hitleriștii au jefuit și incendiat satele Preluci-Brusturoasa și Palanca pe Valea Troțușului și Poiana Sărată de pe Valea Oituzului. Numeroși cetățeni au însoțit trupele sovietice și române pe potecile și înălțimile Carpaților Orientali ajutîndu-i să scurteze calea, să evide ambuscadele inamicului și să asigure surprinderea în acțiuni. Așa au procedat locuitorii satelor Asău, Goioasa, Ciobănuș și Straja care au călăuzit o unitate sovietică și una română, ajutîndu-le să ocupe tunelul de la Goioasa

4 Andreas Hillgruber, Hitler, König Carol und Mareschall Antonescu. Die deutsch — rumänischen Beziehungen, 1938—1944, conf. Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 31.

5 Eugen Bantea, *Insurecția română în Jurnalul de război al grupului de armate germane Ucraina de Sud*, Ed. Militară, 1974, p. 65.

6 Gh. Zaharia, C. Vayda, Gr. I. Badea, I. Bunta, M. Covaci, C. Fodor, A. Simion, Gh. Țuțui, *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 190.

și să deschidă comunicația din Valea Troțușului. „Dacă în sud armatele fronturilor 2 și 3 ucrainian, trecind prin zonele unde inamicul hitlerist fusese zdrobit de trupele române, trebuiau să se desfășoare la poalele sudice ale Carpaților Meridionali, s-a prevăzut ca alte unități sovietice să pătrundă în interiorul arcului carpatic, direct peste Carpații Orientali, spre a-i forța și debușa în estul Transilvaniei”⁷.

În ciuda marii presiuni sovietice, trupele germane aflate la „extremitatea nordică pe versanții Obcinei Mari, apoi pe versanții estici ai munților Stinișoarei, intersectați pe la mijlocul lor, după care linia frontului urma în 30-31 august traseul versanților estici ai munților Bistriței, în fața Ceahlăului și atingea munții Ciucului”⁸, continuau să-și mențină coeziunea, creasta principală a Carpaților putând fi trecută abia în a doua decadă a lunii septembrie. Dimpotrivă spre sud, „forțele sovietice au împins pe germani la trecătorile principale (Ghimeș-Palanca, Uz, Oituz) și în ultimele zile ale lui August le-au depășit, luptele, continuând în zona muntoasă de la vest de aceste defilee”⁹. În fața celor trei armate sovietice (Arm. 40-a, Arm. 7 și un grup hipomecanizat) care asaltau Carpații Orientali, comandamentul german, avantajat în defensivă de terenul muntos, opunea forțe foarte reduse (două divizii plus câteva grupuri de luptă)¹⁰. De exemplu, grupul de luptă care bara „trecătoarea Oituz avea în componere doar foarte puține forțe de infanterie (două companii de pușcași) și câteva tunuri antiaeriene de 8,8 cm, iar grupul Festner, care asigura la Goioasa, Valea Troțușului spre nord-vest, cuprindea circa 500 de oameni, iar la trecătoarea Ghimeș, grupul de luptă avea doar 150 de oameni”¹¹. Aceasta este sensul regretului exprimat de Friessner în memoriile sale postbelice (Verratene Schallachten, Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien), referindu-se la segmentul carpatic care a intrat în raza insurecției române.

În pofida acestor poziții, după 28 august situația trupelor germane și ungare a devenit foarte critică pe frontul din Carpații Orientali, mai ales în sectorul Oituz, Coșna-Ghimeș-Bicaz. Încă de la 27 august trupele maghiare purtau lupte grele pentru apărarea Văii Uzului, iar comandamentul Grupului de armate Ucraina de Sud este constrins să schimbe a doua oară misiunea Div. 4 munte, pentru a fi aruncată, spre răsărit în Valea Uzului și trecătoarea Oituz. Regimentul 8 grăniceri, după ce a acționat împotriva trupelor germane, s-a deplasat pe itinerariul Valea Tarcăului-Valea Asăului-Comănești, Moinești-Bucșești, pregătindu-se pentru curățirea masivului Berzunți de forțele hitleriste.

Forțele româno-sovietice străpung frontul de apărare hitlerist în mai multe puncte, înaintând sub foc inamic aproximativ 6-8 km., în Pasul

7 Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 114.

8 Eugen Bantea, *op. cit.*, p. 115.

9 *Ibidem*, p. 115.

10 *Ibidem*, p. 116.

11 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, p. 89, cf. E. Bantea, *op. cit.*, p. 116.

Oituz. Luptele purtate în această zonă în următoarele zece zile au fost foarte grele, deoarece trupele germane și ungare, avantajate de teren, opuneau o rezistență înverșunată. La 30 august, se înscrie o pagină memorabilă în istoria acțiunilor insurecționale pe teritoriul județului Bacău. Trupele române au atacat trupele ungare pe la sud de strimtoarea Ghimeș, forțându-le să se retragă la 4 km de granița impusă prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940. După ce a fost curățit de inamici, masivul Berzunți, unde au fost capturați 500 de militari germani și o mare cantitate de armament, ofensiva trupelor române pe direcția Cașin-Oituz s-a intensificat. Pe teritoriul de vest al județului Bacău de unde începe zona muntoasă, au avut loc mari bătălii ofensive care au forțat trupele germano-maghiare să părăsească intrindul secuiesc, înlesnind traversarea Carpaților Răsăriteni de către forțele româno-sovietice pornite din vestul Moldovei. Succesiunea retragerii repetate a trupelor germane se reflectă și în deplasarea sediilor comandamentelor grupului de armate Ucraina de Sud și a armatei a 8-a germane. În speță grupul de armată „Ucraina de Sud” și-a avut comandamentul la Slănic Moldova pe 23-24 august; la 25 august s-a aflat la Sfintu Gheorghe, la 26 august la Bodoc, apoi la Sovata. Traseul postului de comandă ale armatei a 8-a a fost ceva mai puțin, „sacadat”. Comănești în zona Bacău (23 august), Miercurea Ciuc (24-26 august), Toplița (27 august)¹². Rezultă astfel o extrem de frecventă schimbare a posturilor de comandă, reflectare a crizei provocate aripei sudice a dispozitivului strategic nazist și evoluția rapidă a situației de insecuritate a trupelor hitleriste pe teritoriul județului Bacău, precum și poziția importantă a acestui teritoriu în ansamblul operațiilor de traversare a Carpaților Orientali de către trupele româno-sovietice în Transilvania.

ASPECTS MILITAIRES SUR LE TERRITOIRE DU DISTRICT DE BACĂU
AU COMMENCEMENT DE LA REVOLUTION D'ELIBERATION SOCIALE ET
NATIONALE, ANTIFASCISTE ET ANTIIMPERIALISTE DÉCLANCHÉ
À 23 AOÛT 1944

R É S U M É

En commençant du Août 1944, l'initiative stratégique appartient totalement à l'armée soviétique, qui a exécuté une offensive dans le secteur méridional du front soviéto-allemand en ayant l'orientation générale vers Iași-Chișinău.

Dans ce contexte, éclate à 23 Août la révolution d'élaboration sociale et nationale, antifasciste et antiimperialiste.

¹² Eugén Bantea, op. cit., p. 121.

La signification de la révolution roumain, de point de vue militaire, a été soulignée par l'historien allemand Hans Kissel qui écrivait :... „pour le groupe de l'armée Ucraina du Sud“, 23 Août 1944 signifie non seulement la perte d'un allié mais surtout l'acquisition d'un nouvel adversaire“.

Entre 24 et 31 Août, sur le territoire du district de Bacău eut lieu des nombreuses luttes menés par l'armée roumain contre l'armée allemande, surtout dans les région montagneuses des Carpats Orientaux.

Pendant le retrait, les troupes hitleristes ont incendié des villages et ont commis des massacres.

Dans les vallées de Trotuș, Oituz et dans le défilé de Ghimeș les roumains, ont menés des luttes acharnées contre les troupes hitleristes en libérant la zone toute entière jusqu'à la fin du mois Août.

MILENII DE LOCUIRE ÎN VATRA ORAȘULUI BACĂU ȘI ÎMPREJURIMILOR, PÎNĂ LA PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ A LOCALITĂȚII *

de Ioan MITREA

1. Privire generală asupra mediului geografic

O privire, fie și generală, asupra mediului geografic din regiunea în care se situează vatra orașului Bacău cu împrejurimile sale se impune, ca o condiție sine qua non, atunci cînd încercăm să prezentăm locuirea umană multimilenară din acest spațiu, avînd în vedere interdependența dintre om și natură.

După cum se știe mediul geografic joacă un asemenea rol în viața așezărilor, în speță a oamenilor, încît se poate spune că nici o așezare, începînd din cele mai vechi timpuri, nu a fost întemeiată la întîmplare.

Astăzi, în lumina materialismului dialectic și istoric, rolul mediului geografic în dezvoltarea societății omenești este apreciat în limitele și la proporțiile sale reale. Cu peste un secol în urmă K. Marx aprecia că „fertilitatea naturii constituie... o limită, un punct de plecare, o bază”¹, pentru producția socială, producție care la rîndul său este indispensabilă vieții umane. Omul, ca și alte ființe, intră în contact cu natura pentru a folosi ceea ce aceasta îi oferă, dar, spre deosebire de celelalte ființe, el nu se limitează numai la ceea ce i se oferă. Din cele mai vechi timpuri „omul a acționat mai mult sau mai puțin rațional asupra naturii; cunoștințele lui dezleagă treptat tainele mediului înconjurător”², pe care încearcă să și le apropie, pentru a le folosi spre binele său.

Nu trebuie pierdut din vedere și faptul că de multe ori în trecut, mai ales în ultimul mileniu al epocii la care ne referim (secolele III—

* Realizat cu prilejul împlinirii a 575 de ani de la prima atestare documentară a localității Bacău, prezentul material este menit a răspunde, în primul rînd, cerințelor învățămîntului, de cunoaștere de către profesori și elevi a problemelor de istorie locală. Sintetizînd principalele rezultate ale cercetărilor de pînă acum, privind locuirea multimilenară în vatra orașului Bacău și împrejurimilor, materialul se adresează deopotrivă tuturor celor interesați de începuturile istoriei pe meleagurile de la confluența Bistriței cu Siretul.

1 K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 606.

2 Vasile Cucu, *Geografia populației și a așezărilor umane*, ed. a II-a revizuită, E.D.P., Buc., 1981, p. 13.

XIII), cadrul natural a avut deseori și rolul de a asigura protecția așezărilor, respectiv a comunităților autohtone, în fața pericolului determinat de raidurile și invaziile unor străini, de la triburile populațiilor migratoare din sec. III—VII e.n., pînă la marea invazie tătaro-mongolă din 1241.

Dacă vatra orașului Bacău este situată la limita de est a Subcarpaților Moldovei, împrejurimile sale, spre vest, pătrund relativ mult în arealul subcarpaților, iar la est în Valea Siretului și unitățile orografice ale Podișului Moldovei, respectiv Podișul central Moldovenesc și Colinele Tutovei³.

Cu un climat temperat, în care se înregistrează variații medii anuale de la 8-9°C în zona subcarpatică, la peste 9°C în colinele Tutovei⁴ cu o bogată rețea hidrografică⁵, dominată de riul Șiret care „prin afluenții lui, e implantat în inima Moldovei ca un arbore cu rădăcinile adînc răsfrînte în pămîntul din care își trage seva din plin”⁶, cu soluri⁷ ce oferă condiții bune pentru agricultură și creșterea vitelor, cu întinse păduri, mai ales în vremurile de demult, ce mergeau dinspre zona de munte și subcarpatică pînă departe spre Valea Siretului și regiunea colinară, cu o variată și bogată floră și faună, precum și cu însemnate bogății ale subsolului, vatra orașului Bacău și a împrejurimilor sale a oferit dintotdeauna condiții favorabile vieții umane.

Se poate spune că asemeni altor regiuni ale spațiului est-carpatic sau pe un plan mai larg al întregului teritoriu carpato-dunărean-pontic, natura din vatra orașului Bacău și împrejurimilor sale prezintă „armonie și unitate datorită intercondiționărilor atît de strînse dintre componentele ei”⁸.

Pe baza descoperirilor arheologice, cum se va arăta în continuare, se poate spune că, din cele mai vechi timpuri și mai ales de la geto-daci încoace, vatra orașului Bacău cu împrejurimile sale, nu au cunoscut nici odată un vid demografic (fig. 1).

2. Dovezi de locuire din cele mai vechi timpuri pînă la geto-daci

Menționat pentru prima dată într-un document scris la 6 octombrie 1408⁹, orașul Bacău cu împrejurimile sale se dovedește, în lumina cercetărilor arheologice, a fi fost o străveche vatră de locuire umană. Dacă avem în vedere descoperirile aparținînd paleoliticului superior de la

3 I. Sîrcu, *Geografia fizică a R. S. României*, E.D.P., Buc., 1971, p. 180-391 ; N. N. Lupu, Iulia Văcărașu, C. Brînduș, *Județul Bacău*, Ed. Academiei, Buc., 1972, p. 5-6.

4 N. N. Lupu, Iulia Văcărașu, C. Brînduș, *op. cit.*, p. 35-39.

5 Idem, *op. cit.*, p. 40-47.

6 I. Simionescu, *Pitorescul României*, Buc., 1975, p. 213.

7 N. N. Lupu, Iulia Văcărașu, C. Brînduș, *op. cit.*, p. 49-61.

8 Victor Tufescu, Mircea Tufescu, *Ecologia și activitatea umană*, Ed. Albatros, Buc., 1981, p. 355.

9 M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 631-632.

Buda-Blăgești¹⁰ și Lespezi-Gîrleni¹¹, se poate aprecia că începuturile vieții umane în microregiunea la care ne referim coboară mult spre zorile istoriei în Carpați și la Dunăre.

În cele două așezări, de la Buda-Blăgești și Lespezi-Gîrleni, s-au descoperit mai multe faze de locuire, situate cronologic între cca. 25000-15000 ani î.e.n., din care s-au recoltat peste 1000 de piese tipice din gresie, silex și menilit, între care numeroase lame, străpungătoare, vîrfuri de tip „La gravette”, gratoare, burine¹².

Atît la Buda-Blăgești cît și la Lespezi-Gîrleni pe lângă unelte s-au descoperit vetre de foc, oase de animale vîinate pentru hrană și îmbrăcăminte (mai ales oase de bour, zimbru și ren și într-un foarte mic procent oase de cal și cerb)¹³. La Buda-Blăgești s-au găsit aglomerări de oase, mai ales de ren și bour (*Bos primigenius*), care au fost puse pe seama unor practici de magie, în legătură cu procesul vînatării, în scopul de a-și apropia vînatul și a-l prinde mai ușor¹⁴. Nu este exclus însă, așa cum s-a presupus în ultimul timp, ca aceste aglomerări de oase să fi avut o altă destinație, legată probabil de un anumit tip de locuință¹⁵.

La Lespezi-Gîrleni locuirea a fost de lungă durată, dar cu întreruperi. S-au descoperit șase niveluri de locuire, fiecare nivel corespunde unei scurte locuiri, rezultat al unor deplasări sezoniere ale grupurilor de vînatóri paleolitici în zona de la est de Carpați¹⁶.

Este foarte posibil ca încă din epoca paleoliticului superior (circa 35.000-10.000 î.e.n.)¹⁷, omul să fi locuit chiar în actuala vatră a municipiului Bacău. Pentru susținerea unei asemenea afirmații se aduce ca argument descoperirea, cu prilejul unor lucrări edilitare, pe str. Dr. Aroneanu, a unei unelte caracteristice paleoliticului superior (un racloir din silex negru vinețiu, de formă trapezoidală)¹⁸.

Dacă dovezile privind prezența omului în paleolitic și mezolitic în regiunea Siretului mijlociu, respectiv în vatra orașului Bacău și împrejurimi, sînt, în stadiul actual al cercetărilor, destul de puține, mult mai numeroase sînt mărturiile ce atestă prezența omului neolitic în acest spațiu geografic. „Revoluția neolitică” cu atributele sale¹⁹, a creat con-

10 C. S. Nicolaescu-Plopșor, Cap. în *Istoria României*, I, Buc., 1960, p. 24; idem, *Materiale*, VII, 1961, p. 21-25.

11 Maria Bitiri, *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 136-137; Maria Bitiri, V. Căpitanu, *Carpica*, 1972, p. 39-68.

12 C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Materiale*, VII, 1961, p. 21-25; C. S. Nicolaescu-Plopșor, V. Căpitanu, C. Buzdugan, și V. Ursachi, *Materiale*, VIII, 1962, p. 141-143; Maria Bitiri, V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 48-67.

13 Alexandra Bolomey, *Materiale*, VII, 1961, p. 25-27; O. Necrasov și M. Bulai-Știrbu, *Carpica*, IV, 1971, p. 7-19.

14 C. S. Nicolaescu-Plopșor, cap. în *Istoria României*, I, Buc., 1960, p. 24; V. Căpitanu, *Comunicări de istorie și filologie*, Bacău, 1973, p. 38.

15 Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, p. 33-34.

16 Maria Bitiri, V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 66-67.

17 Mircea Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 30.

18 *Municipiul Bacău — schiță monografică*, coordonator Ioan Ichim, Bacău, 1971, p. 40-41. Fără îndoială că o asemenea afirmație care presupune prezența omului în viitoarea vatră a Bacăului, cu multe mii de ani în urmă, se impune a fi confirmată și de alte descoperiri arheologice.

19 V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, Ed. științifică, Buc., 1966, p. 82-115.

diții mai bune de viață, fapt ce a favorizat sporirea numărului populației și respectiv a numărului de așezări. În epoca neolitică are loc o creștere demografică a omului sapiens²⁰ iar pentru etapa tirzie a neoliticului se vorbește chiar de o adevărată explozie demografică²¹.

În microregiunea în care se situează vatra orașului Bacău cu împrejurimile sale, prin săpături sistematice și mai ales prin cercetări de suprafață, au fost descoperite peste 40 de așezări din diferite etape ale epocii neolitice²². În stadiul actual al cercetărilor pentru neoliticul timpuriu și primele faze ale neoliticului mijlociu sînt semnalate un număr restrîns de așezări²³. În schimb pentru sfîrșitul neoliticului mijlociu și neoliticul tîrziu, se cunosc un număr mare de așezări, dintre care amintim, ca fiind mai importante, pe cele de la Mărgineni-Bacău²⁴, Aldești²⁵, Răcăciuni²⁶, Brad-Negri²⁷, Bogdănești-Traian, Cleja, Sohodor, Horgești, Răcătău²⁸, Fîntinele-Hemeiui²⁹ etc.

În așezările de la Răcăciuni, Aldești, Brad și Mărgineni-Bacău, în care s-au întreprins cercetări arheologice sistematice, s-a descoperit o mare cantitate de ceramică (fig. 2/1-2) de tip Cucuteni (aparținînd fazelor A, A-B și B), numeroase figurine antropomorfe și zoomorfe, unelte din piatră, corn și os³⁰.

Deosebit de importante sînt rezultatele cercetărilor arheologice de la Mărgineni-Bacău. Aici au fost efectuate săpături de amploare în așezarea de tip Cucuteni din punctul „Cetățuia“, situat pe înălțimea ce domină depresiunea Trebeș, la hotarul dintre satele Mărgineni și Trebeș.

La Mărgineni-Cetățuia³¹ au fost surprinse mai multe niveluri de locuire aparținînd culturii Cucuteni, fazele A2, A-B și B. Au fost dezvelite mai multe locuințe și gropi menajere sau de provizii, în care s-a găsit un bogat material, în primul rînd ceramică, de uz comun dar și ceramică pictată, mai multe figurine antropomorfe și zoomorfe, unelte din piatră, silix și os. Întregul material descoperit își găsește analogii în marile stațiuni de tip Cucuteni cercetate pe teritoriul Moldovei și în primul rînd la Cucuteni-Băiceni, Frumușica-Neamț, Hăbășești, Trușești, Izvoare, etc. Un interes deosebit prezintă descoperirea, la Mărgineni-Cetățuia, a unei locuințe-sanctuar, pe podeaua căreia, în apropierea vetei, s-a găsit un cap modelat din argilă avînd redată realist trăsăturile

20 V. Gordon Childe, *De la preistorie la istorie*, Ed. științifică, Buc., 1967, p. 74.

21 Dan Monah, *Carpica*, XIV, 1982, p. 33-35.

22 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *ArhMold.*, VI, 1969, p. 214-275 ; V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 140-157 ; cf. datele privind epoca neolitică.

23 Ibidem.

24 Dan Monah, *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 35-41.

25 V. Ursachi, *Carpica*, I, p. 133-140.

26 Ersilia Tudor, *SCIVA*, 24, 1973, 3, p. 283-291.

27 V. Ursachi, *op. cit.*, p. 171-174.

28 V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 141-142 ; 145-146, 157.

29 Informații Al. Artimon, care a efectuat cercetări arheologice la Fîntinele.

30 Cf. lucrările citate la notele 22, 24-27.

31 Dan Monah, *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 35-41 ; idem, *Documente noi descoperite și informații arheologice*, Buc., 1979, p. 15.

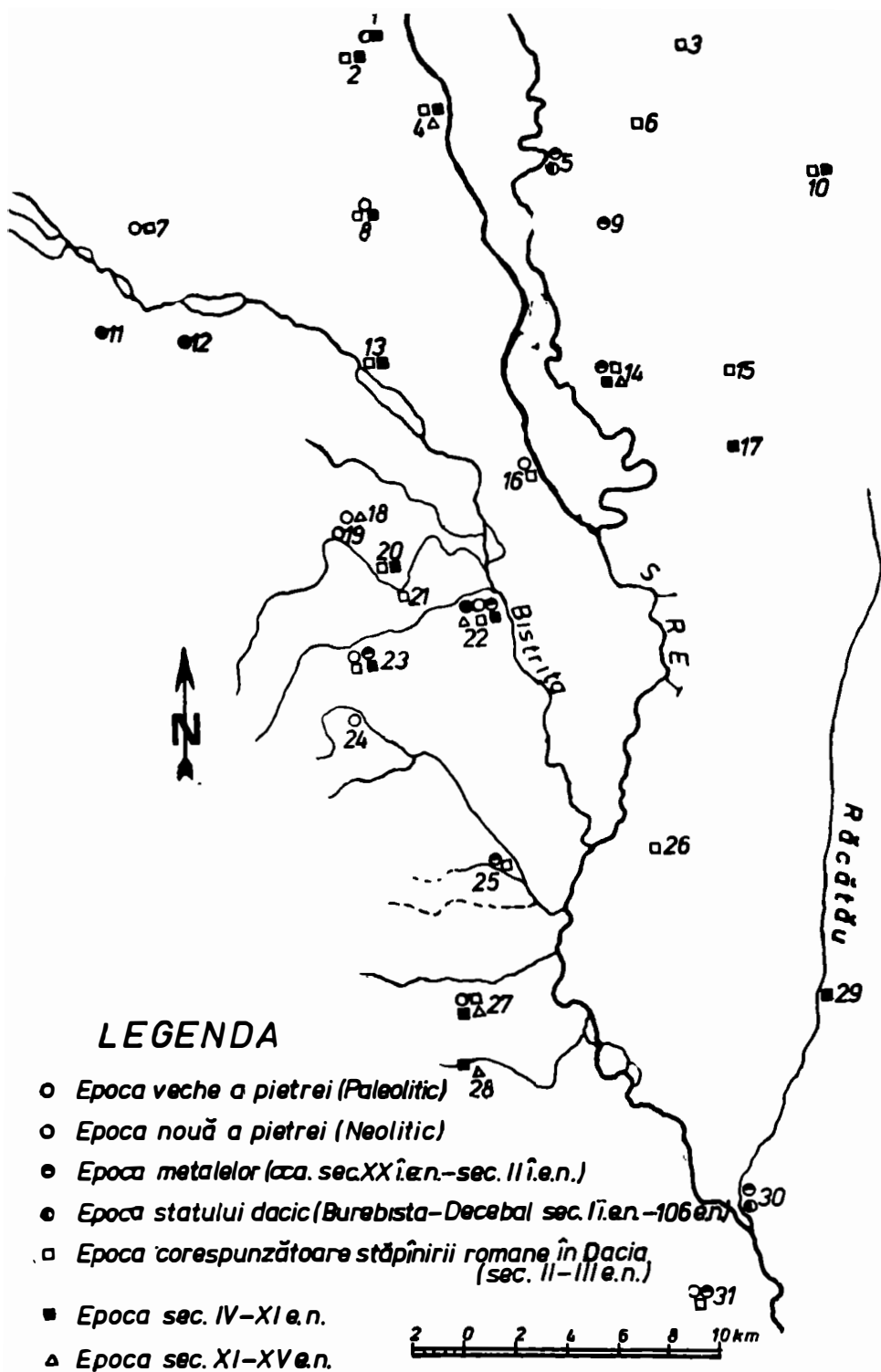

Fig. 1. — Principalele descoperiri arheologice din vatra oraşului Bacău şi împrejurimilor sale, din cele mai vechi timpuri pînă la începutul secolului al XV-lea.

1, Aldeşti ; 2, Cîrligî ; 3, Călugăreni ; 4, Filipeşti ; 5, Brad ; 6, Dămilenеşti ; 7, Racova ; 8, Bereşti-Bistriţa ; 9, Negri ; 10, Roşiori ; 11, Buda ; 12, Lespezi ; 13, Iteşti ; 14, Prăjeşti ; 15, Hertioana de jos ; 16, Săuceşti ; 17, Traian ; 18, Fintinele ; 19, Trebeş ; 20, Mărgineni ; 21, Baraţi ; 22, Bacău ; 23, Măgura ; 24, Luizi-Călugăra ; 25, Nicolae Bălcescu ; 26, Tamaşi ; 27, Fărăoani ; 28, Cleja ; 29, Horgeşti ; 30, Răcăţau ; 31, Răcăciuni.

feței. Ceramica descoperită în locuința-sanctuar, deci și capul modelat din argilă, aparțin fazei Cucuteni A2, faza datată, pe baza analizei prin metoda C14 a unor boabe de grâu și cărbuni de lemn, între anii 3600-3475 î.e.n.³²

După o perioadă de tranziție (cuprinsă între cca. 2500-2000 î.e.n.) atestată și în zona la care ne referim³³, comunitățile omenești au intrat în epoca bronzului (cca. 2000-1150 î.e.n.).

Civilizația bronzului, reprezentând în fapt etapa timpurie a civilizației tracice, este relativ bine documentată în vatra orașului Bacău și împrejurimilor sale. În regiunea la care ne referim, prin cercetări de suprafață și săpături sistematice au fost identificate peste 50 de așezări și necropole, majoritatea aparținând epocii bronzului mijlociu (cultura Monteoru) și bronzului târziu (cultura Noua)³⁴. Dintre cele mai importante stațiuni, în care s-au descoperit vestigii din epoca bronzului, menționăm pe cele de la Mîndrișca (Valea Seacă) și Răcăciuni³⁵, Luizi Călugăra, Itești, Săucești, Cleja, Secuieni³⁶, Răcătău³⁷, etc. Reține atenția tezaurul de obiecte din aur, descoperit la Răcătău în nivelul din epoca bronzului mijlociu (cultura Monteoru), care a aparținut unei femei, ce „făcea parte dintr-o familie cu un anumit rol în cadrul comunității tribale” cu centrul în acea așezare³⁸.

Menționăm că și în vatra orașului Bacău s-au descoperit dovezi ce atestă prezența unor așezări în epoca bronzului. Astfel în marginea de vest a orașului Bacău, cu ocazia lucrărilor de construcție a pasajului spre Mărgineni, au fost descoperite mai multe materiale arheologice ce indică existența unei așezări din epoca mijlocie a bronzului (Culturii Monteoru I C2)³⁹. Cu prilejul cercetărilor arheologice sistematice de la Bacău-Curtea Domnească, au fost descoperite și materiale ceramice (fig. 2/3) provenind dintr-o așezare care a fost încadrată în epoca târzie a bronzului (cultura Noua)⁴⁰.

Deși mai puțin numeroase, în stadiul actual al cercetărilor, o serie de descoperiri pun în evidență prezența unor comunități umane în vatra orașului Bacău și împrejurimilor sale în prima epocă a fierului (sec. XII — mijlocul sec. V î.e.n.). Așezări din Hallstattul timpuriu au fost puse în evidență la Brad⁴¹ și Răcătău⁴², unde au fost descoperite materiale ceramice de tip Cozia-Brad, atribuite secolelor X-IX î.e.n.⁴³. O

32 Ibidem.

33 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, passim; V. Căpitanu, *op. cit.*, passim.

34 Ibidem.

35 Al. Vulpe, *ArhMold.*, I, 1962, p. 61 și urm.; Gh. Bichir și Eug. Dogan, *Materiale*, VIII, 1959, p. 291 și urm.; Ersilia Tudor, *op. cit.*, p. 283-289.

36 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, passim; V. Căpitanu, *op. cit.*, passim. V. Căpitanu, *Comunicări de istorie și filologie, Bacău*, 1973, p. 39-40.

37 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, p. 51.

38 V. Căpitanu și V. Ursachi, *Carpica*, XI, 1979, p. 135-147.

39 V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 140, 4 a.

40 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225.

41 V. Ursachi, *Carpica*, I, 1968, p. 171-177.

42 V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 51-53.

43 V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 53 și nota 13.

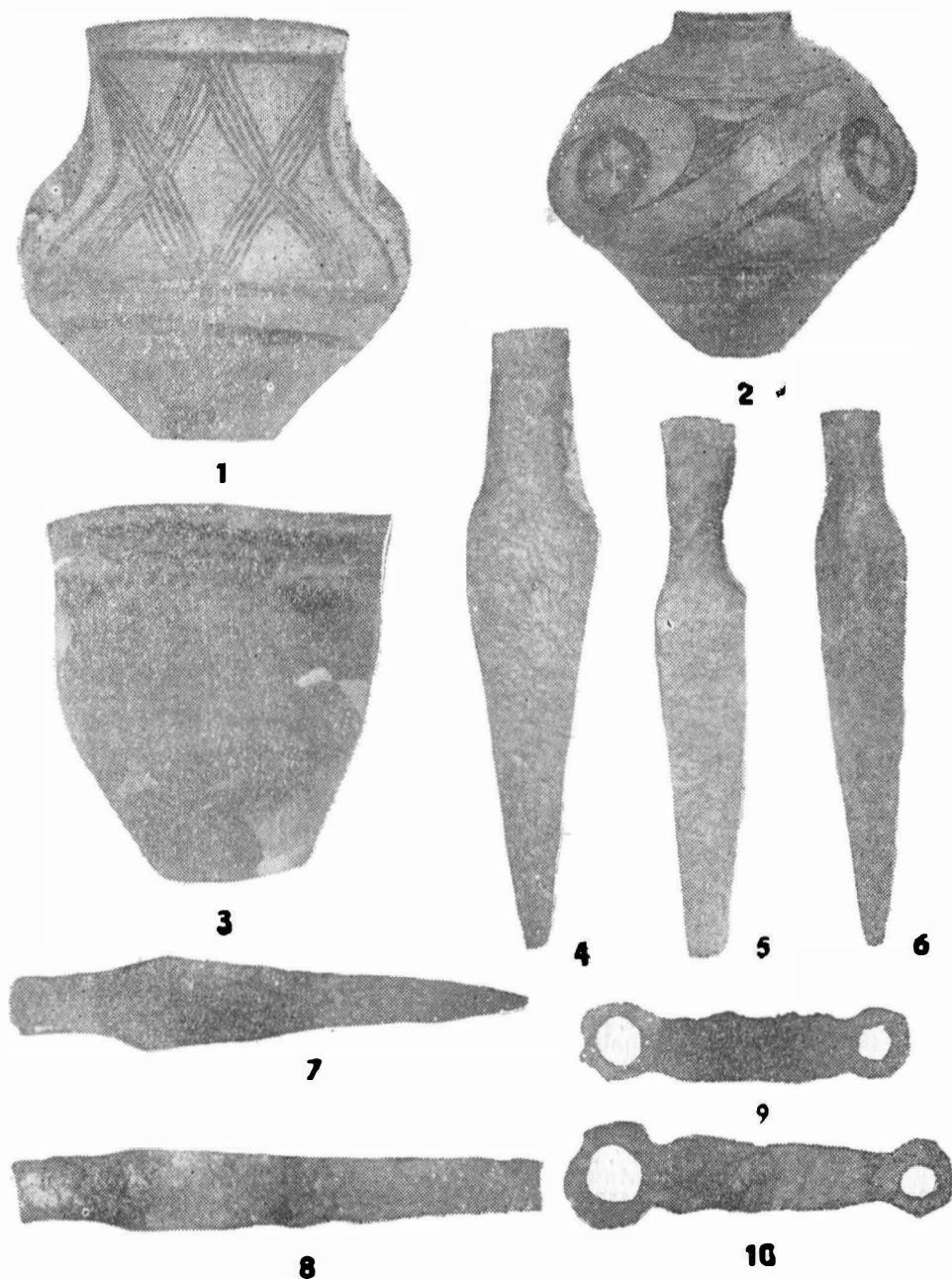

Fig. 2. — Vase neolitice (1-2), aparținând culturii Cucuteni, de la Mărgineni-Bacău ; vas din epoca bronzului (3) de la Bacău-Curtea domnească și piese din fier (4-10) din depozitul de la Negri-Bacău.

așezare din perioada de sfârșit a Hallstattului timpuriu a fost cercetată parțial la Prăjești-Bacău⁴⁴.

Pe teritoriul orașului Bacău, pe str. Bradului, cu ocazia unor lucrări edilitare au fost descoperite mai multe fragmente ceramice ce indică, probabil, o așezare hallstattiană, care pe baza caracteristicilor materialelor recuperate, poate fi atribuită sec. VI-V î.e.n.⁴⁵.

Materiale ceramice aparținând Hallstattului târziu (sec. V î.e.n.) au fost descoperite, cu mai mulți ani în urmă, într-un punct situat în apropiere de marginea de est a localității Răcăciuni⁴⁶. La Barați-Mărgineni, localitate suburbană situată la vest de Bacău, a fost descoperită o urnă funerară cu oase calcinate, care indică existența unei necropole din sec. V-III î.e.n.⁴⁷.

Dacă materialele de la Brad și Răcătau (din sec. X-IX î.e.n.) trebuie puse pe seama tracilor, cele de la Bacău, Barați-Mărgineni și Răcăciuni pot fi atribuite culturii și respectiv lumii geto-dacice, având în vedere că încă din secolele VIII-VII î.e.n. avuseseră loc procesul de individualizare etno-culturală a geto-dacilor⁴⁸.

Geto-dacii din regiunea la care ne referim au venit în secolele VI-V î.e.n., în contact cu scitii, dacă avem în vedere unele materiale de factură scitică, descoperite în apropiere de zona în discuție, cum sînt cele de la Cimbala⁴⁹, Nănești⁵⁰, și Mîlești de Sus⁵¹, pentru ca în veacurile următoare să fie tot mai mult influențați de lumea și respectiv civilizația greacă și romană⁵².

3. De la geto-daci la români

Individualizați din marea unitate etno-culturală tragică încă din secolele VIII-VII î.e.n.⁵³, geto-dacii vor cunoaște o evoluție ascendentă în a doua epocă a fierului (mijlociul sec. V î.e.n. — sec. I e.n.)⁵⁴.

44 C. Buzdugan, *Carpica*, II, 1969, p. 83-84.

45 Materialele recuperate au intrat în colecțiile Muzeului de istorie Bacău. Executarea unui sondaj de informare va fi în măsură a dovedi dacă este vorba de o așezare sau eventual o necropolă, dînd și posibilitatea unei încadrări mai strînse a complexului respectiv.

46 V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 151, nr. 47 a.

47 Idem, *op. cit.*, p. 152, nr. 50 a.

48 Mircea Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 129; Al. Vulpe, *Unitatea și semnificația istorică a culturii Basarabi*, comunicare la al V-lea Simpozion național de tracologie, Bacău, 16-17 octombrie 1982. Cf. Cronica lucrărilor simpozionului, *Carpica*, XIV, 1982, p. 323-324.

49 V. Căpitanu, *Carpica*, I, 1968, p. 69 și urm.

50 I. Mitrea, *SCIV*, t. 22, 1971, 3, p. 491 și urm.

51 I. Mitrea, *Studia Antiqua et Archaeologica*, I, Iași, 1983, p. 59 și urm.; Idem, *Carpica*, XV, 1983, p. 117 și urm.

52 Florentina Preda, *Pătrunderea produselor grecești în Dacia extracarpatică*, Rezumatul tezei de doctorat, Buc., 1972, p. 6 și urm.; Ioan Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Ed. Dacia, 1974, p. 27 și urm.; Silvia Teodor, *Cultura geto-dacică pe teritoriul Moldovei pînă în secolul I, î.e.n.* Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1981, p. 7-10.

53 Cf. nota 47.

54 Mircea Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 127 și urm.

Dacă pentru perioada timpurie și mijlocie a culturii geto-dacice, în stadiul actual al cercetărilor, în regiunea la care ne referim, descoperirile sînt mai puțin numeroase, acestea sporesc în perioada de maximă dezvoltare a culturii geto-dacice, corespunzătoare în linii mari, epocii Burebista-Decebal (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.).

Din etapa de trecere spre a doua epocă a fierului și respectiv începutul acestei epoci am putea reaminti, în primul rînd, desoperirile de la Bacău și Barați-Mărgineni, atribuite, cum s-a arătat mai sus, secolelor VI-V î.e.n. și respectiv secolelor V-IV î.e.n. Orizonturi de locuire de la începutul celei de-a doua epoci a fierului, respectiv sec. IV-III î.e.n., au fost puse în evidență și în așezările de la Brad⁵⁵ și Răcătău⁵⁶.

În aceleași așezări, de la Brad⁵⁷ și Răcătău⁵⁸ au fost identificate și niveluri de locuire din secolele III-II î.e.n.

De o importanță istorico-arheologică deosebită este marele depozit de obiecte și bare din fier descoperit întîmplător în vara anului 1965 la Negri-Bacău⁵⁹, depozit care a fost datat în secolul al II-lea î.e.n.⁶⁰. Depozitul de la Negri, cuprinzînd peste 300 de piese semifinite sau lingouri (fig. 2/4-10), unul din cele mai mari depozite de acest fel din sud-estul Europei, ridică o sumă de interesante întrebări privind originea, locul de producere, căile și împrejurările în care au ajuns aceste piese în lumea geto-dacilor, etc., care în linii mari au fost rezolvate⁶¹.

Indiferent de locul de proveniență a acestor piese (de origine celtică), pe bună dreptate s-a făcut observația că marea cantitate de piese aflate în stadiu de semifinisare sau lingouri, pune problema prelucrării lor, (respectiv transformarea în obiecte și unelte funcționale), la fața locului, fapt ce presupune existența unor ateliere sau chiar a unor centre meșteșugărești locale⁶².

În epoca de maximă dezvoltare a lumii și respectiv culturii geto-dacice, corespunzătoare în linii generale perioadei Burebista-Decebal (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.), în condițiile unei intense dezvoltări a forțelor de producție, a vieții economice în ansamblu, locuirea în tot spațiul vechii Dacii, a fost mai intensă⁶³.

În ansamblul descoperirilor din perioada de maximă dezvoltare a lumii și culturii geto-dacice (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.), în regiunea la

55 V. Căpitanu, I. Mitrea, V. Ursachi, *Expoziția Civilizația traco-geto-dacică și continuitatea ei în epoca formării poporului român, în lumina cercetărilor arheologice din bazinul Siretului mijlociu*, Bacău, 1980, p. 7.

56 V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, p. 51-52.

57 V. Ursachi, *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 107.

58 V. Căpitanu, *op. cit.*, p. 51-52.

59 Iulian Antonescu, *Carpica*, I, 1968, p. 189-197.

60 M. Babeș, *Archeologische Rozhledy*, 22, 1970, p. 608.

61 Ibidem.

62 Silvia Teodor, *Studia Antiqua et Archaeologica*, I, 1983, p. 97.

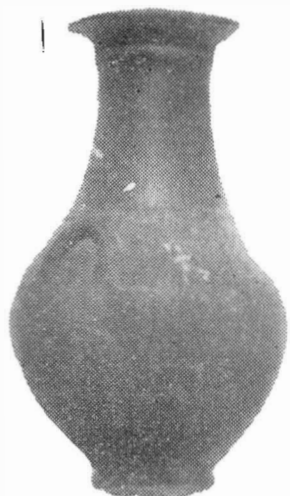
63 Mircea Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 144-173.

1

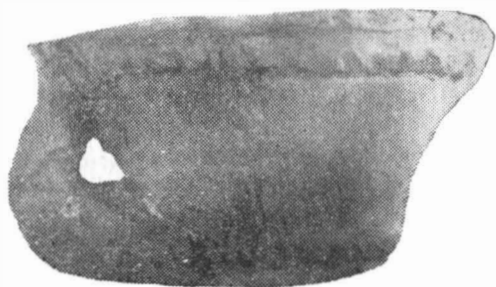
2

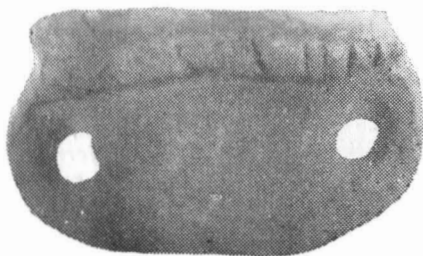
3

4

5

6

Fig. 3. — Ceramică lucrată la roată (1-4) și ceramică lucrată cu mîna (5-6), din cetatea dacică de la Răcătău (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.).

care ne referim⁶⁴, un loc aparte îl ocupă așezările fortificate de tip „dava“, de la Brad⁶⁵ și Răcătău⁶⁶.

Rezultatele cercetărilor arheologice, deosebit de bogate de la an la an, conferă cetățuilor de la Brad (antica Zargidava) și Răcătău (antica Temasidava) un loc deosebit de important în cunoașterea culturii geto-dacice⁶⁷, nu numai din microregiunea la care ne referim ci din tot spațiul est-carpatic.

Situate în regiunea Siretului mijlociu, pe două din terasele înalte de pe malul stîng al râului amintit, aceste cetățui geto-dacice ne apar ca fiind două din centrele de mare importanță economică, culturală și nu în ultimul rînd politico-militară, din Valea Siretului și în ansamblu din spațiul vechii Dacii.

De la poziția naturală dominantă a locurilor alese pentru aceste așezări la sistemul de fortificații cu mari șanțuri de apărare și palisadă, de la complexe de locuire de pe acropole sau din zona așezărilor civile pînă la extraordinara bogăție de materiale arheologice, totul creează imaginea a două importante așezări geto-dacice, de tip „dava“, a căror epocă de maximă dezvoltare corespunde perioadei de apogeu a culturii și puterii politico-militare a lumii geto-dacice, respectiv sec. I î.e.n. — sec. I e.n.

În cele două „dave“ s-au descoperit numeroase locuințe, la Brad o construcție deosebită cu mai multe încăperi, probabil „un palat“ al căpeteniei, vetre, cuptoare, gropi de provizie, rituale sau menajere.

Ca inventar s-au găsit numeroase unelte din fier, bronz, piatră și os, arme din fier, obiecte din sticlă, o largă gamă de obiecte de podoabă, cum ar fi fibule, brățări, inele, cercei; precum și o mare cantitate de ceramică lucrată cu mîna și la roată (fig. 3/1-6). Imaginea descoperirilor din cele două „dave“ este întregită de inventarul aflat în mormintele din necropolele celor două așezări.

Marea majoritate a inventarului descoperit este creația geto-dacilor, dar numeroase sînt și elementele de factură greacă și romană (monede, ceramică și alte obiecte). Bogăția materialelor de import, poziția geografică a celor două cetățui în axul unei autentice artere comerciale, permit presupunerea că ne aflăm în fața a două importante centre economice cu rol activ în schimburile de mărfuri dintre geto-dacii din zonele învecinate și negustorii greci și romani, care urcau pe Siret cu corăbiile lor pînă în dreptul acestor așezări.

64 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, p. 214-275; V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 140-157; Cf. datele referitoare la această epocă.

65 V. Ursachi, *Carpica*, I, 1968, p. 171-184; idem, *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 105-118; V. Căpitanu și V. Ursachi, *Thraco-Dacica*, 1976, p. 271-277.

66 V. Căpitanu și V. Ursachi, *Carpica*, II, 1969, p. 93 și urm.; idem, *Crisia*, 1971, p. 97 și urm.; V. Căpitanu, *Carpica*, VIII, 1976, p. 49 și urm.; V. Căpitanu și V. Ursachi, *Thraco-Dacica*, 1976, p. 271 și urm.

67 Toate datele privind rezultatele cercetărilor de la Brad și Răcătău au ca sursă documentară lucrările citate la notele 65 și 66. Mai adăugăm, ca sursă de informație și Catalogul expoziției „Civilizația traco-geto-dacică și continuitatea ei în epoca formării poporului român, în lumina cercetărilor arheologice din bazinul Siretului mijlociu“, întocmit de V. Căpitanu, Ioan Mitrea, V. Ursachi, Bacău, 1980, p. 7-12, pentru Brad și p. 12-14, pentru Răcătău.

Dar cetățile de la Brad și Răcătău au fost nu numai importante centre de producție și de schimb, ci și centre culturale, politico-administrative și militare.

La Brad a fost dezvelit un sanctuar⁶⁸ deosebit de interesant și fără îndoială un asemenea loc de cult, nedescoperit deocamdată, va fi existat și la Răcătău.

Monumentalitatea celor două „dave“, amploarea fortificațiilor, intensitatea locuirii, bogăția de materiale arheologice, fac din cetățile de la Brad și Răcătău importante centre politico-administrative și militare. Și nu trebuie să ne gândim doar numai la centre ale unor căpetenii locale, cu atribuții zonale, ci poate chiar, așa cum s-a presupus pentru Brad, la reședința aceluși rege, dinaintea de Burebista, la care a fost, mai întâi, Acornion din Dionysopolis⁶⁹. Cetatea de la Brad (Zargidava) în care s-a dezvelit un palat și un templu, a putut fi o reședință regească.

Bogata și variata cultură materială descoperită la Brad și Răcătău, ca și în alte așezări și necropole din regiunea la care ne referim, își găsește analogii, mergând pînă la identitate, în descoperirile arheologice de la Poiana și Bitca Doamnei-Piatra Neamț în Moldova, Piscul Crăsani și Popești în Muntenia, Buridava-Ocnița în Oltenia, precum și în descoperirile din marele complex de cetăți și așezări dacice din Munții Orăștiei, ca și din întreaga Transilvanie. Această constatare este o dovadă a unității culturii materiale și spirituale, expresie a unității etno-culturale a lumii geto-dacice, din sec. I î.e.n. — sec. I e.n. Unitatea etno-culturală a fost fundamentul ce a permis și favorizat realizarea unității politice. Pe bună dreptate, într-o recentă sinteză s-a subliniat că „pe temelia unității de civilizația și de neam, spirituală și economică și-a făcut poporul dac statul centralizat și independent“⁷⁰, atît în vremea lui Burebista cît și în timpul lui Decebal.

În epoca corespunzătoare stăpînirii romane asupra unei părți a Daciei, în regiunea la care ne referim, ca de altfel pe o largă arie est-carpatică, și-a desfășurat existența lumea daco-carpilor.

Cercetările arheologice efectuate în vatra orașului Bacău și împrejurimilor sale (fig. 1), au adus o contribuție deosebită la cunoașterea culturii carpice⁷¹. Dintre numeroasele așezări și necropole carpice, din regiunea la care ne referim, menționăm așezările de la Bacău⁷² Măgura (fost Călugăra) — Bacău, punctul Dealul Pichiului⁷³, Măgura-

68 V. Ursachi, *Magazin istoric*, anul XVIII, nr. 3, martie 1984, p. 10-11.

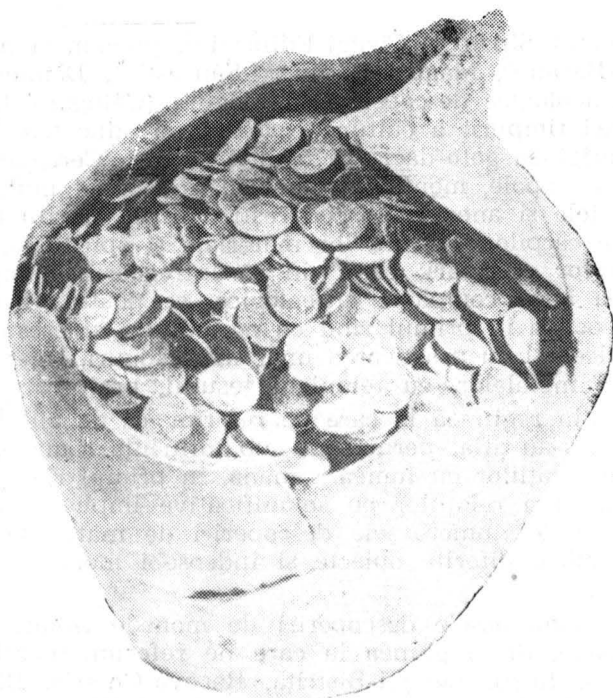
69 N. Gostar, *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași*, S. N., secția a III-a, Istorie, XVI, 1970, fasc. 1, p. 57 și urm.

70 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Buc., 1983, p. 33.

71 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Buc., 1973. Cf. datele referitoare la cercetările din zona de care ne ocupăm. Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, passim; V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 139 și urm. — datele referitoare la sec. II-III e.n.

72 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, p. 222.

73 Așezare cercetată în anii 1959—1960 de către Iulian și Eugenia Antonescu. Materialul inedit. se află în colecțiile Muzeului de istorie din Bacău.

1

2

Fig. 4. — Tezaurul de monede romane imperiale de la Măgura-Bacău. 1 — vasul cu monede; 2 — lot de monede din tezaur.

Bacău, punctul Șipote⁷⁴, Cîrligi-Filipești⁷⁵, precum și necropolele de la Mărgineni-Bacău⁷⁶, Măgura-Bacău⁷⁷, Săucești⁷⁸, Dămienesti⁷⁹ etc. Materialele arheologice descoperite la Măgura (Călugăra)-Dealul Pichiului, aparțin fazei timpurii a culturii carpice⁸⁰ și aduc temeinice argumente ce susțin originea geto-dacică a acestei culturi. Cercetările din celelalte așezări și necropole, menționate mai sus, au oferit numeroase date privind locuințele și anexele gospodărești, riturile și ritualurile de înmormintare ale carpilor, cultura lor materială și spirituală. Pe baza rezultatelor acestor cercetări, care vin să întregască imaginea oferită de investigarea altor complexe arheologice, se poate afirma că populația carpică se ocupa în primul rînd cu agricultura și creșterea vitelor, dar se îndeletnicea și cu practicarea unor meșteșuguri, legate de prelucrarea lemnului, a metalelor, cu torsul și țesutul, prelucrarea ceramicii, etc.

Carpii din regiunea la care ne referim, ca de altfel din tot spațiul locuit de ei, s-au aflat permanent sub influența romană. Permanența și intensitatea relațiilor cu lumea romană, în primul rînd a relațiilor economice, dar și a relațiilor cu semnificative implicații politico-militare, sînt ilustrate de numeroasele descoperiri de materiale de factură romană, (ceramică, diferite obiecte și îndeosebi monede)⁸¹, din aria culturii carpice.

Dintre numeroasele descoperiri de monede izolate și tezaure monetare romane, din regiunea la care ne referim, menționăm tezaurele de la Bacău, Itești, Berești-Bistrița, Racova-Chetriș, Blăgești, Prăjești, Negri, Buhoci, Hertioana de jos — Traian⁸². Un loc aparte îl ocupă tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Măgura-Bacău⁸³. Tezaurul (fig. 4/1-2) descoperit întimplător în primăvara anului 1976 în perimetrul unei așezări carpice, cuprinde 2830 de monede de argint, (marea majoritate avînd titlul 900‰), din care 2828 denari și două drahme, în greutate totală de 9075,17 g. Monedele din tezaur se înșiruie

74 V. Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *Tezaurul de la Măgura, Bacău*, 1977, p. 17-20, datele referitoare la așezarea carpică.

75. Ioan Mitrea, *Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 432-442.

76 Emil Moscalu, *Carpica*, II, 1969, p. 215-217.

77 V. Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *op. cit.*, p. 14.

78 V. Căpitanu, *Muzeul Național*, II, 1975, p. 327-328; idem, *Muzeul Național*, III, 1976, p. 165-178.

79 I. Mitrea, *Carpica*, XIV, 1982, p. 65-79. Cercetările au continuat în anii 1983 și 1984, descoperindu-se, pînă acum, 54 de morminte, dintre care 53 de incinerare și unul de înhumare. În morminte s-a găsit un bogat inventar, a cărui analiză permite datarea necropolei în sec. III e.n.

80 Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 149.

81 Idem, *op. cit.*, p. 127-134, 177-185.

82 Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les daces orientaux*, Buc., 1980, p. 75-206, 289-290.

83 V. Mihăilescu-Bîrliba, Ioan Mitrea, *op. cit.*, p. 15-79 + 26 pl. Toate datele privind tezaurul de la Măgura sînt luate din lucrarea mai sus menționată. Avînd în vedere importanța acestui tezaur cît și faptul că studiul monografic consacrat, tipărit într-un tiraj restrîns, s-a epuizat, vom reaminti unele din datele mai importante referitoare la această descoperire.

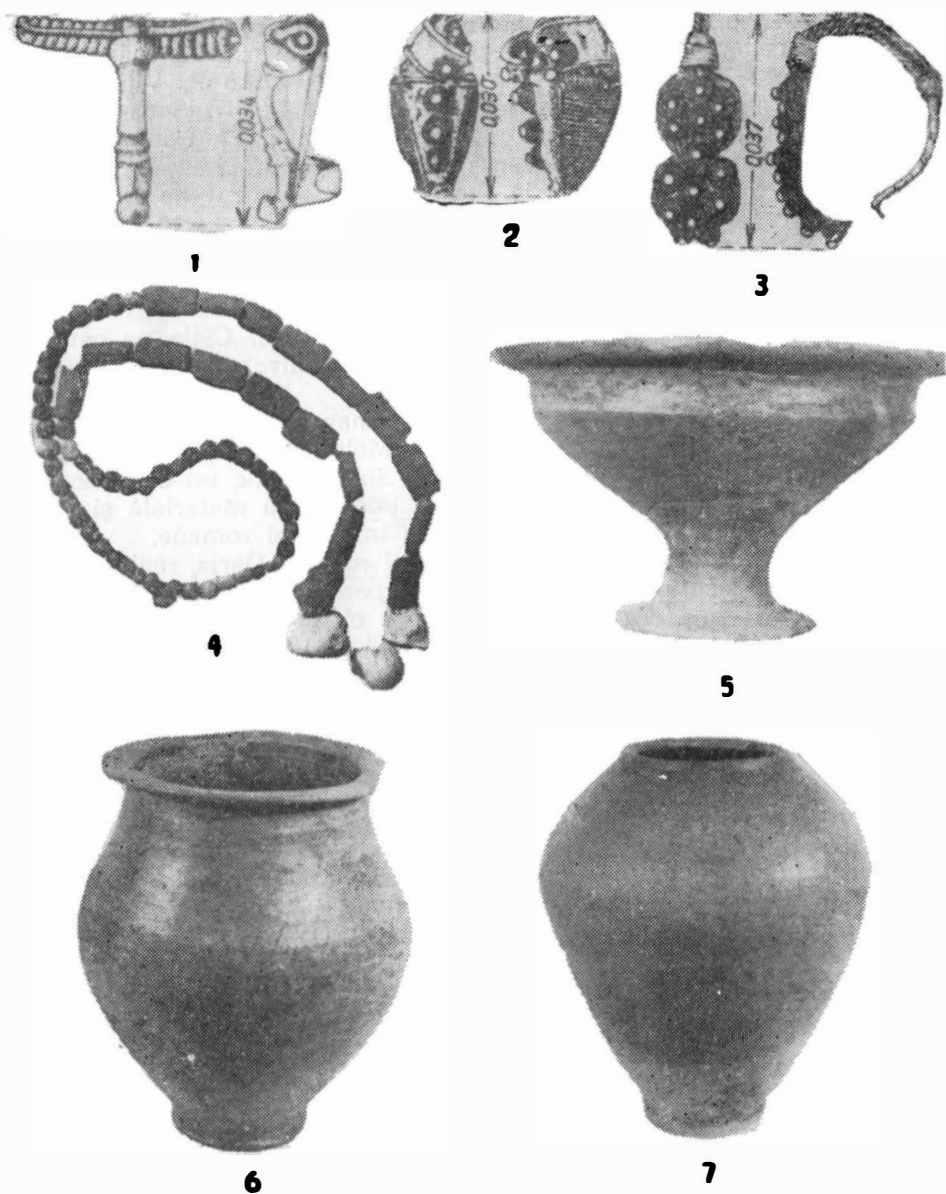

Fig. 5. — Obiecte de podoabă (1-4) și vase lucrate la roată (5-7), din necropola daco-carpică de la Dămieniști.

pe o îndelungată perioadă de timp, de la Augustus (monedă emisă în anii 2 î.e.n.—4 e.n.) la Septimius Severus (emisiuni din anii 196–197 e.n.). Repartizarea celor 2830 de monede pe împărați este neuniformă, prezentându-se astfel: Augustus 1, Nero 19, Galba 5, Otho 9, Vitellius 17, Vespasianus 329, Titus 73, Domitianus 90, Nerva 43, Traianus 623, Hadrianus 579, Antoninus Pius 616, Marcus Aurelius 343, Commodus 74, Clodius Albinus 1, Septimius Severus 7 și 1 neidentificată.

Constituit într-o perioadă de devalorizare, tezaurul de la Măgura proprietate a unei căpetenii a dacilor liberi din această parte a Moldovei a fost ascuns la sfârșitul sec. II (după anii 196—197, data ultimelor emisiuni sau începutul sec. III e.n.) dintr-un motiv care, deși nu poate fi precizat cu certitudine, trebuie totuși pus pe seama unei stări de nesiguranță provocate în primul rînd de factori externi. Căile pe care au pătruns monedele romane în lumea carpică sînt diverse, mergînd de la calea comercială, la stipendii și prăzi⁸⁴.

Tezaurul de la Măgura-Bacău, cel mai mare tezaur de monede romane imperiale descoperit, pînă acum, în Moldova, dimpreună cu celelalte tezaure de monede romane cunoscute în regiunile est-carpătice ale României, reflectă, alături de alte dovezi de cultură materială și spirituală, cuprinderea acestor regiuni în sfera influenței romane.

Deși aflate în afara granițelor Provinciei romane Dacia, regiunile est-carpătice au cunoscut în sec. II–III e.n. o permanentă acțiune a factorului roman, atît în sfera culturii materiale cît și în sfera cultu ii spirituale⁸⁵. Această realitate, pusă în evidență de cercetările arheologice din ultimile decenii, a făcut posibilă includerea teritoriilor est-carpătice în marea unitate etno-culturală, caracteristică spațiului vechii Dacii, din epoca formării poporului român.

Cercetările arheologice, din ultimele decenii, au dovedit că realizările culturii carpice s-au integrat în cultura epocilor următoare, că populația daco-carpică a continuat să trăiască în spațiul ce l-a stăpînit în sec. II–III.

Urmașii geto-dacilor din epoca lui Burebista și Decebal, și respectiv urmașii daco-carpilor din secolele II–III e.n., au constituit și în vatra orașului Bacău și împrejurimilor, factorul etno-cultural de bază a dezvoltării istorice, în epoca desăvîrșirii etnogenezei românilor.

Neamurile în migrație, respectiv grupurile de goți care au afectat temporar și această regiune (între cca. 300–376/381), raidurile unor cete de huni (cca. 376–420) și părănderea în a doua jumătate a sec. VI și începutul sec. VII a unor fracțiuni de triburi slave, nu au putut disloca populația autohtonă.

După cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, „năvălirile popoarelor migratoare... au provocat serioase rămineri în urmă în dezvoltarea forțelor de producție,

⁸⁴ Idem, *op. cit.*, p. 30 și lucrările citate la nota 71.

⁸⁵ Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n. — III e.n.*, Iași, 1981, *passim*.

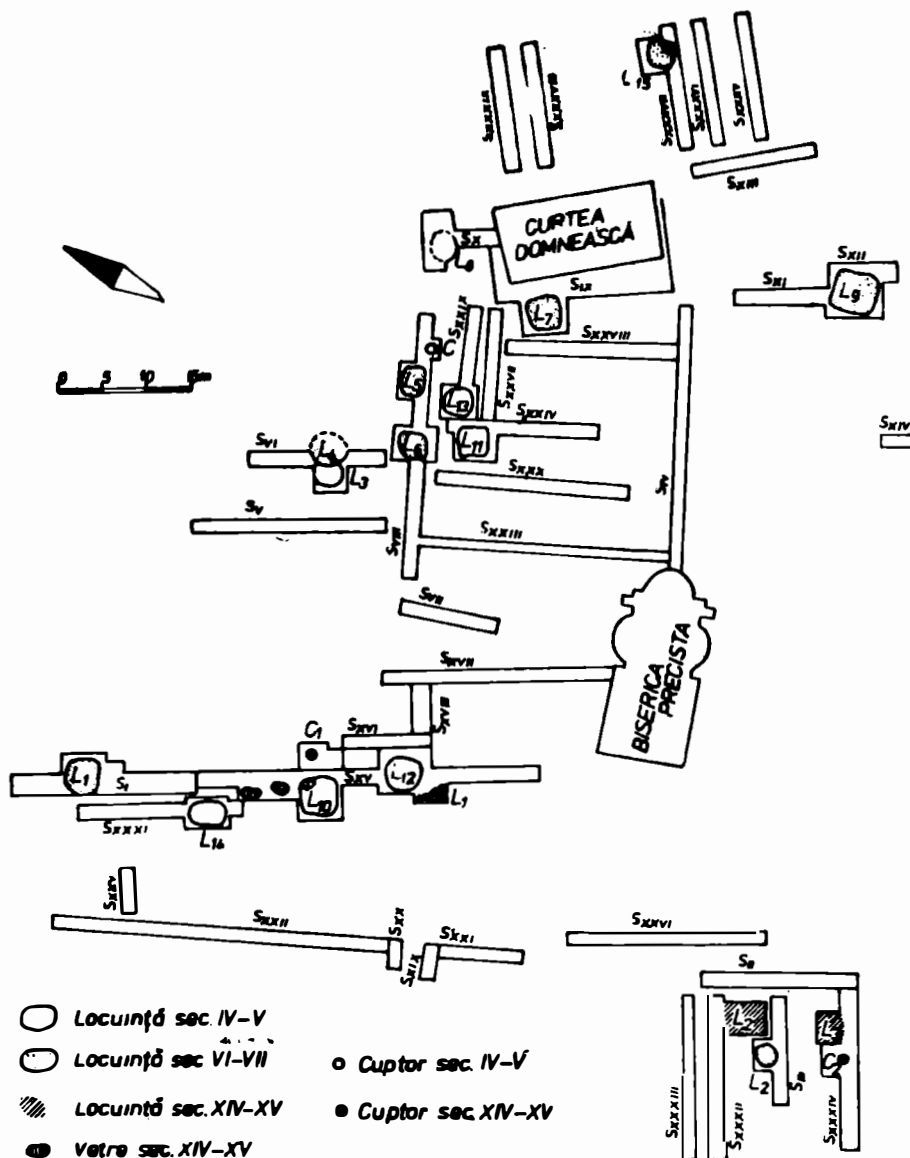

Fig. 6. — Planul cercetărilor arheologice de la Bacău-Curtea domnească.

în evoluția civilizației pe aceste meleaguri; toate acestea nu au putut însă distruge ființa poporului nostru, nu l-au putut abate din drumul său istoric obiectiv“.

Prezența populației autohtone în secolele IV-V e.n. în vatra orașului Bacău și împrejurimilor este dovedită prin descoperirile arheologice din așezările de la Bacău-Curtea domnească⁸⁶, Cîrligi-Filipești⁸⁷, Horgești și Valea Seacă⁸⁸, precum și din necropolele de la Itești⁸⁹ și Dămieniști⁹⁰.

În toate aceste așezări și necropole s-a descoperit, în primul rând, ceramică de factură autohtonă (fig. 7/1-6), dar și numeroase unelte, obiecte de podoabă, etc.

Cercetările arheologice, de mai mare amploare, efectuate la Bacău-Curtea domnească⁹¹ (fig. 6), au dus, între altele, la dezvelirea unui nivel de locuire care, pe baza analizei materialelor arheologice descoperite, a fost datat în secolele IV-V (mai exact sec. IV și primele decenii ale sec. al V-lea e.n.).

Din acest nivel s-au dezvelit 7 locuințe și un cuptor de ars ceramică. Locuințele descoperite sînt de tipul celor parțial adîncite în pămînt (semibordeie), de formă rectangulară în plan orizontal, avînd pereții lucrați din birne luate, acoperișul în una sau două pante. În toate locuințele s-au găsit instalații pentru foc, respectiv vetre din lut și pietre.

Inventoryl aflat în locuințe și cuptor este format din ceramică (fig. 7/2-3) și mai multe obiecte din fier, bronz, os și lut.

O importanță deosebită o prezintă descoperirea pe grătarul cuptorului de ars ceramică a unor fragmente din vase lucrate cu mîna și decorate sub buză cu briu alveolar (fig. 7/1) vase de certă tradiție carpică, care evidențiază pe de o parte continuitatea unor elemente de cultură daco-carpică în sec. al IV-lea, iar pe de altă parte sugerează

86 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225-235, 237-238.

87 I. Mitrea, *Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 440-441. Așezarea din sec. IV-V de la Cîrligi-Filipești se suprapune, în mare parte, peste o așezare din secolele II-III e.n., fiind continuată, în aceeași microregiune, de așezări ale populației vechi românești din sec. VI-VII și sec. VIII-IX e.n. În microregiunea în care s-au descoperit aceste așezări, urmare a unor cercetări arheologice de durată, a fost dovedită o continuitate de viață a populației autohtone din sec. II-III e.n. pînă în sec. VIII-IX, respectiv de la daco-carpi la români. Cercetările din această microregiune, situată pe valea pîrîului Băhnișoara-Hărmanăști, confirmă o oarecare mobilitate a comunităților autohtone dar în același timp demonstrează convingător că această mobilitate, din epoca formării poporului român, determinată de cauze economice și politico-militare, s-a circumscris unei stabilități microzonale. Cf. I. Mitrea, *Continuitatea și cercetarea arheologică microzonală*, în *Ateneu*, Anul 19, nr. 3 (151), iunie, 1982, p. 11.

88 V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 145, 153.

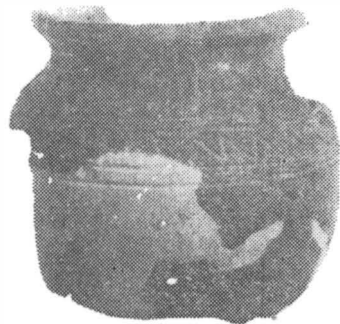
89 Idem, *op. cit.*, p. 141.

90 I. Mitrea, *Carpica*, XI, 1979, p. 171 și urm.

91 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225-235, 237-238. Se adaugă rezultatele cercetărilor, inedite, din anii 1972-1973. Cf. și I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 129-130.

1

2

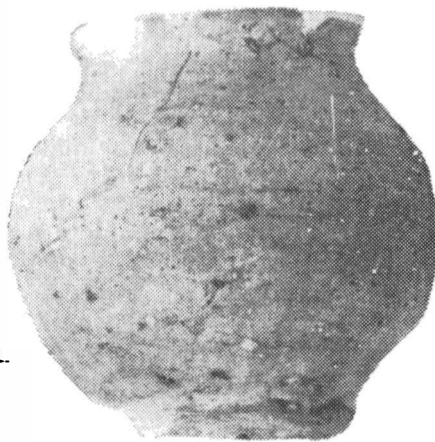
3

4

5

6

Fig. 7. — Ceramică autohtonă din sec. IV-V de la Bacău-Curtea domnească (1-3), Itești (4), Cîrligi-Filipești (5) și Călugăreni-Dămieniști (6).

contribuția culturii daco-carpice la geneza culturii din sec. IV și începutul sec. V, respectiv a culturii Sintana- de Mureș.

În așezarea din sec. IV-V de la Bacău a trăit o comunitate autohtonă, care poate fi considerată daco-romană sau străveche românească, comunitate sedentară ce se ocupa cu agricultura, creșterea vitelor și unele meșteșuguri legate de prelucrarea lemnului, a metalelor, ceramicii etc.

Din motive obiective⁹², așezarea din sec. IV-V de la Bacău care cuprindea cca. 7000 mp, a fost dezvelită în proporție de cca. 50%. Cum în suprafața cercetată au fost dezvelite 7 locuințe, se poate estima că numărul total al locuințelor, din acest străvechi sat, se ridica la cca. 14.

Având în vedere suprafața așezării din sec. IV-V și aprecierea că probabil au existat cca. 14 locuințe, rezultă că reveneau cca. 500 mp. pentru o gospodărie.

Suprafața medie a locuințelor era de cca. 12 mp. revenind 3 mp. pentru o persoană în cazul unor familii formate din patru persoane, număr mediu ce se ia în calcul pentru această epocă.

Pentru așezarea din sec. IV-V de la Bacău se poate estima că suprafața medie ocupată la sol era de cca. 170 mp. la o populație ce poate fi estimată la cca. 48-50 locuitori.

În vatra orașului Bacău și împrejurimilor a fost documentată prin descoperiri arheologice, prezența populației vechi românești în secolele VI-VII. În primul rând menționăm că chiar în vatra orașului Bacău se cunosc două așezări din secolele VI-VII. Ne referim la așezarea situată pe str. 9 Mai în zona Curții domnești⁹³ și la așezarea, descoperită pe str. Lucrețiu Pătrășcanu la nr. 14 în grădina locuitorului Dobre Anastas⁹⁴.

Dovezi de locuire a populației autohtone, respectiv vechi românești, în secolele VI-VII au fost descoperite și în alte localități din împrejurimile orașului Bacău⁹⁵.

În ansamblul descoperirilor din sec. VI-VII un loc deosebit de important îl ocupă așezarea de la Bacău-Curtea domnească⁹⁶. Situată în zona Complexului medieval din epoca lui Ștefan cel Mare, așezare din sec. VI-VII suprapune așezarea, prezentată mai sus, din sec. IV-V e.n. (fig. 6). Dacă pe baza reanalizării materialelor descoperite s-ar putea dovedi cu certitudine că în fapt începuturile așezării de care ne ocupăm se situează în a doua jumătate a sec. V, deci am avea o continuitate de viață neîntreruptă între cele două așezări, atunci am putea spune că la Curtea domnească-Bacău, a existat o locuire neîntreruptă din sec. IV până în a doua jumătate a sec. VII e.n. timp ce coincide în linii

92 În mare parte așezarea este acoperită de construcții actuale.

93 I. Mitrea și Al. Artimon, *op. cit.*, p. 233-251.

94 Al. Artimon, *Carpica*, XIII, 1981, p. 23.

95 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *op. cit.*, *passim*; V. Căpitanu, *Carpica*, XIV, 1982, p. 214-275, — avem în vedere datele referitoare la descoperirile din sec. VI-VII e.n.

96 I. Mitrea și Al. Artimon, *op. cit.*, p. 233-251. Avem în vedere și rezultatele, inedite, ale cercetărilor din anii 1972—1973 și 1984.

mari cu epoca desăvârșirii procesului de formare a poporului român și respectiv începuturile cristalizării culturii vechi românești.

Din așezarea de la Bacău-Curtea domnească prin investigarea a aproximativ 50% din suprafața de cca. 8000 mp., s-au dezvelit 8 locuințe (fig. 6). Fără a fi dispuse după un plan riguros se poate observa că unele locuințe (L4, L5 și L6) erau grupate, formînd „un cuib“, aparținînd probabil unor familii înrudite. Toate locuințele descoperite sînt de tipul celor cu podeaua parțial adîncită în pămînt de formă rectangulară în plan. Peretii locuințelor erau realizați din birne luate, sprijiniți pe furci sau tîlpici de lemn. Acoperișul în una sau două pante era realizat din materiale ușoare (material lemnos pentru rezistență și probabil vegetație uscată). În unele locuințe s-au descoperit lăvițe din lut crutat.

În toate locuințele s-au găsit instalații pentru încălzit și prepararea hranei, constînd din vetre simple din pietre și lut sau cuptoare din piatră.

În cele 8 locuințe, și în mai mică măsură în stratul de cultură, s-a găsit un inventar format din ceramică lucrată cu mîna reprezentată prin vase borcan și tigăi sau tîpsii (fig. 9/1, 2) și ceramică lucrată la roată, atestată prin cîteva fragmente de vase borcan precum și cuțite din fier, trei fusaiole ce indică practicarea torsului și evident a țesutului, precum și o fibulă din bronz de tip romano-bizantin. O anume categorie ceramică, constituită din vase lucrate cu mîna, din pastă grosolană, avînd forme simple, fără buză răsfrîntă și fără ornamente, indică prezența în așezarea de la Bacău-Curtea domnească începînd de la sfîrșitul sec. al VI-lea a unor elemente slave. Și în cazul așezării de la Bacău-Curtea domnească se confirmă că grupurile de slavi pătrunse în Moldova în a doua jumătate a sec. VI, s-au integrat, relativ repede, comunităților autohtone, conviețuind în cadrul acelorași așezări. Foarte probabil că la baza acestui fenomen de integrare în sînul obștilor sătești locale, au stat în primul rînd motive de ordin economic. Fără a fi dezvoltat o cultură proprie în aceste regiuni, enclavate slave, cîte au rămas pe loc sedentarizîndu-se, vor fi asimilate în masa populației autohtone, respectiv în masa populației vechi românești.

Locuitorii așezării de la Bacău-Curtea domnească se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor și cu diverse meșteșuguri. În același timp cei care au trăit în această așezare, în sec. VI-VII, au avut legături cu alte comunități umane din zonă, după cum au avut legături de natură economică și culturală cu lumea și civilizația bizantină⁹⁷.

Dacă avem în vedere că cele 8 locuințe au fost descoperite prin investigarea a cca. 50% din așezarea aparținînd sec. VI-VII, s-ar putea admite că numărul total al caselor din acest vechi sat românesc a fost de cca. 16.

Avînd în vedere suprafața așezării de cca. 8000 mp. și aprecierea că au fost minimum 16 locuințe, rezultă că reveneau 500 mp. pentru o gospodărie. Suprafața locuințelor din așezarea de la Bacău-Curtea dom-

97 I. Mitrea, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 145-161; idem, *Carpica*, XII, 1980, p. 101-114.

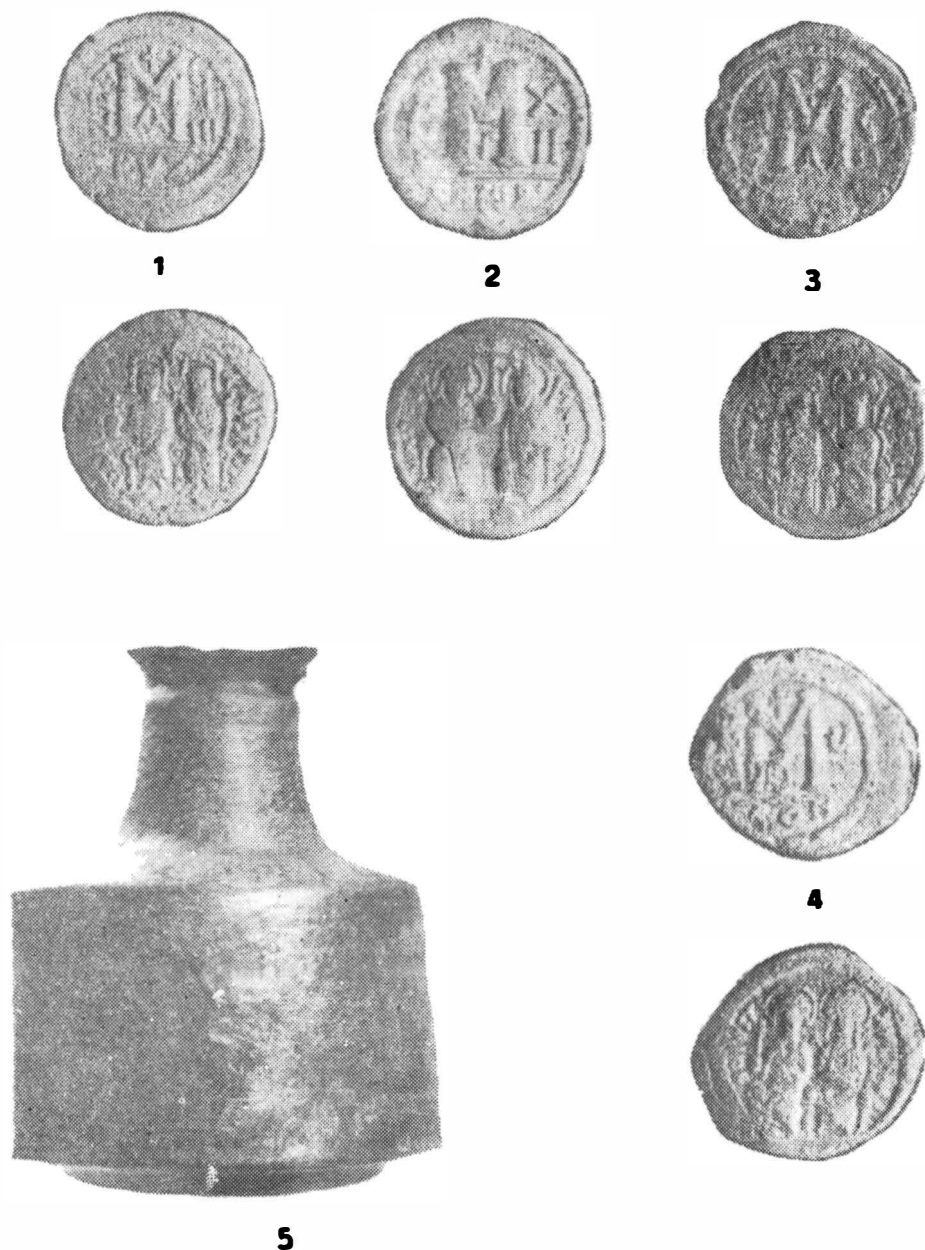

Fig. 8. — Tezaurul de monede bizantine de la Horgești-Bacău ; monede din tezaur (1-4) și vasul în care s-au găsit monedele (5).

nească, aparținând sec. VI-VII, varia între minimum 9,57 mp. cît avea locuința nr. 2 și maximum 26,10 mp. cît avea locuința nr. 9. Suprafața medie a locuințelor era de 12,50 mp. revenind 3,12 mp. pentru o persoană în cazul unor familii formate din patru membri, sau 2,50 mp. pentru o persoană în cazul în care o familie, în medie, era compusă din cinci membri. Suprafața medie ocupată la sol, în această așezare, era de 200 mp. la o populație ce poate fi estimată la cca. 64-80 locuitori.

S-a mai amintit că în așezarea de la Bacău, din sec. VI-VII, au fost descoperite și materiale ce pun în evidență existența unor legături cu lumea bizantină. Asemenea obiecte, de influență sau factură bizantină au fost descoperite și în alte așezări din regiunea la care ne referim⁹⁸. În acest context merită a fi menționată descoperirea citorva monede bizantine în vatra orașului Bacău și împrejurimilor⁹⁹, precum și a unui important tezaur la Horgești-Bacău¹⁰⁰. Cele 57 de monede bizantine din bronz, emisiuni din vremea lui Justin II, Tiberiu II Constantin și Mauriciu-Tiberiu, s-au aflat într-un vas de aramă, împreună cu un lanț (colier ?) din bronz (fig. 8/1-5).

Elementele de factură și influență bizantină (fig. 9/3-4), s-au difuzat, spre regiunea la care ne referim, de-a lungul văii Siretului și Bistriței. Odată cu aceste elemente de cultură bizantină au pătruns din spațiul sud-carpatic și elemente caracteristice culturii materiale romanice de tip Ipotești-Cindești. Dimpreună aceste influențe de factură bizantină și de tip Ipotești-Cindești implantate pe un fond cultural autohton preponderent roman, au contribuit la desăvîrșirea procesului de romanizare în regiunile de la răsărit de carpați ale României¹⁰¹.

Credem că este important să reamintim că în epoca la care ne referim, sec. VI-VII, tot spațiul vechii Dacii s-a aflat în permanență în sfera influenței bizantine. Mai intense sau mai puțin intense de la o regiune la alta, în funcție de anume condiții concret-istorice, influențele bizantine au avut rolul de a contribui într-o mare măsură la păstrarea și consolidarea „sigiliului Romei“, extins în cele din urmă asupra întregului spațiu al vechii Dacii, moment ce corespunde în timp cu încheierea procesului de formare a poporului român¹⁰².

Revenind la așezarea de la Bacău-Curtea domnească din sec. VI-VII, trebuie să conchidem că imaginea de ansamblu oferită de rezultatele cercetărilor arheologice efectuate aici sugerează tabloul unui străvechi sat românesc din zona de la confluența Bistriței cu Siretul, respectiv din zona pe care se va dezvolta, treptat, vatra viitorului tîrg Bacău.

Și în veacurile de după epoca sec. VI-VII populația autohtonă, respectiv veche românească, este atestată în regiunea la care ne referim. Menționăm în acest sens, așezările din sec. VIII-IX de la Berești-Bis-

98 Ibidem.

99 I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 101-102.

100 V. Căpitanu, *Carpica*, IV, 1971, p. 253-259; C. Buzdugan, *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 47-53.

101 I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 112.

102 Idem, *op. cit.*, p. 114.

trița¹⁰³ și Faraoni¹⁰⁴. La limita de nord a regiunii la care ne referim, respectiv la cîțiva km de așezarea de la Berești-Bistrița, se află importantă așezare de la Izvoare-Bahna, în care a fost descoperit un întins sat din sec. VIII-IX din care au fost dezvelite 23 de case¹⁰⁵, acesta fiind, în stadiul actual al cercetărilor, unul din cele mai importante sate vechi românești investigate integral prin săpături arheologice sistematice. În locuințe s-a găsit un inventar de caracter vechi românesc (fig. 9/3, 5).

Populația românească din vatra orașului Bacău și împrejurimilor a avut și în sec. VIII-IX ca și în vremurile următoare legături cu lumea și civilizația bizantină. Între descoperirile ce susțin această afirmație, amintim tezaurul bizantin, format din 38 monede din bronz și o monedă din argint, descoperit în 1930 la Cleja-Bacău. Monedele din acest important tezaur se eșalonează de la Leon V și Constantin (813-820) pînă la Constantin VII (945)¹⁰⁶.

În regiunea la care ne referim, ca și în tot spațiul est-carpatic populația românească și-a continuat viața și în veacurile de pînă la constituirea statului feudal Țara românească a Moldovei¹⁰⁷.

Evoluția procesului de maturizare a feudalismului și în spațiul românesc est-carpatic, va avea drept consecință între altele, și apariția unor târguri. La Bacău, în zona în care se vor construi edificiile din vremea lui Ștefan cel Mare, cercetările arheologice au dus la dezvelirea unui nivel de locuire de la sfîrșitul sec. XIV și prima jumătate a sec. XV¹⁰⁸ ce lasă să se întrevadă începuturile unui proces de urbanizare. În jurul acestui nucleu se va dezvolta târgul Bacău, pomenit pentru prima dată într-un document scris, dat de Alexandru cel Bun la 6 oct. 1408¹⁰⁹. Resturile acestui târg vor fi sporit în a doua jumătate a sec. XV de vreme ce Ștefan cel Mare construiește aici o curte domnească cu edificii adiacente, pentru fiul său Alexandrel¹¹⁰.

Din sec. XV înainte, istoria acestor meleaguri și deci și a orașului Bacău este cunoscută pe baza izvoarelor scrise, importanța cercetărilor arheologice trecînd pe planul al doilea.

În încheiere se cuvine a sublinia că cercetările arheologice efectuate, mai ales în ultimele două decenii, în vatra orașului Bacău și im-

103 I. Mitrea, *Studii și cercetări științifice*, Bacău, 1972, p. 34-35.

104 I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 132.

105 I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 55-76; idem, *Carpica*, X, 1978, p. 205-252; idem, *Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 442-449. Avem în vedere și rezultatele, inedite, ale cercetărilor din anii 1983-1984. Prin săpăturile din 1984 s-au încheiat cercetările de la Izvoare-Bahna, cercetări care au avut drept rezultat dezvelirea unei așezări din sec. VI-VII cu 16 locuințe și a unui sat din sec. VIII-IX cu 23 de case.

106 I. Dimian, *SCN*, I, 1957, p. 198-199; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 102, 131.

107 Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Buc., 1982, 383 p. + 58 pl.

108 Al. Artimon și I. Mitrea, *Carpica*, VIII, 1976, p. 191 și urm.; Al. Artimon, *Carpica*, XIII, 1981, p. 11 și urm.

109 M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 631-632.

110 I. Antonescu, *Carpica*, II, 1969, p. 331 și urm.; Al. Artimon, *Carpica*, XIII, 1981, p. 11 și urm.

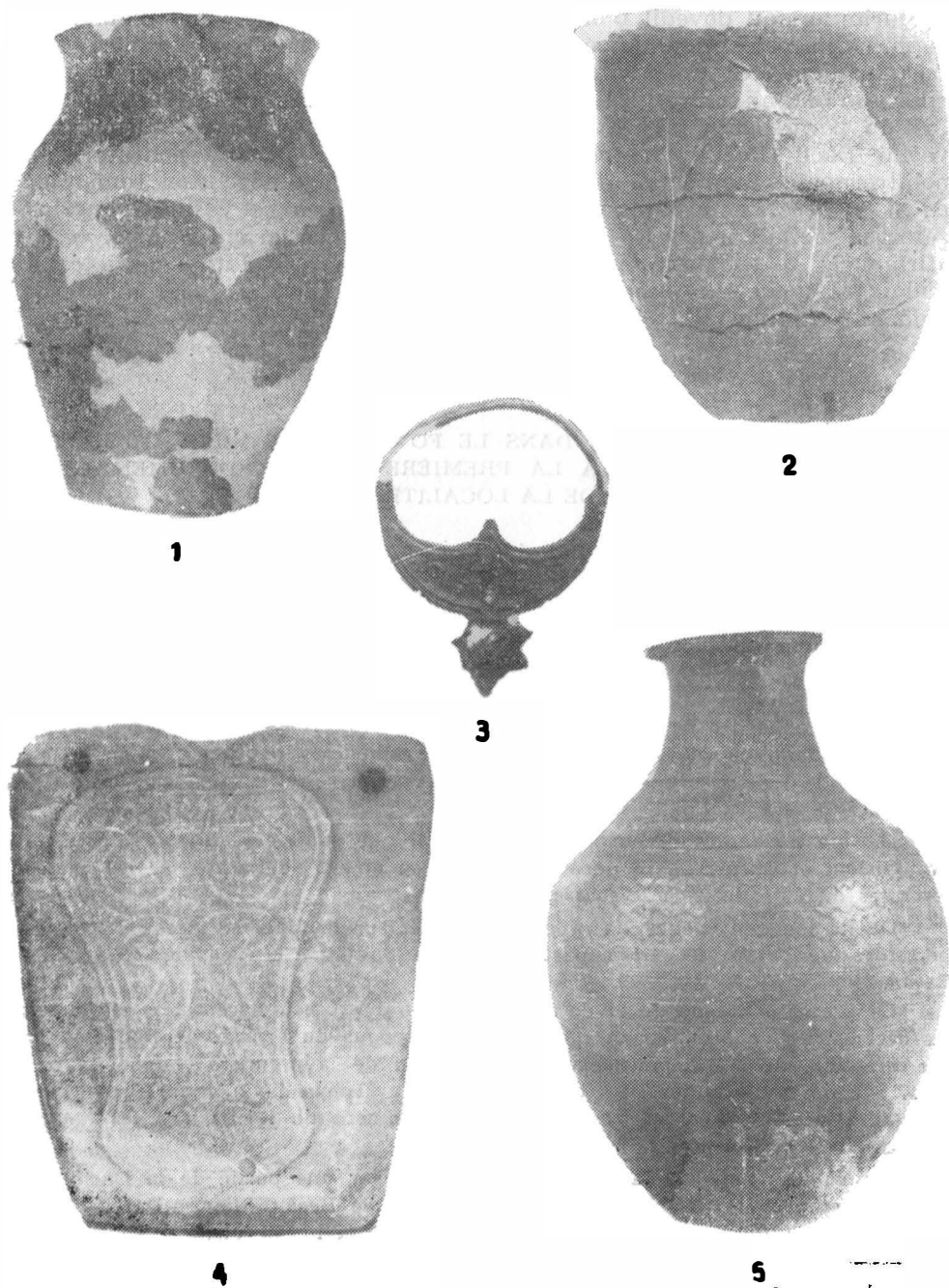

Fig. 9. — Ceramică autohtonă din sec. VI-VII, din așezarea de la Bacău-Curtea domnească (1-2); tipar din sec. VI-VII de la Traian-Bacău (4); cercei de factură bizantină (3) și vas aparținând culturii vechi românești (5), din sec. VIII-IX, de la Izvoare-Băina.

prejurimilor, au dovedit o neîntreruptă continuitate de viață umană începînd din paleoliticul superior și cu deosebire în epoca formării poporului român ca și în veacurile următoare. În ciuda vitregiei vremurilor, autohtonii și respectiv din veacurile VI-VII înainte românii, au fost în permanență prezenți pe aceste meleaguri ca și pe tot teritoriul vechii Dacii. Rezultatele cercetărilor arheologice privind continuitatea neîntreruptă a populației autohtone, în veacurile etnogenezei românilor ca și în secolele următoare, vin să confirme ceea ce vasta și cuprinzătoarea viziune istorică a lui Nicolae Iorga intuise cu ani în urmă, cînd afirma că „o populație nu părăsește deloc, chiar în fața negării celei mai înverșunate din partea forțelor naturii, pămîntul în care a coborît rădăcini profunde“¹¹¹.

MILLÉNAIRES D'HABITATION DANS LE FOYER DE LA VILLE DE BACĂU
ET DES ENVIRONS, JUSQU'À LA PREMIÈRE MENTION DOCUMENTAIRE
DE LA LOCALITÉ

R é s u m é

Après une mention sommaire des conditions physico-géographiques, d'où résulte que la zone occupée aujourd'hui par la ville de Bacău et ses environs a offert des conditions favorables à l'existence humaine depuis les temps les plus anciens, on présente, par étapes chronologiques, les preuves archéologiques qui attestent l'habitation continue des communautés humaines, depuis l'époque du paléolithique supérieur jusqu'au moment de la première attestation documentaire de la localité le 6 octobre 1408.

On mentionne les découvertes du paléolithique supérieur des localités Lespezi-Gîrleni et Buda-Blăgești, localités situées, en amont de Bacău, sur les hautes terrasses du côté droit de Bistritza.

De la nouvelle époque de la pierre on met sur le tapis les découvertes importantes de l'établissement appartenant à la culture Cucuteni de Mărgineni-Bacău.

La présence du monde et de la civilisation thraco-géto-dace est prouvée par les découvertes de Mîndrișa et Răcăciuni, de l'époque du bronze, de Bacău — la rue Bradului, de Mărgineni-Bacău et de Prăjești de la première époque du fer, ainsi que des importantes cités daces de Răcățau (Tamasidava) et de Brad (Zargidava), situées en aval et, respectivement, en amont de Bacău, sur les hautes terrasses du côté gauche du Siret.

Depuis les temps de la domination romaine sur une partie de la Dacie, on présente les preuves d'habitation des Daces libres de Bacău, Măgura-Bacău, Mărgineni-Bacău, Călugăra, Săucești, Dămieniști, Cîrligi-Filipești etc.

¹¹¹ N. Iorga, *La place des Roumains dans l'histoire universelle, I*, Buc., 1935 (Apud, I. Nestor, *Secolul 20*, 1965, 12, p. 10).

On souligne l'importance du trésor de 2830 deniers romaines découvert par hasard, en 1976, à Măgura-Bacău, celui-ci étant le plus grand trésor de monnaies romaines impériales de la Moldavie. L'ouvrage présente aussi les établissements de Bacău — la Cour princière, du IVe-Ve siècle de n.e. et du VIe-VIIe siècle de n.e., ainsi que d'autres découvertes des environs de Bacău, de l'époque de l'achèvement du processus de la formation du peuple roumain et de l'affirmation de la vieille civilisation roumaine, respectivement du VIIIe-IXe siècle de n. e.

Le dernière partie de l'ouvrage présente les preuves d'habitation dans l'emplacement de Bacău et de ses environs, depuis le commencement du Moyen Age, en accordant un accent à part à l'établissement de Bacău — la Cour princière de la fin du XIVe siècle et du début du XVe siècle, respectivement jusqu'à la première mention documentaire de la localité, le 6 octobre 1408.

Traduit par *Elena Bulai*

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Les principales découvertes archéologiques de l'aire de la ville de Bacău et de ses environs, depuis les temps les plus éloignés jusqu'au commencement du XVe-ième siècle.

Fig. 2. — Récipients néolithiques (1-2), appartenant à la culture de Cucuteni, de Mărgineni-Bacău, récipient de l'époque du bronze (3) de Bacău — la Cour Voievodale et pièces en fer (4-10) du dépôt de Negri-Bacău.

Fig. 3. — Céramique travaillée à la roue (1-4) et céramique travaillée à la main (5-6), de la cité dacique de Răcățoiu (Ier siècle a.n.è.—Ier siècle n.è.).

Fig. 4. — Le trésor de monnaies romanes impériales de Măgura-Bacău. 1 — le récipient avec des monnaies, 2 — lot de monnaies du trésor.

Fig. 5. — Objets d'ornement (1-4) et récipients travaillés à la roue (5-7) de la nécropole daco-carpique de Dămieniști.

Fig. 6. — Le plan des recherches archéologiques de Bacău — La Cour Voievodale.

Fig. 7. — Céramique autochtone du IV-V-ième siècles de : Bacău — La Cour Voievodale (1-3), Itești (4), Cîrligi-Filipești (5) et Călugăreni-Dămieniști (6).

Fig. 8. — Le trésor de monnaies byzantines de Horgești-Bacău ; monnaies du trésor (1-4) et le récipient où on les a trouvées (5).

Fig. 9. — Céramique autochtone du VI-VII-ième siècles, de l'habitat de Bacău — La Cour voievodale (1-2) ; imprimerie du VI-VII-ième siècles de Traian-Bacău ; boucle d'oreille de provenance byzantine (3) et récipient appartenant à l'ancienne culture roumaine (5), ou VIII-IX-ième siècles, de Izvoare-Bahna.

O SPADĂ DE FIER DE TIP „AKINAKES” DESCOPERITĂ LA GĂICEANĂ, JUDEȚUL BACĂU

de Viorel CĂPITANU

În anul 1976, Virgil Mihăilescu-Bîrliba, de la Muzeul din Piatra Neamț, semnală o descoperire senzațională, care provenea din comuna Găiceana, județul Bacău¹.

Era vorba de un pumnal de fier cu două tășuri, garda cordiformă cu umerii lobilor ascuțiți și mînerul terminat într-o bară îndoită, cu capetele modelate în formă de cap de șarpe².

La cîțiva ani după aceea ni se semnalează din nou apariția unei noi piese din fier, care face obiectul notei de față³.

Avem de-a face cu o spadă scurtă de tip akinakes, cu lungimea maximă de 0,575 m și lățimea maximă sub gardă de 0,040 m*.

Piesa în general este bine conservată în afară de laturile marginale, care prezintă unele neregularități datorită condițiilor în care a zăcut.

Spada se încadrează prin elementele sale caracteristice — garda cordiformă și bara transversală a mînerului — în seria spadelor scurte de tip „akinakes”, cu două tășuri și bara transversală dreaptă.

Lama spadei de tip akinakes, cu cele două tășuri paralele, prezintă pe ambele fețe o nervură mediană, care se pierde treptat către vârful piesei prin apropierea laturilor.

1 Virgil Mihăilescu-Bîrliba, *The akinakai of Moldavia. A new discovery*, în *Thraco-Dacica*, 1976, p. 109-116.

2 C. Buzdugan, *Pumnale hallstattiene tîrzii pe teritoriul României*, în *Cercetări arheologice*, 4, 1976, p. 239-273.

3 Ținem să aducem și pe această cale sincere și calde mulțumiri tovarășului Alexandru Aparu pentru bunăvoința de a dona muzeului din Bacău această importantă descoperire.

* Dimensiunile celorlalte elemente caracteristice ale piesei de după restaurarea făcută de Cristian Pînteș, de la Muzeul Județean Vaslui: lățimea lamei sub gardă = 4 cm; lățimea barei transversale = 4,2 cm; lățimea maximă a mînerului = 2,4 cm; lățimea gîrzii = 6 cm; lățimea lamei sub gardă = 4 cm.

Partea superioară a piesei, minierul, ca la toate piesele din această categorie se termină printr-o bară oarecum aplatizată, de formă dreptunghiulară, cu capetele rotunjite.

Garda minierului este formată din doi lobi, cu umerii ușor rotunjiți și îngroșați. Pe o latură a minierului se observă o șanțuire longitudinală delimitată prin două linii incizate în corpul minierului. Această șanțuire se află pe direcția nervurii mediane a lamei și face parte din decorul spadei.

Fiind vorba de o descoperire fortuită, ca și cea de la Lichitișeni, comuna Vultureni⁴, din aceeași zonă geografică, cu toate că în cele două localități au fost semnalate mai multe așezări aparținând Hallstattului tirziu⁵, ar fi hazardant să legăm această descoperire de una din aceste așezări.

Din cercetările întreprinse de noi la Găiceana pînă în prezent n-am reușit să identificăm locul unde a fost descoperită sabia sau vreo urmă eventual de tumul. În această situație sîntem nevoiți să apelăm la informațiile de natură tipologică, concentrate într-un studiu amplu de sinteză, privind descoperirile de acest gen de pe cuprinsul țării noastre⁶.

Spada de tip akinakes descoperită pe raza comunei Găiceana se încadrează în grupa B, varianta B2, care din punct de vedere cronologic se datează la sfîrșitul secolului VI și în prima jumătate a sec. V î.e.n.

Prin caracteristicile sale, spada de tip akinakes de la Găiceana își găsește analogii în descoperirile similare de la Arad-Pecica⁷, Ferigile⁸, Zăicești⁹, Cristinești¹⁰, Lichitișeni-Vultureni¹¹, jud. Bacău, Năeni¹², Bîrsești¹³ și Tigveni¹⁴.

Prezența mai multor piese de acest tip în cele două localități învecinate ne obligă la reluarea cercetărilor în zonă, într-un mod mai sistematic pentru a fixa cu exactitate locul de descoperire al celor două piese intrate de curînd în patrimoniul național.

4 S. Antonescu, Un akinakes descoperit la Lichitișeni, SCIVA, 1, 1984, p. 134-135, fig. 1.

5 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, p. 259 și următoarele.

6 C. Buzdugan, *op. cit.*, p. 258, fig. 10/10, 15, 34 și 39.

7 I. H. Crișan, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 119.

8 Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 59-61. Idem în *Dacia*, N. S., 21, 1977, p. 89.

9 Simion Rață, în SCIV, 16, 3, fig. 1/1,2 și 2/1-2.

10 Viorica Perian, *Descoperiri scitice în județul Botoșani*, în *Revista Muzeelor*, 1, 1969, p. 83, fig. 1/1.

11 Silvia Antonescu, Ioviț, *op. cit.*, în SCIVA, 1, 1982, p. 134-135, fig. 1.

12 Al. Vulpe și V. Drămbocianu, SCIVA, 32, 1981, p. 187-189, fig. 12/1.

13 S. Morintz, *Materiale*, V, 1959, p. 359, fig. 6.

14 Al. Vulpe și Eug. Popescu, în *Dacia*, N. S., 16, 1972, p. 86 și 110, fig. 13/2

UNE ÉPÉE „AKINAKES“ DÉCOUVERTE À GĂICEANA, DÉP. DE BACĂU

R é s u m é

L'auteur présente une épée courte du type „akinakes“ découverte par hasard à Găiceana, dép. de Bacău.

L'épée est en fer, à deux tranchants et à barre transversale droite. Du point de vu typologiques, elle appartient au type B du schéma typologique conçu pour les exemplaires hallstattiens tardifs trouvés sur le territoire de la Roumanie. Par analogie aux découvertes similaires plus anciennes, comme celles de Arad, Ferigile, Zăicești, Cristinești, Lichitișeni, Năeni, Bîrsești et Tigveni, la pièce découverte à Găiceana peut être datée aux VI-V-e siècle av.n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Găiceana, dép. de Bacău. Épée du type akinakes en fer.

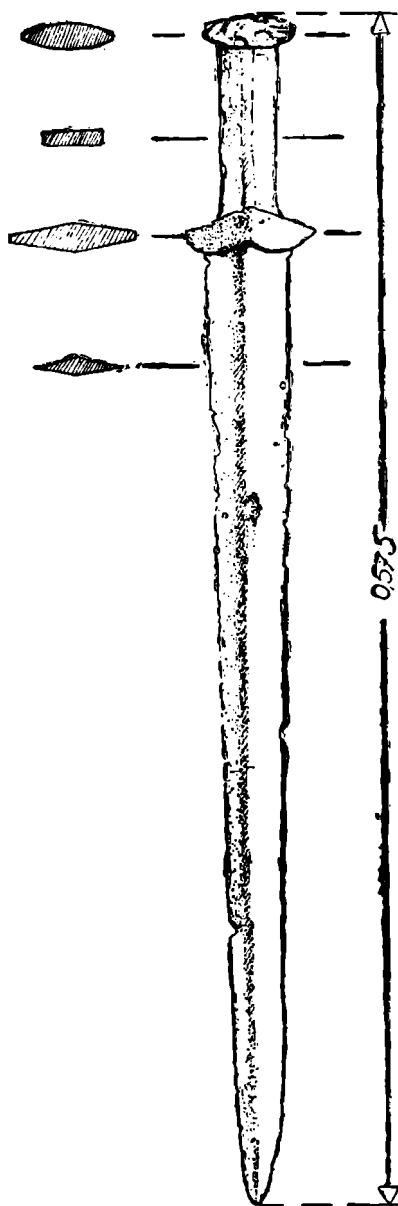

Fig. 1. — Găiceana, județul Bacău. Sabie de tip „akinakes”.

CONTRIBUȚIA CELTICĂ LA CULTURA DACO-GETICĂ ÎN CONCEPȚIA LUI VASILE PÂRVAN *

de Vlad ZIRRA

1

În martie 1926, V. Pârvan era invitat la Cambridge, unde ca oaspe al vestitului colegiu St. John, a prezentat un ciclu de conferințe în fața unui auditoriu format din savanți de renume, studenți și un numeros public. Tema aleasă se referea la „Vechiile civilizații din spațiul carpato-dunărean“.

Impresiile lăsate au fost memorabile, deși Pârvan, de pe-atunci foarte bolnav, a expus cu dificultate cele cinci prelegeri ale sale : populația carpato-dunăreană, respectiv, „daco-geții și legăturile lor cu neamurile villanoviene“ ; „daco-geții și sciții“ ; aceiași și relațiile lor cu grecii, apoi cu ceilții și în sfârșit, cu romanii.

Prelegerile de la Cambridge au fost traduse în engleză de unii din cei mai mari specialiști din acea vreme, nu numai datorită conținutului lor extrem de valoros, dar și ca un gest de recunoștință și curtoazie colegială, adresată „marelui savant și încântătorului prieten“ a „cărei energie era de-a dreptul fenomenală“. Așa notau cei doi editori¹ de la St. John's College, la apariția mănunchiului de prelegeri, „Dacia, an outline of the Early Civilisation of the Carpatho-Danubian countries — ed. Cambridge 1928“, adică un an mai târziu de la dispariția fizică a aceluia care continuă însă și astăzi să fie foarte prezent în gândurile și scrisurile multor savanți, istorici și arheologi din lumea întreagă.

Ceea ce sub o formă condensată se găsea în conferințele ținute în vestitul centru universitar de peste Canalul Minecii, erau pe larg expuse de Vasile Pârvan în ale sale „Getice“, apărute încă din 1926 la București².

În ambele tipărituri lipsește însă ceva, despre care noi astăzi, ne interesăm în mod curent. Mă refer, desigur, la absența unei preocupări

* Comunicare ținută în octombrie 1982 la Bacău, cu ocazia sărbătoririi centenarului lui Vasile Pârvan.

1 Prefața la „Dacia, an outline...“, semnată de către I. L. Evans și M. P. Charlesworth, VII-VIII.

2 V. Pârvan, *Getica, o protoistorie a Daciei*, București, 1926.

directe a savantului român asupra lumii tracice, sud și nord balcanice, a culturii acesteia, a contactelor și relațiilor ei cu Geto-dacii carpato-dunăreni.

Aceasta nu trebuie însă considerată ca o lacună și nici într-un caz generațiile actuale de arheologi și istorici nu au dreptul să critice această lipsă, deoarece în primele două decenii ale secolului nostru civilizația materială a tracilor sud-dunăreni era foarte puțin cunoscută, iar ceea ce se știa era considerat de către autorități în materie, ca M. Rostovtzev³ ori Ellis Minns⁴, ca manifestări prodigioase ale unor grupări de sciți pătrunși în Balcani. Doar câteva glasuri izolate ale primei generații postbelice de arheologi și istorici bulgari, reclamau paternitatea acestora, masei și aristocrației locale tracice, firește influențată de grecii și sciții instalați din sec. VII-VI în sud-estul Europei. Așa găndea de altfel și V. Pârvan cînd scria că descoperirile fastuoase din mormintele tumulare de la Brezovo, Panaghiuriște, Bedniacovo, Radyuvne etc. au aparținut nobilimii locale, mai ales a tracilor decît a sciților⁵.

Pe moment însă, informația arheologică fiind restrînsă, istoria tracilor balcanici se baza în prim rînd pe izvoarele literare antice, incomparabil mai bogate decît documentarea arheologică.

Cu totul altul era stadiul cunoașterii culturii sciților și mai ales al celților. Erau două civilizații extinse aproape în tot spațiul median al Europei, pîine de originalitate, una mai ofensivă ca alta și cu bogat palmares militar, care a impresionat lumea greacă și romană, încît s-au transmis numeroase știri literare ajunse pînă la noi. Pe de altă parte, începînd mai ales din a doua jumătate a secolului XIX, cercetările arheologice confirmau și chiar amplificau ceea ce se știa pe linie de izvoare antice, încît orice istoric și arheolog al antichității era sub o formă sau alta, sensibilizat de aceste masive manifestări.

În anumită măsură, aceasta a fost și atitudinea lui Pârvan, deși, cum va reieși și din acest text — capacitatea sa eminentă de istoric al antichității i-a permis adeseori să discearnă din datele oferite de arheologie contemporane sieși, ceea ce era ipotetic și îndoielnic de ceea ce a putut fi realitate, în anumite spații și la anumite perioade istorice.

Se știe că învățatul român considera ramura nordică a semîntiei tracice, din care făceau parte și daco-geții, că stăpîniseră încă din epoca bronzului o imensă suprafață teritorială ce cuprindea întreg arcu carpatic, extinzîndu-se spre nord pînă la izvoarele Oderului și Vîstulei, iar către vest, dincolo de Cîmpia Tisei⁶. Alături de tracii balcanici și rudele lor microasiatice, într-adevăr acest neam de indoeuropeni putea fi considerat, așa cum aprecia Herodot, al doilea ca număr, după indieni⁷.

3 M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922.

4 H. E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.

5 V. Pârvan, *Getica*, 33, 303.

6 Id., *ibid.*, 237 seqq.

7 Herodot, V, 3.

În cursul primei epoci a fierului sciții răsăriteni sînt aceia care pătrund adînc în acest vast teritoriu. Începînd din a doua jumătate a mileniului I î.e.n., valul contrar al celților apuseni străbate și se instalează, ici și colo, afectînd în parte și spațiul primordial tracic. Roiri masive ale neamurilor celtice, de la sfîrșitul sec. V și o bună parte din secolul următor, cuprind mai ales regiunile septentrionale ale Peninsulei Italice, fărîmițînd definitiv vechea Stăpînire a etruscilor în acele părți. Alte formațiuni, tot atît de războinice, avansează mai spre est, cucerind, în prima jumătate a secolului următor, teritoriile de astăzi ale Austriei, Sloveniei și Croației, precum și coastele orientale ale Mării Adriatice. La fel, în cursul acestui veac, părțile transdubiene ale Ungariei și Slovaciei devin teritorii ale neamurilor vest-Latene⁸. Astfel, frontul lumii celtice spre est se apropiase de Dunărea inferioară, încît bine remarcă V. Pârvan cînd considera că întîlnirea de pe malul fluviului a lui Alexandru cel Mare cu o delegație de celți, în anul 335, a însemnat pentru lumea din spațiul nostru un moment de mare importanță, deoarece de la această dată „influența celtică la geții din Dacia a putut fi activă”⁹.

Cunoștințele noastre actuale nu numai asupra influențelor, dar și asupra prezenței celților în spațiul carpatic, confirmă din plin — așa spune „viziunea sa istorică”, deoarece documentarea arheologică asupra celților din Dacia preromană era la vremea sa extrem de redusă. În prezent, se cunosc în toată România aproape 225 de descoperiri de caracter vest-Latene, dintre care cca. 145 aflate în Transilvania, Crișana și Banat, atestă dovezi certe de habitat, adică așezări și necropole celtice¹⁰. Cele mai timpurii datează din a doua jumătate a sec. al IV-lea¹¹, adică exact perioada indicată de Pârvan, deși alți arheologi și istorici mai apropiați vremurilor actuale și deci mai bine informați, au opinat pentru plasarea celor mai vechi vestigii celtice în Dacia, abia în jurul anilor 279-278, cînd valurile repetate ale unor mase de celți pătrund violent în Peninsula Balcanică, ajungînd pînă la sanctuarele lumii grecești de la Delfi¹².

Dar nu numai primele infiripări de viață celtică și implicit de influențe vest-Latene, în țara noastră, au fost fixate de V. Pârvan, ci și perioada în care acele grupe de populație străiană au pierdut puterea lor politică și militară, în fața forței în devenire a dacilor, din arcu carpatic. Data propusă de V. Pârvan era aproximativ jumătatea sec. II î.e.n., deoarece din această vreme, — scrie el — apar așezările întărite și cetățile de piatră ale dacilor, imposibil să fi ființat, dacă celții ar mai fi avut puterea de dominare de mai înainte¹³.

8 Vl. Zirra, *The eastern Celts, of Romania*, Indo-European Studies, 4, 1976, 2-3.

9 V. Pârvan, *Getica*, 459-460.

10 Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntniss des keltischen Latène in Rumänien*, Dacia, XV, 1971, 171 seqq.

11 Id., *Nouveaux points de vue sur les Celtes et leur civilisation en Roumanie*, Etudes Celtiques, XIII, 2, 1973, 800 seqq.

12 D. Popescu în *Tratatul de Istorie a României*, I, 1960, 234-235; D. Berciu, *Lumea celților*, București, 1970, p. 78-86.

13 V. Pârvan, *Getica*, 466 seqq.

Era încă o dată și această precizare cronologică rezultatul unui raționament de istoric al antichității, căci arheologia geto-dacilor în primii ani după războiul de reintregire, de-abia începuse să-și arate roadele.

Profesori iluștri ai generației mele și ai aceleia mai recente, cei mai mulți foști discipoli ai lui Pârvan, și-au făcut primii ani de ucenicie, începând din 1921, pe primele șantiere arheologice deschise, unde se revelau impresionantele vestigii ale geto-dacilor, mai ales din perioada lor cea mai reprezentativă. Astfel, apărea o cultură materială în care V. Pârvan, alături de colegul său Ion Andrieșescu, care cerceta bogata așezare getică de la Piscu Crăsani¹⁴ din Bărăgan, descifrau maturele manifestări economice și culturale, care evoluind pe un fond propriu indigen, recepționaseră destule elemente de cultură alogenă, greacă, scitică și celtică. Îl impresiona pe V. Pârvan nu numai varietatea uneltelor, armelor, obiectelor de podoabă, pieselor coroplastice, ci și marea cantitate de produse importate, desigur în schimbul altora pe care geto-dacii le trimiteau în afară. Erau apoi amforele grecești coloniale și insulare, pline cu lichide de preț și mai ales marea cantitatea de olărie cenușie, atât de variată ca formă și îndrăzneț realizată ca tehnică de lucru. O ceramică la roată, care, după Pârvan nu avea însă prea multe asemănări cu aceea folosită de grecii coloniali și în general de lumea balcanică, ci cu vasele abundant răspândite în mediile Latene central și vest europene, constatată la începutul secolului nostru și în cimitirele celtice transilvănene de la Apahida și Aiud¹⁵.

De această dată trebuie observat „ad apertum” că nu istoricul, ci Pârvan, arheologul, greșea. Greșea, nu pentru că metoda comparativă folosită și deducțiile sale erau false, ci fiindcă nu beneficiase la vremea scrierilor sale de ceea ce spuneam chiar la începutul textului de față, că era prea puțin cunoscută cultura tracilor sud-dunăreni și balcanici, astăzi atât de covârșitor ilustrată prin multiplele și viguroasele sale manifestări de-a lungul întregii celei de-a doua jumătăți a mileniului I î.e.n. La această lipsă informațională-obiectivă asupra culturii tracice se mai adaugă și absența unei documentări posibile, privind etapele evolutive de dezvoltare a culturii geto-dacice, căci în fond, ceea ce se revela în vremea lui Pârvan era, cu rare excepții, doar perioada istorică de glorie a strămoșilor noștri, marcată de marele dinast Burebista.

Dimpotrivă, cultura celtică era de pe atunci amplu cunoscută. Arheologi și istorici de seamă ai antichității determinaseră spațiul său imens de răspândire; i se conferise acesteia un nume, după faimoasa stațiune La Tène, pe malul lacului Neuchâtel din Elveția (denumire apoi pe nedrept generalizată în toată Europa mediană și nordică, unde existau și alte culturi contemporane, ca cea tracică, germanică ori iberică), în fine, i se stabilise o cronologie a etapelor sale succesive de dezvoltare, de plenitudine și de regres.

14 I. Andrieșescu, *Piscul Crasaniilor*, Memoriile Secț. Ist. Acad. Română, seria III, vol. III, 1925.

15 Șt. Kovacs, *La station prehistorique et le cimetiere de l'epoque La Tène a Apahida*, Dolgozatok, Cluj, IV, 1911; M. Roska, *Dolgozatok*, V, 1914.

Este așadar lesne de înțeles de ce „mirajul” acestei culturi adusă de purtătorii ei nu numai în Dacia preromană, dar și mai la est de aceasta, a putut impresiona atât de puternic pe V. Pârvan. De aceea, ceramica la roată, metalurgia dezvoltată a fierului, produsele meșteșugărești și ale orfăurarilor, agricultura cu plugul și brăzdarul de fier din mediile rurale și semiurbane, arhitectura cetăților de piatră din Transilvania de munte, erau pentru savantul român mărturii ale „celtismului”, încrustat în cultura autohtonă daco-getică și după dispariția fizică a celților din tot spațiul Daciei ¹⁶.

Și totuși aparent paradoxal, V. Pârvan este acela care a „extras” din aceste tentante și tentaculare influențe, cultura geto-dacilor. Dovada o avem în rodul prețios al Geticelor sale, dar contraprobe reiese din atitudinea critică a istoricului care nota: „Și Laténul dacic e de fapt o formă bine individualizată, cultural și etnografic, a Laténului general european” ¹⁷.

Astăzi, după aproape 70 de ani de continui descoperiri a culturii geto-dacice, mai sub toate aspectele sale evolutive, manifestate nu numai în vatra de formare, dar mult în afara sa, vedem în cultura strămoșilor noștri o creație în primul rând locală. În ea, însă, s-au contopit diferite influențe alogene, care au contribuit uneori, efectiv la desăvârșirea sa. Într-adevăr, cultura celtică și-a dat aportul, dezvoltând o tehnică mai avansată în prelucrarea uneltelor și armelor de fier, a contribuit la generalizarea ceramicii lucrate la roata rapidă, a diversificat și amplificat producția pieselor de podoabă, în sfârșit, a înnoit metodele primitive de lucru a pământului, asigurând rezerve permanente de hrană pentru oameni și animalele domestice. Dar toate acestea geto-dacii le aveau într-o formă inițială, de la rubedeniile lor dunărene și balcanice cu care erau într-un firesc contact permanent.

Așadar, V. Pârvan a întrevăzut exact domeniile socio-economice și culturale în care influențele externe au jucat un rol activ, dar lipsa de informație din vremea sa l-a făcut câteodată să atribuie unei culturi ceea ce s-a dovedit abia cu anii că de fapt aparținea alteia.

Să ne amintim de altfel că abia după 15 ani de la publicarea Geticeii, Ion Nestor, un elev de-al „Maestrului”, moldovean și el, de prin părțile Focșanilor, a emis pentru prima dată ideea în țara noastră, că intensitatea și valoarea influențelor celtice în Transilvania și spațiile extracarpătice au fost, în fond, mult mai reduse decât se credea, deoarece un aport de primă importanță la constituirea culturii geto-dacice se datorește lumii tracice, balcano-dunărene ¹⁸.

Erau acestea prin anul 1940 păreri de-a dreptul revoluționare, ce-au fost destul de contestate și privite cu neîncredere. Astăzi, însă, punctelor de vedere ale lui I. Nestor le admirăm retrospectiv îndrăzneala, dar le socotim cu totul firești, acum când culturile balcano-carpătice ale tracilor și daco-geților sînt așa de strălucit revelate.

16 V. Pârvan, *Getica*, 696.

17 Id., *ibid.*, 461.

18 I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș, Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, 176.

Fără îndoială, s-ar putea spune încă multe despre părerile lui V. Pârvan, privind înfrirurile Latène-ului celtic asupra Latène-ului băstinaș ; s-ar putea, de asemenea, spune câte ceva despre felul critic cum au fost abordate problemele de cult și formele de religie, total neceltice, ale geto-dacilor ; s-ar putea insista asupra chipului simplu dar magistral cum Pârvan a prezentat activitatea lui Burebista, „omorătorul de celți“, în campaniile sale spre vest, când a spulberat pînă la Dunărea mijlocie, toate neamurile celtice de pe acele locuri.

Esențialul, însă, cred că a fost atins, fără ca judecata noastră să fi fost timorată de amintirea marelui dispărut, nici exclusivist critic cum s-a încercat uneori fără temei.

Se spune că realizările oamenilor mari trebuie privite în funcție de vremea pe care au trăit-o. Savanților, însă, ca V. Pârvan nu le sînt necesare privilegiile de acest fel, căci doar viitorul este acela care decantează justetea multora din gîndirile lor.

LA CONTRIBUTIONS CÉLTIQUE À LA FORMATION DE LA CULTURE DACO-GÉTIQUE À LA CONCEPTION DE VASILE PÂRVAN

R é s u m é

C'est dans le cycle des conférences présentées au Centre universitaire de Cambridge en 1926 (Dacia, an outline of the Early Civilisation of the Carpatho-Danubian countries, Cambridge 1928) et dans la „Getica“, oeuvre magistrale sur la Protohistoire de la Dacie (Bucarest 1926), que V. Pârvan a abordé l'ensemble des problèmes historiques et archéologiques, concernant l'âge du Fer dans le foyer carpatho-danubien des Géo-Daces. Mais si pour le Hallstatt indigène il entrevoyait une forte présence thracé, juxtaposée localement par quelques îlots de population et action culturelle irano-scythe, pour la seconde période du Fer, Pârvan concevait dans la Dacie préromaine une implantation celtique (moitié du IVe-moitié du IIe siècle av. n. è.), qui a irradié une remarquable influence, même après l'effondrement de cette domination.

L'appréciable essor de l'archéologie de nos temps confirme l'exactitude du cadre historique envisagé par Pârvan, à propos de la présence des Celtes surtout dans l'aire occidentale du pays des Daces, tout en précisant pourtant que la soit-dite influence Ouest-La Tène a été doublé par une autre action culturelle, encore, plus forte, due à la civilisation thraco-balcanique, et de souche plus ancienne (fin du VIe siècle). Ainsi, à l'avis de V. Pârvan et de nos opinions actuelles, le riche faciès socio-économique et culturel, manifesté dans tout l'espace carpatho-danubien et au-delà de celui (IIe s. av.n.e. — IIe s. de n. è.), a été une création des Daco-Getes aborigènes, sensibles parfois aux contacts et influences de l'époque.

FIBULE DE TIP LATÈNE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DE TIP „DAVA” DE LA RĂCĂTAU, COMUNA HORGEȘTI, JUDEȚUL BACĂU

Viorel CAPITANU

Cercetările arheologice din zona extracarpatică a României au dus la descoperirea unui important număr de fibule, aparținând celei de a doua epoci a fierului, Latène.

Astfel de piese încep să fie folosite tocmai din epoca bronzului, ca accesorii pentru îmbrăcăminte, în primul rînd, dar și ca obiecte de podoabă.

Începînd cu prima epocă a fierului — Hallstatt, dar mai ales în cea de a doua epocă a fierului — Latène, fibulele cunosc o mare răspîndire și în același timp o mare varietate și diversitate de tipuri.

Prin forma și decorul lor, aceste piese constituie un reper arheologic sigur de datare.

În general fibulele au fost executate din bronz, dar nu lipsesc nici cele din argint sau fier.

După Vasile Pârvan, principalele fibule din Latène-ul dacic pornesc de la tipurile general europene — celtice, care au circulat de la un capăt la altul al Europei. În cursul la Tène-ului, geții au stilizat într-un chip original modelele preluate din apus, atît fibulele cu arcu împodobit cu noduri, cît și fibulele cu scut, care se disting fără nici o greutate, ca varietăți bine individualizate getice, ale unor tipuri mai generale celtice, ori comun europene ¹.

Dumitru Berciu consideră, că unele tipuri de podoabă, în care include și fibulele, au o mai largă răspîndire într-o zonă sau cealaltă a lumii traco-geto-dace, și se referă în mod deosebit la fibula tracică, de argint sau de bronz, care are o răspîndire predominant sudică și sud-estică ².

Descoperirea unui mare număr de fibule geto-dacice au permis Mioarei Turcu să le grupeze astfel: fibule cu nodozități, fibule cu re-

1 V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, 1926, p. 550.

2 D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, 1966, p. 309.

sortul bilateral, în forma literei T, cu mai multe variante și fibula „linguriță”, din argint sau bronz³.

Fibule de tip trac au fost descoperite într-un număr mare de așezări și necropole⁴.

Aceste fibule, care se întâlnesc atât la sud cât și la nord de Dunăre au făcut obiectul a mai multor studii⁵. Aceste piese sînt executate din bronz și argint și au forma literei „S”, prevăzute cu un buton conic.

Cercetarea sistematică a așezării și necropolei de la Zimnicea a oferit o gamă aproape completă a tuturor variantelor de fibule de tip trac⁶.

Acestor descoperiri li se adaugă, în ultima vreme, și cele de la Bunești-Averești, județul Vaslui⁷.

În spațiul locuit de strămoșii noștri geto-daci au mai fost descoperite fibule de acest tip într-un mare număr de așezări ca : Poiana⁸, Răcătău⁹, Brad¹⁰, Tinosul¹¹, Enisala¹², Ostrovul Mare, Cățelu Nou-București¹³, Butimanu¹⁴ etc.

Majoritatea cercetărilor consideră că fibulele de tip trac încep să se rărească către sfîrșitul secolului III î.e.n. și începutul secolului următor, locul lor fiind luat de fibulele de tip celtic Dux, cu opturi pe arc sau cu prelungirea piciorului întors, așa numitul tip Puakenfibel.

Fibule de tip celtic sînt răspîndite pe un spațiu foarte mare, fiind confecționate din bronz, argint și fier¹⁵.

În a doua epocă a fierului, Latène, geto-dacii au dezvoltat o cultură materială și spirituală originală. Acest lucru a putut fi demonstrat prin amploarea pe care au luat-o cercetările arheologice pentru cunoașterea și punerea în valoare a civilizației geto-dacice.

3 Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, 1979, p. 146-152.

4 Alexandrina Alexandrescu, *A propos de fibules thraces de Zimnicea*, în *Thraco-Dacia*, I, 1970, p. 131-141, idem, în *Dacia*, N. S., XXIV, 1980, p. 19-126.

5 R. Vulpe, *L'age du fer dan les regions thraces de la Peninsule Balcanique*, Paris, 1930, p. 47 urm., D. Berciu, *op. cit.*, p. 283 și urm.; I. Nestor, 22 BER. RGK, 1933, p. 158 și urm.; Alexandrina Alexandrescu, în *Crisia*, 1972, p. 15-26.

6 Alexandrina Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 1/1-17.

7 Violeta Veturia Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești, județul Vaslui*, în *Matereale și Cercetări Arheologice*, 1980, p. 169.

8 R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumiere des dernières fouilles de Poiana*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 143-164, idem, *Șantierul Poiana*, în *SCIV*, III, 1952, p. 202, fig. 24/d, e, f, g.

9 Viorel Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 64, fig. 41/2.

10 V. Ursachi ne informează că la Brad a fost descoperit un singur exemplar. Mulțumim și pe această cale pentru informația dată.

11 R. Ecăt. Vulpe, *Le fouilles de Tinosul*, în *Dacia*, I, 1924, p. 166.

12 Gavrilă Simion, *Les gètes de la Dobroudja septentrionale du VI-e au I-er siècle av.n.è.*, în *Thraco-Dacia*, 1976, p. 151, fig. 7/3.

13 Mioara Turcu, în *București*, V, 1961, p. 168, pl. 1, 2.

14 Valeriu Leahu, *Cercetări*, în *CAB*, II, 1966, p. 61, fig. 13/1.

15 Vlad Zirra, *Beiträge Kenntnts Keltiscen La Tène in Rumänien*, în *Dacia*, N. S., XV, 1971, p. 171-238.

Descoperirile arheologice recente au dovedit că, civilizația Latene geto-dacică s-a dezvoltat independent de cea a celților și cam în aceeași vreme, când în Europa centrală începea să se formeze cultura Latene celtică, pe la jumătatea secolului V î.e.n., iar în sud-estul Europei, în zona istro-pontică locuită de geți se crează o cultură La Tène getică în Dobrogea, Valea Dunării, Moldova, Muntenia și Oltenia sud-estică.

În Latene-ul geto-dacic asistăm la o dezvoltare prosperă atât din punctul de vedere al culturii materiale cât și a celei spirituale.

Între obiectele de podoabă, apar fibulele, ca forme originale geto-dacice, care se remarcă ca adevărate bijuterii ¹⁶.

Prezența bastarnilor pe teritoriul de la nord-est al Daciei, începând cu sec. III—II î.e.n. este confirmată și de o serie de vestigii arheologice în centru și estul Moldovei, între care și fibule ¹⁷.

În așezarea de la Răcătău au fost descoperite pînă în prezent peste 100 de fibule, care prin forma și decorul lor, constituie repere sigure de datare a complexelor arheologice din această importantă cetățuie, care a fost identificată ipotetic cu antica Tamasidava din harta lui Ptolomeu ¹⁸.

Fibulele descoperite în cetatea dacică de la Răcătău sînt executate din argint, bronz și fier, dar majoritatea o formează cele din bronz.

Din punct de vedere cronologic ele se grupează astfel :

I. Fibule de tip trac.

II. Fibule de tip „linguriță” din argint și bronz.

III. Fibule cu resortul bilateral scurt, din fier.

IV. Fibule cu resortul bilateral mare, din fier.

V. Fibule „puternic profilate”, din bronz.

VI. Fibule cu corpul „profilat”, din bronz.

VII. Fibule de tip „Aucissa”, din bronz.

VIII. Fibule de tip „cu ochi”, din bronz.

Pentru a cunoaște cu lux de amănunt detaliile acestor piese de ordin tipologic și stratigrafic prezentăm în continuare toate descoperirile de acest gen făcute pînă în prezent în stațiunea de la Răcătău.

I. *Fibule de tip trac*, 3 exemplare.

1. Fibulă din metal alb, probabil argint, de slabă calitate. Corpul în forma literei S, piciorul întors către spate se termină într-un buton conic. Pe arcul fibulei, care este de formă romboidală se înfilnește un decor realizat din linii incizate paralele, în poziție oblică. Resortul, ușor lateral este format din două spire. Acul se păstrează în stare fragmentară.

Piesa a fost descoperită în anul 1970, în S. VI, la —1,80 m, în nivelul I de locuire geto-dacic. Lungimea piesei este de 0,020 m. Inv. 7827 (fig. 1/1).

16 Radu Florescu, *Arta dacilor*, 1968, fig. 27, 33-34 ; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, 1972, p. 178, fig. 43.

17 Mircea Babeș, *Moldova centrală și de nord în secolele II-I î.e.n.*, Rezumatul tezei de doctorat, 1978, p. 8 ; Silvia Teodor, *Cultura geto-dacilor pe teritoriul Moldovei pînă în secolul I î.e.n.*, Rezumatul tezei de doctorat, 1981, p. 19.

18 Viorel Căpitanu, *op. cit.*, p. 64-65, fig. 41, 42.

2. Fibulă de bronz în curs de prelucrare. Corpul de formă poligonală întinsă. Un exemplar identic a fost descoperit la Poiana, județul Galați. Capul se termină într-un buton conic. Lungimea desfășurată a fibulei este de 0,098 m. Piesa a fost descoperită în S. VI, c. 17, Gr. 51 la — 4,50 m. Inv. 12.728 (fig. 1/2).

3. Fibulă din bronz, corpul în forma literei „S”, cu resortul realizat din două spire, iar butonul terminal din mai multe spire. Arcul fibulei ca și la precedenta este de formă poligonală întinsă. Lungimea maximă de 0,032 m.

Piesa a fost descoperită în campania din anul 1984, în S. XXVI, groapa 25 (fig. 1/3), inv. 29338.

II. Fibule în formă de „linguriță”, 27 de exemplare.

1. Fibulă de argint, corpul decorat cu o linie vălurită incizată pe mijlocul piesei, fiind încadrată de alte linii marginale paralele.

La partea superioară, în zona capului, de o parte și de alta se întâlnesc linii paralele grupate pe trei rânduri. Resortul și acul fibulei au fost executate din bronz. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea fibulei este de 0,066 m. A fost descoperită în complex închis. Inv. 7810 (fig. 1/4).

2. Fibulă din argint, în stare fragmentară. Arcul fibulei este decorat cu două perle de sticlă încadrate de linii paralele. Lungimea fibulei în momentul descoperirii era de cca. 0,030 m. În prezent se păstrează doar 0,024 m. Piesa a fost descoperită în strat la — 0,90 m. Inv. 12742 (fig. 1/5).

3. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, cu portagrafa în formă de teacă. Partea superioară a arcului deteriorat din vechime. Descoperită în complex închis. Inv. 12735 (fig. 1/7).

4. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Din ea se păstrează doar capul, care este decorat cu linii incizate paralele. Lungimea cca. 0,017 m. A fost descoperită în complex închis. Inv. 12739 (fig. 1/6).

5. Fibulă din bronz, corpul parțial deteriorat. Portagrafa în formă de teacă cu ramă, de formă triunghiulară. A fost descoperită în complex închis. Lungimea 0,049 m. Inv. 7879 (fig. 1/8).

6. Fibulă din bronz, cu partea superioară deteriorată din vechime. Resortul este format din patru spire. Acul fragmentar, iar portagrafa în formă de teacă. Descoperire în complex închis. Lungimea de 0,035 m. Inv. 12757 (fig. 1/9).

7. Fibulă din bronz, corpul deteriorat parțial, iar din resort se păstrează trei spire. Acul întreg, bine ascuțit și portagrafa în formă de teacă. Descoperire în complex închis. Lungimea de 0,045 m. Inv. 7878 (fig. 1/10).

8. Fibulă din bronz, în stare fragmentară cu partea superioară căzută din vechime. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea de 0,041 m. Inv. 13169 (fig. 1/11).

9. Fibulă din bronz, starea de conservare mediocră. Resortul format din trei spire, iar portagrafa în formă de teacă. Descoperită în complex închis. Lungimea 0,041. Inv. 12517 (fig. 1/18).

10. Fibulă din bronz din care se păstrează doar scheletul interior cu resortul format din patru spire. Lungimea piesei este de 0,058 m. Descoperită în strat. Inv. 12740 (fig. 1/13).

11. Fibulă din bronz, corpul elegant și decorat cu cîte două linii paralele dispuse pe marginile corpului. Scheletul deteriorat din vechime se păstrează doar parțial. Portagrafa în formă de teacă. Descoperită în strat. Lungimea 0,074 m. Inv. 12731 (fig. 2/1).

12. Fibulă din bronz cu lungimea maximă de 0,087. Starea de conservare mediocră. Descoperită în strat la adîncimea de — 2,50 m. Inv. 12733 (fig. 2/2).

13. Fibulă din bronz, corpul decorat cu linii paralele pe toată lungimea corpului. A fost descoperită în strat. Inv. 7816 (fig. 2/3).

14. Fibulă din bronz, corpul decorat cu linii marginale paralele. Resortul format din patru spire, iar portagrafa în formă de teacă. Lungimea 0,053 m. Inv. 7850. Descoperită în complex închis (fig. 2/4).

15. Fibulă din bronz, corpul ușor arcuit se termină cu un buton conic. Corpul fibulei este decorat cu un buton sferoidal. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea 0,060 m. A fost descoperită în strat la — 0,80 m. Inv. 7933 (fig. 2/5).

16. Fibulă din metal alb, iar scheletul din bronz. Corpul este decorat la exterior cu o linie vălurită, încadrată de linii marginale. Acul se păstrează în stare fragmentară. Portagrafa în formă de teacă. Piesa are lungimea de 0,066 m. Inv. 7925. Descoperită în strat la — 0,90 m (fig. 2/6).

17. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Se păstrează parțial resortul și arcul. Lungimea 0,066 m. Descoperită în strat la — 0,80 m. Inv. 12518 (fig. 3/1).

18. Fibulă din bronz în stare fragmentară. Din arc se păstrează doar un fragment de la partea superioară. Resortul este format din patru spire. Lungimea 0,068 m. Descoperită în complex închis. Inv. 12491 (fig. 3/2).

19. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Scheletul desprins de corp și pierdut din vechime. Resortul realizat din trei spire. Arcul este întreg. A fost descoperită în strat la — 0,80 m. Lungimea 0,062 m. Inv. 12519 (fig. 3/3).

20. Fibulă din bronz în stare fragmentară. Scheletul și acul din fier. Din resort se păstrează doar două spire. Corpul fibulei este decorat cu linii incizate. Lungimea fibulei este de 0,054 m. Inv. 13253 (fig. 3/4).

21. Fibulă din bronz, puternic corodată, în stare fragmentară, cu resortul formate din trei spire. Descoperită în complex închis. Lungimea de cca. 0,070 m. Inv. 13166 (fig. 3/5).

22. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Se păstrează doar resortul și acul, care este bine ascuțit. Lungimea 0,055 m. Descoperită în strat la — 0,90 m. Inv. 12736 (fig. 3/6).

23. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, din care se păstrează doar resortul, format din cinci spire. Acul are vârful rupt. Lungimea 0,044 m. Descoperită în strat la — 0,80 m. Inv. 27948 (fig. 4/10).

24. Fibulă din bronz, în stare fragmentară cu resortul format din cinci spire. Lungimea de cca. 0,032 m. Inv. 27947 (fig. 4/11).

26. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, cu resortul format din 4 spire. Acul întreg. Lungimea cca. 0,039. Inv. 25286 (fig. 4/12).

26. Fibulă din bronz, în stare fragmentară cu resortul format din trei spire. Descoperită în strat la — 0,80 m. Inv. 25287. Lungimea de cca. 0,024.

27. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Resortul este format din trei spire. Acul întreg. Lungimea 0,048 m. Inv. 29171 (fig. 10/11).

III. *Fibule din fier, cu resort bilateral scurt, 8 exemplare.*

Aceste fibule deși fac parte din același tip, ele pot fi grupate în trei variante

a. 3 exemplare, inv. 7880, 13164 și 25287, au corpul format dintr-o sârmă, de formă rotundă în secțiune, cu portagrafa în formă de teacă (fig. 5/1, 3, 10/5).

b. 4 exemplare dintr-o bară aplatisată, cu portagrafa în formă de teacă, dar mult mai pronunțată, inv. 12163, 7938, 7939 și 13272 (fig. 5/4, 5, 7 și 7/6).

c. 1 exemplar realizat dintr-o bară metalică, cu corpul puternic arcuit, decorat la partea superioară cu o proeminență de formă ovală. Acul rupt din vechime, resortul oxidat puternic. Portagrafa în formă de teacă. Inv. 12743 (fig. 5/2).

IV. *Fibule din fier cu resortul bilateral mare, 4 exemplare.*

Majoritatea acestor fibule au resortul dintr-un mare număr de spire cca. 20. Arcul este realizat dintr-o bară simplă, iar portagrafa în formă de teacă. Inv. 7833, 7937, 12623 și 12521 (fig. 7/1-3, 5). Fibula cu nr. inv. 12623, fig. 7/1 este deteriorată în zona portagrafei.

V. *Fibule din bronz de tip „puternic profilate”, 2 exemplare.*

Primul exemplar cu lungimea de 0,044 m are coarda trasă pe deasupra. Resortul bilateral scurt este format din opt spire. Portagrafa de formă trapezoidală, dar în stare fragmentară. Pe corpul fibulei se întilnește ca decor un buton sferoidal. Virful acului rupt din vechime. Piesa a fost descoperită în stratul de cultură la — 0,60 m. Inv. 7813 (fig. 4/1).

Al doilea exemplar este bine conservat datorită patinei de culoare verde. Resort bilateral. Corpul decorat cu un buton sferoidal, încadrat de linii în poziție orizontală. Portagrafa trapezoidală, în stare fragmentară. Descoperită în complex închis. Lungimea de 0,048 m. Inv. 7936 (fig. 4/2).

VI. *Fibule cu corpul profilat, 34 exemplare, cu corpul simplu, 12 exemplare.*

În această categorie am inclus fibulele cunoscute în spațiul locuit de geto-daci sub denumirea de „puternic profilate”. În realitate avem de-a face cu piese specifice lumii geto-dacice, având ca model fibulele de tip provincial-roman, care au cunoscut o mare răspindire în tot

secolul I e.n. și în prima jumătate a sec. II e.n. așa cum o dovedesc cercetările de la Măgura¹⁹ și Dumbrava²⁰, pentru a ne limita doar la Moldova. Astfel de piese, cu mici modificări vor apărea în continuare în toate necropolele și așezările aparținând dacilor liberi.

Deoarece majoritatea fibulelor se află în starea bună de conservare, prezentăm în continuare toate fibulele aparținând acestui tip de la Răcătău.

1. Fibulă din bronz, corpul profilat, cu resortul bilateral și coarda trasă pe deasupra. Corpul ușor arcuit este decorat în zona curburii maxime cu un buton sferoidal. Piciorul fibulei se termină cu un buton conic. Portagrafa de formă trapezoidală. Acul în stare fragmentară. Lungimea 0,064 m. Descoperită în stratul de cultură la —0,60 m. Inv. 12732 (fig. 4/4).

2. Fibulă din bronz cu resortul bilateral, corpul ușor arcuit este decorat la partea superioară cu un buton sferoidal. Portagrafa trapezoidală se termină într-un buton conic. Piesa a fost descoperită în complex închis. Lungimea maximă 0,053 m. Inv. 7815 (fig. 4/5).

3. Fibulă din bronz, cu resortul bilateral format din opt spire. Coarda trasă pe deasupra. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Pe arcul fibulei se întâlnește un decor sferoidal încadrat de două linii orizontale. Lungimea piesei este de 0,049 m. Inv. 7812 (fig. 4/8).

4. Fibulă din bronz cu resortul bilateral, coarda trasă pe deasupra. Corpul fibulei ușor curbat este decorat cu un buton sferoidal. Portagrafa sferoidală se termină cu un buton conic. Lungimea piesei este de 0,040 m. Descoperită în complex închis. Inv. 7817 (fig. 7/9).

5. Fibulă din bronz, cu resortul bilateral, coarda trasă pe deasupra. Corpul ușor arcuit este decorat cu un buton discoidal. Portagrafa scundă, de formă trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în complex închis. Lungimea 0,030 m. Inv. 7814 (fig. 4/7).

6. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, corpul arcuit, cu resort bilateral. Coarda trasă pe deasupra. Pe arc un buton discoidal. Portagrafa în stare fragmentară. Lungimea 0,083 m. Inv. 7876 (fig. 7/4).

7. Fibulă din bronz. Starea de conservare mediocră. Corpul ușor arcuit este decorat cu un buton discoidal. Portagrafa trapezoidală și ușor răsfriată. Piciorul se termină cu un buton conic. Lungimea 0,033 m. Inv. 7931. Descoperită în strat la 0,20 m (fig. 8/4).

8. Fibulă din bronz. Starea de conservare mediocră. Pe arcul fibulei un buton discoidal. Portagrafa trapezoidală. Lungimea de 0,42 m. Descoperită în complex închis. Inv. 7934.

9. Fibulă din bronz în stare fragmentară, resortul deteriorat. Corpul decorat la nivelul curburii maxime cu două linii în poziție verticală și o linie în poziție orizontală. Portagrafa de formă trapezoidală, iar piciorul se termină cu un buton conic. Lungimea 0,052 m. Inv. 25285.

19 Informații Iulian Antonescu. Materiale inedite.

20 Silviu și Seiva Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava, în Cercetări Istorice*, 1973, p. 80, fig. 16/1, 4.

10. Fibulă din bronz, corpul foarte fragil. Coarda trasă pe deasupra. Resortul simplu bilateral este format din 6 spire. Corpul decorat cu un buton discoidal, iar la nivelul portagrafei se întâlnește o linie profilată în poziție orizontală. Piciorul se termină cu un buton conic. Acul fragmentar. Lungimea 0,045 m. Descoperită în complex închis. Inv. 27756 (fig. 4/3).

11. Fibulă din bronz, corpul ușor arcuit. Pe arc un buton discoidal. Lungimea 0,038 m. Inv. 7820 (fig. 6/1).

12. Fibulă din bronz în stare fragmentară. Se păstrează doar corpul fibulei și parțial resortul. Coarda trasă pe deasupra. Corpul ușor arcuit este decorat cu un buton discoidal. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Lungimea 0,030 m. Descoperită în strat la 0,40 m. Inv. 7875 (fig. 6/6).

13. Fibulă din bronz cu resortul deteriorat parțial. Corpul arcuit este decorat cu un buton discoidal. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat la — 0,40 m. Lungimea 0,032 m. Inv. 7813 (fig. 6/2).

14. Fibulă din bronz, corpul profilat cu resortul bilateral. Arcul decorat cu un buton sferoidal. Portagrafa de formă trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat la — 0,40 m. Inv. 13168.

15. Fibulă din bronz, corpul profilat se termină cu un buton conic. Portagrafa trapezoidală. Acul rupt din vechime. Lungimea 0,036 m. Inv. 7930 (fig. 6/4).

16. Fibulă din bronz, corpul profilat, starea de conservare mediocră. Portagrafa trapezoidală. Piciorul se termină cu un buton conic. Descoperită în locuință de suprafață, aparținând ultimului nivel de locuire. Lungimea 0,027 m. Inv. 12516 (fig. 6/5).

17. Fibulă din bronz, corpul ușor arcuit este decorat cu un buton discoidal la partea superioară. Coarda trasă pe deasupra, portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în locuință de suprafață la — 0,40 m. Lungimea 0,027 m. Inv. 7849 (fig. 6/7).

18. Fibulă din bronz, corpul arcuit și decorat cu un buton discoidal. Resortul se păstrează în stare fragmentară. Portagrafa trapezoidală. Piciorul se termină cu un buton conic. Lungimea 0,032 m. A fost descoperită în strat la 0,60 m (fig. 6/8).

19. Fibulă din bronz, starea de conservare mediocră, corpul ușor arcuit prezintă un buton discoidal. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Coarda trasă pe deasupra. Resortul scurt. Lungimea 0,028 m. A fost descoperită în S XV, în groapa de cult la — 4,20 m. Inv. 13254 (fig. 6/9).

20. Fibulă din bronz, corpul profilat, în stare fragmentară. Corpul arcuit decorat cu un buton discoidal. Resortul deteriorat din vechime. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Lungimea 0,035 m. Descoperită în strat la — 0,30 m. Inv. 7927 (fig. 8/1).

21. Fibulă din bronz, corpul profilat și decorat cu un buton discoidal. Resortul fragmentar. Acul rupt din vechime. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat la — 0,40 m. Inv. 7832 (fig. 8/2).

22. Fibulă din bronz cu corpul profilat și ușor arcuit. Resortul fragmentar, portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat la 0,40 m. Lungimea 0,027 m. Inv. 13165 (fig. 8/3).

23. Fibulă din bronz, din care se păstrează doar arcul decorat cu un număr mare de butoni discoidali. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Resortul și acul deteriorate din vechime. Descoperită în strat la — 0,40 m. Lungimea 0,029 m. Inv. 7834 (fig. 8/5).

24. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, corpul profilat și decorat cu un buton discoidal. Resortul fragmentar. Coarda trasă pe deasupra. Lungimea 0,020 m. Inv. 7872 (fig. 8/6).

25. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, cu resortul bilateral, coarda trasă pe deasupra. Corpul ușor curbat este decorat cu un buton discoidal. Portagrafa și acul deteriorate din vechime. Descoperită în locuință de suprafață, la — 0,30 m. Lungimea 0,020 m. Inv. 7871 (fig. 8/9).

26. Fibulă din bronz, corpul profilat și decorat pe arc cu butoni discoidali. Portagrafa discoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat de — 0,40 m. Lungimea 0,030 m. Inv. 13255 (fig. 8/7).

27. Fibulă fragmentară din bronz, din care se păstrează portagrafa cu o lungime de 0,028 m. Inv. 7935 (fig. 7/8).

28. Fibulă din bronz, în stare fragmentară, cu resortul bilateral. Coarda trasă pe dedesubt. Se păstrează parțial resortul și foarte puțin din arc. Inv. 7871 (fig. 8/10).

29. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Se păstrează câteva spire din resort și arcul fără portagrafă. Pe arc un buton discoidal. Lungimea 0,027 m. Inv. 12738 (fig. 7/9).

30. Fibulă din bronz, corpul profilat. Arcul decorat cu butoni discoidali. Din resort se păstrează doar o spirală și o parte din coardă, care este trasă pe deasupra. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în complex închis. Lungimea 0,037. Inv. 7822 (fig. 9/1).

31. Fibulă din bronz, corpul profilat, resort bilateral format din 20 de spire. Portagrafa trapezoidală. Coarda trasă pe deasupra. Descoperită în complex închis. Lungimea 0,028 m. Inv. 7819 (fig. 9/2).

32. Fibulă din bronz, corpul profilat. Coarda trasă pe deasupra. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Lungimea 0,027 m. Inv. 7817 (fig. 4/9).

33. Fibulă din bronz, corpul profilat. Portagrafa trapezoidală se termină cu un buton conic. Descoperită în strat la — 0,60 m. Lungimea 0,027 m. Inv. 25284 (fig. 6/11).

* 34. Fibulă din bronz, corpul profilat, resortul bilateral. Piesa se păstrează în stare fragmentară. Portagrafa trapezoidală. Lungimea cca. 0,030 m. Inv. 28222 (fig. 6/10).

Fibule din bronz cu corpul simplu nedecorat, 12 exemplare.

35. Fibulă cu resortul bilateral, corpul arcuit, de formă romboidală. Coarda trasă pe deasupra. În apropierea portagrafei se observă trei linii în relief, în poziție orizontală. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea 0,045 m. Inv. 29172 (fig. 4/6).

36. Fibulă din bronz, corpul ușor arcuit dintr-o bară aplatisată. Resortul bilateral realizat din 12 spire. Coarda trasă pe deasupra. Portagrafa scundă. Lungimea 0,030 m. Inv. 25283 (fig. 9/4).

37. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Arcul dintr-o bandă aplatisată. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea de 0,051 m. Inv. 7893 (fig. 5/6).

38. Fibulă din bronz, în stare fragmentară. Resortul rupt din vechime. Portagrafa în formă de teacă. Lungimea 0,036 m. Descoperită în strat la — 0,40 m. Inv. 7877 (fig. 8/8).

39. Fibulă din bronz cu resortul bilateral scurt, coarda trasă pe deasupra. Portagrafa scundă. Corpul realizat dintr-o bandă îngustă și aplatisată. Descoperită în strat la — 0,40 m. Inv. 12734 (fig. 9/8).

40. Fibulă din bronz, corpul dintr-o bară aplatisată cu resort bilateral. Portagrafa scundă de formă trapezoidală se termină cu un buton conic. Piesa este deformată de foc. Descoperită în complex închis. Lungimea de cca. 0,077 m. Inv. 7811 (fig. 9/3).

41. Fibulă din bronz cu resortul bilateral, corpul ușor arcuit. Coarda trasă pe deasupra. Portagrafa trapezoidală mult aplatisată. Lungimea de 0,030 m. Inv. 27757 (fig. 6/12).

42. Fibulă din bronz, cu resortul bilateral. Corpul executat dintr-o sîrmă ușor îngroșată. Portagrafa scundă, în formă de teacă. Piesa face parte din categoria fibulelor foarte mici. Lungimea 0,022 m. Descoperită în complex închis. Inv. 12730 (fig. 5/9).

43. Fibulă din bronz, corpul ușor curbat, cu resort bilateral, fragmentar. Coarda trasă pe deasupra. Portagrafa în formă de teacă. Acul rupt din vechime. Lungime 0,040 m. Descoperită în strat la — 0,50 m. Inv. 7845 (fig. 7/7).

44. Fibulă din bronz, cu resortul bilateral, corpul dintr-o bară rotundă în secțiune, dar aplatisată către bază. Portagrafa în formă de teacă. Coarda trasă pe deasupra. Descoperită la — 0,40 m într-o locuință de suprafață. Lungimea 0,029 m. Inv. 7928 (fig. 7/8).

45. Fibulă din bronz, corpul dintr-o bară îngustă, dar puternic curbat formînd un fel de genunchi. Resortul bilateral, coarda trasă pe deasupra. Portagrafa în formă de teacă. Acul rupt din vechime. A fost descoperită în strat la adîncimea de — 0,60 m. Lungimea de 0,043 m. Inv. 7929 (fig. 9/6).

46. Fibulă din bronz, cu resort bilateral scurt. Pe arcul fibulei se observă un bob de chihlimbar încrustat. Lungimea fibulei este de 0,023 m. Inv. 7932 (fig. 9/9).

VIII. Fibulă de tip „Aucissa“.

Singurul exemplar de acest tip a fost descoperit într-un complex închis, într-o groapă. Corpul este puternic arcuit și se termină cu un buton conic. Pe arcul fibulei se întîlnește ca decor o linie profilată, încadrată de alte linii paralele, întrerupte în zona portagrafei, în poziție orizontală. Portagrafa în formă de teacă. Acul rupt și pierdut din vechime. Lungimea fibulei este de 0,052 m. Inv. 7821 (fig. 4/6).

VIII. *Fibulă de tip „cu ochi”, (Typ à yeux sur l'arc).*

Un singur exemplar a fost descoperit la Răcătău și este confecționat din bronz. Corpul puternic arcuit. Resortul se păstrează în stare fragmentară, iar acul lipsește din vechime.

Arcul fibulei este executat dintr-o bară aplatisată cu o nervură la nivelul umărului, destul de pronunțată, în poziție orizontală. La partea superioară se întâlnește o adâncitură decorată cu linii incizate, în poziție oblică. În continuare, corpul fibulei este traversat de o linie mediană. Portagrafa de formă trapezoidală este ușor deteriorată.

Piesa a fost descoperită în stratul de cultură, la adâncimea de 0,70 m. și are lungimea de 0,060 m. Inv. 7823 (fig. 9/7).

La toate aceste descoperiri prezentate mai sus, adăugăm încă 9 piese, care în unele cazuri păstrează parțial resortul sau coarda (fig. 10/1, 4, 5-6, 10) de la piesele cu nr. inv. 13167, 12737, 12741, 25287, 7831, 7909, 12747 și 7908).

Fibulele de tip trac descoperite la Răcătău aparțin primului nivel dacic. Împreună cu ceramica dacică și de import, amfore, se datează la sfârșitul secolului IV î.e.n. și în prima jumătate a secolului III î.e.n.

Cele 3 fibule de tip trac de la Răcătău își găsesc analogii perfecte la Poiana²¹, dar mai ales în necropola de la Zimnicea²². Fibula de la Răcătău, cu arcul aplatisat, de formă romboidală aparține variantei IIB de la Zimnicea și se datează în secolul III î.e.n.

Fibulele de tip „linguriță”, de la Răcătău se datează în tot secolul I î.e.n. Astfel de piese se întâlnesc în număr mare la Poiana²³, Ocnița²⁴, Popești, Tinosu, Merii Goala, Remetea, Sighișoara-Wietenberg, Peteni, Șeica Mică, Costești²⁵.

Fibula de tip „linguriță”, cu mărgelile încrustrate pe corp a mai apărut într-un exemplar la Ocnița²⁶.

Fibulele din fier, cu resortul bilateral scurt se datează în secolul I î.e.n. Analogii la Poiana²⁷, Brad²⁸, Ocnița²⁹.

Fibulele de fier cu resortul bilateral mare, de tipul celor descoperite la Răcătău se datează tot în secolul I î.e.n. Analogii la Poiana, Brad și Ocnița³⁰.

21 R. Vulpe, *op. cit.*, p. 202 și în *Studia Thracologica*, 1976, fig. 5/1.

22 Alexandrina Alexandrescu, în *Dacia*, XXIV, fig. 45-48.

23 Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 110, fig. 5/1.

24 D. Berciu, *op. cit.*, p. 87, pl. 48/6-8.

25 D. Popescu, în *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, p. 191 și p. 554, fig. 372.

26 D. Berciu, *op. cit.*, fig. 20/1-3, pl. 48/8. Datarea acestor fibule este acceptată în general pentru sec. I, î.e.n., dar în ultima vreme se opinează și pentru sec. I, e.n., primele decenii. O. Floca, D. Berciu și alți cercetători consideră că acest tip de fibulă reprezintă o creație locală, originală, deoarece fibulele de tip Nauheim sînt lucrate dintr-o singură bucată, conf. O. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurilor de argint dacice*, 1956, p. 31-32.

27 R. Vulpe, Șantierul Poiana, *op. cit.*, fig. 25/3, 4.

28 Inf. V. Ursachi, material inedit.

29 D. Berciu, *op. cit.*, p. 53, pl. 36/7 și pl. 37/6, 10.

30 D. Berciu, *op. cit.*, pl. 36/3-4, 8, 11-12 și 26.

Fibulele de bronz, puternic profilate se datează în secolul I î.e.n. și în prima jumătate a secolului următor. Astfel de fibule cunosc o mare arie de răspândire în Noricum, Panonia și Dalmația ³¹.

Fibulele cu corpul profilat se datează începând cu secolul I e.n. și în primele decenii ale secolului următor. Cu unele modificări ele vor supraviețui în lumea dacilor liberi, fiind cunoscute ca fibule de tip carpic ³².

Astfel de podoabe se întâlnesc la Poiana ³³, Tinosul ³⁴, Brad ³⁵, Cuculata ³⁶, Popești-Novaci ³⁷, Ocnița ³⁸, Dumbrava ³⁹ precum și în multe alte așezări și necropole cercetate în ultimii ani și care se datează în secolele I-II e.n.

Fibula de tip „Aucissa” de la Răcătău se datează la sfârșitul secolului I î.e.n. și în tot secolul I e.n. Un exemplar aproape identic cu cel de la Răcătău a fost descoperit la Tirgșor ⁴⁰.

Fibula de tip „cu ochi” se datează în secolul I e.n. Ornamentul în schimb diferă de exemplarele descoperite la Poiana și Ocnița ⁴¹.

Fibula de la Răcătău își găsește analogii în stațiunile de la Poiana ⁴² și Ocnița ⁴³.

Aceste fibule își fac apariția, ca și cele cu corpul „puternic profilat”, prin filieră romană și se datează în sec. I e.n. și începutul secolului II e.n. ⁴⁴.

În concluzie, prin această sumară trecere în revistă a tuturor tipurilor de fibule descoperite până în prezent în așezarea de la Răcătău, coroborate cu alte categorii de materiale arheologice autohtone și de import, este lesne de înțeles cronologia așezării de la Răcătău, care asigură o datare largă, în limitele secolelor IV-III î.e.n. și până la începutul secolului II e.n. Cu excepția fibulelor de tip trac, toate celelalte tipuri aparțin secolelor I î.e.n.-I e.n., unele continuând să se mențină și în primele decenii ale secolului II e.n.

31 Conf. M. Babeș, Recenzie, D. Berciu, Buridava Dacică... unde se întâlnește toată bibliografia referitoare la datarea fibulelor „puternic profilate”, care se datează în sec. I e.n. Vezi tipologia lui O. Almgren, p. 5 cu pl. IV și p. 34, fig. 82. Pentru fibulele de la Răcătău analogii perfecte pl. V, 102, 111; varianta târzie în sec. II-III e.n.

32 Gh. Bichir, Cultura Carpică, 1973, p. 100-101.

33 R. și Ecat. Vulpe, în Studia Thracologica, 1976, fig. 5-6. Idem, în SCIV, III, 1952, p. 207, fig. 26/6-7.

34 Ibidem, Dacia, I, 1924, p. 214, fig. 24/1.

35 Catalogul Expoziției „Civilizația traco-geto-dacică...”, Bacău, 1980, poz. 146-150.

36 Gh. Bichir, Așezări dacice în țara Oltului, în Studii și Comunicări, XIV, Sibiu, 1970, p. 129, fig. 1/1 și fig. 5/4.

37 R. Vulpe, în Materiale, VI, 1959, p. 314 și p. 318, fig. 13/2.

38 D. Berciu, op. cit., pl. 36/3-4; 8, 11-12 și 26; fig. 20/4-5; pl. 37/8.

39 Silviu Sanie și Seiva Sanie, op. cit., fig. 16/1, 4.

40 Gh. Diaconu, SCIVA, 28, 1967, p. 209-215.

41 R. Vulpe, conf. supranota 33, p. 110, fig. 5/5.

42 Ibidem, p. 110, fig. 5/5.

43 D. Berciu, în Buridava, p. 52, pl. 36/2 și 38/11.

44 O. Almgren, op. cit., grupa a III-a — nr. 640. După M. Babeș, în Dacia, N. S., XIX, 1975, p. 336, aceste fibule pot dura până la cucerirea romană.

FIBULES DE TIPE LATÈNE DÉCOUVERTES DANS UNE HABITATION DE TYPE „DAVA“ DE RĂCĂȚĂU, DU DISTRICT DE BACĂU

R é s u m é

L'auteur presente brievement dans l'article un nombre de 101 fibules découvertes dans l'habitation dacique de type dava de Răcătău du district de Bacău.

De point de vue cronologique ces decouvertes se groupe dans la souivante manière :

Fibules du type traque, siècle IV-III a.n.è.

Fibules de type cuillère, siècle I a.n.è.

Fibules en fère avec le resort bilaterale, court, siècle I a.n.è.

Fibules en fère avec resort bilaterale grand I-er siècle a.n.è.

Fibules lieu courbé I-er siècle a.n.è. et le commencement du II-ème siècle n.è.

Fibules du corps courbé et le resort bilaterale, I-er t II-ème siècle n.e.

Fibule du type „Aucissa“, I-er — II-ème siècle n.è.

Fibule du type aux yeux, siècle I-er — II-ème n.è.

Ces fibules à côté des autres materiaux archéologiques, céramiques, outils et monnaies permet une meilleur datation des complexes archéologiques de Răcătău les IV-ème — III-ème siècles a.n.è. jusques au commencement du II-ème siècle de n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Răcătău-Cetățuia. 1-3 fibules du type trac ; 4-13 fibules du typ à „cuillère“.

Fig. 2. — Răcătău-Cetățuia. 1-6 fibules du type „cuillère“.

Fig. 3. — Răcătău-Cetățuia. 1-6 fibules du type „cuillère“.

Fig. 4. — Răcătău-Cetățuia. 1-2 fibules lieu courbé ; 3-9 fibules du corps corubé au ressort bilatéral.

Fig. 5. — Răcătău-Cetățuia. 1-5 fibules en fère avec le resort courbé ; 6-9 fibules en bronze ; 10-12 fibules du type „cuillère“.

Fig. 6. — Răcătău-Cetățuia. 1-12 fibules du corp courbé au ressort bilatéral.

Fig. 7. — Răcătău-Cetățuia. 1-9 fibules de bronze et de fèr.

Fig. 8. — Răcătău-Cetățuia. 1-10 fibules de bronze du corp courbé et le resort bilaterale.

Fig. 9. — Răcătău-Cetățuia. 1-6, 8, 9 fibules de bronze du corp courbé et le ressort bilaterale ; 7 fibules du type aix yeux ; 10 du type Aucissa.

Fig. 10. — Răcătău-Cetățuia. 1-11 fibules fragmentaires.

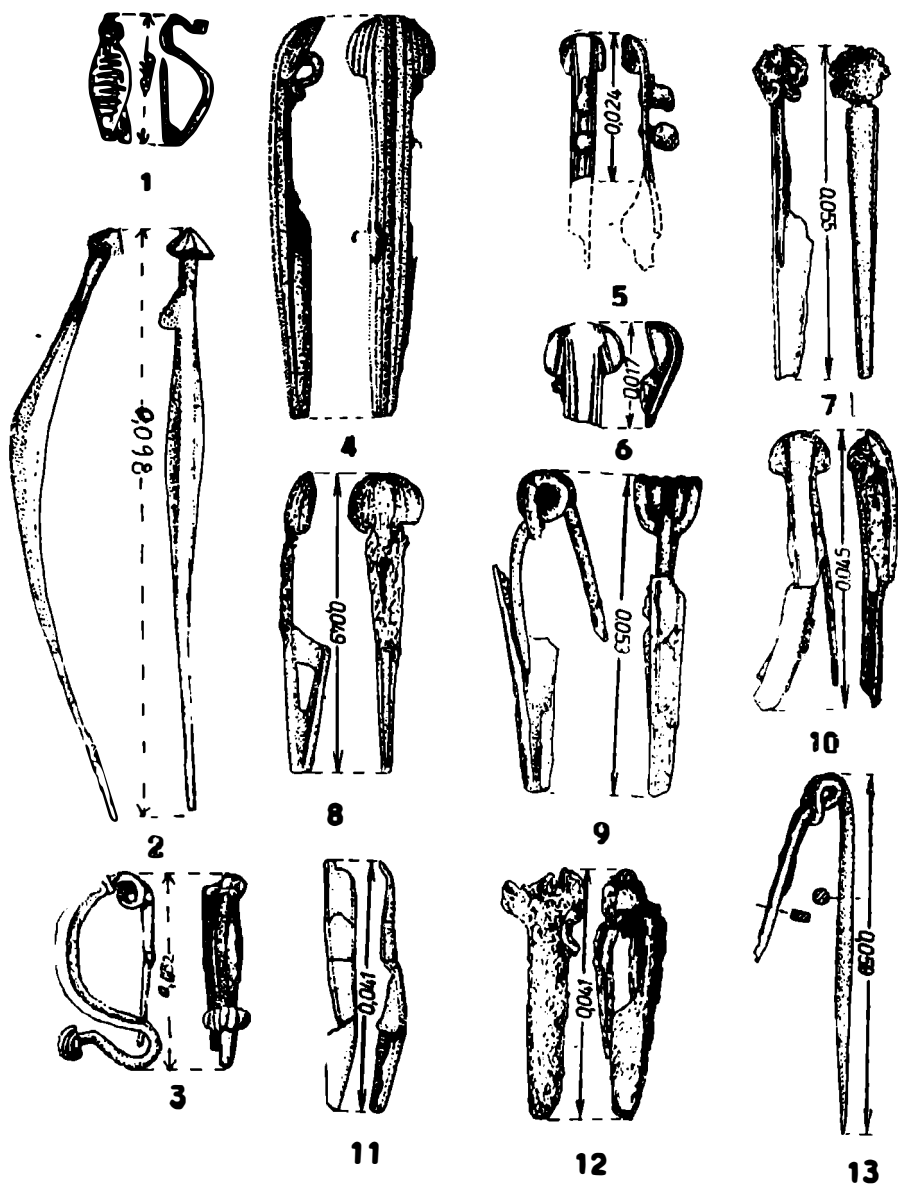

Fig. 1. — Răcătău-Cetățuia: 1-3, fibule de tip trac; 4-13, fibule de tip „linguriță”.

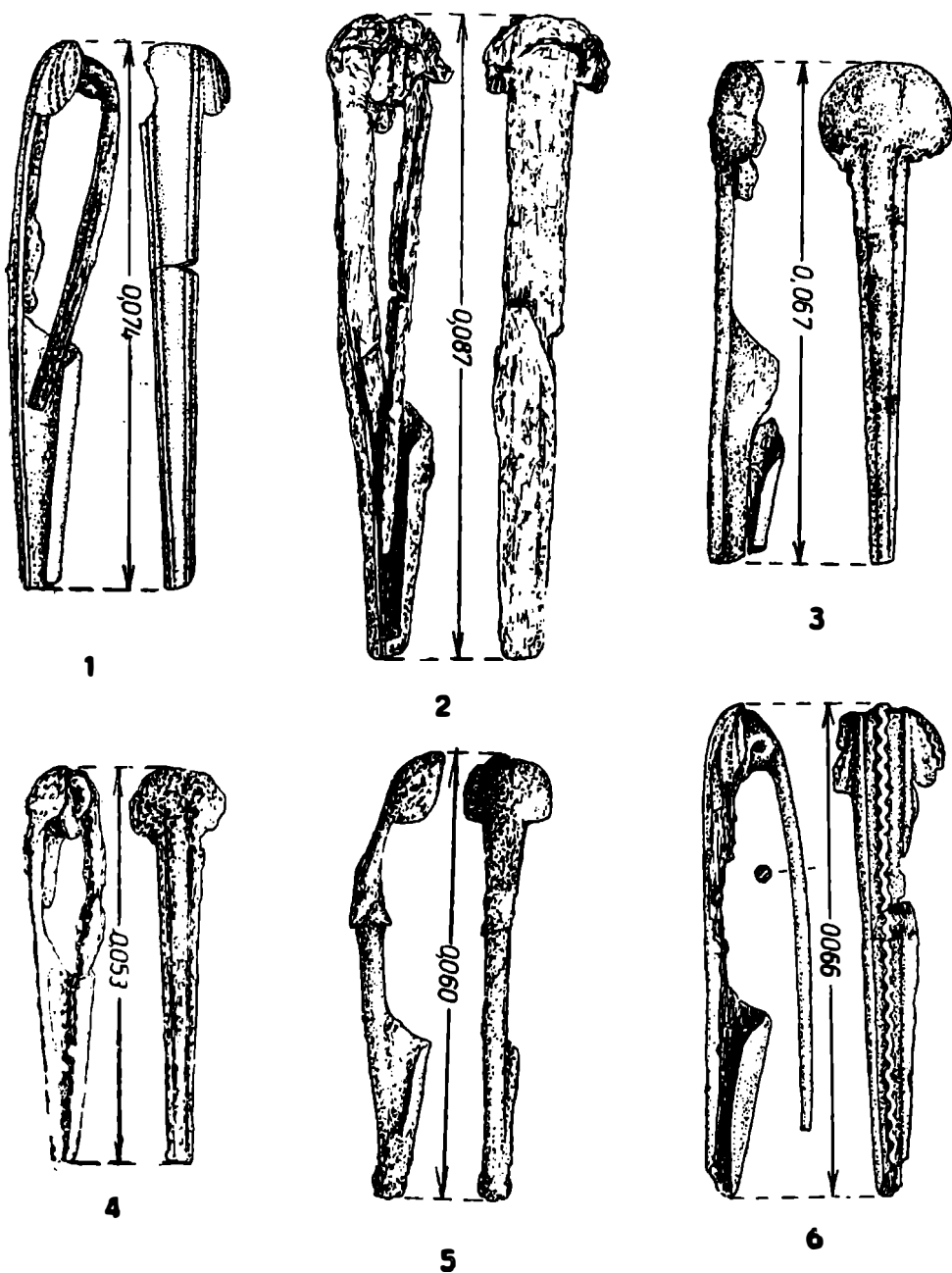

Fig. 2. — Răcătău-Cetățuia : 1-6, fibule de tip „linguriță”.

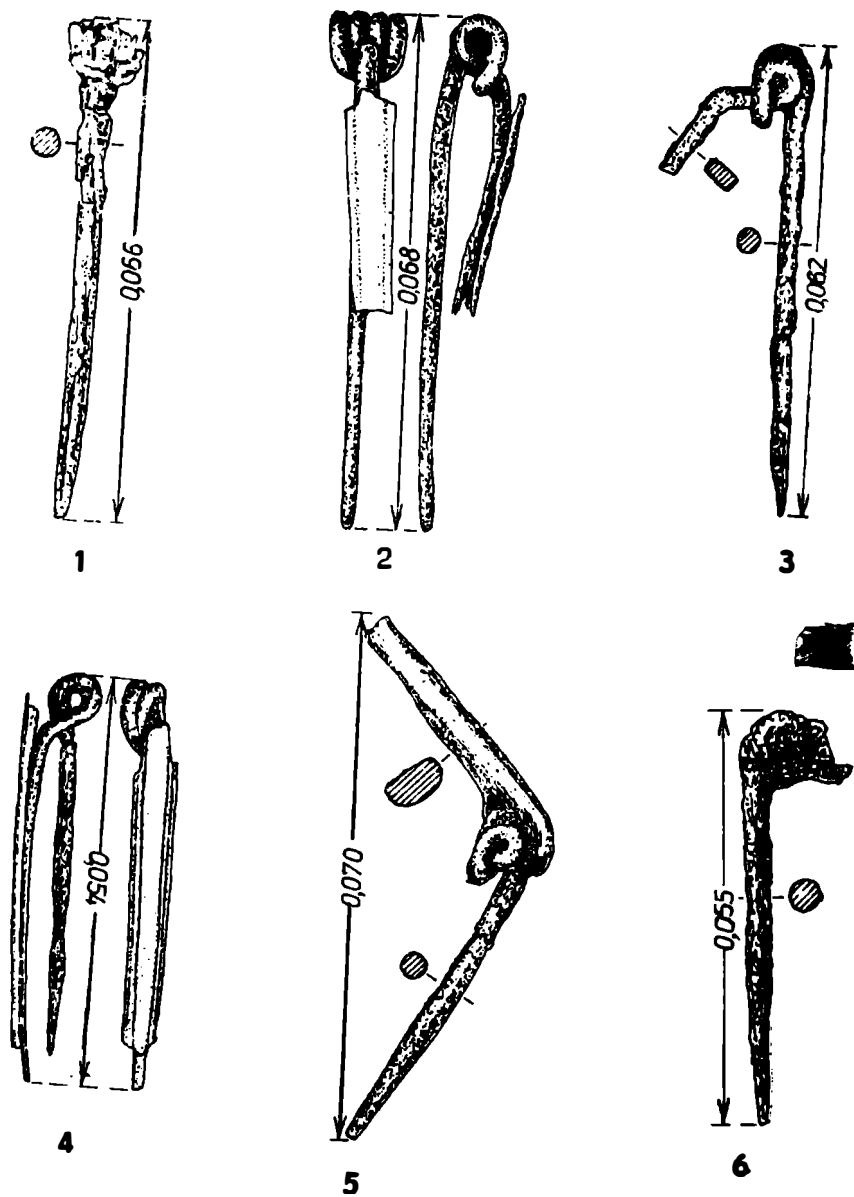

Fig. 3. — Răcătău-Cetățuia 1-6, fibule de tip „linguriță”.

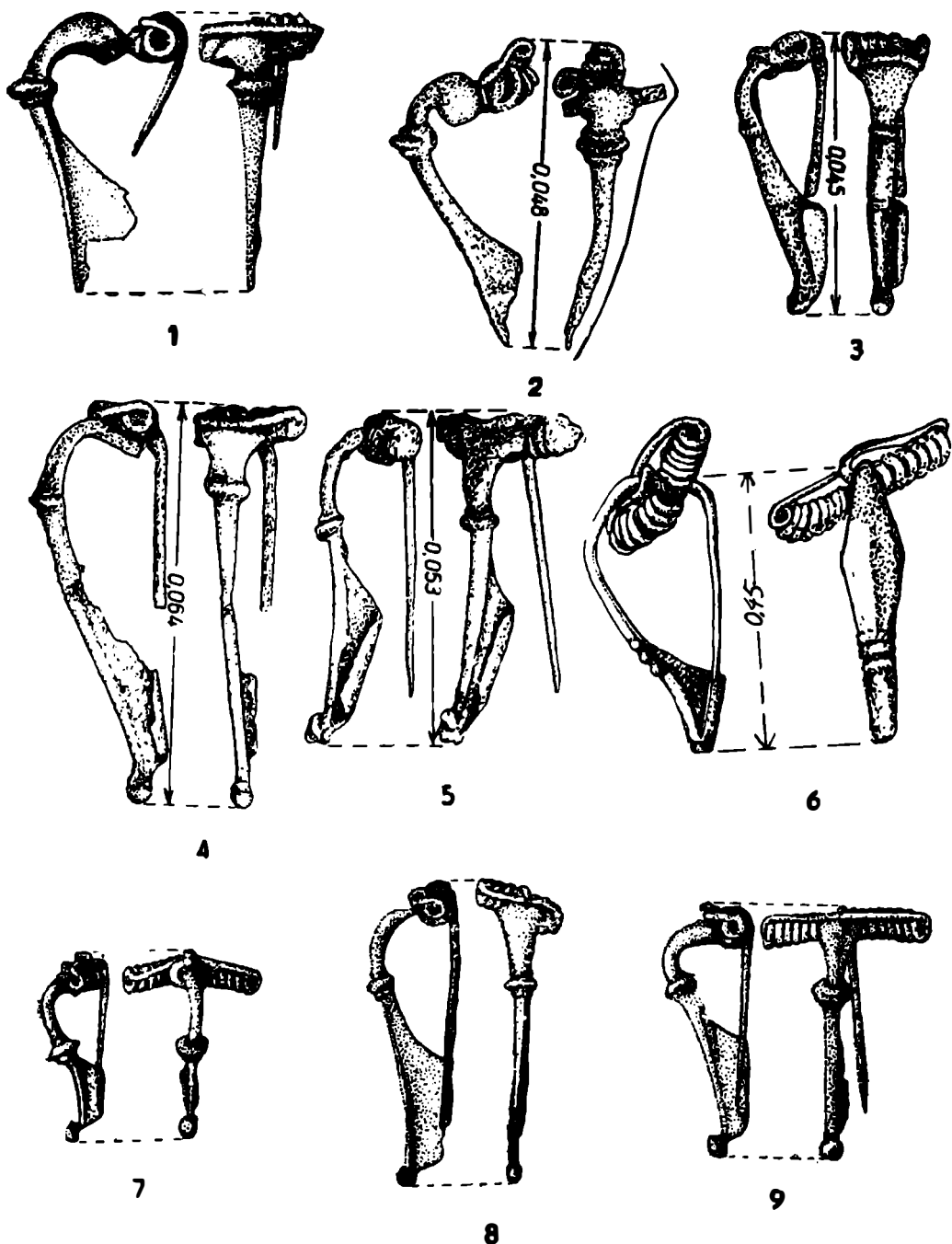

Fig. 4. — Răcătău-Cetățuia: 1-2, fibule cu corpul „puternic profilat”; 3-9 fibule cu corpul „profilat”

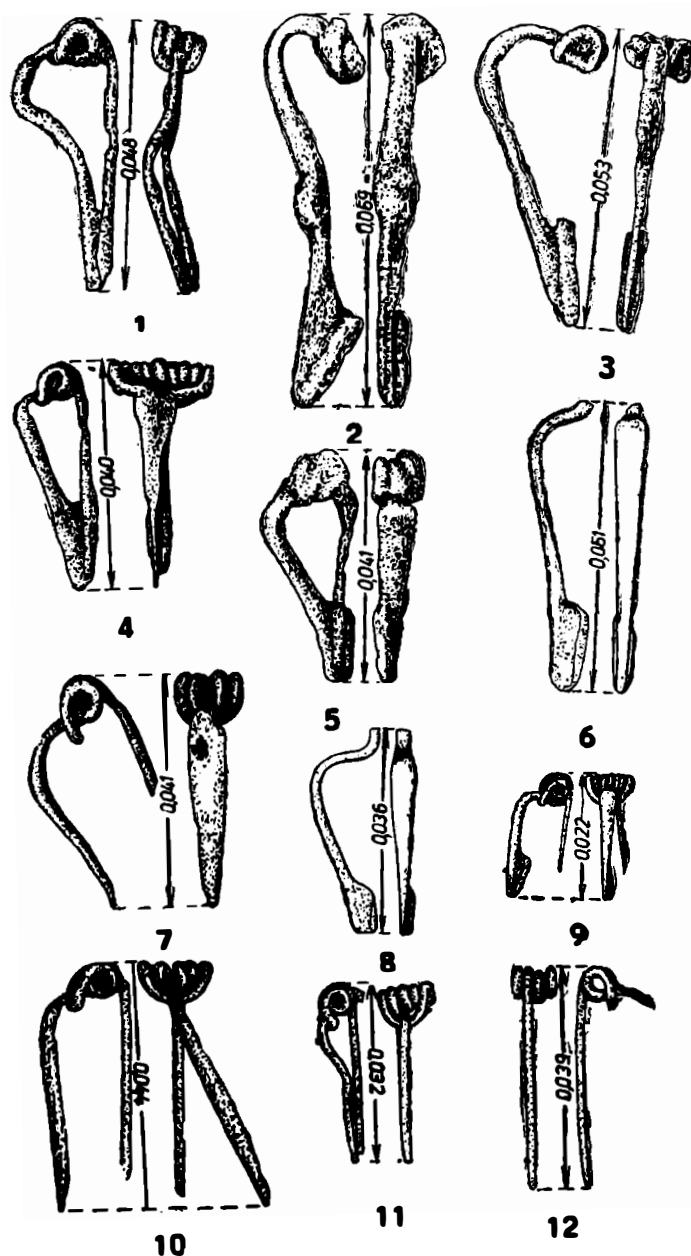

Fig. 5. — Răcătău-Cetățuia: 1-5, fibule din fier, cu resortul simplu; 6-9, fibule din bronz; 10-12, fibule „linguriță”.

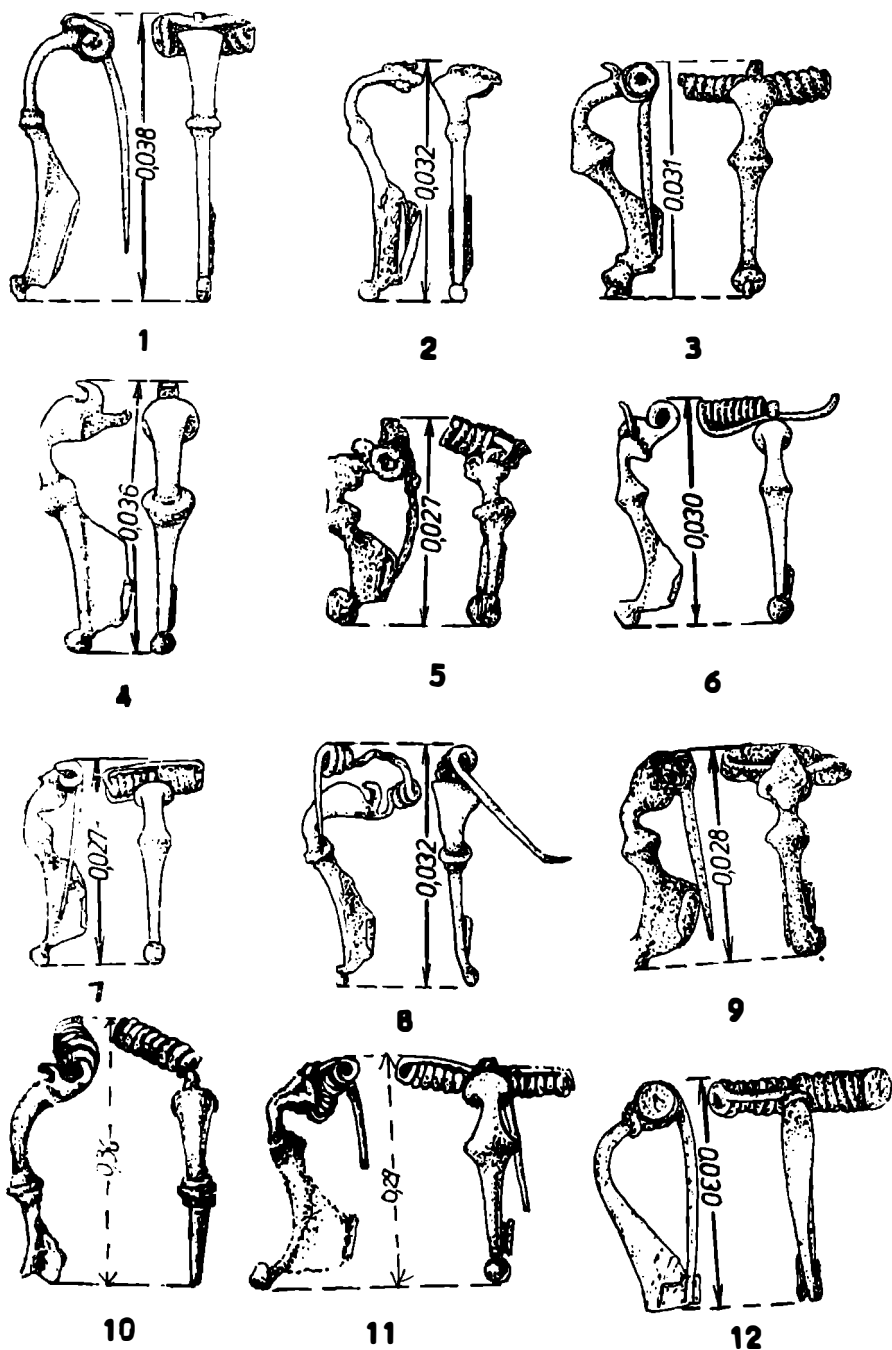

Fig. 6. — Răcătău-Cetățuia : 1-11, fibule cu corpul profilat ; 12, fibulă cu corpul

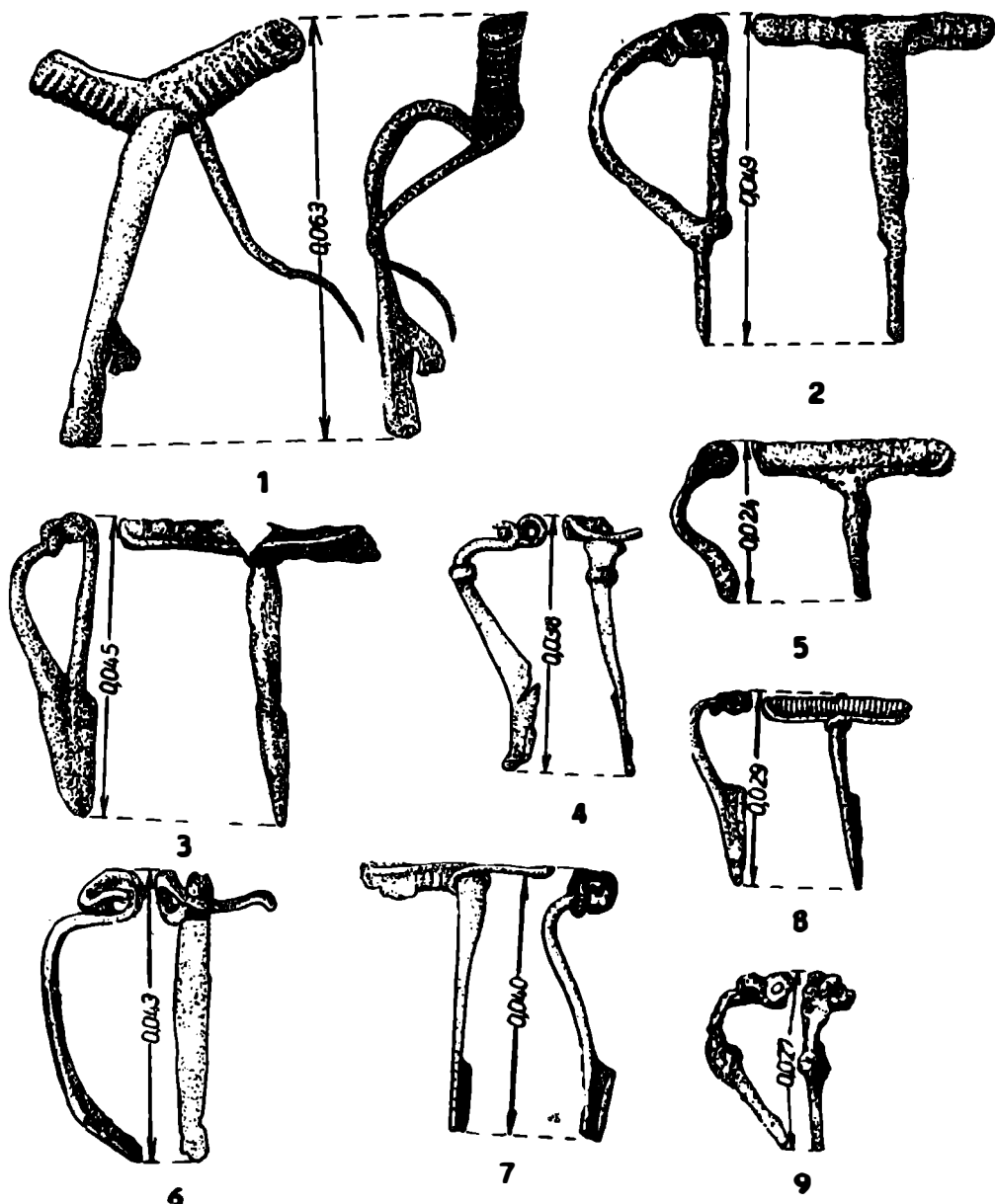

Fig. 7. — Fibule din fier și bronz : 1-3, 5, din fier ; 4-9, din bronz.

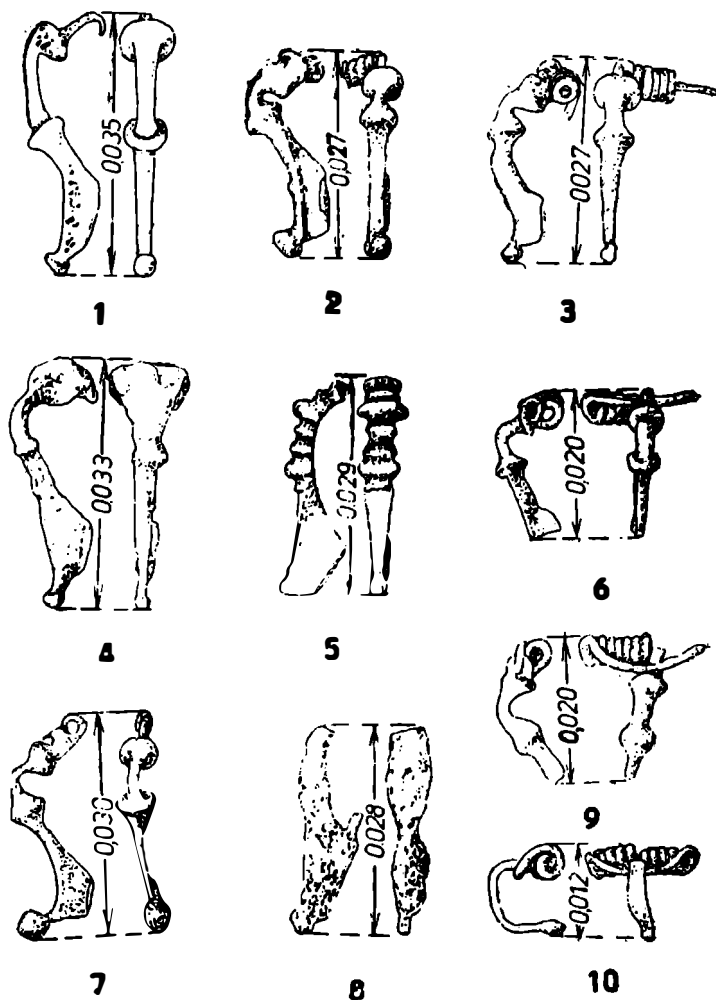

Fig. 8. — Răcătău-Cetățuia : fibule din bronz cu corpul profilăt.

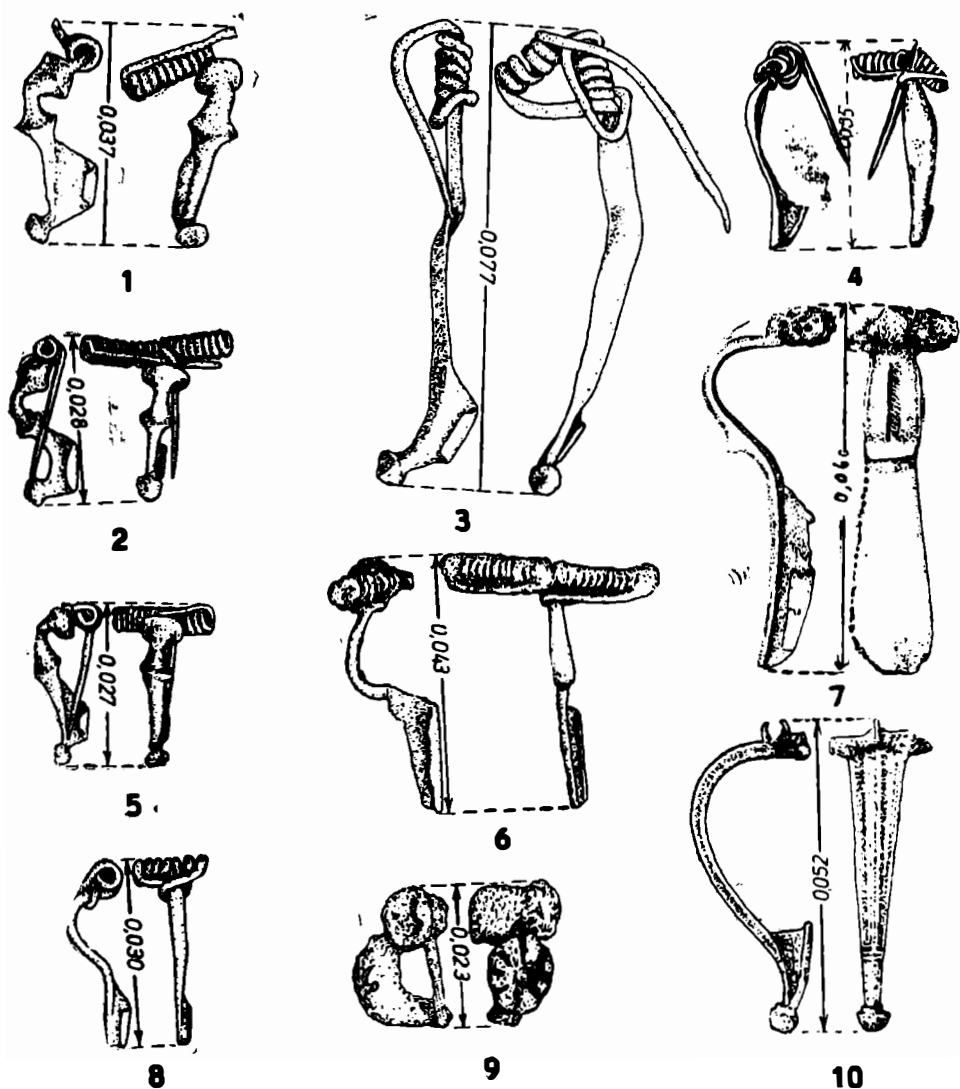

Fig. 9. — Răcătău-Cetățuia : 1, 2, 5, fibule cu corpul profilat ; 3, 4, 6, 8, fibule cu corpul simplu ; 9, fibulă cu chihlimbar ; 7, fibulă de tip „cu ochi” ; 10, fibulă de tip „Aucissa”.

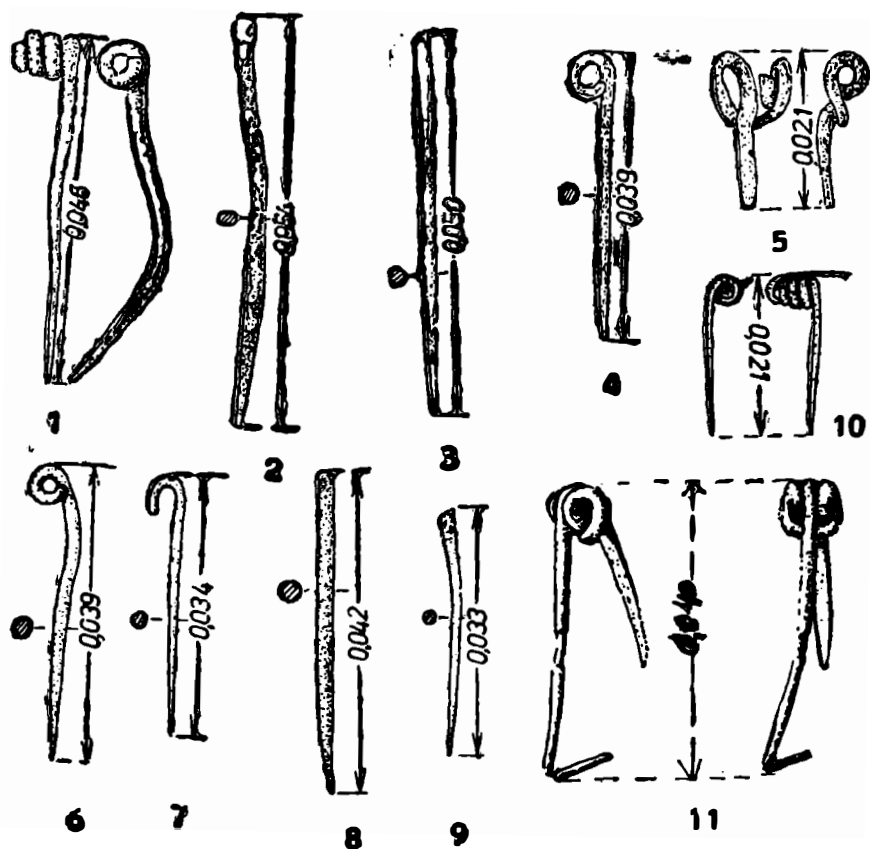

Fig. 10. — Răcătău-Cetățuia : 1-10, fibule fragmentare, 11, fibulă de tip „linguriță”.

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ORIGINEA, CRONOLOGIA ȘI SEMNIFICAȚIA ETNO-CULTURALĂ A CUȚITELOR CU VOLUTE DESCOPERITE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

de Ioan MITREA.

Între piesele din fier descoperite în complexe arheologice din a doua jumătate a mileniului I e.n. pe un larg spațiu din Europa, în care se încadrează și teritoriul României, piese a căror origine, încadrare cronologică și semnificație etno-culturală permite importante nuanțări a unor încheieri de ordin istoric, se înscriu și așa-numitele cuțite cu volute.

În 1973, în locuința numărul 5 din așezarea de la Izvoare-Bahna, jud. Neamț, în cadrul inventarului format dintr-o cantitate apreciabilă de ceramică lucrată cu mâna (47⁰/₀) și la roată (53⁰/₀), 27 străpungătoare din os finisate sau în curs de finisare, o piatră-ascuțitoare folosită pentru confecționarea străpungătoarelor amintite și câteva bucăți de lame de cuțite din fier, de tipul celor comune, cunoscute în toate așezările din a doua jumătate a mileniului I e.n., s-a găsit și un cuțit cu volute (fig. 1).

Cuțitul are lungimea de 12,5 cm, fiind lucrat prin batere dintr-o singură bucată din fier. Minerul este dreptunghiular în secțiune, lama, deteriorată și cu vârful parțial rupt, are un singur tăiș. Lama măsoară ca. 1/3 din lungimea totală a cuțitului. Capătul minerului este despicat, fiecare parte fiind îndoită spre exterior sub forma unei volute (fig. 1 ; 2/22).

Locuința-atelier numărul 5 de la Izvoare-Bahna a fost atribuită pe baza analizei inventarului și în primul rând a ceramicii, nivelului mai nou al așezării din a doua jumătate a mileniului I e.n., respectiv secolilor VIII-IX e.n.¹. Acestui nivel i-am atribuit și cuțitul cu volute, (pe care l-am considerat atunci „cuțit-pumnal” sau „cuțit de luptă”)², având în vedere atât încadrarea cronologică a inventarului din locuința nr. 5 cât și analogiile între piesa la care ne referim și unele descoperiri similare provenind de la Trebujeni, Alcedar și Brănești I din R. S. S. Moldovenească, datate între sfârșitul sec. VII și sec. IX³.

1 Ioan Mitrea, *Carpica*, X, 1978, p. 211-212 ; 219-227.

2 Idem, *op. cit.*, p. 225. Aceste piese au fost numite „pumnale” și în unele lucrări de specialitate din literatura străină. A se vedea, spre exemplu, Stanislav Šiška, *Archeologické Rozhledy*, t. XVI, 1964, 3, p. 399.

3 I. A. Rafalovici, *Slaviane VI-IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 182., fig. 29/5, 6, 7 ; p. 183.

În 1980 revenind asupra piesei de la Izvoare-Bahna am considerat-o tot „cuțit de luptă” (sau pumnal?), lărgind seria analogiilor cu piese din Polonia, și două descoperiri din țara noastră, menținând încadrarea cronologică în sec. VIII-IX⁴.

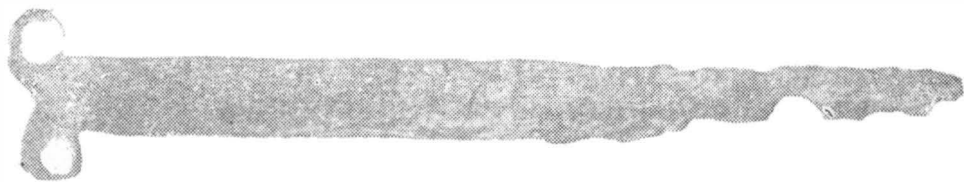

Fig. 1. — Cuțit cu volute din așezarea de la Izvoare-Bahna.

Lărgirea informației asupra acestui tip de obiecte, importanța pe care o au — după cum se va arăta în final — din punctul de vedere al nuanțării unor concluzii de ordin istoric privind spațiul carpato-dunărean-pontic, ne-a determinat să revenim asupra lor, aducând în discuție unele aspecte ce privesc originea, încadrarea cronologică și semnificația etno-culturală a acestor piese.

Înainte de toate trebuie menționat că pe teritoriul României se cunosc, până acum patru cuțite cu volute⁵, provenind din complexe arheologice datate în ultimele trei secole ale mileniului I e.n. (fig. 3/25-28).

Pe lângă cuțitul cu volute de la Izvoare-Bahna (fig. 3/26), prezentat mai sus, menționăm alte trei exemplare, descoperite la Bucov (fig. 3/27), Dinogetia (fig. 3/28) și Lozna (fig. 3/25).

În așezarea de la Bucov-Rotari, dependința nr. 3, a fost descoperit un cuțit cu volute, cu virful rupt, partea păstrată având lungimea de cca. 16 cm. Minerul este dreptunghiular în secțiune, iar lama cu un tăiș. Capătul minerului este despicat realizându-se două volute (fig. 2/24). Piesa de la Bucov-Rotari, pe baza contextului arheologic în care s-a găsit și a unor analogii din Polonia, Slovacia și U.R.S.S. a fost încadrată cronologic „aproximativ pe la mijlocul secolului al X-lea”⁶. Deși prezintă unele particularități, de exemplu are lama mai lată decât minerul și este datat ceva mai târziu, cuțitul cu volute de la Bucov-Rotari se încadrează tipologic în aceeași serie cu exemplarul de la Izvoare-Bahna. În așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăr (Dinogetia) a fost găsit „un mic obiect din fier, având forma unei lame lungi de 9 cm și late de 1 cm, terminată la o extremitate cu două urechiușe, iar la cea-

⁴ Ioan Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 96-97.

⁵ Adoptăm și noi denumirea de „cuțite cu volute” întâlnită deseori în literatura de specialitate, denumire ce designează forma obiectului și caracteristicile principale și nu destinația, incertă, cum ar fi în cazul menținerii denumirii de „cuțite de luptă” sau „cuțite pumnal”. Pentru denumirea de cuțite cu volute cf. de exemplu: Wojciech Szymanski, *Wiadomości Archeologiczne*, t. XXX, 1964, 3-4, p. 221-228; și alte lucrări citate mai jos.

⁶ Maria Comșa, *Cultura materială veche românească. (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, Ed. Academiei, Buc., 1978, p. 115-116; p. 117, fig. 92/21.

laltă cu un mic vîrf în spirală⁷. Piesa a fost considerată, de autorul capitolului privind meșteșugurile locuitorilor din așezarea de la Bisericiuța-Garvăn, sfredel, e drept, în chip „îndoielnic”⁸. Pe bună dreptate s-a arătat că de fapt e vorba la Dinogetia de un cuțit cu volute (fig. 2/23) ce poate fi atribuit, ca și exemplarul de la Bucov-Rotari, secolului al X-lea⁹. Al patrulea cuțit cu volute, descoperit pînă acum pe teritoriul României, provine din așezarea, încadrată în secolele VII-VIII de la Lozna-Străteni, jud. Botoșani¹⁰. Piesa a fost descoperită în secțiunea XXVII, cercetată în 1982¹¹. Este lucrată tot dintr-o singură bucată din fier, are minерul dreptunghiular în secțiune, iar lama, care măsoară cca 1/3 din lungimea totală de 12,8 cm a cuțitului, are un tăiș. Și la exemplarul de la Lozna, oapătul se desface în exterior sub forma a două volute (fig. 2/21). Cuțitul cu volute de la Lozna-Străteni, descoperit în așezarea datată în sec. VII-VIII, fiind deci cel mai timpuriu de pe teritoriul României, face parte tipologic din aceeași serie cu exemplare de la Izvoare-Bahna, Bucov și Dinogetia.

Din punct de vedere tipologic aceste piese, răspindite pe un spațiu larg din Europa (fig. 3), prezintă unele caracteristici, esențiale, comune. Toate sînt lucrate dintr-o singură bucată de metal, minерul făcînd deci corp comun cu lama. Lama are un tăiș, este scurtă, reprezentînd cca. 1/3 sau maximum 1/2 din lungimea totală a piesei, lungime care se situează între 9-19 cm. Între cele mai mici se înscriu exemplarele de la Gheorghii (fig. 2/9), Kanevsk (fig. 2/11) și Dinogetia (fig. 2/23), iar între cele mai mari piesele de la Biskupin (fig. 2/2), Borlișovo (fig. 2/4), Zillingtal (fig. 2/16) și Bucov (fig. 2/24 — avem în vedere și vîrfurile rupte). Spatele lamei este drept sau ușor curbat. Minерul are muchii, este dreptunghiular în secțiune, avînd oapătul desfăcut sub formă de volute, mai mult sau mai puțin bine realizate (fig. 2/2-24). Cît privește particularitățile, menționăm că unele piese, deocămdată doar cele descoperite pe teritoriul Poloniei, au minерul ornamentat (fig. 2/2-7), iar altele au fost atiruate de cîte un lăntșor din bronz (fig. 2/2, 13, 18). Este puțin probabil, dată fiind absența niturilor, ca unele din aceste cuțite să fi avut plăsele din lemn sau os¹². În schimb, putem considera sigură absența plăselelor la exemplarele ornamentate pe minер cu linii adîncite verticale și orizontale, sau alte motive.

Pe baza unor particularități și respectiv detalii, cum sînt prezența sau absența ornamentului pe minер, realizarea sub aspect tehnic și dimensiuni, cuțitele cu volute au fost împărțite în două tipuri, care se deosebesc atît cronologic cît și teritorial¹³. Tipul A, lucrat mai îngrijit,

7 Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, Eugen Comșa, Dinogetia, I, Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn, Ed. Academiei, Buc., 1967, p. 82, fig. 24/9; p. 83.

8 Ibidem.

9 Maria Comșa, op. cit., p. 116.

10 Dan Gh. Teodor, și I. Mitrea, Arh. Mold., 6, 1966, p. 279-290; Dan Gh. Teodor, Materiale și cercetări arheologice, Tulcea, 1980, p. 455-461.

11 Toate datele privind cuțitul cu volute de la Lozna-Străteni ne-au fost comunicate de Dan Gh. Teodor, căruia, pentru bunăvoință, îi mulțumim și aici.

12 Stanislav Šiška, op. cit., p. 396.

13 Idem, op. cit., p. 400.

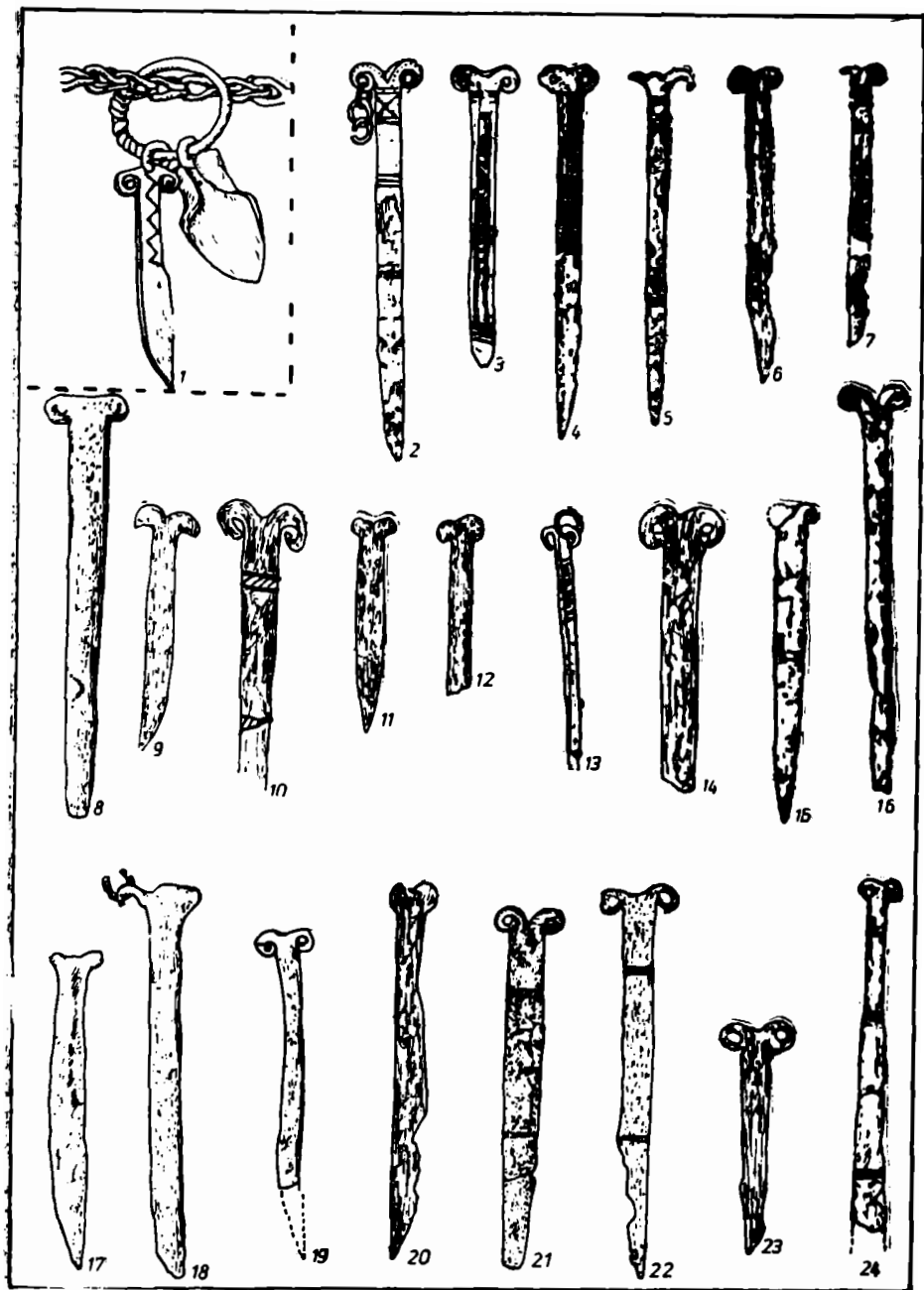

Fig. 2. — Cuțite cu volute: 1, Șimleu Silvaniei; 2-3, Biskupin; 4, Bonikovo; 5, Gledzianówek; 6, Celad] Velka; 7, Bnin; 8, Hnojne; 9, Gheorghe; 10, Vasilika-Reviaciká; 11, Suklink; 12, Kanevsk; 13, Plisniecko; 14, Szob; 15, Alattian; 16, Zil-dingtal; 17, Novotroick; 18, Brănești; 19, Alcedar; 20, Trebujeni; 21, Lozna; 22, Izvoare-Bahna; 23, Dinogetia; 24, Bucov. (1-20 după S. Šiška, W. Szymański, I. A. Rafalovici și R. S. Minasian; 21-24, date culese de I. Mitrea).

Fig. 3. — Harta localităților în care s-au descoperit cuțite cu volute: 1, Biskupin; 2, Bonikovo; 3, Bnin; 4, Celadaj Velka; 5, Milici; 6, Jukovițe; 7, Gledzianowek; 8, Gheorghii; 9, Selto; 10, Vasilika-Reviacika; 11, Nitra; 12, Hnojné; 13, Plisniecko; 14, Sukulink; 15, Novotroițk; 16, Kanevsk; 17, Alcedar; 18, Szob; 19, Zillingtal; 20, Kesztele; 21, Alattyán; 22, Șimleu Silvaniei; 23, Brănești; 24, Trebujeni; 25, Lozna; 26, Izvoare-Bahna; 27, Bucov; 28, Dinogetia; 29, Madara. (1-9, 11-24, 29, după S. Šiška, W. Szymański, I. A. Rafalovici și R. S. Minasian; 10, 25-28, date culese de I. Mitrea).

de dimensiuni mai mari și avînd mînerul ornamentat, este mai vechi și răspîndit, deocamdată, doar pe teritoriul Poloniei. Tipul B, lucrat mai puțin îngrijit și avînd mînerul lipsit de ornamente, este răspîndit pe un spațiu mult mai larg, din bazinul mijlociu al Dunării, pînă la litoralul Mării Negre, bazinul Niprului și țărmul sudic al Golfului Finic (fig. 3).

Cu privire la originea cuțitelor cu volute, majoritatea opiniilor converg spre lumea romană, aducîndu-se în discuție prezența unor asemenea piese pe o piatră de mormînt roman, din sec. I-II e.n., aflată în lapidariumul de la Vatican¹⁴. Ca, o verigă de legătură spre cuțitele cu volute din sec. VI-VII este menționată prezența unei piese asemănătoare ca formă, între obiectele votive din aur de pe colierul din tezaurul de la Simleu Silvaniei, tezaur datat, spre sfîrșitul sec. al IV-lea e.n.¹⁵, sau în prima jumătate a sec. al V-lea e.n.¹⁶.

Deși unii cercetători exclud din seria argumentelor piesa votivă din colierul de la Simleu Silvaniei, considerînd-o reprezentarea miniaturală a unui cuțit de plug¹⁷, apreciem că, prin atributele sale intrinseci, inclusiv detaliul privind ornamentul, tipologic această piesă a putut inspira realizarea cuțitelor cu volute ce se vor răspîndi pe un spațiu larg începînd din sec. al VI-lea e.n.

Dacă originea acestor cuțite credem că trebuie căutată în lumea romană și nu în mediul slav¹⁸, în stadiul actual al cercetărilor este mai greu de stabilit cu certitudine cum s-a făcut trecerea de la prototipul roman spre formele cunoscute în spațiile de cultură slavă. Admițînd că intermediari au fost francii și germanicii¹⁹, considerăm că perpetuarea acestui tip de piesă și deci transferul s-a făcut prin ambianța unui mediu cultural de coloratură romanică. Cert este că începînd din sec. al VI-lea cuțitul cu volute, în forma sa îngrijit lucrată și ornamentat pe mîner (tipul A) este atestat în cercul lumii slave de pe teritoriul Poloniei²⁰.

Atestat în sec. VI-VII prin mai multe descoperiri de pe teritoriul Poloniei, cuțitul cu volute se menține în această arie culturală pînă prin sec. IX²¹.

14 Idem, *op. cit.*, p. 401; R. S. Minasian, *Probleme arheologice*, vol. II, Lenin-grad, 1978, p. 150.

15 J. Hampel, *Althertümer des Frühmittelalters in Ungarn*, Braunschweig, 1905, t. II, p. 15-26; t. III, tabl. 14-19; N. Fettich, *Archaeologia Hungarica*, t. XVIII, 1932, p. 7-72; Stanislav Šiška, *op. cit.*, p. 401.

16 * * *, *Dicționar de istorie veche a României*, Ed. științifică și enciclopedică, Buc., 1976, p. 560, voce Simleu Silvaniei, redactată de R. Harhoiu.

17 R. S. Minasian, *op. cit.*, p. 151.

18 Ibidem

19 Stanislav Šiška, *op. cit.*, p. 396.

20 K. Jażdżewski, *Prace i materiały Muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi*, 5, 1960, p. 51-77; Stanislav Šiška, *op. cit.*, p. 400; Wojciech Szymański, *Wiadomości archeologiczne*, t. XXX, 1964, 3-4, p. 222, 225.

21 W. Szymański, *op. cit.*, p. 225, R. S. Minasian, *op. cit.*, p. 150. Deși unii cercetători extind încadrarea cronologică a cuțitelor cu volute, descoperite pe teritoriul Poloniei, și în sec. X (W. Szymański) sau chiar și mai tîrziu (Stanislav Šiška), noi nu credem că pot fi atribuite, exemplarele din centrul Poloniei, unei epoci ce ar depăși sec. al IX-lea.

Din aria situată pe teritoriul Poloniei, cuțitele cu volute se răspîndesc treptat, în timp și spațiu, prin intermediul lumii slave spre est și spre sud, ajungînd pînă pe țărmurile Golfului Finic, la Gheorghi și Selto (fig. 3/8, 9) și respectiv în sudul Dunării la Dinogetia și Madara (fig. 3/28, 29). Depășirea ariei culturale situate pe teritoriul Poloniei este însoțită de modificări de structură și cronologice. Cuțitele cu volute din afara cercului de pe teritoriul Poloniei, sînt lucrute mai puțin îngrijit, lipsite de ornamente pe mîner (tipul B după Stanislav Šiška), iar cronologic majoritatea se încadrează în secolele VIII-IX²², unele exemplare poate chiar la sfîrșitul sec. al VII-lea²³, iar altele urcînd în timp pînă în sec. al X-lea²⁴. Exemplarele de pe teritoriul României se datează în secolele VIII-X (sec. VIII Lozna-Străteni, sec. VIII-IX Izvoare-Bahna, sec. X Bucov și Dinogetia). Cuțitul cu volute de la Madara, cel mai sudic din aria de răspîndire a acestor piese, este datat în secolele VIII-IX²⁵.

Este de observat că se delimitează cîteva arii de concentrație a cuțitelor cu volute și anume o primă zonă o constituie teritoriul Poloniei (fig. 3/1-7) apoi regiunea bazinului mijlociu al Dunării și Tisei (fig. 3/11, 12, 19-21) și regiunea Dunării de jos și nordul Mării Negre, respectiv zona dintre Olt și bazinul inferior al Niprului (fig. 3/14-17, 23-29). În întinsul spațiu dintre Vistula — țărmul sudic al Golfului Finic — bazinul superior al Niprului — izvoarele Bugului și Nistrului, cuțitele cu volute lipsesc aproape cu totul (amintim doar exemplarele de la Vasilika-Reviacika, Gheorghi, Selto și Plisniecko, toate spre limitele marginale ale teritoriului delimitat mai sus). Dacă această observație nu reflectă o lacună a stadiului actual al cercetărilor arheologice, atunci trebuie găsită o explicație cultural-istorică. Oricum trebuie reținut că din totalul exemplarelor de cuțite cu volute, descoperite pînă acum, majoritatea, respectiv cca. 2/3, provin din spațiul situat între bazinul mijlociu al Dunării și bazinul inferior al Niprului. În cadrul acestui întins spațiu, o mare densitate se constată în zona bazinului inferior al Dunării și nordul Mării Negre, respectiv în regiunea dintre Olt și Nistru. Cît privește funcția și respectiv semnificația cuțitelor cu volute s-au exprimat mai multe opinii. Unii le-au considerat unelte, respectiv scule de cismărie sau dulgherie, alții simple obiecte de uz casnic sau cuțite de luptă²⁶. Pe bună dreptate s-a observat că particularitățile acestor piese cît și raritatea lor (cca. 30 exemplare pe un spațiu atît de vast)^{26a}, pun sub semnul întrebării părerile ce le consideră

22 Stanislav Šiška, *op. cit.*, p. 403; I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 183; I. Mitrea, *Carpica*, X, 1978, p. 219-227; R. S. Minasian, *op. cit.*, p. 150-151.

23 I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 183.

24 I. I. Liapuşkin, *Gorodişce Novotroickoje*, MIA, 74, 1958, p. 23 și p. 327; Maria Comşa, *op. cit.*, p. 116.

25 R. S. Minasian, *op. cit.*, p. 150.

26 Idem, *op. cit.*, p. 151-152 cu bibliografia; *Dinogetia*, I, ..., p. 82, I. Mitrea, *Carpica*, X, 1978, p. 225; M. Comşa, *op. cit.*, p. 115-116.

26a În timp ce lucrarea de față era deja culeasă în tipografie am putut consulta un interesant articol, privind problematica cuțitelor cu volute, datorat lui Andrej Pleterski, publicat în *Arheološki vestnik, Acta archaeologica*, XXXIV, 1983, Ljubljana, 1984, p. 375-395. Autorul prezintă 26 cuțite cu volute (ilustrație, Pl. I,

umelte sau arme obișnuite. Mai acceptabilă ni se pare ipoteza de a considera aceste cuțite cu volute ca avînd o destinație legată de anume practici rituale, fiind folosite de slavii vechi la aducerea jertfelor²⁷. Acceptarea unei asemenea păreri corespunde într-o mai mare măsură realităților arheologice, explicînd într-un fel raritatea acestor piese.

Descoperirea unor cuțite cu volute în teritoriile est carpatice ale României, poate fi pusă pe seama pătrunderii în secolele VIII-IX (sau mai larg sf. sec. VII — sec. IX) a unor grupuri restrinse de slavi purtători a unor elemente de cultură de tip Romen-Borșevo. Alături de aceste cuțite cu volute, vor fi vehiculate și anume forme ceramice ce se dovedesc a fi străine de mediul local²⁸.

Înaintarea unor enclave slave tîrzii spre Peninsula Balcanică, a favorizat vehicularea cuțitelor cu volute și la sud de Carpați și respectiv la sud de Dunăre.

Realitățile istorico-arheologice demonstrează că această pătrundere slavă tîrzie, din secolele VIII-IX, nu a avut nici amploarea și nici intensitatea celei din a doua jumătate a sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea. Rezultatele cercetărilor arheologice au dovedit că elementele culturii slave timpurii, pătrunse în spațiul est-carpatic în a doua jumătate a sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea, departe de a se fi dezvoltat într-o cultură proprie în veacurile VIII-IX, așa cum s-a presupus și cum se mai susține încă uneori²⁹, erau deja asimilate, în mare, în ansamblul culturii vechi românești, așa încît noii veniți, purtători ai unor elemente culturale de tip Romen-Borșevo, nu s-au putut suprapune, respectiv altoi, pe un fond slav anterior. Aceste elemente slave tîrzii s-au topit treptat în mediul etno-cultural autohton, respectiv vechi românesc, în ultimele secole ale mileniului I e.n., realitate istorico-arheologică evidențiată de rezultatele cercetărilor arheologice din anii din urmă³⁰.

p. 394, 14 ex.; Pl. II, p. 395, 12 ex. și catalog p. 377-380, 26 ex.). Față de datele noastre (cf. harta, fig. 3) sînt menționate în plus descoperirile de la Romonya II-Ungaria; Oș-Pando-Ner II, reg. Samar-U.R.S.S.; Dlasc-Bodeščah-Jugoslavia; Zelowce, Mikulčice-Cehoslovacia, Nova-Huta-Mogila-Polonia; dar lipsesc descoperirile de la Selto, Gheorghii, Vasilika-Reviacika, Sukulink și Kanevsk, toate din U.R.S.S.; Lozna și Izvoare-Bahna, din România și Madara din Bulgaria.

Andrej Pleterski prezintă și un interesant tablou sinoptic, sub forma unui grafic, cu elementele comune ale diferitelor cuțite cu volute, precum și hărți cu răspîndirea tipurilor comune și direcțiile de difuzare a acestor tipuri. Autorul delimitează trei grupe cronologice de cuțite cu volute, exemplarele din România, de la Bucov și Dinogetia, sînt încadrate în grupa a treia. Această datare tîrzie a cuțitelor cu volute de la Bucov și Dinogetia, la care se adaugă exemplarele de la Lozna și Izvoare-Bahna este susținută de ansamblul descoperirilor arheologice din așezările respective.

27 R. S. Minasian, *op. cit.*, p. 151-152.

28 Dan Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 286; idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 81-82.

29 G. B. Fedorov, L. L. Polevoi, *Archeologia Rumîni*, Moscova, 1973, p. 297.

30 Eugenia Zaharia, *Apulum*, XII, 1974, p. 287; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 87; I. Mitrea, *Carpica*, XII, 1980, p. 121.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'ORIGINE, LA CHRONOLOGIE
ET LA SIGNIFICATION ETHNIQUE-CULTURELLE DES COUTEAUX AUX
VOLUTES DÉCOUVERTS SUR LA TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

R é s u m é

Dans l'article on discute quelques problèmes concernant l'origine, la chronologie et la signification ethnique-culturelle des couteaux aux volutes répandue dans la deuxième moitié du premier millénaire sur une étendue territoire de l'Europe (La Pologne, l'Hongrie, la Slovaquie, l'URSS, la Roumanie et Bulgarie).

Dans ce contexte, sont présentées et les couteaux aux volutes, découvertes sur la territoire de la Roumanie, à Lozna (fig. 2/21), Izvoare-Bahna (fig. 2/22), à Bucov (fig. 2/24) et à Dinogetia (fig. 2/23) datés pour le VIII-X siècles n.è. La présence des couteaux aux volutes sur la territoire de la Roumanie montre la pénétration à quelques groupes des slaves tardifs, dans les VIII-IX-ème siècles porteurs des quelques éléments culturels du type Romen-Borsevo. Ces éléments slaves tardifs se sont intégrés, graduellement, dans le milieu ethnique-culturelle autochtone, respectif ancienne roumaine des derniers siècles du premier millénaire n. è.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. — Couteau aux volutes de l'établissements de Izvoare-Bahna.

Fig. 2. — Couteaux aux volutes : 1, Șimleu Silvaniei ; 2-3, Biscopin ; 4, Bonikovo ; 5, Gledzianowek ; 6, Celadj Velka ; 7, Bnin ; 8, Hnojne ; 9, Gheorghii ; 10, Vasilika-Reviacika ; 11, Suklink ; 12, Kanevsk ; 13, Plisniecko ; 14, Szob ; 15, Alattian ; 16, Zillingtal ; 17, Novotroïtk ; 18, Brănești ; 19, Alcedar ; 20, Trebujenî ; 21, Lozna ; 22, Izvoare-Bahna ; 23, Dinogetia ; 24, Bucov, (1-20, apud S. Šiška, et R. S. Minasian ; 21-24, donnés cueilles de I. Mitrea).

Fig. 3. — La carte des localités où ont été découvertes des couteaux aux volutes : 1, Biskupin ; 2, Bonikovo ; 3, Bnin ; 4, Celadj Velka ; 5, Milici ; 6, Jukovițe ; 7, Gledzianowek ; 8, Gheorghii ; 9, Selto ; 10, Vasilika-Reviacika ; 11, Nitra ; 12, Hnojne ; 13, Plisniecko ; 14, Suklink ; 15, Novotroïtk ; 16, Kanevsk ; 17, Alcedar ; 18, Szob ; 19, Zillingtal ; 20, Kesztyel ; 21, Alattyan ; 22, Șimleu Silvaniei ; 23, Brănești ; 24, Trebujenî ; 25, Lozna ; 26, Izvoare-Bahna ; 27, Bucov ; 28, Dinogetia ; 29, Madara. (1-9, 11-24, 29, apud S. Šiška, W. Szymański, I. A. Rafalovici et R. S. Minasian ; 10, 25-28, donnés cueilles de I. Mitrea).

STUDIUL MATERIALULUI FAUNISTIC DIN AȘEZĂRILE DE LA CÎRLIGI-FILIPEȘTI (SECOLELE II-V e.n.) ȘI IZVOARE-BAHNA (SECOLELE VI-IX e.n.)

de Sergiu HAIMOVICI

Așezările de la Cîrligi și Izvoare-Bahna se află situate una lângă alta pe podul terasei de 50-60 m din dreapta Siretului, în interfluviul Siret-Bistrița, cam la jumătatea distanței dintre orașele Roman și Bacău. În ambele stațiuni arheologice, materialul faunistic găsit este în cantitate foarte mică, dar are avantajul că provine din complexe închise (locuințe) bine date¹.

Așezarea de la Cîrligi.

Locuința 1, sec. III e.n. Resturile faunistice sînt reprezentate prin fragmente osoase aparținînd mamiferelor și păsărilor. Au putut fi determinate 43 resturi.

Cele mai frecvente sînt taurinele, cu un număr de 22 fragmente, care ar aparține la cel puțin trei indivizi. După caracteristicile dinților jugali, se poate aprecia că unul dintre ei este încă tînăr (15-16 luni), altul abia adult, cam de doi ani, iar al treilea matur, cu dentiția mijlociu erodată (5-6 ani).

Urmează calul cu nouă resturi, provenind probabil de la doi indivizi, dintre care unul bătrîn avînd M3 puternic erodat. Talia pare să fie de mărime medie.

Porcinele sînt și mai puține, încît au fost determinate șapte fragmente, care aparțin la cel puțin doi indivizi, ambii nematuri (unul puțin sub un an, iar celălalt de 22-24 luni).

Ovicaprinele au doar trei resturi (unul precis de *Ovis*), care provin de la 1-2 indivizi ; după un M3 cu o erodare foarte slabă, se poate constata că exemplarul era abia matur.

¹ Săpăturile au fost executate de arheologul I. Mitrea, căruia i se datorează și datarea ; noi îi mulțumim pentru amabilitatea de a ne fi trimis pentru studiu materialul faunistic. Pentru rezultatele cercetărilor arheologice a se vedea, I. Mitrea, în *Carpica*, VI, 1973-1974, p. 55-76 ; idem, *Carpica*, X, 1978, p. 205-252 ; idem, în *Materialle și Cercetări Arheologice*, a XIV-a Sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, p. 432-449.

Găina domestică era reprezentată printr-un fragment de tarsometatars; individul apare de talie mică.

Cerbului îi aparține un rest de corn lepădat provenit de la un nematur. Fiind un corn lepădat a putut fi găsit de locuitorii aşezării în pădure şi adus în staţiune, pentru a se executa din el unelte.

Locuinţa 3, sec. III e.n. — începutul sec. IV e.n. În această locuinţă s-au găsit resturi mai puţine, şi anume 26, toate provenind de la mamifere.

Taurinele au frecvenţa cea mai înaltă, fiind reprezentate prin 16 resturi care ar aparţine la trei indivizi deosebiţi ca talie, probabil toţi maturi, dar cu dentiţia uşor erodată. Dacă cele mai multe fragmente arată o talie medie, am găsit şi un metacarp întreg (179 mm. lungimea maximă), provenit de la o femelă, cu o înălţime calculată la greabăn abia de 107,4 cm.

O frecvenţă mai joasă o au porcinele, de la care provin doar şapte fragmente, dar numărul de indivizi prezumaţi este de cel puţin trei, care, după caracteristicile date de dentiţie, s-ar repartiza astfel unul în vîrstă cam de 18 luni, al doilea cam de 22 luni şi ultimul, matur, de circa 3 ani. Talia pare a fi medie.

Ovicaprinele au doar două resturi, un fragment de tibie şi un corn de *Capra*, de tip „prisca“, destul de masiv, aparţinînd probabil unui mascul.

Calul este reprezentat doar printr-un molar superior mijlociu erodat.

Locuinţa 5, sec. IV e.n. — începutul sec. V e.n. Cantitatea de fragmente este şi mai mică ele aparţinînd taurinelor, porcinelor şi găinii domestice.

Taurinele au 12 resturi, remarcîndu-se un fragment de craniu cu o parte din regiunea frontală, cornul fiind intenţionat retezat (poate pentru a fi prelucrat); după linia intercornuală dreaptă şi fruntea plană, am opina pentru tipul „primigenius“. Un fragment de mandibulă cu dentiţia jugală completă (133 mm.) arată un exemplar matur de talie medie, în vîrstă cam de trei-patru ani. Este foarte probabil ca toate resturile să aparţină unui acelaşi individ.

Porcul are un singur rest, un fragment de maxilar superior, la care M3 abia a apărut, deci aparţine unui individ cam de 20 luni.

Găina domestică este reprezentată printr-un tarsometatars fragmentar, arătînd un individ de talie mică.

În concluzie putem opina că în locuinţele din aşezarea de la Cîrligi, s-au găsit resturi provenite de la mamiferele domestice (fragmentul aparţinînd cerbului nu arată că acesta a fost vinat) şi de la găina domestică. Cele mai frecvente apar taurinele, apoi porcinele, iar în ordine descrescîndă probabil calul şi abia apoi ovicaprinele; găina e în cantitate foarte mică, dar prezenţa ei, alături de frecvenţa relativ înaltă a porcinelor, arată caracterul stabil al populaţiei umane.

Aşezarea de la Izvoare-Bahna.

Locuinţa 20, sec. VI-VII e.n. Resturile faunistice provin în totalitatea lor de la mamifere, ele fiind în număr de 19.

Taurinele au frecvența cea mai înaltă, fiindu-le atribuite 14 resturi, care ar aparține la cel puțin trei indivizi, probabil toți maturi: fragmentele provenite de la unul din ei prezintă urme de ardere. De la acest din urmă individ este de remarcat un metatars întreg (a fost rupt și l-am întregit) cu lungimea de 229 mm. După măsurători și indici, l-am atribuit unei femele, calculându-se o înălțime la greabăn de 122,5 cm; în cazul cînd el ar aparține unui castrat, talia ar fi și mai înaltă. Pe baza ansamblului resturilor, putem spune că toți cei trei indivizi erau de mărime medie.

Porcinele sînt reprezentate prin trei fragmente ce ar proveni de la doi indivizi. Unul era cam de un an, întrucît pe restul de mandibulă, M_1 apare ieșit complet, dar deloc erodat; celălalt este cel puțin adult, considerat un fragment de radius cu lărgimea epifizei superioare de 26 mm. S-a mai găsit și un canin fragmentar, care ar putea aparține individului considerat adult, ce ar fi în acest caz un mascul; este mai puțin probabil ca dintele respectiv să provină de la o femelă de mistreț.

Ovicaprinele au un singur rest și anumea un fragment mic de humerus.

Măgarul. Un metatars fragmentar de evid cu epifiza superioară deteriorată, avînd lărgimea de aproximativ 37 mm., l-am atribuit, datorită micimii și gracilității sale, cu o oarecare probabilitate, acestei specii.

Locuința 16, sec. VIII-IX. Există doar 12 resturi, care provin de la trei specii diferite.

Porcinele sînt cele mai frecvente cu opt fragmente aparținînd la doi indivizi de vîrste diferite unul tînăr, de aproape un an și altul de aproximativ doi ani.

Taurinele au trei resturi ce ar proveni de la un același individ, care după dinți arată a fi matur. Cei doi dinți sînt însoțiți de un corn fragmentar, foarte gracil, care arată o femelă aparținînd tipului „brachyceros“.

Găina domestică este reprezentată printr-un singur rest osos, un femur cu lungimea maximă de 82 mm., deci un individ de talie joasă.

Locuința 27, sec. VIII-IX. Au fost găsite un număr de 23 resturi care provin în totalitatea lor de la mamifere.

Taurinele sînt cele mai frecvente, lor aparținîndu-le 17 piese osoase, care ar proveni de la cel puțin doi indivizi, evident deosebiți ca talie, unul fiind mai mare iar altul mai mic (aceasta după două radiusuri deosebite ca mărime). Există un fragment de corn care ar aparține unui mascul castrat de tip „brachyceros“. Dinții arată că provin de la exemplare mature, cu dentiția mijlociu erodată (5-7 ani). După un radius întreg (cu lungimea maximă de 302 mm) s-a putut calcula o înălțime la greabăn de 129,8 cm (poate masculul castrat), iar după un metacarp întreg (lungimea de 174 mm.) ce aparține precis unei femele, o înălțime de numai 104,4 cm.

Ovicaprinele au două fragmente de tibie, care fiind ușor diferite ca mărime, arată doi indivizi.

Porcinile prezintă trei fragmente care ar proveni de la un exemplar de circa un an.

Cinele este reprezentat doar printr-un rest de maxilar superior, care provine de la un individ matur cam de talie mijlocie.

În concluzie arătăm că în locuințele din așezarea de la Izvoare-Bahna au fost găsite resturi menajere, putându-se determina existența unor specii de mamifere domestice, cât și de găină domestică. Frecvența cea mai înaltă o au taurinele urmate de porcine, ovicaprine, cal, găină, ciine și probabil măgar (în acest caz este prima oară când se pune în evidență acest ecvideu în cadrul materialului faunistic din Moldova). Porcinele și găina precizează caracterul sedentar al populației umane din așezare.

Deși în ambele stațiuni materialul osteologic este în cantitate mică, se poate constata că toate animalele domestice aparțin unor tipuri primitive, cu o amplă variabilitate morfologică și dimensională (de aceea chiar printre taurine se evidențiază atât forma „brachyceros” cât și „primigenius”), dar în medie, de talie destul de mică, arătând deci și o slabă eficiență economică.

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL FAUNIQUE DES ÉTABLISSEMENTS DE CÎRLIGI-FILIPEȘTI (II-V SIÈCLES n.è.) ET IZVOARE-BAHNA (VI-IX SIÈCLES n.è.)

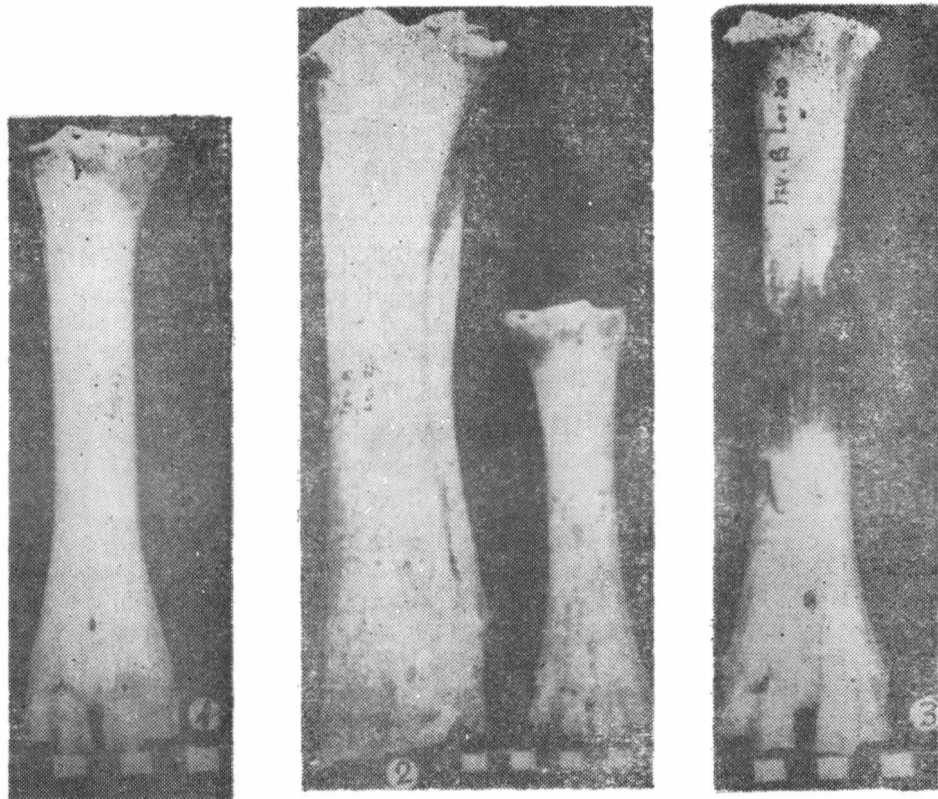
R é s u m é

Les établissements de Cîrligi et Izvoare sont situés près de la rivière de Siret à mi chemin entre les villes de Roman et Bacău. Le matériel faunique qui fait l'objet de notre étude provient des complexes fermés (six habitations) et est formé par des restes ménagers.

Il y a seulement des animaux domestiques. Les taurins sont les plus fréquents mais on trouve aussi les porcins les ovicaprins, le cheval et seulement à Izvoare, peut être, lâne. La présence de la poule et des porcins montre que la population humaine était sédentaire.

LÉGENDE DES FIGURES

Planche I. Bos taurus. 1 — métacarpe d'une femelle de la habitation 3. 2 — radius à gauche et métacarpe d'une femelle à droite de la habitation 27. 3 — métatarse d'une femelle de la habitation 20.

Planșa I. *Bos taurus*. 1. — metacarp de femelă din locuința 3. 2. — radius la stînga și metacarp de femelă la dreapta din locuința 27. 3 — metatars de femelă din locuința 20.

NOI CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE PRIVIND ISTORIA AȘEZĂRII URBANE DE LA TROTUȘ

de **AL. ARTIMON**

În istoria social-economică a societății românești din secolele XIV-XVII un rol însemnat l-au jucat orașele ca centre meșteșugărești și comerciale spre care gravitau așezările sătești din jurul lor.

Între aceste centre urbane menționăm Trotușul situat în apropierea unei vechi și însemnate ocne de sare și totodată în locul de unde începea drumul care, suind pe apa Oituzului răspundea în Transilvania la Brețc și de acolo, prin Tîrgul Secuiesc la Brașov.

Dintr-o veche așezare rurală românească, Trotușul s-a transformat în secolul al XIV-lea, într-un important oraș¹ al Moldovei.

Atestat documentar pentru prima oară, la 6 octombrie 1408, în privilegiul comercial acordat de domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun, negustorilor lioveni, Trotușul apare ca un centru vamal al Moldovei (în document este menționat denumirea de „TOTRUȘ”) ².

Din analiza documentelor scrise ce ni s-au păstrat despre Trotuș, reiese vechimea și valoarea lui ca un puternic centru vamal și comercial pentru mărfurile care circulau din Moldova spre Transilvania în secolele XIV-XVII³. În același timp, lipsa unor izvoare scrise mai consistente despre istoria acestui oraș, a constituit o lacună în elucidarea unor aspecte privind geneza și evoluția lui istorică.

O contribuție deosebită la clarificarea acestor probleme au adus-o investigațiile arheologice întreprinse la Tg. Trotuș în perioada anilor 1976-1983 (fig. 1) ⁴.

1 Noțiunea de oraș este formulată de noi în sensul ei larg, de așezare cu profil dominant „neagrar”, indiferent de stadiul atins pe calea urbanizării.

2 M. Costachescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 631.

3 Referitor la izvoarele scrise în care apare Trotușul vezi articolul Al. Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93-137.

4 O bună parte din aceste descoperiri au fost publicate. Între articolele mai importante apărute până în prezent menționăm Al. Artimon, *Cercetările arheologice din așezarea medievală de la Tg. Trotuș, jud. Bacău*, în *Materiale*, XIV,

Cu acest prilej s-au scos la lumină vestigii istorice importante pentru cunoașterea acestui vechi oraș românesc. Ne referim la descoperirea unor locuințe, cuptoare, ateliere meșteșugărești și gropi menajere din secolele XIV-XVII, cât și a unor vase de diferite tipuri, cahle, unelte meșteșugărești, monede și alte obiecte din aceste vremuri⁵ (fig. 2).

O semnificație aparte o reprezintă descoperirea la Tg. Trotuș a unui vechi monument istoric și a unui întins cimitir din secolele XIV-XVII. Ne propunem să valorificăm aici rezultatele săpăturilor arheologice pe care le-am întreprins la Tg. Trotuș, asupra acestor vestigii istorice, în anii 1981—1983⁶.

Investigațiile întreprinse pentru cercetarea acestor obiective istorice au fost determinate de relațiile unor locuitori din Tg. Trotuș privind existența la circa 100 m spre sud de locuințele, cuptoarele și atelierele meșteșugărești cercetate între anii 1976—1980, a unui vechi beci. Cercetările de suprafață întreprinse în acest perimetru, în primăvara anului 1981, au relevat prezența a unor numeroase pietre și bucăți de mortar.

Pentru verificarea acestei zone, în toamna anului 1981 s-a trasat secțiunea X, în lungime de 18,50 m și lățime de 2 m. Rezultatele arheologice s-au soldat cu descoperirea fundațiilor unei biserici și dezvelirea a 15 morminte din secolele XIV-XVII (fig. 3 ; fig. 7/a, c).

În vederea dezvelirii bisericii, cât și a mormintelor din jurul ei, au fost întreprinse în anii 1982—1983 ample cercetări, constind din trasarea unor secțiuni și casețe, dispuse astfel încât, în funcție de formele de teren, dar și de posibilitățile reale de lucru, să se obțină cât mai multe date și observații privind aceste obiective istorice⁷.

În acest scop s-au trasat secțiunile XI-XVII și casețele 1-5, reușind cu această ocazie să dezvelim întreaga construcție, să cercetăm un număr de 61 morminte și să obținem date importante privind situația stratigrafică din interiorul și exteriorul bisericii, cât și perioada de ridicare a monumentului și vremea când a fost distrus (fig. 3).

Secțiunile amintite au oferit observații interesante, asupra situației stratigrafice din jurul bisericii și din interiorul ei.

În toate secțiunile trasate perpendicular pe monument, solul viu, de culoare galben murdar este suprapus, de un strat de pământ de culoare cenușiu închis în umplutura cărui s-au găsit rare fragmente ceramice din epoca bronzului, cultura Monteoru IC2 (fig. 5/1). La partea

Tulcea, 1980, p. 598-618 ; Al. Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico- arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93-137 ; Al. Artimon, *Rezultatele cercetărilor arheologice din așezarea medievală de la Tg. Trotuș, jud. Bacău*, în *Materiale*, XV, București, 1983, p. 515-528 ; Al. Artimon, *Așezările de la Tg. Trotuș*, în *Revista Ateneu*, nr. 3/1984, p. 10.

⁵ Vezi nota 4 din acest articol.

⁶ O parte din aceste rezultate au făcut obiectul unor comunicări prezentate la sesiunile anuale de rapoarte arheologice de la Ploiești (1983) și Alba Iulia (1984).

⁷ Mulțumim conducerii comunei Tg. Trotuș, personal tov. primar Constanța Semeniciu și tov. prof. Bogdan Petru pentru sprijinul neprecupețit ce ni l-au acordat în vederea cercetării acestor valoroase vestigii istorice.

lui superioară s-au găsit fragmente ceramice de la sfârșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea și el reprezintă nivelul primilor constructori. Urmează un alt strat de pământ de culoare cenușiu deschis în care s-au găsit materiale din secolul XV. La partea lui superioară s-au descoperit fragmente ceramice din secolul al XVI-lea. În sfârșit deasupra acestui strat se găsește stratul arabil actual, în care s-au găsit fragmente ceramice, bucăți de mortar, pietre numeroase, cărbuni și monede din a doua jumătate a veacului al XVII-lea și care fixează un termen postquem pentru epoca în care s-a produs demolarea bisericii (fig. 4).

Cercetările întreprinse în secțiunile XI-XVII au dovedit că fundațiile acestei construcții au fost ridicate la sfârșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea. Menționăm găsirea unor fragmente ceramice caracteristice acestei perioade istorice și care corespund cu materialele arheologice descoperite în așezarea medievală din apropiere⁸.

Astfel, în secțiunea XIV, pe nivelul de construcție a fost găsit un fragment ceramic lucrat la roata rapidă, din pastă cărămizie și provenind de la un vas borcan cu buza scurtă, îngroșată la exterior și rotunjită, cu marginea interioară în muchie, iar șanțuirea mult pronunțată (fig. 5/5). Aceste vase au analogii cu materiale găsite la Bacău⁹ și Baia¹⁰, fiind date la sfârșitul secolului al XIV-lea.

De asemenea au fost găsite și alte fragmente ceramice din pastă cenușie și cărămizie caracteristice sfârșitului secolului XIV — începutul secolului al XV-lea și care contribuie în mare măsură la datarea bisericii (fig. 5/2, 4 ; fig. 6/1-3).

În cadrul secțiunilor și casetelor trasate pentru dezvelirea bisericii s-a observat existența a două nivele de arsură. În special în secțiunea XIV, această observație ne-a prilejuit emiterea unor interesante ipoteze privind construcția și refacerea monumentului în diferite perioade istorice (fig. 4).

Cu acest prilej s-a constatat că șanțurile de fundație ale bisericii erau, la început, umplute cu bolovani de râu și care la suprafață susțineau o construcție de lemn. Imediat după construirea bisericii, în interior s-a procedat la o nivelare cu pământ galben peste care s-a amenajat pardoseala de lemn. Pe acest nivel s-au găsit fragmente ceramice datate la sfârșitul secolului al XIV-lea. După o anumită perioadă de funcționare s-a produs un incendiu, probabil, la mijlocul secolului al XV-lea, așa cum rezultă din descoperirea în acest strat de arsură a unor fragmente ceramice, cit și a unei monede anepigrafice, destul de corodată și emisă în timpul domnitorului Moldovei, Alexandru cel Bun (1400—1432).

8. Vezi Al. Artimon, *Carpica*, XIV, 1982, p. 101-103.

9. Al. Artimon și I. Mitrea, *Carpica*, VIII, 1976, p. 204, fig. 11/7.

10. Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XV II*, p. 105 ; fig. 64/17.

În sprijinul opiniei enunțate mai sus, există și alte date ce probează incendierea bisericii în această vreme. Astfel, în interiorul bisericii, după construirea ei, au fost efectuate unele înmormintări. Acest lucru a fost surprins în cadrul secțiunii XIV, unde cele mai vechi morminte sectionează această dungă de arsură. În această direcție deosebit de clare sînt mormintele M48, M58 și M60 (fig. 4). Din analiza întreprinsă a reieșit, că din prima jumătate a secolului al XV-lea, la un mormînt din această vreme s-a găsit o monedă emisă între anii 1432—1433, de domnitorul Moldovei, Iliș Voievod.

După refacerea bisericii și funcționarea ei într-o anumită perioadă de timp, se produce un incendiu mult mai puternic și care distruge complet construcția. Acest puternic incendiu a fost observat în toate secțiunile trasate în interiorul și exteriorul bisericii (fig. 4).

Din analiza materialelor arheologice, cît și din situația stratigrafică, reiese că acest incendiu a avut loc la sfîrșitul secolului al XV-lea.

Într-adevăr, sub această puternică arsură s-au găsit mormintele cele mai vechi din interiorul bisericii și care cuprind perioada dintre prima jumătate a secolului al XV-lea și pînă în a doua jumătate a aceluiași veac. Sub această arsură s-a găsit și unul din mormintele cele mai interesante (M 46), cu o piatră de inscripție în limba slavonă, în mare parte distrusă și care aparținea, probabil, unuia din ctitorii acestui monument.

Această puternică arsură a fost sectionată de unele morminte de la începutul secolului al XVI-lea (cele mai vechi) și de alte morminte din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea.

La sfîrșitul secolului al XV-lea se întreprind refaceri ample la acest monument, constatate peste tot în cadrul cercetărilor arheologice. Se consolidează fundația bisericii, prin amenajarea ei cu pietre de rîu și foarte puține pietre de carieră, legate cu un mortar alcătuit din var, nisip și cărbune.

De asemenea se amenajează în interior pardoseala alcătuită din pietre de rîu și umplute cu pămînt galben. Sub această pardoseală au fost găsite cele mai vechi morminte din secolul al XV-lea. În nivelul acesta de refacere au fost descoperite monede emise între anii 1482—1494 de Matei Corvin și Wladislav al II-lea.

În această vreme, se pare că se ridică biserica din zid (pietre de rîu și mai puțin pietre de carieră) așa cum sugerează existența fundației din pietre legate cu mortar, iar acoperișul a fost construit din șindrilă. Numai așa explicăm prezența unor numeroase materiale și cuie de șindrilă găsite în acest context arheologic.

Intervențiile constructorilor din această vreme au fost observate în toată suprafața cercetată și în mod special la absida altarului, la absidele de nord și sud ale monumentului, cît și la intrarea în biserică (fig. 7/a. d ; Fig. 8/a-d).

Din cele constatate a reieșit că după această refacere biserica a durat pînă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea cînd va fi abandonată și dezafectată. În sprijinul opiniei noastre menționăm descoperirea în stratul de demolare format din pietre numeroase, bucăți de mortar, cărbuni, fragmente ceramice, a unor monede, imitații de șilingi cu stema orașelor Riga și Elbing și a Livoniei, bătute în monetăria Sucevei în vremea unor domnitori din Moldova, printre care și a lui Dabija Vodă (1661—1665).

Astfel, în secțiunea XV s-au găsit monede imitații de șilingi suedezi Christina pentru Riga și Livonia și imitații de șilingi de la Gustav II Adolf pentru orașul Elbing ¹¹.

În sprijinul ipotezei noastre privind abandonarea și dezafectarea bisericii în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, menționăm și faptul că cele mai noi morminte (M39, M42) au ca inventar monede emise în anii 1649. După această perioadă nu se mai fac înmormintări în perimetrul cercetat de noi. Din analiza unui document (triptic) aflat la biserica Sfinții Volevozi Mihail și Gavril din Tg. Troțuș, reiese că acest monument a fost ridicat în veacul al XVII-lea, probabil, după distrugerea bisericii descoperită de noi. În secolul al XVIII-lea (1730) acest monument a fost consolidat, așa cum rezultă din tabloul votiv, aflat pe perețele de vest al pronaosului, unde apar ctitori Jupan Constantin, jupîneasa Anița, jupan Anastasie ¹².

Biserica descoperită la Tg. Troțuș face parte din tipul de construcții dreptunghiulare cu absida altarului aproape semicirculară (fig. 3).

În exterior biserica are o lungime de 17,80 m și o lățime de 6,80 m. În interior construcția are o lungime de 15,70 m și o lățime de 6,20 m.

Fundația bisericii este alcătuită din bolovani de rîu și foarte puține pietre de carieră, avînd adîncimea cuprinsă între 0,40-0,60 m. Din cercetările efectuate a reieșit că șanțurile de fundație nu secționează nici un mormînt. De asemenea nu a fost surprins nici un element care să ateste existența, pe același loc, a unui monument mai vechi decît momentul săpării șanțurilor de fundație ale bisericii. Acest lucru dovedește că biserica descoperită la Tg. Troțuș, indiferent de refacerile ce s-au efectuat la ea, a reprezentat prima construcție ridicată pe locul respectiv.

Din cercetarea zidurilor păstrate, reiese caracterul rudimentar al tehnicii de lucru a acestui edificiu. Fundațiile nu respectă o grosime cît de cît unitară, iar unele elemente impuse de simetria construcției au uneori evidente diferențe. Grosimea zidurilor fundației bisericii oscilează între 0,90-1,10 m, iar adîncimea lor variază între 0,40-0,60 m.

Un alt aspect reliefat de cercetările noastre e acela al descoperirii în fundația construcției a unei pietre incizate și care provinea, probabil, de la o altă construcție mai veche din zona pe care o cercetăm (fig. 10/c).

11 George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Opreșcu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, p. 95-97.

12 G. Balș, *Bisericile și mîndstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 211.

De asemenea, în interiorul bisericii s-a descoperit, deasupra unui mormînt, o lespede în lungime de 1,50 m și lățime de 0,35 m, ruptă din vechime și care avea la partea superioară două litere chirilice cu dimensiunile de 7 cm. Această lespede provine de la un portal de ușă (forma pietrei ne sugerează acest lucru) și care aparținea, probabil, perioadei de început a monumentului (fig. 10/a; fig. 10/d).

Această piatră a fost pusă deasupra mormîntului în secolul al XVI-lea.

Din constatările întreprinse a reieșit că intrarea în biserică se făcea pe partea de vest, unde a fost surprins și pavajul aflat la 0,50 m față de nivelul actual de călcare (fig. 3).

În această zonă s-a descoperit și un interesant lacăt, ce provenea de la acest monument și care este de tipul celor de formă paralelipipedică și care are analogii cu descoperiri similare de lacăte întreprinse la Baia¹³ și datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea (fig. 6/4).

Imediat după distrugerea bisericii a început să se scoată piatră din temeliiile ei, în vederea reutilizării la un alt monument, așa cum s-a constatat la zidul de sud al construcției (fig. 3). Această operațiune a fost abandonată din motive necunoscute nouă.

Cu prilejul cercetărilor arheologice s-a observat că imediat după construirea bisericii, în jurul ei a început să se formeze un cimitir. Cu această ocazie au fost dezvelite un număr de 61 morminte. Precizăm că necropola n-a fost cercetată în întregime, iar limita cimitirului a fost observată numai în partea de nord (fig. 3).

La morminte s-au efectuat observații asupra felului de înmormîntare și obiectelor de inventar găsite în ele. În această direcție menționăm că aceste morminte sînt mai bogate decît cele găsite în așezările rurale din această vreme. Înumația s-a făcut în sicrie. Adîncimea la care se aflau scheletele față de nivelul actual de călcare variază între 0,60-1,25 m.

Numai la mormintele din interiorul bisericii adîncimea variază între 1,20-1,75 m, determinată și de aglomerarea pămîntului în această zonă după defazectarea construcțiilor medievale.

Din analiza ritului funerar, a rezultat că morții au fost culcați pe spate, cu brațele fie paralele cu corpul, fie îndoite din cot și așezate cu palmele pe piept sau abdomen.

La unele morminte o palmă se sprijină pe piept și cealaltă pe abdomen. Ritul de înmormîntare era cel creștin, înhumații fiind orientați cu capul la vest și picioarele la est, cu mici deviații datorate anotimpului în care s-a făcut înmormîntările.

Perioada de funcționare a cimitirului este cuprinsă între secolele XV-XVII și nu există suprapuneri de morminte în exteriorul bisericii, decît într-un singur caz surprins în secțiunea XIII, unde mormîntul 29 este suprapus de mormîntul 30.

În interiorul bisericii au fost dezvelite un număr de 20 morminte, între care unele suprapuse.

13 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia, în secolele XIV-XVII*, Iași, 1980, p. 59-60, fig. 29.

Se constată o aglomerare de morminte în partea de nord-est și sud a bisericii (fig. 3).

Referitor la mormintele găsite la Tg. Trotuș se observă faptul că au analogii cu cele descoperite la Bacău¹⁴, Adjudul Vechi¹⁵, Ștefan cel Mare¹⁶, Suceava¹⁷, Retevoești¹⁸, Tîrșor¹⁹, Țînganu²⁰, Traian²¹ etc.

Inventarul mormintelor este mai sărac în exteriorul bisericii și deosebit de bogat în interiorul ei. Este firesc să fie așa, întrucât în interiorul bisericii erau înmormîntați personaje de vază, diferiți ctitori ai monumentului, care aveau o poziție socială mai bună în societatea din acea vreme.

Din cele 61 morminte cercetate pînă în prezent, numai la 30 s-au descoperit piese de inventar.

Între cele mai vechi morminte descoperite în interiorul bisericii este cel cu numărul 61, aflat sub dunga de arsură și la care s-a găsit o monedă de tipul gros, de argint, emisă între anii 1432—1433 de domnitorul Moldovei, Ilias Voievod²².

Moneda are pe avers un cap de bour cu o stea între coarne, la dreapta rozeta și la stînga semiluna. Legenda între două cercuri: ELIAS WOIWODA. Pe revers legenda: ELIAS WOIWODA. În mijloc un scut despica avînd în stînga trei bare orizontale inegale, iar în dreapta cinci flori de crin. Scutul este timbrat cu un cap de bour. La dreapta scutului o siglă (fig. 11/1).

La mormîntul nr. 48 aflat tot în interiorul bisericii, sub dunga de arsură, s-au găsit doi cercei și cîteva fire de țesătură aurite. Cerceii sînt lucrați din argint, în tehnica filigranului, fiind ornamentați cu roțițe perlate, dobîndind aspect poligonal prin perlele proeminente. Veriga este întărită cu sîrmuliță împletită. Cerceii sînt similari și de aceeași tehnică cu alții descoperiți la Drobeta-Turnu Severin²³ (fig. 11/2). Asemenea cercei își găsesc analogii și în descoperirile de la Suceava²⁴ și Țîfești-Putna²⁵, datați în secolul al XV-lea.

Fragmente de cercei de acest tip au mai fost descoperiți la mormîntul 58. De asemenea, la acest mormînt s-a găsit un inel de argint în greutate de 1,12 gr. și cu un diametru de 15,5 mm. Veriga este bătută odată cu montura. Pe montură este incizat soarele și semiluna, iar în apropierea lor, două incizii orizontale și două verticale, de o parte și de alta a inelului (fig. 11/3). Tot la acest mormînt s-a găsit un fragment

14 Al. Artimon, în *Carpica*, XIII, 1981, p. 20.

15 Al. Artimon, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 240-241.

16 Al. Artimon și C. Eminovici, în *Carpica*, X, 1978, p. 279-282.

17 SCIV, IV, 1-2, 1955, p. 357; Materiale, V, p. 610; Al. Artimon și Al. Rădulescu, în *Anuarul Muzeului Județean Suceava*, VIII, 1981, p. 85-99.

18 Materiale, VI, p. 711-712.

19 Materiale, VI, p. 736-737.

20 Mioara Turcu, în *Cercetări arheologice în București*, 1965, p. 264-270.

21 SCIV, VI, 3-4, 1955, p. 471-472.

22 Octavian Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 29.

23 Materiale, V, p. 780, fig. 3/1-2.

24 SCIV, IV, 1-2, 1953, p. 360.

25 C. Moisil, *Bul. Soc. Num. Rom.*, nr. 27, 1916, p. 13.

de la o monedă anepigrafă, emisă pentru Moldova în prima jumătate a secolului al XV-lea. Acest mormînt se afla sub nivelul de arsură din interiorul bisericii.

Mult mai bogat în obiecte de inventar este mormîntul 37, dezvelit în apropierea absidei exterioare de nord a bisericii și la care s-au găsit doi cercei, 7 nasturi și un șirag de mărgele.

Cerceii sînt lucrați din argint, în tehnica filigranului. Ei sînt ornamentați cu roțițe perlate, dobîndind aspect poligonal prin perlele proeminente. Perlele dau acestui corp central cu interiorul ajurat un aspect hexagonal; fețele lui laterale sînt împodobite cu cîte un cerc de perle și altul mai mic concentric cu primul din sîrmuliță răsucită. Între acest corp central și cele două roțițe laterale, sirma pe care sînt fixate este întărită cu sîrmuliță împletită. Cerceii sînt similari și de aceeași tehnică cu cei descoperiți la Drobeta-Turnu Severin²⁶ și datați în secolul al XV-lea (fig. 11/4).

În mormîntul nr. 18, aflat în interiorul bisericii, sub dunga de arsură, s-au găsit cinci nasturi din os și care au analogii cu obiecte similare descoperite la Suceava²⁷, în cimitirul medieval din zona centrală a orașului, datați în secolul al XV-lea (fig. 11/5).

Unul din cele mai vechi morminte găsit în interiorul bisericii sub dunga de arsură, avea în groapa sa fragmente ceramice de la începutul secolului al XV-lea. Acest mormînt (M60) nu conținea nici un fel de inventar, iar oasele erau mult macerate. Între aceste fragmente ceramice, menționăm o buză de vas din pastă cărămizie și care poate fi datată la începutul secolului al XV-lea (fig. 5/3).

Tot din secolul al XV-lea este și mormîntul 50 descoperit în secțiunea XVI și la care s-a găsit în mîna stîngă o monedă de argint, de tipul dinar, emisă între anii 1471—1478 de Matei Corvin, pentru Ungaria.

Mai menționăm descoperirea în mormîntul 31 din interiorul bisericii a unor numeroși nasturi auriti și fire aurite de la îmbrăcăminte. De la acest mormînt, aflat sub dunga de arsură, s-au recuperat 55 de nasturi, de dimensiuni mai mari și mai mici, de tipul celor de formă globulară cu fundul ușor turtit și cu o mică ureche de prins în partea superioară, asemănători cu cei descoperiți la Suceava²⁸, în sectorul cimitir de la Cetatea de Scaun și datați în secolul al XV-lea (fig. 11/6-7).

Un mormînt interesant s-a descoperit în secțiunea XIV, din interiorul bisericii, sub dunga de arsură și la care s-a aflat deasupra o frumoasă piatră cu inscripție în limba slavonă. Acest mormînt (M46) a fost cercetat cu multă atenție, dar din nefericire piatra cu inscripție, fiind dintr-o gresie slabă, s-a distrus și nu s-a mai putut descifra conținutul ei. De altfel, o bună parte din piatră a fost ruptă din vechime, iar bucăți din ea au fost găsite în umplutura gropii mormîntului. Din cercetările întreprinse a reieșit că piatra de mormînt avea o lungime de 1,60 m și o lățime de 0,70 m. Se mai distingeau cîteva litere slave situate pe marginea pietrei, în două rînduri, iar în mijloc se observa o

²⁶ *Materiale*, V, p. 780, fig. 3/1-2.

²⁷ Suceava, *Anuarul Muzeului județean*, VIII, 1981, p. 96.

²⁸ *SCIV*, IV, 1-2, 1953, p. 360, fig. 24/1-2.

cruce dublă cu brațele uniforme (fig. 12). Cercetările întreprinse la mormînt nu s-au soldat cu nici un fel de inventar și considerăm, pe marginea observațiilor făcute, că s-a umblat la el încă din vechime. Din analiza datelor stratigrafice, a elementelor păstrate de la piatra de inscripție, reiese că acest mormînt datează din secolul al XV-lea și aparține unuia din ctitorii acestui monument istoric.

În interiorul bisericii s-a observat faptul că sub mormînte mai noi, au existat altele mai vechi. Astfel, în apropierea mormîntului 46, au fost descoperite cîteva oase răzlețe ce proveneau de la un mormînt mai vechi și care a fost distrus. De la acest vechi mormînt provenea un frumos inel de argint, în greutate de 7,28 g și cu un diametru de 18 mm. Veriga, semicirculară în secțiune, se lățește spre chaton, cele două părți componente fiind turnate împreună. În chaton era prinsă o piatră de culoare roșu-închis (rubin). Inelul este datat în secolul al XV-lea (fig. 11/8).

Din secolul al XVI-lea au fost dezvelite un număr de 28 mormînte. Unul din cele mai importante mormînte a fost descoperit în interiorul bisericii și care tăia dunga de arsură. La acest mormînt (M51) s-au găsit următoarele obiecte de podoabă: un cercei, un șirag de mărgelă din sticlă vopsită în verde, verde închis, alb, cafeniu închis, cafeniu deschis și un șirag de mărgelă din bronz (fig. 11/9-10; fig. 13/7).

Cercelul este format dintr-o verigă simplă lipită pe o plăcuță dreptunghiulară. Pe plăcuță sînt lipite cercuri de perle (fig. 10/10). Cercelul prezintă analogii cu un exemplar, aproape identic găsit la Popricani²⁹ și datat la sfîrșitul secolului al XV-lea — începutul secolului al XVI-lea.

Un mormînt găsit în secțiunea X (M2) avea ca inventar o monedă emisă la anul 1508 de Sigismund I pentru Polonia.

În mormîntul 20, aflat în secțiunea XII s-a găsit un dinar, emis la anul 1526 de Ludovic al II-lea, pentru Ungaria.

Deosebit de valoros este mormîntul 34 găsit în interiorul bisericii și care tăia dunga de arsură. La el s-a descoperit o monedă, de tipul dinar, emisă la anul 1538, de Ferdinand I, pentru Ungaria. De asemenea, s-a găsit un interesant inel de argint, avînd veriga bătută odată cu placa. Marginea plăcii e tăiată în formă de octogon. În centrul plăcii, între două octogoane există incizate cîteva litere. La mijloc, în interiorul unui octogon, o floare stilizată. Marginile exterioare ale verigii în apropiere de chaton sînt frumos încrustate (fig. 13/1). Tot de la acest mormînt, mai menționăm găsirea unei frumoase copci de argint, avînd partea exterioară, sub forma unui cerc ornamentat (fig. 13/2).

O monedă, de tipul dinar, emisă în anul 1549 de Ferdinand I, pentru Ungaria, s-a găsit la mormîntul 33. La fel și la mormîntul 45, o monedă de același tip, emisă însă la 1553.

Mai menționăm, dezvelirea în interiorul bisericii a mormîntului 52, care tăia dunga de arsură și avea ca inventar o monedă emisă la anul 1558, de Ferdinand I și 6 aplice de argint frumos ornamentate (fig. 13/3-4).

29 Eugenia Neamțu, în *Arh. Mold.*, p. 286, fig. 1/2.

Au mai fost găsite monede. la mormîntul 5 (dinar de argint, emis de Maximilian I) și la mormîntul 19 (triplu gros de argint, emis la anul 1599 de Sigismund III, pentru Polonia).

Din secolul al XVII-lea au fost dezvelite un număr de 14 morminte. Mormîntul 28 dezvelit în interiorul bisericii și care tăia dunga de arsură, avea ca inventar o monedă de argint, de tipul triplu gros, emisă la anul 1606, de Ștefan Bocskai, pentru Transilvania. Tot de la acest mormînt provine un inel de argint, avînd veriga turnată odată cu montura. În centrul chatonului și pe marginea lărgită a verigii sînt redade motive geometrice (fig. 13/5).

La un mormînt dezvelit în secțiunea XVI (M44) s-au găsit nasturi de bronz și o monedă cu valoarea de un gros și jumătate, emisă la anul 1626 de Gustav Adolf, pentru orașul Riga.

Au mai fost găsite monede din secolul al XVII-lea la mormintele 39 (un grossetto emis pentru Republica Ragusa) și 42 (grossetto emis la anul 1649 pentru Republica Ragusa) ³⁰.

La morminte s-au găsit și numeroși nasturi globulari și copci din secolele XV-XVII (fig. 13/6, 8, 9, 10-11). În suprafața cercetată s-au găsit și numeroase piroane și cuie, ce proveneau de la construcția bisericii și de la sicriele din morminte. Unele sînt prismatice cu patru muchii avînd la capăt o floare pătrată ori discoidală, altele sînt prismatice ori plate, cu floare descoidală în formă de T.

O semnificație deosebită o prezintă găsirea în morminte, într-o stare precară de conservare, a unor urme din materialul îmbrăcămînții (M19, M31, M34, M48, M52). De multe ori sînt numai fire metalice, alteleori bucăți mai mari, care permit chiar identificarea tehnicii, a materialelor pe care le foloseau localnicii în îmbrăcămîntea lor. Ele sînt țesături și cusături din lînă sau mătase cu fir de argint aurit la foc, înfășurat pe fir de mătase și decorate cu motive geometrice în care predomină romburi singur sau în combinații, zigzaguri etc.

Analiza întreprinsă asupra acestor morminte a relevat faptul că după obiectele de inventar și conform, situației stratigrafice din cele 61 morminte, un număr de 19 aparțin veacului al XV-lea, 28 aparțin secolului al XVI-lea și 14 sînt din secolul al XVII-lea. De asemenea, s-a observat că în interiorul bisericii au fost descoperite 20 morminte, din care 10 se aflau sub dunga de arsură și aparțineau veacului al XV-lea și 10 erau din secolele XVI-XVII. Acest lucru ne sugerează existența unor obiceiuri din viața rituală a comunității omenești din acea vreme.

Cercetările arheologice de la Tg. Trotuș au contribuit la clarificarea unor noi date privind geneza și evoluția istorică a acestui vechi oraș românesc. În această direcție menționăm și descoperirea unei biserici românești și a unui cimitir din sec. XIV-XVII.

Monumentul descoperit în urma cercetărilor arheologice și care în tradiția noastră nu s-a păstrat, se află la numai 175 m față de actualul

30 Monedele au fost descifrate după Milan Reșetar, *Dubrovacka Numismatika*, 1924, p. 147, nr. 1606.

monument istoric „Biserica Sfinții Voievozi Mihail și Gavril“, ridicat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și consolidat în sec. XVIII (fig. 14). Bogăția și varietatea materialelor scoase cu acest prilej ne dovedește nivelul înalt de dezvoltare a acestui centru urban, situat în valea Troțușului și care avea intense relații cu orașele din Transilvania.

Descoperirea bisericii românești de la Tg. Troțuș contribuie la completarea datelor istorice privitoare la evoluția arhitecturii medievale din Moldova în secolele XIV-XVII.

În concluzie trebuie să menționăm că cercetările arheologice întreprinse la Tg. Troțuș în perioada anilor 1976—1983 au adus contribuții foarte importante la cunoașterea acestui vechi oraș românesc în secolele XIV-XVII.

NOUVELLES CONTRIBUTIONS ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT L'HISTOIRE DE L'ÉTABLISSEMENT URBAINE DE TROTUȘ

R é s u m é

Dans cet article, l'auteur se rapporte aux investigations archéologiques entreprises à Tg. Troțuș entre 1981—1983.

À cette occasion on a découverte une église du XIV-XV-ème siècle et ont été mis au jour 61 de tombeaux.

Les recherches archéologiques ont puvés qu'au commencement, l'église était construite en bois et un incendie qui eut lieu au milieu du XV-ème siècle l'a détruit. Après qu'elle a été reconstruit un nouveau incendie produit dans la seconde moitié du XV-ème siècle a détruite complètement la construction.

A la fin du XV-ème siècle l'église est reconstruite encore une fois, et cette fois en brique et pierre.

Après cette reconstruction, l'église a duré jusqu'à la seconde moitié du XVII-ème siècle, quand elle sera abandonnée. L'église découverte à Tg. Troțuș fait part du type de construction rectangulaire avec l'abside de l'autel semicirculaire. A l'extérieure l'église a une longueur de 17,80 m. et une largeur de 6,80 m. A l'intérieur la construction a une longueur de 15,70 m. et une largeur de 6,20 m.

Pendant les recherches archéologique ont été découvertes 61 de tombeaux appartenants aux XV-XVII-ème siècles.

Dans les tombeaux ont été trouvées des monnaies, objets de parures (boucles, bagues, boucles d'oreilles) et les restes des vêtements.

De 61 tombeaux, 19 appartiennent au XV-ème siècle, 28 au XVI-ème siècle et 14 au XVII siècle.

Les recherches archéologiques de Tg. Troțuș ont contribué au éclaircissement du génèse et l'évolution historique de cette vieille ville roumaine.

LEGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Tg. Trotuș. La zone où se sont effectuées des recherches pendant les années 1976—1983.

Fig. 2. — Tg. Trotuș. Le plan des fouilles archéologiques pendant les années 1976—1983.

Fig. 3. — Tg. Trotuș. Le profil de l'église avec la localisation des tombeaux.

Fig. 4. — Tg. Trotuș. Le profil du mur du nord de la section XIV (du m 14-29).

Fig. 5. — Tg. Trotuș. Céramique de l'époque du bronze et du XIV-XV-ième siècles.

Fig. 6. — Tg. Trotuș. Céramique du XIV-XV ième siècle et cadenas du XV-ème siècle.

Fig. 7. Tg. Trotuș. a et c. Considerations sur les recherches effectuées dans la section X. b. Vue sur le mur de l'ouest de l'église d. Vue d'ensembl de l'église de l'est.

Fig. 8. — Tg. Trotuș. a, b et d. Vue sur la partie du nord de l'église e. Vue sur le mur de l'ouest de l'église.

Fig. 9. — Tg. Trotuș. a et c. Vue de la partie de l'est de la section XIV, avec le mur de l'est de l'église au premier plan. b. Vue du côté de l'est vers l'intérieure de l'église.

Fig. 10. — Tg. Trotuș. Vue sur une dalle de tombeau de l'intérieure de l'église. b. Vue du côté de l'est de la zone du nord-ouest de l'église. Au premier plan des tombeaux. Pierre avec incision découverte au mur du nord-ouest de l'église.

Fig. 11. — Tg. Trotuș. Monnaies et objets de parure trouvés dans les tombeaux.

Fig. 12. — Tg. Trotuș. Pierre de tombeau avec l'inscription en langue slavone.

Fig. 13. — Tg. Trotuș. Objets de parure trouvés dans les tombeaux.

Fig. 14. — Tg. Trotuș. L'emplissement de l'église du XV-ème siècle.

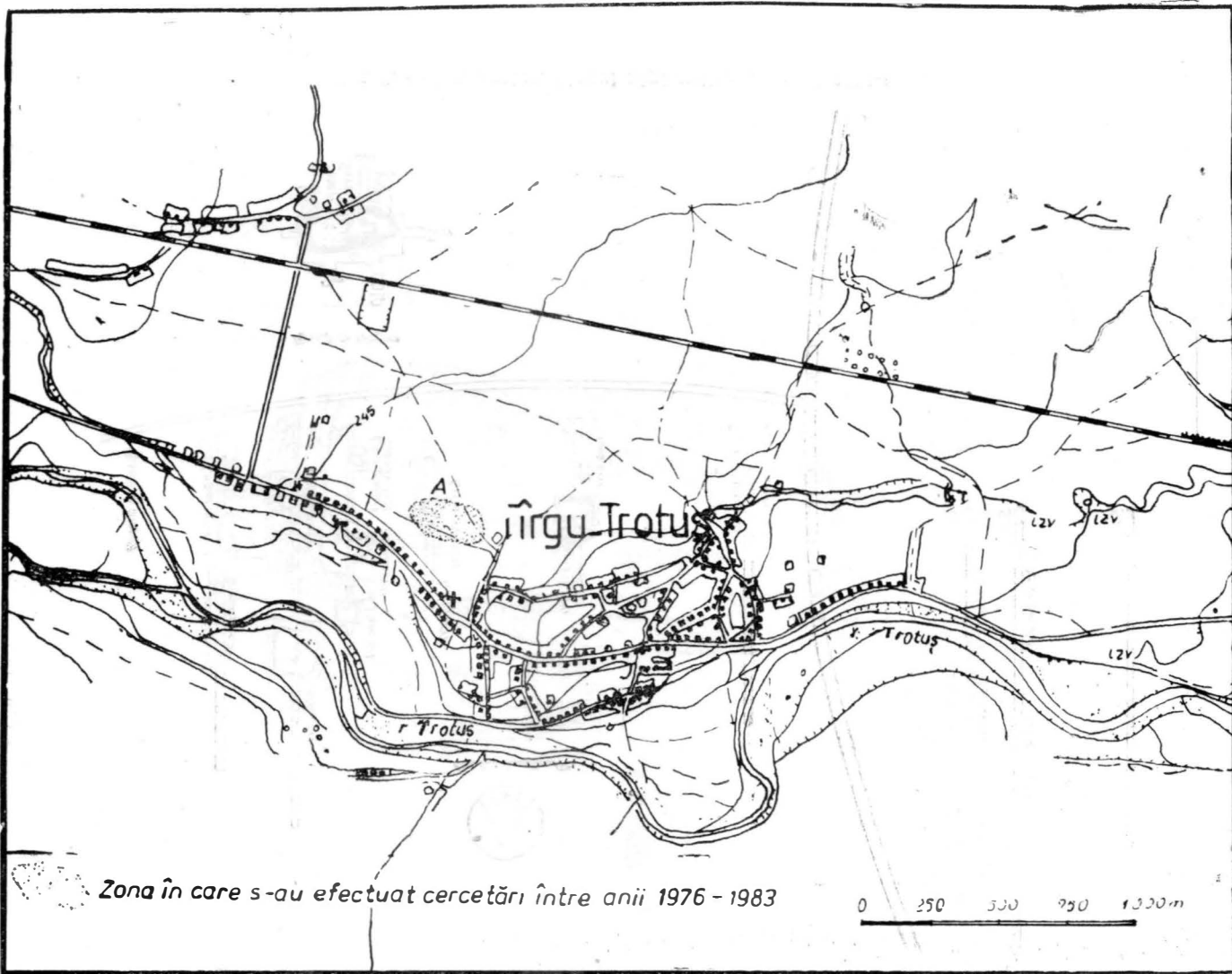
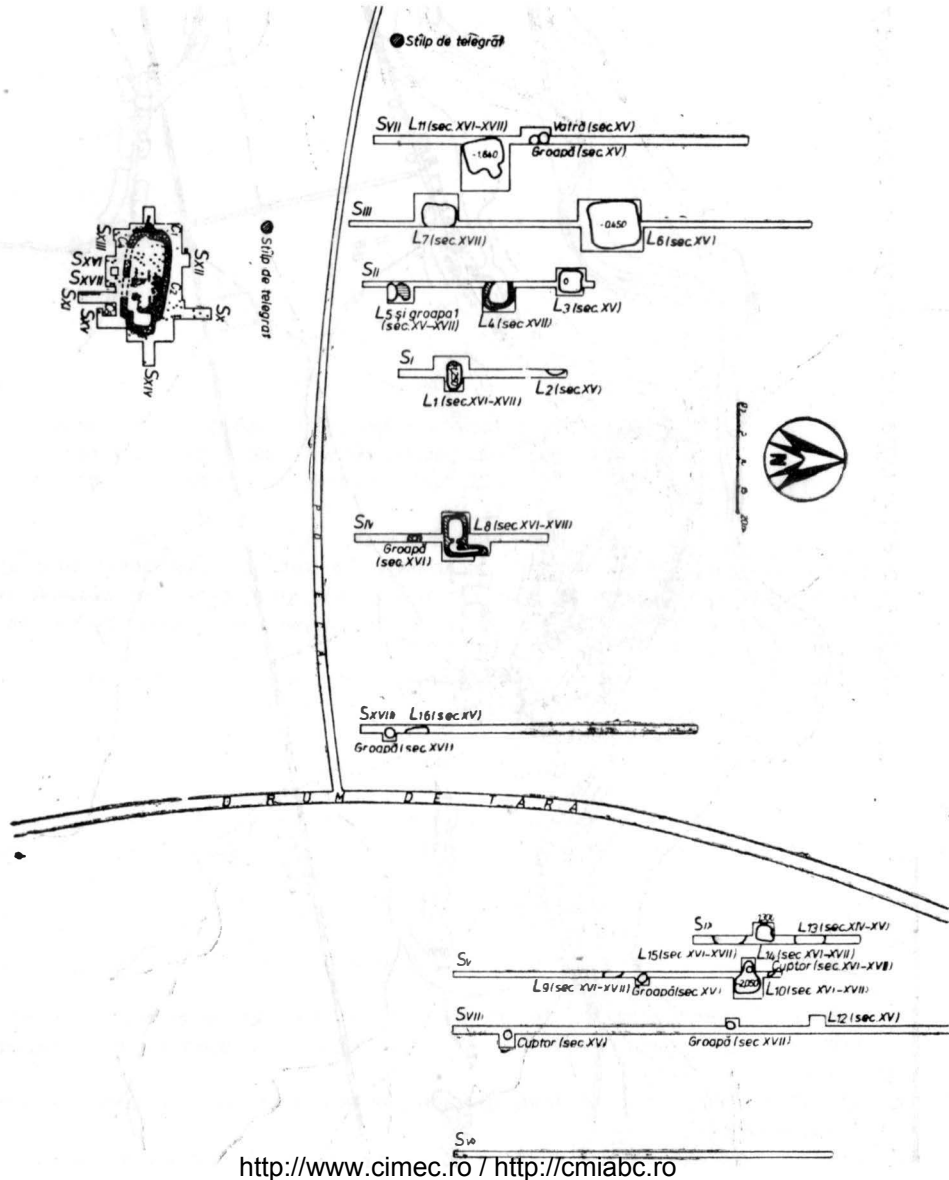

Fig. 1. — Tg. Trotuș. Zona în care s-au efectuat cercetări între anii 1976—1983.

Fig. 2. — Tg. Troțuș. Planul săpăturilor din anii 1976-1983.

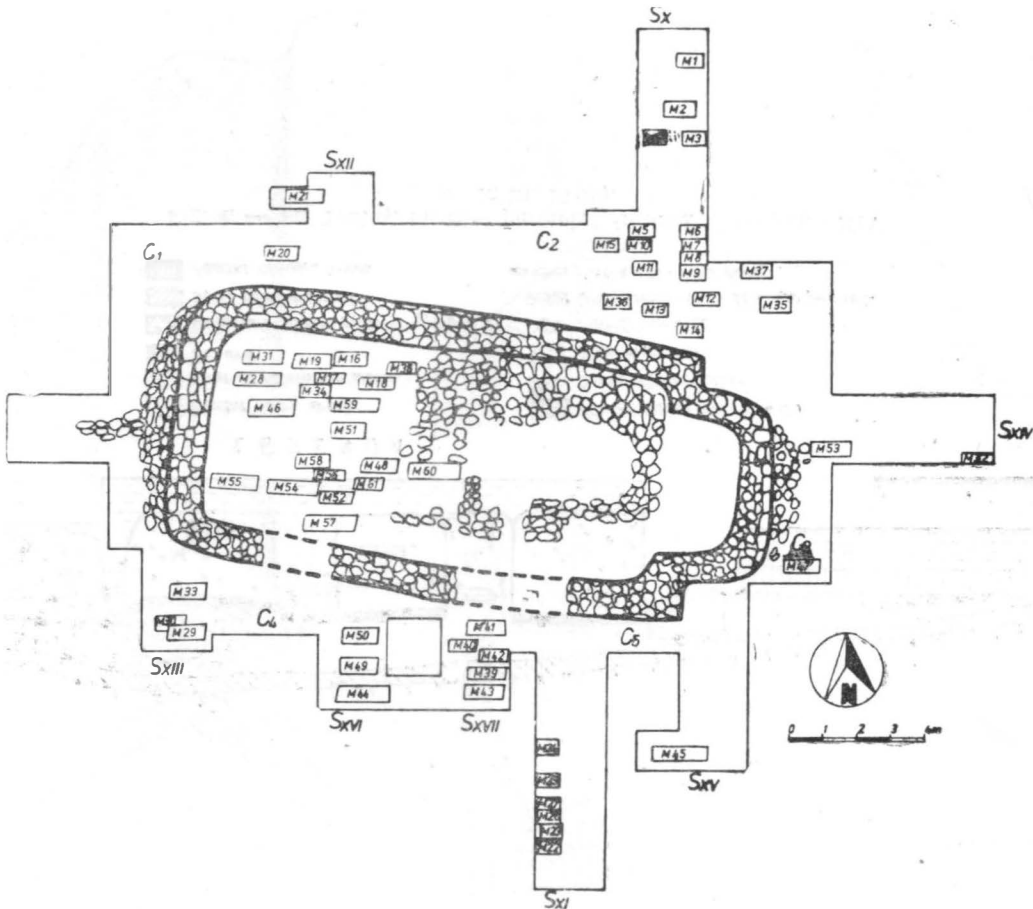
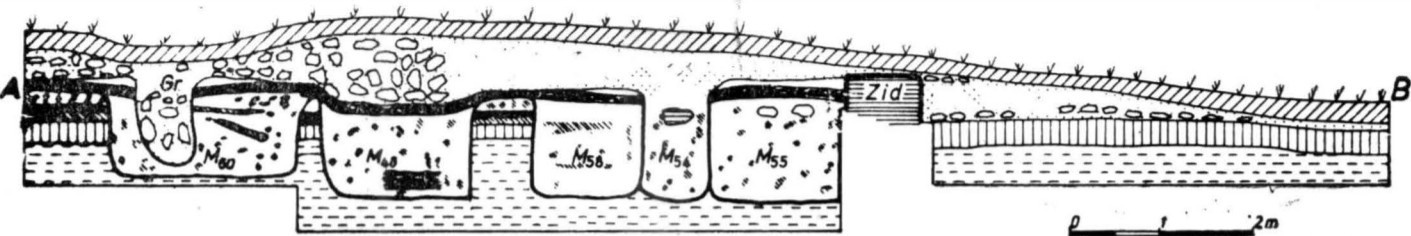

Fig. 3. — Tg. Trotus. Planul bisericii cu localizarea mormintelor.

LEGENDA

Pământ negru arabil	Pământ galben murdar - viu
Străt de pământ cu pietre.	Dungă pământ galben.
Arsură	Grup morminte
Umplutură pământ galben cu negru	Piatră mormint.
Străt pământ galben	Urme sicriu - lemn de stejar putrezit.
Pământ cenușu închis	Piere riu - nivel pavaj.

Fig. 4. — Tg. Trotuș. Profilul peretelui de nord al secțiunii XIV

(de la m. 14-29)

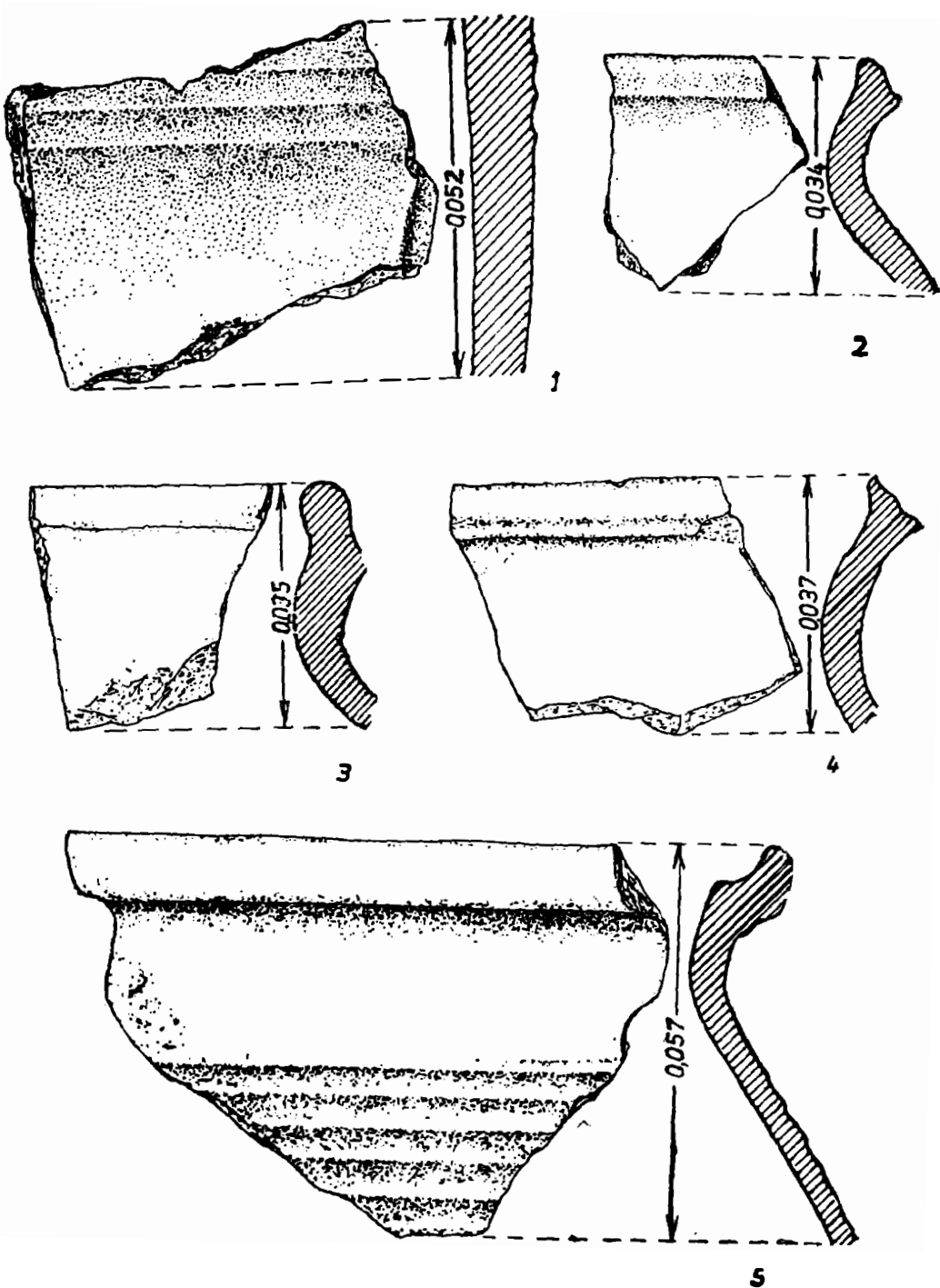

Fig. 5. — Tg. Trotuș. Ceramică din epoca bronzului și din sec. XIV-XV.

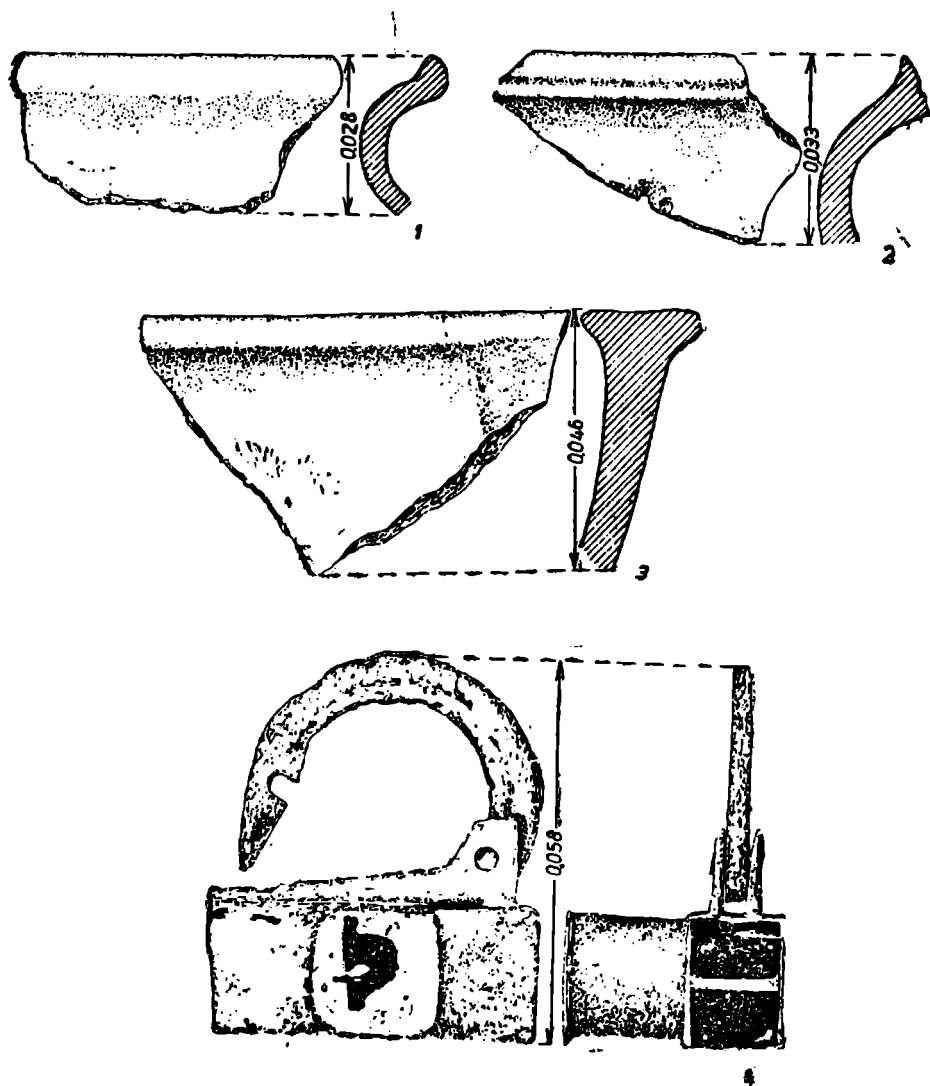

Fig. 6. — Tg. Trotuș. Ceramică din sec. XIV-XV și lacăt din sec. XV.

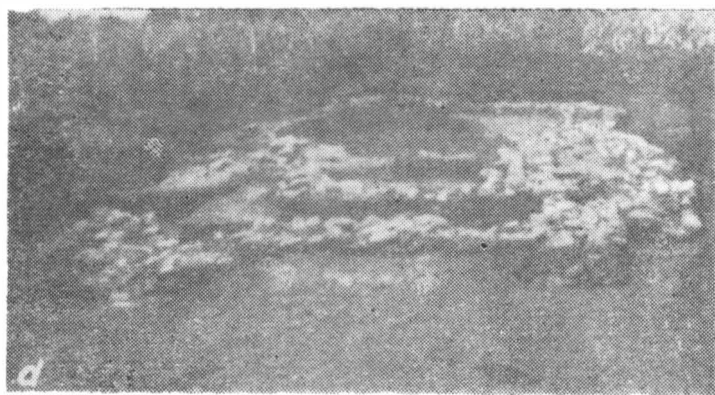
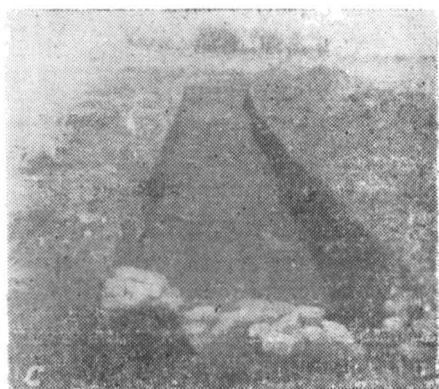

Fig. 7. — Tg. Trotuș, a și c. Vedere asupra cercetărilor din secțiunea X, b. Vedere asupra zidului de vest al bisericii d. Vedere de ansamblu a bisericii, din partea de est.

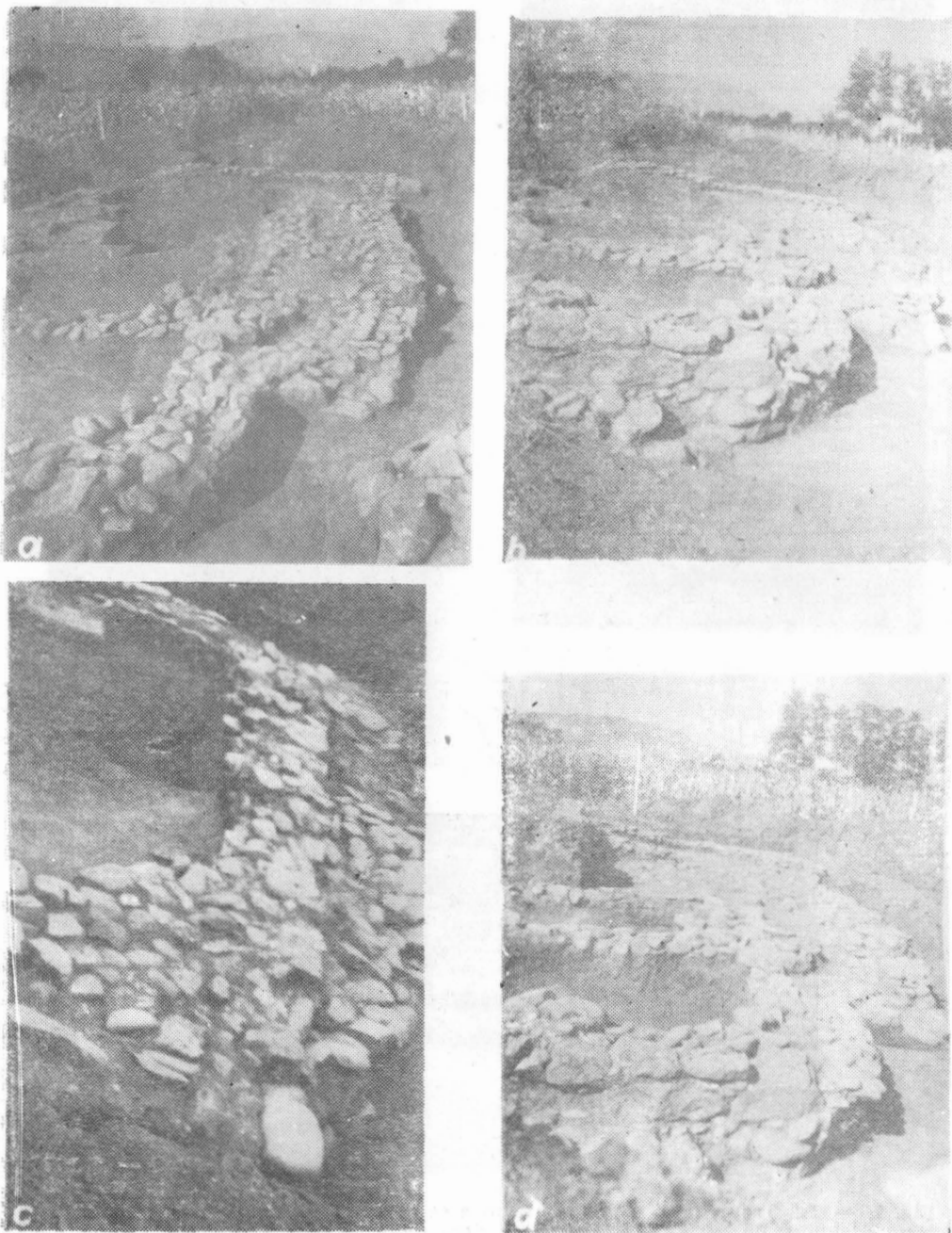

Fig. 8. — Tg. Trotuș. a, b și d. Vedere asupra părții de nord a bisericii. c. Vedere asupra zidului de vest al bisericii.

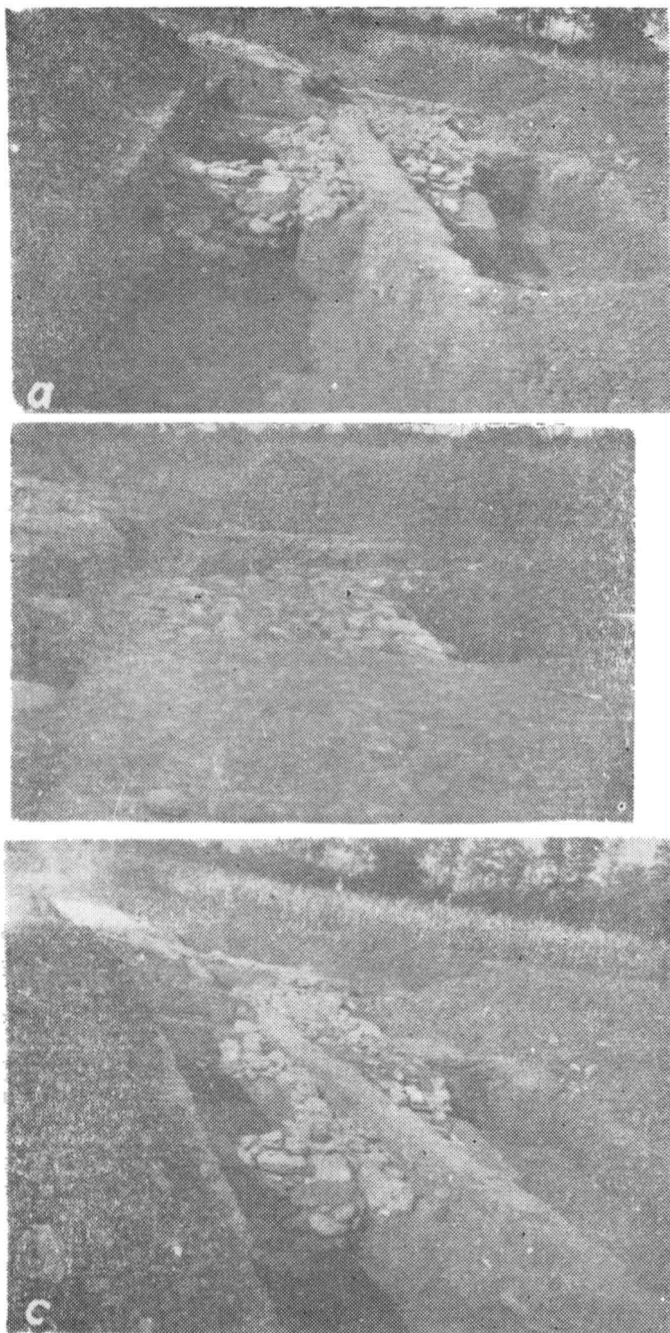

Fig. 9. — Tg. Trotuș. a. și c. Vedere dinspre est a secțiunii XIV, cu zidul de est al bisericii în prim plan.
b. Vedere dinspre est a interiorului bisericii.

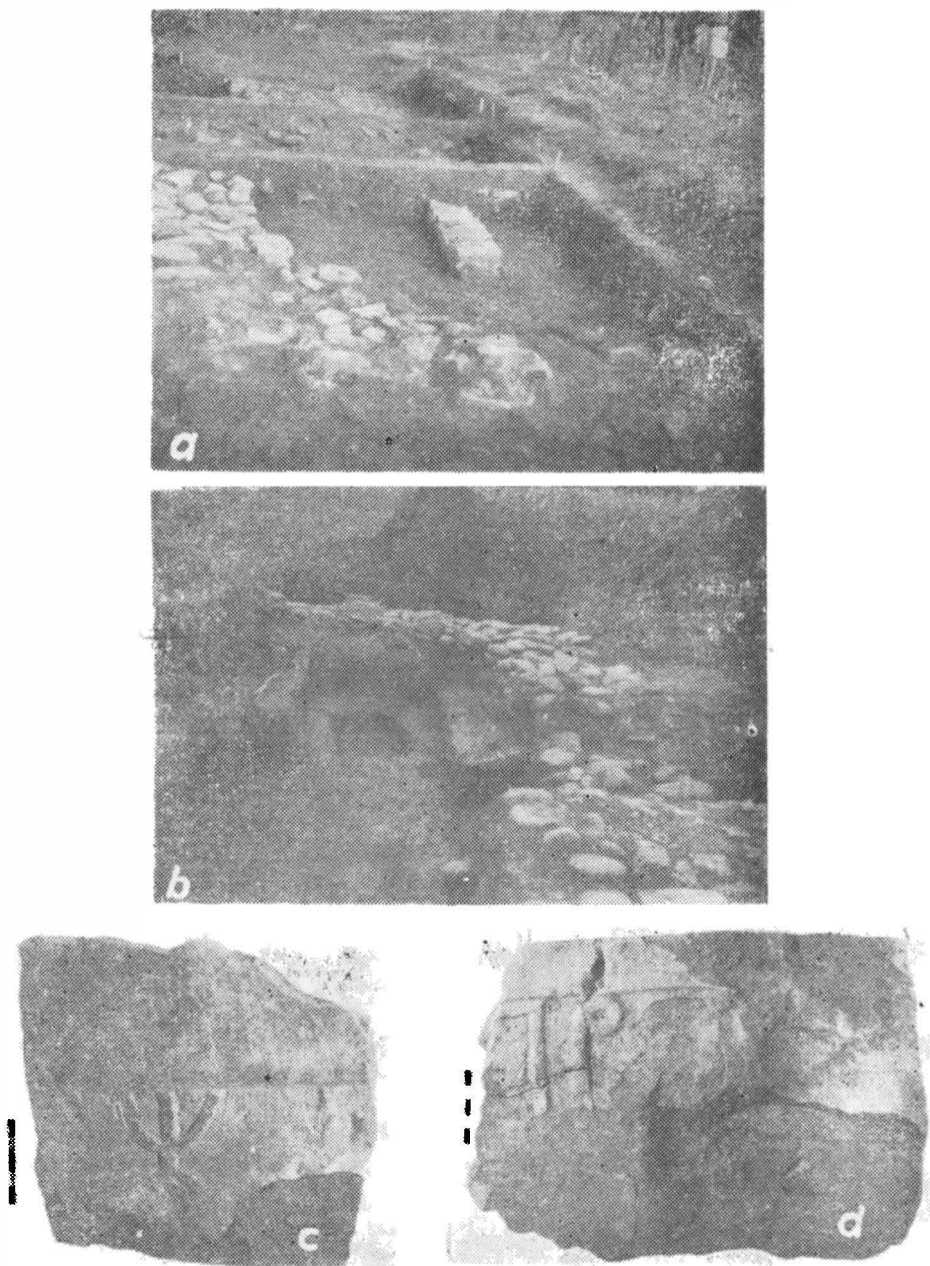

Fig. 10. — Tg. Trotuș. a. Vedere asupra unei lespede de piatră pusă deasupra unui mormânt din interiorul bisericii. b. Vedere dinspre est a zonei de nord-vest a bisericii. În prim plan morminte. c. Piatră cu incizie descoperită la zidul de nord-vest al bisericii. d. Lespede cu litere chirilice.

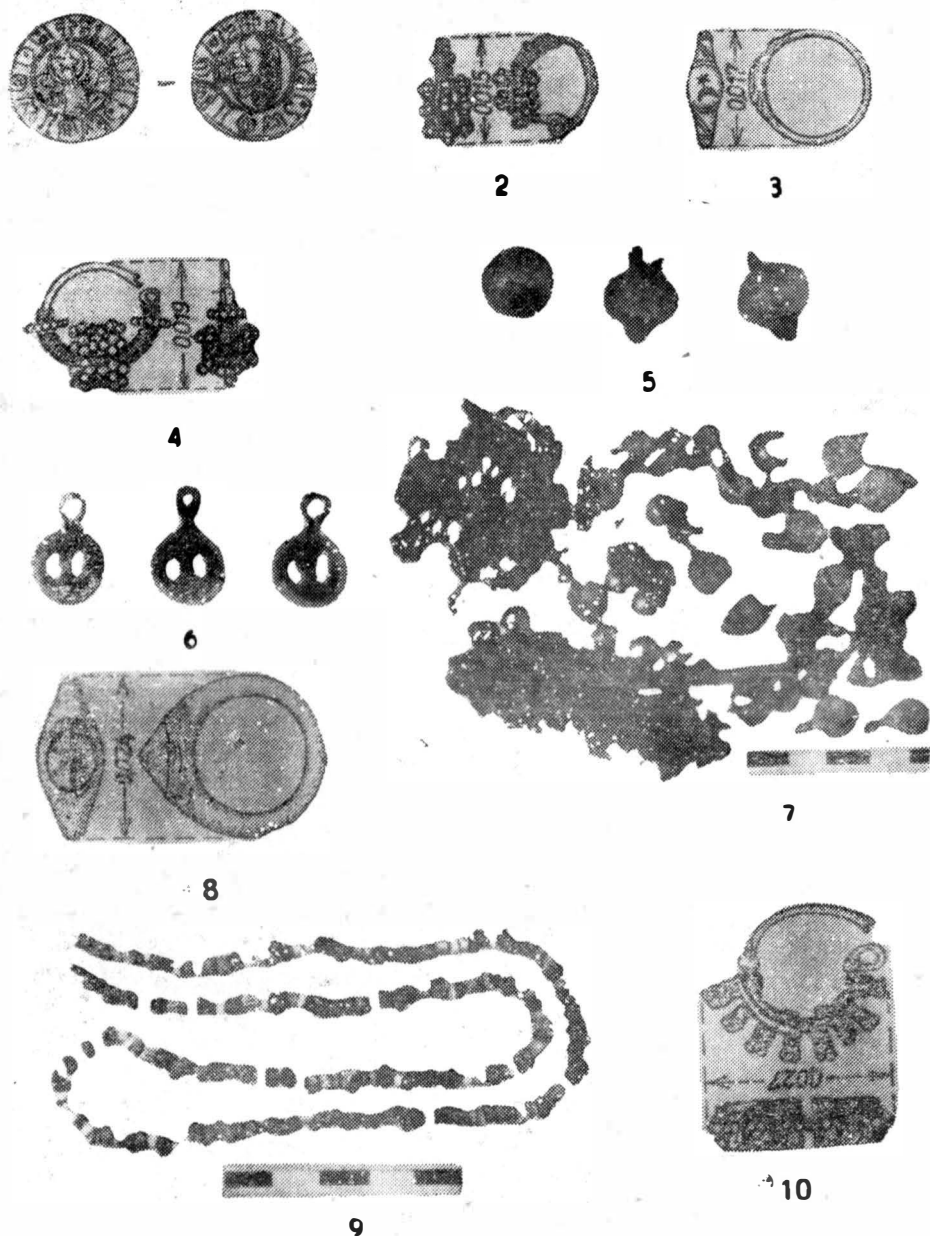
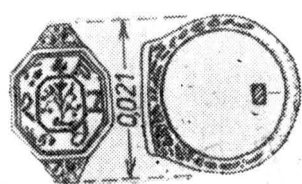

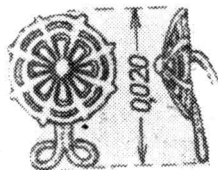
Fig. 11. — Tg. Trotuș. Monedă și obiecte de podoabă găsite la morminte.

Fig. 12. — Tg. Trotus. Piatră de mormint cu inscripție în limba slavonă.

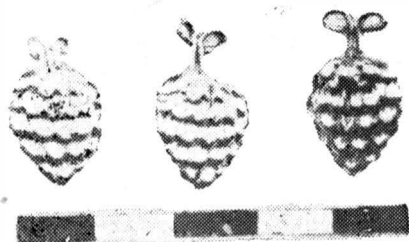
1

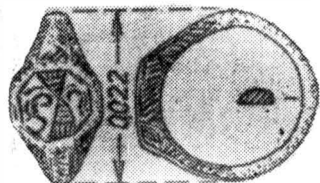
2

3

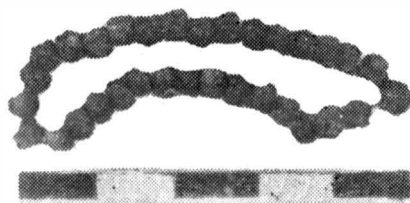
4

5

6

7

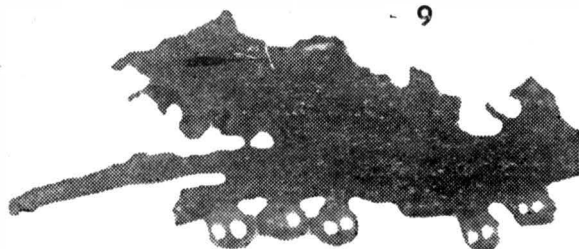
8

9

10

11

Fig. 13. — Tg. Trotuș. Obiecte de podoabă găsite la morminte.

BACĂUL — OGLINDIT ÎN DOCUMENTELE CANCELARIEI MOLDOVEI SECOLULUI AL XV-LEA

de Ioan CIUTA

Dintr-un început se impune precizarea că, Bacăul, ca multe dintre orașele vechi ale țării, are, ca așezare omenească, o existență milenară. Vestigiile arheologice dovedesc cu prisosință prezența omului în această străveche vatră de locuire de la confluența Bistriței cu Siretul. Cetățile dacice din jur (Tamasidava-Răcătău ; Zargidava-Brad-Negri) explică și confirmă o atare supoziție.

Cei 575 de ani, care s-au împlinit la 6 octombrie 1983, atestă doar existența Bacăului ca localitate de tip urban, ca târg și apoi oraș de tip medieval.

Din perioada feudalismului dezvoltat se detașează asemenea localități de caracter orășenesc, odată cu evoluția tot mai ascendentă a forțelor de producție și afirmarea unei vieți economice bazată pe producția liberului schimb. Etapa cea mai caracteristică a acestei perioade o reprezintă secolul al XV-lea privind, îndeosebi, întărirea autorității centrale domnești, iar domniile cele mai relevante în acest sens, au fost ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Nu întâmplător, semnificațiile cele mai largi ale Bacăului medieval se leagă de existența celor două domnii. Un prim moment îl reprezintă atestarea documentară a târgului Bacău de la 6 octombrie 1408, din timpul lui Alexandru cel Bun, iar al doilea, existența la Bacău a unei curți domnești și a Bisericii „Precista“, importante monumente istorice, construite între anii 1491—1497, din timpul lui Ștefan cel Mare.

În cei 32 ani de domnie, cancelaria lui Alexandru cel Bun a emis un număr de 95 documente interne cunoscute și publicate, dintre care șase documente se referă la locuri și localități din actualul teritoriu al județului Bacău. Aceeași cancelarie, în timpul celor 47 de ani de domnie a lui Ștefan cel Mare a elaborat 233 de documente, din care numai 8 vizează Bacăul sau locuri și localități din acest ținut. Desigur, mai sînt un număr de documente din perioada celor doi domnitori, referitoare la Tg. Trotuș din actualul nostru județ, târg care are aceeași vechime ca și Bacăul, constituit în evul mediu într-un ținut aparte, fapt pentru care nu ne propunem acum a trata și despre el; decît în mod tangențial.

Interesant și semnificativ ni se pare faptul — și aceasta considerăm a fi cu totul întâmplător — că primele documente emise de cancelariile celor doi domni se referă tocmai la Bacău. Astfel, la 29 iunie 1400, Alexandru cel Bun împreună cu fratele său jupan Bogdan dăruiește lui Stroe și Ion satele : Gîrtanul și Poiana de pe Tazlău, deci din *Ținutul Bacăului*, ale căror limite se întindeau pînă la Berzunț¹, iar primul document elaborat de cancelaria lui Ștefan cel Mare, de la Mănăstirea Bistrița de lîngă Piatra, la 8 septembrie 1457, întărește acelei mănăstiri „vama și pietrele de ceară din ȋrgul Bacău, morile întemeiate mai sus de ȋrg, precum și vama de la Tazlău“², document asupra cărui conținut vom mai reveni. Așadar, ambele cancelarii ale celor doi domni și-au început activitatea cu elaborarea primelor documente referitoare la Bacău sau localități din același ȋnut. Documentul din 29 iunie 1400 emis de cancelaria lui Alexandru cel Bun este, după cum arătăm, primul cunoscut din această domnie, deoarece, așa cum se consemnează în colecția de documente (D.R.H., A, vol. I, p. 15)³, cel cu data de 11 februarie 1400, constituie un fals. De aceea, durata domniei, de 32 de ani și opt luni, menționată de letopiseștele slavo-române poate fi considerată greșită în ce privește numărul anilor, de 32 în loc de 31, căci Alexandru cel Bun a murit la 1 ianuarie 1432.

Pînă la următorul document intern, referitor tot la Bacău, emis din din Suceava, la 28 ianuarie 1409, prin care Alexandru cel Bun întărea lui Giurgiu Ungureanul satele Ungureni și Sohodol din ȋnutul Bacăului, se integrează cronologic, unul din cele numai 7 documente externe, asupra căruia vom stărui mai mult, deoarece de acesta se leagă momentul aniversar al celor 575 de ani de la prima atestare documentară a Bacăului. Este vorba de privilegiul comercial acordat negustorilor polonezi din Liov, la 6 octombrie 1408 (subl. ns.), de către Alexandru cel Bun⁴, în cuprinsul căruia se menționează pentru prima dată, *ȋrgul Bacău*, rămînînd pentru noi, băcăuanii, cea dintîi filă de istorie a așezării de tip urban-orășenească. În conținutul documentului se arată că, — „negustorii lioveni în trecere cu mărfuri în Țara Moldovei vor plăti pentru postavurile care le duc în Țara Românească, în afară de vama principală, la Suceava și o vamă de doi groși⁵ de grivnă⁶ la *marginile de Bacău* (subl. ns.), iar la întoarcerea din Valachia cu marfă de acolo, fie piper, fie lînă sau orice, vor plăti jumătate de rublă de argint în Bacău și o rublă întreagă la Suceava. Dacă vor merge cu postav la Brașov, vor plăti de fiecare grivnă la Suceava trei groși, iar la Bacău și la Trotuș un groș și jumătate. La întoarcerea din Transilvania vor da de fiecare povară atît la Trotuș cît și la Bacău, cîte doi groși. Pentru peștele luat de la Brăila

1 *Documenta Romaniae Historica* (în continuare vom cita, D.R.H., A), vol. I, p. 15, doc. nr. 10.

2 *D.R.H., A*, vol. I, p. 36, doc. nr. 24.

3 *Ibidem*.

4 C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, Buc., 1976, p. 102, afirmă că „este cel dintîi domn din Țara Moldovei din timpul căruia avem un privilegiul comercial“.

5 groș — monedă poloneză care circula și în Moldova.

6 grivnă — unitate de măsură poloneză.

vor da la vama de margine, fie la Bacău sau la Birlad câte un groș și jumătate de grivnă. Pentru ceara care o vor importa din Țara Românească și de la Brașov, vor da de fiecare „piatră“ câte un groș la Bacău, la Suceava și Siret⁷. De remarcat că, odată cu indicarea Bacăului ca important punct de vamă este menționat și Trotuș (subl. ns.), care, de asemenea, este consemnat ca punct de vamă și așezare de tip orășenesc. Tîrgu Trotuș și-a disputat concurența economică cu Bacăul pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea cînd a fost asimilat ținutului Bacău.

Revenind la documentele interne ale cancelariei lui Alexandru cel Bun care oglindesc evoluția Bacăului, precizăm că, documentul amintit, de la 28 ianuarie 1409, prin care domnul întărea satele : Ungureni și Sohodol „de la Bacău“⁸, poartă pecetea care reprezintă cea dintîi amprentă cunoscută pînă azi a tiparului sigilar folosit în cancelăria lui Alexandru cel Bun, după anul 1408⁹.

În timp ce Bacăul medieval își consolida poziția economică, acesta gravita în tot mai mare măsură asupra zonei din jur. În sprijinul ideii stă și emiterea documentului de la 6 februarie 1431, de către Alexandru cel Bun prin care adăuga mănăstirii Bistrița vama de la Tazlău care „să se ție de vama Bacăului“¹⁰. Fiul lui Alexandru cel Bun, Ilie sau Iliăș voievod, întărea la 13 septembrie 1439, dania părintelui său, aceleiași mănăstiri, cu precizarea că „oricine să plătească vamă și orășeni sau orice fel de negustor, din orice părți, orice marfă vor vinde în țara noastră să plătească vama ceea ce este la Bacău și nimeni să nu fie scutiți“¹¹.

Faptul că, Bacăul devenise în prima jumătate a secolului al XV-lea un centru economic dar și politico-administrativ de seamă, ni-l confirmă și existența la Bacău și la Trotuș a unor judecători în slujba domnilor.

Ștefan al II-lea voievod scria la 26 mai 1435, din Gura Bașelului, judecătorilor de la Bacău și de la Trotuș „că se jeluiesc brașovenii, că prin acele părți li se fac multe pagube și piedici oamenilor lor și tirgoveților lor“¹². Domnul, indica respectarea „cărților noastre“ și să nu fie lăsați dregătorii domnești „să li se facă strîmbătate“. Observăm, politica economică promovată de domnii Țării Moldovei privind încurajarea lărgirii schimburilor economice cu românii transilvăneni.

Odată cu începutul glorioasei domnii a lui Ștefan cel Mare, primul document elaborat, al cărui loc de emitere este identificat la Mănăstirea Bistrița de lingă Piatra, la 8 septembrie 1457, privește întărirea către acea mănăstire a vămii, morilor mai sus de tîrg și pietrele de ceară din tîrgul Bacăului. Documentul, consemnează, printre altele : „...vama din tîrgul Bacău și morile din sus de Bacău și de la Tazlău și pietrele de ceară din tîrgul Bacău și moara de la cîmp care din veac ascultă de această vamă a acestei mănăstiri. De asemenea, la aceste mai sus scrise vămii și

7 Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 631-632.

8 D.R.H., A, vol. I, p. 36, doc. nr. 24.

9 *Ibidem*, Vezi, explicația dată în finalul documentului publicat.

10 *Ibidem*, p. 150, doc. nr. 101.

11 *Ibidem*, p. 284, doc. nr. 200.

12 D.R.H., A, vol. I, p. 196, doc. nr. 141.

de la pietrele de ceară să nu fie nici unul scutit, nici cel mare, nici cel mic, nici din țara noastră și din țară străină, cu nici o carte a noastră, chiar dacă ar fi scutire cu pecetea cea mare...¹³ Din conținutul documentului se desprinde pe de o parte, gradul sporit de imunitate acordat mănăstirii Bistrița, iar pe de altă parte, numeroasele bogății de care Bacăul dispunea, cum ar fi vâmi, mori, pietre de ceară și alte bunuri consemnate de documentele pe care le vom cita.

Al doilea document emis de cancelaria lui Ștefan cel Mare are o localizare foarte semnificativă pentru băcăuani, deoarece este elaborat chiar din Bacău, la 13 septembrie 1457. De fapt, acesta este unul din cele două documente emise din orașul nostru de către Ștefan cel Mare. Emisarea documentului ne indică prezența marelui domn la Bacău la numai cinci luni de la instaurare, de unde a acordat lui Mihail logofăt și fraților acestuia un slav-conduct pentru a se întoarce din Polonia împreună cu toate slugile și cu toată averea lor, asigurându-i „că i-a iertat pentru dușmănia din trecut și că își vor recăpăta pozițiile și ocinele pe care le stăpâniseră înainte”¹⁴. Este perioada de început a domniei marelui Ștefan, când domnul se sprijinea mai mult pe boierii din părțile locului natal (Borzești) — o bună parte rude ale acestuia — fapt care explică într-un anume fel prezența sa la Bacău, fiind în perioada când se depuneau eforturi politice susținute pentru înlăturarea pe orice cale a germeilor care generau fărâmițarea feudală.

În 1459, printr-un document elaborat din Suceava, la 20 mai, se reia rolul judecătorilor din Bacău, cu prilejul acordării mănăstirii Bistrița a dreptului de a încasa de la locuitorii satului Lucăcești darea episcopală și de a lua zeciuiala din stupi și pripasul. Cu această ocazie se indică, de asemenea, că „...judecătorii din Bacău sau globnicii lor să nu-i judece pe acești oameni ai mănăstirii, din Lucăcești, pentru nici un fel de faptă, nici pentru faptă mare, nici pentru faptă mică, nici gloabă să nu ia de la ei... ci să-i judece singuri călugării noștri de la Bistrița...”¹⁵. Rezultă și din conținutul acestui document caracterul de maximă imunitate acordat acestui centru mănăstiresc, față de care domnul avea un deosebit respect, știindu-se că acolo odihneau oasele bunicului său — Alexandru cel Bun.

La 23 aprilie 1460, Ștefan cel Mare întărea din Suceava, aceleași mănăstiri, Bistrița, vama mare, vama mică și numărătoarea de la Bacău. În document se arată că „...oricare negustor și ori de unde va veni și va depozita marfa sa la Bacău... să ia de la dînșii vama cea mare din grivne, iar din marfa care va trece, ei să ia de car cît este drept. Toate acestea să fie mănăstirii noastre mai sus-spuse uric cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci”¹⁶. Pe lângă imunitatea absolută acordată și de data aceasta mănăstirii Bistrița asupra veniturilor respective, documentul citat ne oferă posibilitatea desprinderii a cel puțin încă două aspecte legate de dezvoltarea Bacăului în evul mediu. Un aspect, privește posibilitatea de-

13 *Idem*, vol. II, p. 95, doc nr. 65.

14 *D.R.H., A*, vol. II, p. 98, doc. nr. 66.

15 *Ibidem*, p. 120, doc. nr. 84.

16 *Ibidem*.

pozitării de mărfuri la Bacău, ceea ce presupunea existența unui punct economic dezvoltat, cu amenajări de depozitare corespunzătoare, iar al doilea aspect, ne furnizează știrea cu privire la existența, la Bacău, a unei așa-denumite „numărătoare“, a unui sistem de evidență, probabil tot pentru vămuirea mărfurilor în transit.

Cel de-al doilea document emis din Bacău de către Ștefan cel Mare este cel de la 15 mai 1462, prin care domnul întărea Stanei, soția lui Sima Turliuanul, jumătate din satul Sperlești¹⁷. Prezența domnului de această dată, la Bacău, poate fi pusă în legătură cu expediția lui Ștefan cel Mare pentru eliberarea Chilie, când domnul a primit și rana la picior și când drumul către Chilia sau la întoarcere a putut să fie prin Bacău.

Dezvoltarea economică a Bacăului ne este transmisă și de știrea din conținutul altui document emis din Suceava, la 15 septembrie 1462, prin care se întărea aceleiași mănăstiri, Bistrița, pe lângă morile, viile, prisăcile și satele respective, dîrsta mai sus de Bacău¹⁸, ceea ce înseamnă că existau și pive pentru confecționarea postavului; deci, băcăuanii se în-deletniceau și cu astfel de meșteșuguri.

De la 1462 pînă la 1491 cancelaria lui Ștefan cel Mare nu a mai emis documente referitoare la Bacău. Este de fapt perioada luptelor antiotomane, când însăși cancelaria domnească va fi emis un număr redus de documente interne. După 1491, așa cum este știut, Ștefan cel Mare a încuviințat administrarea părții de jos a țării fiului său mai mare — Alexandru — căruia i-a stabilit reședința la Bacău. Odată cu aceasta, au fost ridicate și curțile de la Bacău și ctitorită biserica „Precista“, principalele monumente istorice ale orașului nostru. Documentul emis la 20 aprilie 1491 vine să confirme afirmațiile noastre. Prin conținutul acestui document, domnul dăruiește mănăstirii Tazlău o serie de sate, printre care și Bureștii pe Siret, unde se numește Fundu (azi Fundu lui Bogdan n.n.) „sat care a fost ascultător de curțile de la Bacău...“¹⁹.

Printre ultimele documente interne emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare în secolul al XV-lea este și cel elaborat din Hîrlău, la 26 noiembrie 1499, când domnul dăruiește mănăstirii Dobrovăț o serie de sate printre care și trei sate pe Bistrița (Birăești, Manoilești și Vlăcsănești), primul și al treilea cu mențiunea „mai sus de Bacău“, Birăești fiind probabil actualul Gherăiești, iar Manoileștii pe Berheci²⁰.

Iată, așadar, o succesiune de documente elaborate de cancelaria Moldovei în secolul al XV-lea, care pun în evidență cu forța adevărului istoric evoluția Bacăului și a zonelor limitrofe, într-o perioadă de mari frământări launtrice și mai mari pericole din afară, ce au pus amprenta pe societatea moldovenească din feudalismul dezvoltat.

La cei 575 de ani de la prima atestare documentară a orașului nostru — azi înfloritor municipiu, capitala județului cu același nume — con-

17 *D.R.H., A*, vol. II, p. 148, doc. nr. 104.

18 *Ibidem*, vol. II, p. 151, doc. 107.

19 *D.R.H., A*, vol. III, p. 186, doc. nr. 93.

20 *Ibidem*, vol. III, p. 445, doc. nr. 247.

statăm cu îndreptăţită mândrie patriotică existenţa unui Bacău puternic, centru economic, social-cultural şi administrativ, care străluceşte de măsura vechimii sale în constelaţia urbanistică a României socialiste.

LA VILLE DE BACĂU REFLÉTÉE DANS LES DOCUMENTS
DE LA CHANCELLERIE DE LA MOLDAVIE DU XV-E SIÈCLE

R é s u m é

À l'occasion du 575-e anniversaire de la première attestation documentaire de Bacău et de Tirgu-Trotuş l'auteur se propose de mettre en relief l'évolution de la ville durant l'une des périodes les plus importantes du Moyen âge roumain, à savoir, le XV-a siècle, telle qu'elle résulte du contenu des documents émis pendant cette période par la chancellerie de la Moldavie, documents publiés dans la collection „Documenta Romaniae Historica” publiée par l'Institut d'Histoire „A. D. Xenopol” de l'Académie de la R.S.R. L'auteur précise dès le début que Bacău, en tant que cité habitée par les hommes, a une ancienneté millénaire, mais que, en tant qu'agglomération de type urbain, bourg-ville, il date d'environ six siècles. Invoquant le document externe émis par la chancellerie d'Alexandre le Bon le 6 octobre 1408 et adressé aux commerçants polonais de Lvov, l'auteur précise que dans ce document on mentionne pour la première fois les douanes de Bacău et de Trotuş, ce qui suppose l'existence de centres économiques développés, d'agglomérations ayant la foction de bourgs médiévaux.

On passe ensuite en revue tous les documents moldaves du XV-e siècle se rapportant à Bacău à des endroits précis du bourg ou à des localités de la région, et on commente leur contenu pour mettre en lumière l'évolution ascendante de la ville anniversaire.

On souligne notamment les règnes d'Alexandre le Bon et d'Etienne le Grand qui ont mené une politique centralisée qui était inconcevable sans la consolidation économique du pays. L'article met en évidence le développement continu de la ville de Bacău durant les presque six siècles de son existence ; cette ville brille aujourd'hui dans la constellation des villes de la Roumanie socialiste.

ȚINUTUL BACĂU ÎN SECOLELE XV-XIX (I)

de Ioan MURARIU

Teritoriul fostului ținut Bacău, situat în partea de sud-vest a Moldovei, a oferit oamenilor condiții excelente de locuit încă din cele mai vechi timpuri.

Un relief foarte variat, o climă temperat-continentală, o deasă rețea hidrografică, suprafețe foarte întinse de păduri și pășuni, importante bogății ale subsolului — sarea și păcura — iată principalii factori care au favorizat întemeierea de așezări omenești în această regiune cu mii de ani în urmă. Numeroasele descoperiri arheologice — dintre care cele mai multe se păstrează în Muzeul de istorie al județului Bacău — dovedesc o continuitate de viață începând din orînduirea comunei primitive.

Mult mai tîrziu aceste meleaguri au făcut parte din marele stat al geto-dacilor, condus de Burebista și Decebal. Geograful antic *Ptolemeu* a înscris pe harta sa și cetatea dacică *Tamasidava*, localizată nu prea de mult la Răcătău, în județul Bacău. Această cetate a fost și încă mai este cercetată de către cunoscutul arheolog băcăuan Viorel Căpitanu.

Pe harta aceluiași geograf este menționată, mai la nord, o altă cetate dacică, *Zargidava* (azi în satul Brad, cam la jumătatea distanței dintre orașele Bacău și Roman). Cercetătorul Vasile Ursachi din Roman, efectuînd săpături în această cetate, a adus importante contribuții privitoare la civilizația strămoșilor noștri, care au locuit acolo.

Continuitatea de viață pe aceste meleaguri între secolele IV-X e.n. a fost dovedită arheologic de cercetătorul științific principal dr. Ioan Mițrea de la Muzeul județean de istorie și artă Bacău. Numeroase mărturii ale continuității de viață avem și pentru secolele X-XIV.

Pentru perioada de după mijlocul secolului al XIV-lea, cînd aceste teritorii au fost parte componentă a Țării Moldovei, izvoarele istorice de tot felul sînt din ce în ce mai numeroase și mai bogate în conținut. Dar, cu toată abundența izvoarelor scrise — documentare, narrative etc. —, cu toate că această regiune a fost considerată între cele mai importante din țara românească Moldova, totuși, cercetătorii au publicat foarte puțin pentru perioada orînduirii feudale¹. Uneori, istoria medievală a acestor

1 Gr. Grigorovici, *Bacăul din trecut și de azi. Culegeri monografice*, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1934 ; *Municipiul Bacău — schiță monografică*, Bacău, 1971 ; *Județul Bacău — pagini memorabile din lupta maselor*, Bacău, 1971 ; *Județul Bacău — file de istorie*, Bacău, 1974 ; *Bacău (monografie)*, în colecția „Județele patriei”, Editura sport-turism, București, 1980 ; I. Murariu, *Une-*

meleaguri a fost incomplet sau greșit tratată. Capitolul de istorie feudală din monografia *Județul Bacău. File de istorie* (1974) a fost recenzat la vremea aceea cit se poate de nefavorabil². Se impune deci reluarea și aprofundarea cercetărilor privind istoria fostului ținut Bacău.

Considerăm că scriind aceste pagini ne aducem o modestă contribuție la mai buna cunoaștere a istoriei acestor străvechi pământuri românești, istorie de care ne-am ocupat aproape constant în ultimii 15 ani.

I. Impărțire administrativă

Până la sfârșitul secolului al XVII-lea pe teritoriul actualului județ Bacău au existat două unități administrative, numite *ținuturi*: Bacău și Trotuș. Izvoarele istorice narative, documentare etc., care se păstrează nu conțin știri asupra anului când au fost înființate aceste ținuturi. Dar, dacă avem în vedere așezarea acestei regiuni, densitatea populației și marile bogății ale subsolului, putem presupune că cele două ținuturi vor fi fost organizate la scurt timp după formarea statului feudal independent Moldova.

În documente, ținutul Bacău este menționat pentru prima oară la 14 decembrie 1458³, iar ținutul Trotuș la 18 februarie 1466⁴. Aceste unități

le aspecte privind industria și meșteșugurile ținutului Bacău în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în rev. „Lucrări științifice ale cadrelor didactice”, Institutul Pedagogic de 3 ani Suceava, vol. I, 1970; Idem, *Veniturile și cheltuielile moșiei Fintînele din ținutul Bacău, între 30 septembrie 1803 și 30 septembrie 1804*, în „Carpica”, Muzeul de istorie Bacău, 1972; Idem, *Economia ținutului Bacău în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Carpica”, Bacău, XI, 1979; Idem, *Istoricul fabricii de spirt din comuna Răcăciuni, județul Bacău*, în „Studii și cercetări științifice”, Institutul Pedagogic din Bacău, 1972; Gh. Burlacu, *Ocolul domnesc al Bacăului (sec. XV-XVIII)*, I și II, în „Carpica”, Bacău, XIII, 1981 și XIV, 1982; Al. Artimon, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice*, în „Carpica”, Bacău, XIV 1982; Idem, *Cîteva considerații asupra tezaurului monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Drăgești-Tătăraști (jud. Bacău)*, în „Carpica”, Bacău, 1972; Idem, *Un tezaur monetar din secolele XVII-XVIII descoperit la Cleja (jud. Bacău)*, în „Carpica”, VI, Bacău, 1973—1974; Al. Artimon și Ioan Mitrea, *Un tezaur monetar din secolele XV-XVI descoperit la Budești-Plopăna, jud. Bacău*, în „Carpica”, Bacău, XI, 1979; Alexandru Artimon, *Un tezaur monetar de aur din secolele XVI-XVII descoperit în comuna Ștefan cel Mare, județul Bacău*, în „Carpica”, Bacău, XII, 1980; Idem, *Un tezaur monetar din secolele XVIII-XIX descoperit la Somușca-Cleja, jud. Bacău*, în „Carpica”, Bacău, XV, 1983.

2 Vezi recenzia lui I. Caproșu, *Județul Bacău. File de istorie*, Bacău, 1974, 205 p., recenzie apărută în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol” din Iași, XII, 1975, p. 316-323.

3 *Documenta Romaniae Historica*, A — Moldova, Editura Academiei R.S.R., vol. II, 1976, p. 115.

4 *Ibidem*, p. 133.

administrativ-teritoriale sînt amintite și în *Cronica moldo-polonă*, scrisă la Iași în anul 1566⁵.

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea aceste ținuturi moldovenești vine s-au unit. Dar cînd anume s-a realizat această unificare ? în *Cronica polonă* a lui Miron Costin, scrisă în anul 1677, apare ținutul Troțuș (Troțuș), dar nu și ținutul Bacău⁶. Dimpotrivă, în *Poema polonă* scrisă de același cronicar în anul 1684 este menționat ținutul Bacău, dar lipsește Troțușul⁷. Se poate că Miron Costin a omis să scrie în 1677 ținutul Bacău între celelalte ținuturi ale Moldovei. În caz contrar ar fi vorba de o contopire a celor două ținuturi înainte de anul 1677 într-unul singur, cu numele de Troțuș, pentru ca mai tîrziu, între anii 1677—1684 ținutul Troțuș să-și schimbe denumirea în ținutul Bacău. Către mijlocul secolului nostru un cercetător scria că „ținutul Troțușului a existat pînă către 1680, cînd încetează de a mai fi amintit”⁸.

La începutul secolului al XVIII-lea Dimitrie Cantemir amintea de ținutul Bacău, dar nu și de ținutul Troțuș, care de mult era desființat ca unitate administrativă și înglobat în ținutul vecin, Bacău⁹.

Pînă către mijlocul secolului al XVIII-lea ținuturile Moldovei erau conduse de *pîrcălabi*. În anul 1741, prin *reforma administrativă* a domnului Constantin Mavrocordat, în fruntea ținuturilor mari din Moldova — între care și Bacăul — au fost puși cîte doi *ispravnici*, iar în fruntea ținuturilor mici, numai cîte unul¹⁰. Tot atunci, ținuturile au fost împărțite în unități administrative mai mici, numite ocoale¹¹. Ocoalele ținutului Bacău de după anul 1741 nu trebuiesc confundate cu *ocolul domnesc al Bacăului*, care nu era unitate administrativă. Acest ocol domnesc cuprindea 10 sate și primul document ce-l menționează poartă data de 20 aprilie 1491¹².

În anul 1774 ținutul Bacău cuprindea patru ocoale : Bistrița de Gios, Bistrița de Sus, Tazlăul de Sus și ocolul Troțușului. La începutul seco-

5 *Cronica moldo-polonă*, în vol. „Cronici slavo-române din sec. XV-XVI” publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 186. *Cronica moldo-polonă* descrie evenimentele dintre anii 1352 și 1564.

6 Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 233.

7 *Ibidem*, p. 270.

8 V. Lungu, *Ținuturile Moldovei pînă la 1711 și administrarea lor*, în „Cercetări istorice”, Institutul de Istorie Națională „A. D. Xenopol” din Iași, vol. XVII, 1943, p. 37.

9 Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1973, p. 83.

10 N. Grigoraș, *Reformele cu caracter administrativ din Moldova ale lui Constantin Mavrocordat*, în „Cercetări istorice”, Muzeul de istorie al Moldovei, (serie nouă), Iași, VII, 1976, p. 132.

11 Gheorghe Burlacu, *op. cit.*, XIV, 1982, partea II, p. 192, nota nr. 547.

12 *Ibidem*, XIII, 1981, partea I, p. 33.

tului al XIX-lea existau două ocoale în plus : Tazlăul de Gios și Tazlăul Sărat (vezi *anexa nr. 2*)¹³.

În ce privește numărul satelor din ținut, acestea erau 98 în anul 1774, 91 în 1803 și 96 în 1816 (*anexa nr. 2*). Către mijlocul secolului al XIX-lea, în 1844, ținutul Bacău număra 163 de sate. La acea dată nu mai exista ocolul Tazlăul Sărat¹⁴.

În secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea ținutul Bacău cuprindea mai mult de jumătate din suprafața actualului județ Bacău. Tîrgul Buhuși și satele din stînga cursului inferior al Bistriței (Îtești, Berești etc.) făceau parte din ținutul Neamțului. Nord-estul actualului județ aparținea de ținutul Roman, iar estul, de ținutul Tecuci. Satele de la sud de Răcăciuni, dar numai din dreapta Siretului, aparțineau de ținutul Putna. În schimb, ocolul Bistrița de Sus al ținutului Bacău îngloba și cîteva sate din actualul județ Neamț.

La începutul secolului al XIX-lea ținutul Bacău avea numai patru așezări urbane: Bacăul, atestat documentar de la 6 octombrie 1408, Tg. Ocna, Moinești și Căuți. Fostul tîrg Trotuș, de o vîrstă documentară cu Bacăul, decăzuse economic și nu mai avea statutul de tîrg. Spre mijlocul secolului al XIX-lea în ținutul Bacău s-au înființat trei tîrguri noi : Valea Rea, Gloduri și Parincea (vezi *anexa nr. 6*).

II. Creșterea populației

Călătorul străin *Paul de Alep* ne informează că la mijlocul secolului al XVII-lea teritoriul din sud-vestul Moldovei — în care se afla și ținutul Bacău — era și cel mai frumos, și cel mai dens populat din toată Țara Moldovei. „Fiecare ungher al acestei țări — nota el — de la Roman pînă la Focșani este împinzit de sate și orașe și sînt în ele locuri atît de minunate, udate de izvoare și rîulețe, încît întrec orice descriere. Din toată Moldova, acesta este ținutul cel mai frumos și cel mai locuit”¹⁵.

Pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea populația totală a ținutului Bacău nu poate fi cunoscută din izvoarele istorice. Călătorii străini ne-au lăsat unele știri — și acestea foarte relative — doar cu privire la populația unor orașe și tîrguri (pentru orașul Bacău, vezi *anexa nr. 1*).

Începînd cu anul 1774 numărul aproximativ al populației ținutului Bacău ne este cunoscut din catagrafiile fiscale. Astfel, în anul 1774 populația acestui ținut era de circa 29.360 locuitori. Pînă în 1835, adică în șase

13 Pentru împărțirea administrativă a ținutului Bacău în anii 1774 și 1803 vezi și Adrian Macovei, *Împărțirea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832 și 1862* (I). În „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol” din Iași, XIX, 1982, p. 369. Precizăm că cele 19 anexe la care se fac trimiteri în text, din motive de spațiu se vor publica în numărul următor al revistei „Car-pica”.

14 I. Murariu, *Unele aspecte privind industria și meșteșugurile ținutului Bacău* (...), p. 264.

15 *Călători străini despre țările române*, vol. VI, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 156.

decenii, populația ținutului a crescut de patru ori, ajungând la 124.441 suflete (vezi *anexa nr. 5*). Această creștere — adevărată *explozie demografică* — a fost posibilă datorită introducerii și extinderii unor noi plan-te de cultură, a unor progrese în domeniul medicinei etc. În aceeași pe-rioadă populația urbană a crescut de 2,2 ori, numărul orașelor și tîngu-rilor ridicîndu-se de la 2 la 4 (vezi *anexa nr. 6*).

În numai 28 de ani (1816—1844) numărul satelor din ținutul Bacău a crescut cu 70% (de la 96 la 163 sate).

Dezvoltarea demografică a ținutului a fost frînată din timp în timp de războaie și de izbucnirea unor epidemii. Astfel, în timpul cunoscutei epidemii de holeră din anul 1831, numai în cele patru tîrguri ale ținutu-lui și-au pierdut viața 417 persoane, adică aproape 5% din totalul popu-lației urbane (vezi *anexa nr. 11*). În mediul rural numărul decedaților de holeră trebuie să fi fost, de asemenea, mare.

Către mijlocul secolului al XIX-lea populația ținutului — îndeosebi cea urbană — a crescut foarte mult. Într-o jumătate de secol (1803—1859) populația orașului Bacău a crescut de aproape 9 ori, iar a orașului Tg. Ocna de aproape 3 ori. În această jumătate de secol s-au format 5 noi așezări urbane: Moinești, Căiuți, Valea Rea, Gloduri și Parincea (vezi *anexa nr. 6*) care au sporit ponderea populației urbane în totalul popu-lației ținutului Bacău.

Creșterea numerică a populației a influențat pozitiv dezvoltarea eco-nomică a Moldovei în tot evul mediu și îndeosebi în perioada trecerii de la feudalism la capitalism.

III. Dezvoltarea economică

1. AGRICULTURA

Condițiile pedo-climatice excelente au făcut ca și în această zonă geografică să se practice agricultura din cele mai vechi timpuri. Stau mărturie numeroasele unelte agricole păstrate în Muzeul de istorie al ju-dețului Bacău.

Situația agriculturii în feudalismul dezvoltat se poate deduce, între altele, din numeroasele hrisoave de danie prin care domnii îi răsplă-teau pe unii boieri „pentru drepte și credincioase slujbe“. Din nefericire, aceste documente nu ne dau informații cu privire la mărimea suprafe-țelor însămințate, felul plantelor cultivate, producția obținută pe o pră-jină sau pe o falce, comerțul intern cu cereale etc.

Importante știri privind agricultura ținutului Bacău aflăm din în-șemnările unor străini. Astfel, în octombrie 1641, călătorul catolic *Pietro Deodato* descria astfel ținutul Bacău: „Ținutul (Bacău — n.n. I. M.) are din belșug grîu, vin, poame de tot felul — în afară doar de fructele de peste mări — și alte lucruri (...); cît am umblat prin Moldova, nicăieri n-am văzut belșug mai mare de fructe ca în jurul orașului Bacău, poame de tot felul, vrednice a fi servite pe masa oricărui om de seamă“. ¹⁶

¹⁶ *Ibidem*, vol. V, București, 1973, p. 245.

Pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea claca era redusă, ca și rezerva boierească de teren arabil. Domeniul feudal era astfel organizat, încît să satisfacă nevoile de subsistență ale stăpînului. Comerțul cu cereale în interiorul țării era întîmplător și neînsemnat, căci majoritatea locuitorilor țărilor practicau și agricultura. De altfel, țăgurile erau și puține, și slab populate.

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și mai ales la începutul secolului următor, odată cu înmulțirea rapidă a țăgurilor și a locuitorilor acestora, cu adîncirea diviziunii sociale a muncii, cu formarea pieții naționale unice și cu liberalizarea comerțului exterior, marile domenii feudale au început a fi organizate pe baze noi, în concordanță cu cerințele epocii de trecere de la feudalism la capitalism. Boierii, tot mai interesați în comerțul intern și extern cu băuturi, animale și cereale, și-au creat pe moșii rezerve de teren din ce în ce mai întinse. La începutul epocii regulamentare rezerva feudală depășea, de regulă, 1/3 din moșie. Desigur, creșterea rezervei nu a fost posibilă fără creșterea corespunzătoare a obligațiilor de clacă ale țăranilor dependenți.

În jurul anului 1800, cînd rezerva boierească încă nu era prea întinsă, cerealele nu dețineau o pondere însemnată între sursele de venituri ale unei moșii. Boierii și mănăstirile încă mai realizau cele mai mari sume bănești din vînzarea băuturilor alcoolice, apoi a animalelor și produselor animale. Între 30 septembrie 1803 și 30 septembrie 1804 stăpînul moșiei Fîntînele din ținutul Bacău a realizat un venit total de 9.731 lei și 32 parale. Observăm că 43,8% din această sumă provenea din vînzarea băuturilor, 39,6% din furaje și din sectorul zootehnic și numai 10,5% din vînzarea grîului. Celelalte venituri — de circa 6% — au avut alte proveniențe¹⁷.

În anii următori moșiile din ținutul Bacău — ca și din alte ținuturi — s-au transformat treptat în mari întreprinderi producătoare de cereale-mărfă pentru piața internă, dar și pentru cea externă, odată cu integrarea Principatelor dunărene în circuitul comerțului european. Mijlocul prin care s-a ajuns la această situație a fost folosirea tot mai intensă a muncii de clacă. Regulamentul Organic al Moldovei (1832) nu a făcut decît să consfințească existența unei mari rezerve feudale și a unei clăci sporite, în măsură să pună în valoare această rezervă.

În ajunul epocii regulamentare cantitatea de cereale obținută de pe rezervă era sensibil mai mare decît cea provenită din dijmuirea produselor agricole țărănești.

Către mijlocul secolului al XIX-lea (1839) în ținutul Bacău existau 159 de moșii. Jumătate dintre acestea erau boierești, iar cealaltă jumătate erau fie mănăstirești, fie răzeșești, fie mixte (vezi *anexa nr. 16*). Cam tot atunci cantitatea de grîu obținută de boierii ținutului Bacău era aproape egală cu cea obținută de țărani (vezi *anexa nr. 17*).

17 I. Murariu, *Veniturile și cheltuielile moșiei Fîntînele din ținutul Bacău* (...), p. 190-192.

În afară de cereale, în ținutul Bacău se cultivau mari suprafețe cu viță de vie. La începutul secolului al XVIII-lea Dimitrie Cantemir scria că „paharnicul al treilei are în grijă vilele din părțile Bacăului și Trotușului și veghează ca vîierii să culeagă și să calce strugurii la timp”¹⁸.

Creșterea rezervei feudale, exploatarea tot mai rațională a moșiilor, practicarea arendășiei, introducerea treptată a muncii salariate. — mai ales atunci cînd claca nu era de ajuns — intensificarea comerțului cu cereale, creșterea prețului pămîntului, toate acestea dovedesc că spre mijlocul secolului al XIX-lea agricultura cunoștea transformări profunde, că domeniul se transforma tot mai rapid într-o mare întreprindere agricolă producătoare de mărfuri pentru piața dinlăuntru și din afara țării românești Moldova.

2. CREȘTEREA ANIMALELOR

În perioada de care ne ocupăm, o altă îndeletnicire importantă a locuitorilor ținutului Bacău, îndeosebi a celor dinspre vest, adică din zona muntoasă, a fost creșterea animalelor.

Către mijlocul secolului al XVII-lea călătorul străin *Pietro Deodato* nota că în ținutul Bacău „nu lipsesc vacile, boii, oile și alte vite, dacă nu sînt chiar în număr mai mare (decît în alte ținuturi — n. n. I. M.)”¹⁹.

Așa cum am mai menționat, în tot secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor boierii — dar și țărani — realizau din vînzarea animalelor venituri bănești mai mari decît din vînzarea cerealelor.

Documentele care s-au păstrat nu ne îngăduie să facem nici măcar un calcul aproximativ cu privire la numărul total al animalelor domestice din ținutul Bacău într-un an oarecare. Abia spre mijlocul secolului al XIX-lea s-au alcătuit acele *Statisticești științe*, în care au fost înregistrate vitele boierești și țărănești (vite de arat, de tamazlic și de hrană). Se pare însă că aceste statistici cuprind un număr de vite mult mai mic decît cel existent în realitate.

În feudalismul dezvoltat și tîrziu majoritatea orașenilor, pe lângă că erau meșteșuguri, negustori sau slujbași ai ocîrmuirii, se îndeletniceau și cu cultivarea plantelor, și cu creșterea vitelor. Orașele și ținuturile înseși aveau aspectul unor sate mai mari, cu țărini și pășuni de jur-împrejur. În anul 1832, de exemplu, cei 4.935 locuitori din Tg. Ocna — care era cel mai mare oraș din ținut — posedau 330 cai, 1.994 boi, 613 vaci, 2.394 oi și 770 porci. Un număr însemnat de animale creșteau și locuitorii celorlalte trei orașe și ținuturi din ținutul Bacău (vezi anexa nr. 15).

Numeroase animale se creșteau pe moșiile boierești și mănăstirești. Acestea erau vîndute în iarmaroacele care în Moldova s-au înmulțit

18 Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 207.

19 *Călători străini* (...), vol. V, 1973, p.

foarte mult în feudalismul târziu. Negustorii le cumpărau mai ales pentru a le exporta în diferite țări. În cantități mari se exportau și produse animale, precum brânză, lână, piei, miere de albine, ceară etc. Fiind din ce în ce mai ridicat²⁰, prețul animalelor și al produselor animale a constituit un stimul, îndeosebi pentru boierii antrenați ireversibil în economia de piață.

3. MEȘTEȘUGURILE

În întreaga epocă a feudalismului, în ținutul Bacău trebuie să fi existat numeroși meșteșugari, atît în târguri, cît și prin sate sau pe la curțile boierești. Probabil că mulți dintre ei erau numai în parte meșteșugari, deoarece practicau și lucrul pămîntului, și creșterea animalelor.

Documentele de arhivă nu ne permit să cunoaștem numărul total de meșteșugari decît pentru feudalismul târziu. Astfel, în catagrafia Moldovei din anul 1774 găsim înregistrați, prin satele și târgurile ținutului Bacău, și numeroși meșteri. Ei n-au fost trecuți într-o categorie aparte, dar îi putem recunoaște, deoarece alături de numele de botez li s-a trecut și meșteșugul practicat: ciubotar, olar, morar, cojocar ș.a.m.d.

În faza de trecere de la feudalism la capitalism meșteșugarii s-au rupt tot mai mult de îndeletnicirile agricole. Dezvoltarea forțelor de producție a făcut ca sate întregi să se specializeze într-un anume meșteșug. În cunoscuta *Condică a liuzilor* din anul 1803 observăm că în ținutul Bacău 38 de sate erau specializate — total sau parțial — în cărăușie (chirie), 4 în cherestea, 14 în butnărie etc. (vezi *anexa nr. 7*).

Pentru anul 1830 s-a publicat de curînd o statistică din care se constată că în fostul ținut Bacău își practicau meseria numeroși curelari, blănari, ciubotari, croitori, cojocari, tăbăcari, pălărieri, boiangii etc. (vezi *anexa nr. 9*).

Din anul 1832 se păstrează un document privitor la „industria“ orașelor și târgurilor ținutului Bacău. În cele patru așezări urbane existau, în total, 48 ateliere (de luminări, velnițe, fierării, mori și fierăstraie — (vezi *anexa nr. 14*).

După alte statistici, în anul 1844 existau în ținutul Bacău 350 pietre de moară, 198 fierăstraie, 81 velnițe (instalații pentru obținerea rachiuului și țuicii) și 3 pive de sumane. Cinci ani mai târziu, în 1849, în același ținut existau 370 pietre de moară, 69 velnițe, 147 fierăstraie, 5 pive, 19 dîrste, o sticlărie și 3 „fabrici“ despre care nu știm ce produceau, dar care erau, desigur, simple ateliere meșteșugărești²¹.

Nu avem nici un indiciu că în feudalismul târziu ar fi existat în ținutul Bacăului măcar o manufactură propriu-zisă.

²⁰ I. Murariu, *Prețurile cu care se vindeau unele mărfuri în Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în „Carpica“, Bacău, VII, 1975, p. 123-146.

²¹ Idem, *Unele aspecte privind industria și meșteșugurile (...)*, p. 264-265.

4. EXPLOATAREA BOGĂȚIILOR SUBSOLULUI

Subsolul fostului ținut Bacău era foarte bogat în sare și păcură. Primul document care menționează existența păcurii în acest ținut poartă data de 4 octombrie 1440. Este menționat satul Lucăcești „pe Tazlăul Sărat, în dreptul păcurii”.²²

În anul 1641 *Pietro Deodato* descria bogăția în sare a ținutului Troțuș. Din ocne se scotea foarte multă sare care era transportată „în tot cuprinsul Moldovei, în Rusia, în Turcia și în alte țări”. În continuare călătorul străin face și o descriere a modului de exploatare a acestei imense bogății care aparținea, în totalitate, domniei.²³

La începutul secolului al XVIII-lea *Dimitrie Cantemir* descria astfel bogăția în sare a ținutului Bacău: „În tot ținutul Bacăului, nu departe de Troțuș, sint zăcăminte de sare foarte mari, numite de locuitori *ocne*. Acolo nu este nevoie de nici o operație de curățire a sării; dacă dai la o parte pământul unul sau doi coți²⁴ adincime, găsești o sare foarte curată, străvezie ca un cristal sau ca porfirul, neavind într-însa nici un fel de părțicele de pământ. Și aceste ocne nu se sfârșesc niciodată, deși zilnic lucrează săpînd la golirea lor mai multe sute de oameni”.²⁵

La începutul secolului al XIX-lea Moldova exporta anual circa 8 milioane ocale de sare provenite din ținutul Bacău (o oacă era egală cu 1,283 kg.). Din această cantitate, 3 milioane ocale erau destinate Imperiului Otoman, iar celelalte 5 milioane Rusiei și Austriei.²⁶

Dintr-un document ce poartă data de 24 mai 1819 constatăm că în acel an numai în orașul Bacău s-au cărat și depozitat 1.551.702 ocale de sare (circa 2.000 de tone).²⁷

În ce privește exploatarea păcurii, un document din anul 1849 amintește existența în ocolul Tazlăul de Sus, ținutul Bacău, a unui număr de 465 gropi de păcură. Dintre acestea, 360 erau la Moinești, 70 la Lucăcești, 15 la Stănești, 10 la Solonț și 10 la Cîmpeni.²⁸

5. COMERȚUL

Intensificarea producției de mărfuri destinată pieții interne și externe, îndeosebi în ultima fază a orînduirii feudale, a făcut ca numărul negustorilor de tot felul să crească tot mai mult. Avem în vedere numai

22 D.R.H., A — Moldova, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., București, 1975, p. 294.

23 *Călători străini* (...), vol. V, Editura științifică, București, 1973, p. 248-249.

24 Un cot era egal cu circa 0.65 metri.

25 D. Cantemir, *op. cit.*, p. 103.

26 Andrei Otetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1977, p. 60.

27 I. Murariu, *Unii factori care au frînat dezvoltarea comerțului intern al Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale sec. al XIX-lea*, în „Carpica”, Bacău, 1980, p. 239.

28 Idem, *Unele aspecte privind industria* (...), p. 265.

negustorii propriu-zis, nu și pe țărani sau meșteșugarii care de multe ori își vindeau singuri produsele către consumatori.

Catagrafia din anul 1774 a înregistrat și în ținutul Bacău numeroși locuitori cu ocupații de negustori : cupeți, bacali, brașoveni, telali etc. Această situație se regăsește și în catagrafiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar pînă în prezent nici un cercetător nu a încercat să stabilească pe această cale, numărul total al negustorilor. Această muncă — foarte migăloasă, desigur — ar fi din plin răsplătită prin obținerea unor concluzii neașteptate. Căci comerțul nu era practicat numai de negustorii *patentari*, adică autorizați, de care se ocupă cercetătorii, ci și de acești negustorași care, ocupîndu-se și cu agricultura, erau înregistrați de obicei în categoria *birnicilor*, laolaltă cu țărani.

Avem o situație mai clară asupra negustorilor propriu-zis din orașe și țirguri. Astfel, în cele cîteva țirguri ale ținutului Bacău existau, în total, 32 negustori în anul 1774, 70 în 1820 și 212 în 1831 (vezi *anexa nr. 4*).

La sfîrșitul veacului al XVIII-lea, odată cu înființarea în Moldova — ca și în Țara Românească, de altfel — a unor Consulate, au apărut și *negustorii sudiți*. Aceștia erau fie străini, fie chiar pămînteni. Cerînd și primind protecția unei țări străine, ei nu mai erau supuși legilor Moldovei, deci nu mai plăteau dări Vistieriei, ca negustorii pămînteni, numiți *raele*. Din această cauză, pe de o parte Vistieria țării era păgubită, iar, pe de altă parte, între negustorii pămînteni, contribuabili, și negustorii sudiți, privilegiați din punct de vedere fiscal și juridic, era o dușmănie continuă. Precizăm că între sudiți se găseau și unii meșteșugari.

În anul 1824/1825 în ținutul Bacău existau 57 sudiți, dintre care 38 austrieci, 11 ruși, 4 francezi și 4 prusaci (vezi *anexa nr. 8*). Cîțiva ani mai tîrziu, în 1832, în același ținut au fost înregistrați 155 sudiți — deci de aproape trei ori mai mulți. Majoritatea — în număr de 114 — erau supuși ai Austriei ; ceilalți se supuneau consulatelor Franței, Prusiei, Rusiei și Angliei (vezi *anexa nr. 12*).

Tot în anul 1832 numărul negustorilor *patentari* în cele patru țirguri ale ținutului Bacău se ridica la 207. Majoritatea — 133 — erau de *starea a III-a*, adică negustori mici, cu capitaluri neînsemnate. Numai trei erau considerați negustori mari (vezi *anexa nr. 13*).

Numărul dughenelor constituie încă un indiciu asupra volumului schimburilor de mărfuri. În anul 1830, în aceleași țirguri au fost înregistrate 336 dughene, grupate pe trei *stări*, în funcție de valoarea mărfurilor vîndute (vezi *anexa nr. 10*).

Nu putem analiza activitatea de comerț pe teritoriul ținutului Bacău în această perioadă fără a aminti că o mare cantitate de mărfuri se vindea cu ocazia *iarmaroacelor* și a *țirgurilor săptămînale*. Pentru a-și valorifica la fața locului băuturile, animalele, produsele animale și cerealele, în jurul anului 1800 numeroși boieri și mănăstiri au cerut și au obținut de la domni dreptul de a organiza iarmaroace pe propriile moșii. În plus, stăpînii moșiiilor cu drept de iarmaroc încasau și o dare, numită *mortasapie*, de la vînzătorii și cumpărătorii de vite mari. În ținutul Bacău

au fost înființate iarmaroace la Blăgești în 1814, Fintinele în 1816, Căiuți în 1818 și Rădiana în 1819²⁹. Nu s-au păstrat date statistice cu privire la valoarea schimburilor efectuate în iarmaroace, și nici în târgurile săptămânale, organizate pentru aprovizionarea curentă a orașenilor cu diferite mărfuri alimentare.

IV. Situația socială

1. CLASE ȘI CATEGORII SOCIALE

În toată perioada la care ne referim clasa socială cea mai numeroasă a constituit-o *țărănimea*. Unii țărani erau *răzeși*, adică liberi, în timp ce alții erau dependenți de boierul pe a cărui moșie locuiau.

Pentru feudalismul dezvoltat nu cunoaștem raportul numeric dintre cele două categorii de țărani. În schimb, pentru perioada tîrzie a feudalismului aspectul acesta este destul de bine cunoscut. În anul 1774, din cele aproape 100 de sate ale ținutului Bacău, 37 erau *răzeșești*³⁰. La începutul secolului al XIX-lea s-a menținut cam aceeași proporție: 44 sate *răzeșești* în 1803³¹ și 34 în 1816³² (plus câteva sate mixte, adică stăpînite și de boieri, și de răzeși).

În perioada de destrămare a orînduirii feudale mica gospodărie țărănească a fost atrasă în circuitul pieții interne și chiar externe.

Boierimea, clasa conducătoare a societății feudale, a cunoscut și ea adinci prefaceri. Treptat-treptat, pe lîngă boierimea veche, conservatoare, s-a format o boierime nouă, cu ranguri cumpărate, care se aseamăna, ca preocupări, mai mult cu burghezia decît cu boierimea propriu-zisă. Acești boieri proveneau dintre negustori, ingineri hotarnici, medici, spițeri, stăpîni de manufacturi, dregători etc. Ei își cumpăraseră de la domni rangurile boierești respective pentru a beneficia de privilegiile boierimii dar, de fapt, aveau preocupări burgheze, cum ar fi comerțul. Această boierime nouă, cu ideologia ei proprie, a fost pe larg analizată în câteva volume și studii de către cunoscutul profesor universitar și istoric ieșean Gheorghe Platon³³.

²⁹ Idem, *Iarmaroace și târguri săptămânale în Moldova (1774—1832)*, în „Hierarșus”, Muzeul județean de istorie Botoșani, Anuar '81, anexa nr. 2. Amploarea comerțului din feudalism pe teritoriul ținutului Bacău rezultă și din numeroasele tezaure monetare descoperite în ultimul timp (vezi nota nr. 1).

³⁰ *Moldova în epoca feudalizmului*, vol. VII, partea II, Editura Știința, Chișinău, 1975, p. 289-356.

³¹ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, Iași, 1886, Tipografia Buciumului Român, p. 288-298.

³² Corneliu Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol” din Iași (supliment). Ed. Acad. R.S.R., Iași, 1979, p. 23-29.

³³ Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Editura Junimea, 1980; Idem, *Domeniul feudal din Moldova în preajma revoluției de la 1848*, Editura Junimea, Iași, 1973; Idem, *Rădăcinile istorice ale revoluției române de la 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol” din Iași, XI, 1974; etc.

În ce privește numărul boierilor din ținutul Bacău trebuie să spunem; că acesta nu ne este prea bine cunoscut. Știm, de pildă, că în anul 1832 în cele patru târguri ale ținutului Bacău (adică Bacău, Moinești, Tg. Ocna și Căluți) locuiau 52 familii boierești³⁴.

Clerul trebuie să fi fost destul de numeros. Catagrafiile fiscale au înregistrat mai în fiecare sat cîte doi sau mai mulți preoți, diaconi și dascăli. A deveni preot era pe atunci dorința multor tineri proveniți din familii modeste. Aceasta deoarece clerul, pe lângă alte avantaje, era scutit de orice dări. În anul 1832 în târgurile ținutului Bacău locuiau 7 călugări și 87 preoți și diaconi, dintre care în Tg. Ocna erau 60³⁵. În 1845 numărul clericilor din aceste așezări socotite urbane se ridica la 89³⁶.

Meșteșugarii, al căror număr a crescut continuu, își aveau atelierele fie la orașe, fie la sate sau pe lângă curțile boierești. După starea materială, ei erau împărțiți în trei trepte — cei din treapta a III-a fiind socotiți săraci. Aceștia erau, de fapt, și cei mai numeroși.

Odată cu dezvoltarea economiei de schimb s-a produs specializarea unor sate întregi într-un anume meșteșug (vezi anexa nr. 7). Firește, meșteșugarii din astfel de sate erau în același timp și agricultori, după cum îi găsim înregistrați în catagrafii.

Pînă la mijlocul secolului al XIX-lea pe teritoriul ținutului Bacău nu au existat manufacturi propriu-zise. Chiar și acele „fabrici“ menționate în documente nu erau altceva decît niște ateliere mai mari. De exemplu, în anul 1832 în orașele și târgurile ținutului funcționau două ateliere de luminări, 7 velnițe, 20 fierării, 11 mori și 8 fierăstraie (vezi anexa nr. 14). Stăpînii acestor ateliere erau niște meșteșugari înstăriți.

Negustorii formau o altă categorie socială. Numărul lor a crescut ca urmare a intensificării schimburilor interne și externe, acestea din urmă îndeosebi după anul 1829. Între anii 1774 și 1831 numărul negustorilor din târgurile ținutului Bacău a crescut de aproape 7 ori. Ca și în cazul meșterilor, se observă și la negustori tendința de specializare într-un anumit domeniu. De la o perioadă la alta statisticile ne prezintă o diversificare tot mai mare a activităților negustorești.

Mulți negustori bogați și-au cumpărat ranguri boierești, dar au rămas cu ideologia lor proprie, opusă ideologiei marii boierimi cu tendințe conservatoare. Negustorii s-au alăturat acelor forțe care s-au pronunțat pentru abolirea relațiilor vechi, feudale, pentru unitate politică și independență.

Catagrafiile epocii analizate, precum și alte izvoare istorice, ne prezintă încă vreo cîteva categorii sociale: *slujitori ai Ocîrmuirii, lucrători în ocne, robi țigani* etc.

34 Arh. St. Iași, fond Vistierie, Tr. 644, op. 708, dosar 107.

35 *Ibidem*.

36 Gh. Platon, *Populația orașului moldovenesc la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Carpica“, Bacău, 1970, anexa 13.

2. FRĂMÎNTĂRI SOCIALE

Obligațiile de dijmă și clacă ale țăranilor dependenți precum și birul către Vistierie au generat și în satele ținutului Bacău o serie de nemulțumiri și răzvrățiri locale. Dar documente din care să rezulte răscoale de mare amploare nu cunoaștem.

Știm însă câteva lucruri în legătură cu lupta pentru o viață mai bună a lucrătorilor de la salina Tg. Ocna. Astfel, la 11 martie 1838 Vistieria era rugată să poruncească Isprăvniceii ținutului Bacău de a lua măsuri împotriva lucrătorilor nesupuși³⁷. O lună mai târziu, la 5 aprilie 1838 administrația salinei trimitea o adresă Isprăvniceii de Bacău arătându-i că mulți lucrători „sint foarte îndărătnici” și că „nu merg să taie sare, ci cu felurimi de închipuire lipsesc de la lucru în cele mai multe zile, păgubind pe Cămară (...)”³⁸.

Potolită pentru un timp, răzvrătirea șavgăilor a reizbucnit în vara anului 1843. Printr-un raport din 24 iunie a acelui an Cămara ocnelor anunța Vistieria că „șavgăii tăietori de sare de-a pururea și cu neconținere s-au arătat nesupuși” și că vreo 70-80 dintre ei l-au bătut pe birău, luându-i cu forța și 1.700 lei, pe motiv că au nevoie de bani să meargă la Vodă în Iași spre a-l ruga să le facă dreptate³⁹.

Pînă la urmă, șavgăii nesupuși au fost surghiuniți de către Ocirmuire. La 19 februarie 1844 șavgăii au înaintat Vistieriei o jalbă prin care cereau să li se permită a se apropia cu domiciliul de Tg. Ocna și a se așeza în satele Filipești, Bogdănești și Onești⁴⁰. Dar la 23 martie 1844 Cămara ocnelor ruga Vistieria să nu permită stabilirea în aceste sate a șavgăilor surghiuniți⁴¹.

Grevele tăietorilor de sare de la salina Tg. Ocna din anii 1838 și 1843 trebuiesc socotite între cele mai vechi greve muncitorești din Europa.

V. Evenimente politice și militare

Teritoriul fostului ținut Bacău a fost martorul unor importante evenimente din istoria poporului român.

Alexandru cel Bun (1400—1432) manifestînd o mare toleranță religioasă, a primit în Moldova numeroși *husiți*, a căror luptă de pînă atunci, religioasă în aparență, fusese de fapt o luptă de eliberare socială și națională a cehilor. Comandantul husiților primiți în Moldova, un anume *Iacob*, s-a stabilit cu domiciliul în orașul Bacău⁴².

37 *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste în România (1821—1878)*, Ed. politică, București, 1971, p. 169.

38 *Ibidem*, p. 170-171.

39 *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și țirguri, 1776—1861*, Moldova, seria A, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.P.R., București, 1960, p. 276-279.

40 *Ibidem*, p. 286-287.

41 *Ibidem*, p. 288.

42 Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, Editura Albatros, București, 1976, p. 42.

În toamna anului 1467 armata lui *Matei Corvin*, regele Ungariei, a pătruns din Transilvania în sudul Moldovei și și-a început înaintarea spre nordul acestei țări, unde avea să fie zdrobită de oastea lui Ștefan cel Mare. În drumul său spre Suceava, Matei Corvin a ocupat vremelnicele târguri Trotuș, Bacău și Roman. „Și trecîndu muntele (oastea lui Matei Corvin — n.n., I. M.) au trecut la Totruș, noiembrie 19. De acolo luund drumul, au sosit la Roman, noiembrie 29, și acolo s-au odihnit pînă a șaptea zi, prădînd și jecuinđ — ne informează cronicarul Grigore Ureche⁴³.

În anul 1653 tronul lui Vasile Lupu era rîvnit de logofătul Gheorghe Ștefan, care se bucura de sprijinul Transilvaniei și al Țării Românești. La Valea Seacă, lîngă Faraoani, oastea de orheiieni a lui Vasile Vodă a fost înfrîntă de aceea a pretendentului Gheorghe Ștefan. Din Letopisețul lui Miron Costin aflăm că „Ștefan Vodă de la Răcăciuni s-a mutat la Bacău (...). Și acoloa i-au venit și agiutoriul și de la Racotii, cneadzul Ardealului, 1.000 de oameni cu Boroș Ianoș“⁴⁴.

Regele *Stanislaw Leszczyński*, care între anii 1704—1709 domnise în Polonia cu sprijinul lui Carol al XII-lea al Suediei, a încercat în anul 1713 să-și redobîndească tronul cu ajutorul turcilor și tătarilor. În drum spre Polonia a ajuns în orașul Bacău, unde armata sa a fost înfrîntă de moldoveni. Un cronicar anonim ne informează că regele „a văzut cum ofiterii și soldații săi erau tîrși goi și bătui de moldoveni înaintea ochilor săi (...)“⁴⁵.

În anul 1717, în timpul unui război austro-turc, o oaste de austrieci a pătruns în sudul Moldovei. Împotriva acesteia, domnul Mihai Racoviță i-a chemat pe tătari. Dar tătarii, în loc să-i izgonească pe austriecii din zona mănăstirii Cașin, au prădat cumplit ținuturile Bacău, Neamț și Suceava, luînd în robie vreo 40.000 de moldoveni, după cum ne informează un alt cronicar anonim⁴⁶.

Două decenii mai tîrziu, în anul 1737, în timpul unui război ruso-austro-turc, o mică oaste de 500 austrieci a pătruns din Transilvania pe teritoriul ținutului Bacău. Acești austrieci au fost înfrinți de oastea lui Grigore al II-lea Ghica în lupta de la Comănești, ținutul Bacău. „De merat lucru este cum au dat Dumnădzău o spaimă nemților, cît n-au putut să sté la războiu“ — scria cronicarul Ion Neculce⁴⁷.

43 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, București, 1978, p. 40.

44 Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Editura pentru literatură București, 1965, p. 153-154.

45 *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cloran, Ed. Acad. R.S.R., București, 1965, p. 165.

46 *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1975, p. 186.

47 Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, București, 1975, p. 311-312; vezi și *Cronica Ghiculeștilor* (op. cit.), p. 399 și 401.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și mai ales în prima jumătate a secolului următor masele populare din ținutul Bacău, ca și cele din tot spațiul geografic locuit de români, au luptat pentru progres economic și social, pentru dezvoltarea unei culturi naționale, pentru unitate politică și neatințare.

VI. Dezvoltarea culturii

În timpul feudalismului dezvoltat, precum și în perioada de trecere spre capitalism, în ținutul Bacău s-a dezvoltat și cultura. În orașul Bacău exista o frumoasă curte domnească construită, probabil, în prima jumătate a veacului al XV-lea. Domnul Roman al II-lea a redactat aici, la 4 august 1447, cunoscutul privilegiu comercial acordat negustorilor brașoveni⁴⁸. Tot în Bacău a redactat și Ștefan cel Mare două documente: la 13 septembrie 1457 și la 15 mai 1462⁴⁹.

Ștefan cel Mare a construit o frumoasă biserică la Bacău (1490—1491) și alta la Borzești (1493—1494). Alte biserici și mănăstiri vechi, considerate monumente istorice, se află în Rădeana (1628), Cașin (1655), Răchitoasa (1697) și Tg. Ocna (1763); (vezi *anexa nr. 18*).

Nu cunoaștem să fi funcționat școli particulare în orașul Bacău pînă la începutul epocii moderne. Știm însă că la 23 iulie 1823 domnul Ioan Sandu Sturza a dat un hrisov prin care hotăra ca o parte din veniturile tirgului Bacău să fie folosită „pentru alcătuirea de o școală obștească a tirgului, încît se va putea mai încuviințată, spre învățătura copiilor tirgoveților, fără nici o plată de la sine, pentru ca să se înlesnească, în acest chip, și acei mai săraci întru cîștigare de învățătură”⁵⁰. Această școală nu s-a mai înființat, dar încercarea rămîne lăudabilă. Abia în anul 1839 și-a deschis porțile prima școală primară din orașul Bacău⁵¹.

Cea dintîi reprezentație de teatru în orașul de la confluența Bistriței cu Siretul s-a dat la 20 ianuarie 1846, cu o piesă a băcăuanului Vasile Alecsandri⁵².

*
* *
*

CONCLUZII

Izvoarele istorice care ni se păstrează — documentare, narrative etc. — ne permit să cunoaștem destul de bine dezvoltarea ținutului Bacău între secolele XV-XIX din toate punctele de vedere.

⁴⁸ *Relațiile internaționale ale României în documente*, Editura politică, București, 1971, p. 105-106.

⁴⁹ *D.R.H., A — Moldova*, vol. III, Ed. Acad. R.S.R., București, 1976, p. 97-98 și 147-149.

⁵⁰ *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), p. 95.

⁵¹ *Bacău. Monografie*, Editura sport-turism, București, 1980, p. 187.

⁵² T. T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, Editura Minerva, București, 1975, p. 272-275.

Pe baza acestor izvoare am ajuns la concluzia că creșterea animalelor și cultivarea plantelor au fost ocupațiile de bază ale locuitorilor ținutului. La aceasta a contribuit în mare măsură și relieful foarte variat al ținutului : munte în partea de vest și dealuri în partea de est.

Dacă în feudalismul dezvoltat gospodăriile boierești și țărănești erau organizate pe principiul satisfacerii necesităților proprii de subzistență, în feudalismul târziu, odată cu intensificarea schimburilor interne și externe, aceste gospodării au fost atrase, într-o măsură mai mare sau mai mică, în orbita economiei de mărfuri, adică a economiei de piață. La aceasta au contribuit, într-o măsură, și iarmarocurile, tot mai multe de la o perioadă la alta.

La orașe, dar și în mediul rural, trăiau numeroși meșteșugari, unii dintre ei fiind organizați în *bresle*. Pe măsura adâncirii diviziunii sociale a muncii, aceștia nu numai că s-au desprins treptat de indeletnicirile agricole, dar s-au specializat în domenii înguste, adică în zeci și zeci de *branșe*. Rezultatul a fost o creștere a productivității muncii, care a dus la o creștere a cantității și calității produselor meșteșugărești aduse pe piață.

Intermediari între producători și consumatori au fost negustorii. Unii erau organizați în *bresle*, conduse de câte un *staroste* care era ajutat de câțiva *epitropi*. Numărul negustorilor din ținutul Bacău — ca și din toată Moldova — a crescut mult în feudalismul târziu, pe măsura lărgirii și diversificării schimburilor interne și externe. Dintre marii negustori făceau parte și mulți boieri sau mănăstiri, ale căror moșii au fost organizate pe principiul producției de mărfuri pentru piață.

Boierii noi, care practicau intens comerțul, se asemănau prin ideologie mai mult cu burghezia. Dar burghezia, nefiind încă constituită într-o clasă socială distinctă pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, lupta pentru progres social și economic s-a dat mai ales între boierimea mică și mijlocie, pe de o parte, și marea boierime conservatoare, pe de altă parte.

În ce privește situația demografică, cele mai mari creșteri de populație s-au înregistrat — ca și în întreaga Europă — în veacul al XVIII-lea și în prima jumătate a veacului al XIX-lea. A crescut populația vechilor orașe și au apărut orașe și țirguri noi. O mare parte din populația urbană era *activă*, ocupîndu-se cu meșteșugurile și, uneori, chiar cu agricultura și creșterea animalelor. Deoarece activitatea orășenilor era mult stînjinită de relațiile de producție existente — să nu uităm că multe orașe și țirguri moldovenești se aflau în stăpînirea boierilor sau mănăstirilor —, se înțelege că aceștia s-au alăturat acelor forțe sociale care în prima jumătate a secolului al XIX-lea au luptat pentru progres economic și social, pentru unirea politică a tuturor românilor și pentru independență.

LA REGION DE BACĂU AUX XV-e — XIX-e SIÈCLES

R é s u m é

En se servant d'un grand nombre de documents et d'autres sources d'information, l'auteur analyse les aspects suivants de l'histoire de la région de Bacău dans l'intervalle de temps mentionné : division administrative ; augmentation de la population ; développement économique (l'agriculture, l'élevage du bétail, les professions, l'exploitation des richesses du sous-sol, le commerce) ; situation sociale (classes et catégories sociales, troubles sociaux) ; événements politiques et militaires ; développement de la culture.

L'étude finit par quelques conclusions et un nombre de 18 tableaux statistiques concernant le développement économique-social et démographique de la région de Bacău dans l'époque analysée.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA COBILEI DE PE SIRETUL MIJLOCIU (Sec. XV-XIX) *

de Gheorghe BURILACU

Importanța problemă a formațiunilor teritoriale prestatale din Moldova se află expusă în unele lucrări de sinteză istorică sau studii speciale ale unor istorici din trecut, fiind și o problemă constantă de cercetare a altora din zilele noastre. Nu lipsesc nici studiile sociologice în această direcție.

Pe cuprinsul spațiului est-carpatic, înainte de constituirea statului românesc de sine-stătător al Moldovei, unii istorici menționează formațiuni prestatale, printre care și aceea a Cobilei ¹.

Toponimul și originea istorică a Cobilelor au fost reluate, nu demult, de Alexandru I. Gonța ², fapt asupra căruia nu mai revenim.

În dorința de a contribui la cunoașterea și conturarea Cobilei din zona mijlocie a Siretului abordăm prezentul studiu.

Iapa, căci aceasta înseamnă Cobila, este un cuvânt care a preocupat pe unii filologi și istorici ³, bănuind că trebuie să fi reprezentat un teritoriu important, de vreme ce s-a menținut peste veacuri.

* Acest studiu, care va apare în mai multe părți în publicația noastră, sub forma unei sinteze a fost prezentat la sesiunea științifică „Noi valori din patrimoniul cultural național”, ținută la Muzeul Județean de Istorie și Artă Bacău, în ziua de 21.XI.1979; de asemenea, posedăm și cinci volume manuscrise ale lucrării, în extenso.

1 N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, Ctitorii, București, 1937, p. 208, 207; C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, an. XI, fasc. 1, 1960, p. 67; Dan Gh. Teodor, *Un cnezat românesc la est de Carpați în veacurile IX-XI e.n.*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie („A. D. Xenopol)”, se va cita: AIIAI, XX, Iași, 1983, p. 81-87.

2 Al. I. Gonța, *Rolul cancelariei moldovenesti în slavizarea numelor de locuri în secolul XIV-XVI (originea istorică a Cobilelor)*, în AIIAI, XIV, 1977, p. 261, 275.

3 Emil Petrovici, *Adjective posesive slave în j — ca toponimice în R.P.R.*, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1953), p. 68-69; Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Edit. Academiei R.P.R., 1963, p. 506; Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan*

Se mai pot menționa și alte înțelesuri ale acestui cuvânt⁴.

Oum era și firesc, înaintașii noștri au denumit și unele pîraie, locuri și sate cu aceste cuvinte. Așa s-a ajuns pînă ce o întreagă zonă, și apoi mai multe, să se numească „Iapa“, „Cobila“, sau „Cobile“.

Documentele moldovenești din secolele al XV-lea și al XVII-lea, menționează Cobila de pe cursul mijlociu al râului Birlad, care cuprindea zona de la gura pîraielor Horăiața, Smila, Strajnic, Idrici, Banca și Jeravăț cu mai multe sate⁵.

O altă Cobilă este cea din fostul ținut Neamț, amintită într-un document fals cu data de 11 iulie 1428, în care se menționau și „...două biserici la Cobile...“, închinat Mănăstirii de la Piatra lui Crăciun⁶. Falsul plăsmuit, probabil, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de călugării Mănăstirii Bistrița, avea în vedere o situație preexistentă la facerea documentului. Era vorba de o realitate străveche, două sate, Calu și Iapa, ale căror biserici, în cancelaria moldovenească, au fost menționate sub forma de plural. Este prima și ultima mențiune a acesteia. Ca delimitare geografică, aproximativă, cuprindea teritoriul dintre pîrîul Nichid — la sud, râul Bistrița — la est, braniștea Mănăstirii Bistrița, — la nord și pîrîul Tarcău — la vest.

În fostul ținut Dorohoi a existat un sat cunoscut mai întîi sub numele de „...unde a fost casa lui Stan Babiș...“, iar la 2 octombrie 1467, i s-a spus Cobilia de Sus, pentru a-l deosebi de Cobilia de Jos, de unde era noul lui stăpîn Luca Cautiș, fiul lui Ivan Cautiș de la Cobila din părțile Bacăului⁷. Mai tîrziu satul s-a numit Cobila, era așezat pe pîrîul Cobila și avea puncte comune de hotar cu o parte din satul Șendriceni⁸. Prin ultima modificare administrativă (1968), acesta din urmă a înglobat și satul Cobila.

În fostul ținut Soroca, la 8 februarie 1456, este menționat un sat Cobila al protopopului Ioil și al fiului său Giurgea, grămătic, așezat pe

cel Mare, vol. II, București, 1913, p. 36; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, Iași, 1915, p. II-XIV; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931 (se va cita DMISM, I), p. 105-106, 273, 400, 490-491; *Ibidem*, vol. II, Iași, 1932 (se va cita DMISM, II), p. 74-76; idem, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517—1527)*, Iași, 1934 (se va cita DMS), p. 337-341; N. Iorga, *op. cit.*, p. 208, 207.

⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 506; I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul ilustrat „Cartea Românească“*, București, 1931, sub voce.

⁵ C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, București, 1975, vol. I (se va cita DRH, A, I), nr. 37, 154, 155; *Documente privind istoria României*, A, Moldova, veac XVI, vol. I, București, 1953, (se va cita DIR, A, veac XVI, vol. I), nr. 253, 71; *ibidem*, vol. II, București, 1951, nr. 11; C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. III, (se va cita DRH, A, III), București 1980, nr. 21, 186, 56; *DIR*, A, veac XVII, vol. II, București, 1953, nr. 106, 19; Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 269.

⁶ DRH, A, I, nr. VI (documente false).

⁷ Leon Șimanschi, Georgea Ignat și Dumitru Agache, *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. II, București, 1976, (se va cita DRH, A, II), nr. 149; Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 270-271.

⁸ *DIR*, A, veac XVII, vol. IV, București, 1956, nr. 626.

valea lui Negrea, unde acesta stăpânea mai multe sate⁹. Vornicul Negrea mai stăpânea însă și satul Gidinți, de la Cobila, de pe Siretul mijlociu¹⁰ și, probabil că el a stăpinit și satul protopopului Ioil. Apoi satul ajunge în stăpânirea lui Cozma ușerul, stăpin într-un alt sat din Cobila, de prin părțile Bacăului, la Călinești¹¹.

Ca și în cazul satului Cobila din fostul ținut Dorohoi, cei doi stăpâni, Negrea vornicul și Cozma ușerul, au adus cu ei și denumirea regiunii de unde erau veniți ei. Astfel, satul s-a numit Cobilia, Cobilea, Cobîlea Veche, un altul Cobîlnea Nouă. Astăzi există doar un singur sat Cobîlnea¹².

Cobîlea, un pîriu, era amintit la 4 mai 1436 ca afluent al Iechilului, pe teritoriul comunei Cobîlca, raionul Strășeni, R.S.S. Moldovenească. Un pîriu, Cobîlcina, și un sat pe Nistru, tot Cobîlcina, sint menționate încă de la 14 ianuarie 1447. În zilele noastre satul se numește Vasiliuți și este centrul administrativ al comunei cu același nume¹³.

Pe teritoriul țării noastre mai sint și alte localități unde întîlnim toponimul Cobila¹⁴. Corespondentul românesc al Cobilei, Iapa, ca toponim se întîlnește, de asemenea, în mai multe părți ale țării¹⁵.

În județul Bacău, puțin mai la sud de obîrșia pîrului Răcătău, pe partea stîngă a fost satul Iapa, așezat de o parte și de alta a pîrului cu același nume, în apropierea dealului Iapa¹⁶. Satul nu mai există astăzi; locuitorii, după unele informații, s-ar fi strămutat în localitatea apropiată Bărtășești, din comuna Ungureni.

Cercetătorul Al. Gonța, este de părere că acest sat ar fi fost centrul administrativ al regiunii Cobila de la Roman-Bacău¹⁷.

9 DRH, A, II, nr. 56.

10 Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 271-274.

11 DRH, A, I, nr. 41; *ibidem*, III, nr. 256.

12 Satul a devenit centru administrativ al comunei Cobîlnea, raionul Rezina, R.S.S. Moldovenească (DRH, A, II, nr. 56 și indice, p. 473).

13 DRH, A, I, nr. 149, 271 și indice, p. 447.

14 Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 506; în ținutul Lăpușna se afla, la 1824, o moșie Cobîleni (Aurel V. Sava, *Documente privitoare la Țirgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937, p. 70); în ținutul Cernăuți, la 1732, în satul Mihalcea era menționat dealul Cobila și podișul Cobîlei (Teodor Bălan, *Documente Bucovinene*, vol. IV, 1720—1745, Cernăuți, 1938, p. 111).

15 Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 54, 329 și n. 3, unde autorul enumeră peste 41 de toponime din diferite părți ale țării; o vale Iapa, la Săcătura (com. Poduri, jud. Bacău, DRH, A, II, nr. 234); o moșie Iapa, la 15 noiembrie 1755, în ținutul Bacău (Dimitru Zaharia, Emilia Chiriacescu, Corneliu Cărmădaru, *Colecția de documente de la Arhivele Statului Bacău*, inventare arhivistice, 7, București, 1976, nr. 187, p. 60, în continuare se va cita Documente Arh. St. Bacău).

16 Ortensia Racoviță, *Dicționar geografic al județului Bacău*, București, 1895, p. 320; Harta Marelui stat major al armatei, ridicare pe teren în anii 1894 și 1895, sc. 1:100.000, pl. Bacău; (se va cita Harta MSm.); cercetări de teren din anii 1981—1983. M. Costăchescu înțelegînd sinonimia celor doi termeni cobîlă = iapă face două referiri la acest sat Iapa, atunci cînd comentează documentul din 2 august 1414 (DMISM, I, p. 105) și cel din 10 martie 1522 (DMȘ, p. 337).

17 Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 266; autorul ia drept reale referirile de mai sus ale lui M. Costăchescu, privind localitatea Iapa, atunci, în com. Botești, jud. Bacău, și își justifică opinia că acest sat nu apare niciodată dăruit de domni, fiindcă era „de ocol și deci proprietate domnească”; și că acesta era „centru indicator al unei

Tot pe partea stîngă a pîrîului Răcătău, la cîțiva kilometri, la nord de satul Horgești, a fost un alt sat Iapa, atestat documentar la 1790¹⁸. Locuitorii, după tradiție, ar fi fost din satul Horgești.

În afara arealului cercetat, mai există și alte denumiri Iapa sau Calu, care nu au fost luate în considerație în studiul nostru, depășind limitele propuse.

La baza prezentului studiu stau informațiile documentare editate, și mai ales cele inedite, în legătură cu această problemă. Cercetări arheologice, corespunzătoare acestei epoci istorice în zona implicată, s-au făcut puțin. În două localități s-au făcut cercetări vizind alte scopuri și numai „accidental” s-au depistat o locuire sporadică din veacurile XIV-XV și un mare cimitir feudal, din secolele XVI-XVII¹⁹. Sumare cercetări de suprafață s-au făcut în alte localități²⁰. Descoperirea unui important tezaur în satul Prăjești²¹ (comuna Traian, județul Bacău), are o

regiuni”. Din cercetările noastre rezultă că modestul sat Iapa ia ființă abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (*Statistica din România, 1876*, lucrare nepaginată; Ortensia Racoviță, *op. cit.*, p. 320), iar denumirile de Calu, Iapa, periferite regiunii Cobîlei de prin părțile Bacăului, sînt numai fenomene reflexe sau de rezonanță ale unei realități istorice învecinate.

18 Hora von Otzellowitz, *Brouillon oder Original-Aufnahme der fünf Moldauischen Districten, nämlich des Sutschawer, Roman, Niamtz, Bakeu, und Putnaer Bezirkes...*, 1 : 28.000, Viena, 1790, pl. 76.

19 La Gîdinți (sat, com. Sagna, jud. Neamț) în apropierea municipiului Roman, pe valea Siretului, s-a cercetat de către arheologul Lucian Chițescu, Cetatea Nouă de la Gîdinți, construită în întregime de către Ștefan cel Mare (*Cetatea Nouă de la Roman, în lumina cercetărilor arheologice*, în „Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de istorie”, decembrie, 1964, vol. II, București, 1974, p. 232-245; idem, *Cu privire la tehnica de construcție a Cetății Noi de lîngă Roman*, în „SCIV”, 18, 1967, 4, p. 661-669; idem, *Principalele rezultate istorice ale cercetărilor arheologice din Cetatea medievală de la Gîdinți (r. Roman)*, în „SCIV”, 17, 1966, n. p. 405-413). Cu această ocazie nu s-au semnalat urme de locuire din veacurile anterioare. În a doua localitate unde se mai fac săpături sistematice, la Brad, (com. Negri, jud. Bacău), cercetătorul V. Ursachi a depistat pe lîngă altele, două locuințe din secolele XIV-XV și un mare cimitir (peste 600 de morminte) din secolele XVI-XVII situate pe platoul dealului Stîncă, nu departe de biserica satului.

20 Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în „Arheologia Moldovei”, VI, București, 1969, p. 215-222; asemenea cercetări au întreprins în ultimii ani pe teritoriul satelor: Icușești, Bătrînești, Căuțișeni (Iliășești), Prăjești (Nănești), cît și a celor dispărute: Glodeni, La Slava (Bulgari → Scheia) ș.a.

21 La locul numit Coasta Viei s-au descoperit: patru monede bizantine de aur ((hiperperi), emisiuni între anii 1222—1254 ale împăratului Ioan Vatatzes, două lingouri de argint și 52 monede, tot de argint (dirhemi) emisiuni ale Hoardei de Aur între anii 1280—1296/1297 (Paul Gh. Țărălungă, *Muzeul și grădina botanică Prăjești*, studiu geografic, lucrare pentru obținerea gradului I, în învățămînt, dactilografiat, I.P.C.D., Filiala Iași, 1976, p. 95-96; Bucur Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în „SCIV”, 18, 1967, 1, p. 202; Octavian Iliescu, *La monnaie génoise dans les pays roumains aux XIIIe-XVe siècles*, în „Colocviul româno-italian”, București, 27-28 martie, 1975, p. 165, 169-170.

deosebită importanță pentru zona cercetată și subiectul prezentului studiu. Rezultă că aici exista, spre sfârșitul veacului al XIII-lea, un feudal, un stăpîn al locului, care antrenat în comerțul local și de tranzit, dispunea, pe lângă altele, și de monedă bizantină, tătărească precum și de cea locală întrebuințată în mod curent în relațiile de schimb. Mai puțin probabilă pare ipoteza îngropării tezaurului de către un deținător, care, fiind în trecere, l-ar fi ascuns surprins de evenimente. Stăpîni ai acestor locuri vor fi fost mai mulți prin aceste părți, fapt care se poate întrevădea și din primele mențiuni documentare despre Cobila.

Considerînd repertoriul toponimic o istorie nescrisă, ca o bogată arhivă unde se mai păstrează urmele atîtor fapte, întîmplări, evenimente și aspecte sociale, am asociat la izvoarele de mai sus și pe cele consemnate de toponimia din aceste părți.

Dacă ne referim la expresia locativă „la Cobila” sau „pe Cobila” aceasta a fost și mai este interpretată de mulți istorici drept un toponim care desemna o numită zonă istorică, fără a se da explicații mai ample. Desigur că așa apare la primele mențiuni documentare „Cobila”, ca un sistem de referire toponimic, introdus de cancelaria moldovenească pentru a localiza un sat sau moșie. Dar decodificînd termenul am ajuns la concluzia că reprezintă amintirea social-istorică tîrzie, existentă înaintea constituirii Moldovei ca stat feudal. Aceasta exprima un mare teritoriu, o formațiune teritorială prestatală, probabil un onezat sau un mic voievodat, din care au făcut parte un număr anumit de sate.

Cercetînd cu atenție documentul din 12 noiembrie 1440 și din 15 aprilie 1522²², cit și alte documente, am reușit să identificăm și apoi să localizăm pe teren hidronimul Cobila. Este vorba de Pîrîul Morii, care se varsă în Siret, pe partea stîngă, la vest de satul Traian, comuna Traian, județul Bacău. De o parte și alta a acestuia au fost multe așezări, dintre care unele foarte vechi. Pe valea pîrîului a existat un vechi drum cu o intensă circulație, care lega așezările și mijloeca circulația pe mari distanțe.

Dintr-o jalbă tîrzie, din 30 septembrie 1826, a răzeșilor din satele Berbinceni și Piticeni, pe de o parte, și Ruși și Negușeni, pe de altă parte, hotărul „întresc și care din vechime s-au păzit” a fost „Zarea Cobilelor”²³.

Așadar de la pîrîul Cobila denumirea s-a extins, a cuprins și văile, zările și satele din aceste părți pînă ce întreaga regiune s-a numit Cobila.

Pentru regiunile din vecinătatea Cobilei, locuitorii acesteia erau denumiți cu socionimul „cobileni”.

În apropierea orașului Bacău, între riurile Bistrița și Siret, a existat un sat Cobileni²⁴, ai cărui locuitori, așa cum o dovedesc documentele istorice, erau veniți din Cobila, de pe partea stîngă a Siretului.

22 DRH, I, nr. 211 ; M. Costăchescu, op. cit., p. 342.

23 Arh. St. Iași, Documente P, 397/37.

24 Gheorghe Burlacu, *Ocolul domnesc al Bacăului (sec. XV-XVIII)*, II, în „Carpica”, XIV, Muzeul județean de istorie și artă Bacău, 1982, p. 178.

De asemenea, onomastica moldovenească ne oferă date numeroase despre Cobila. Astfel, acte oficiale emise de cancelarie sau făcute între părți civile sau între acestea și oficialități, menționau pe unii locuitori cu numele de „Cobileanu“, atrăgându-ne, în felul acesta, atenția, că ei au fost cindva locuitori ai Cobilei. Așa spre exemplu, la 6 august 1618, la o vânzare-cumpărare a unor părți din satul Roșiori, ținutul Cîrligătura, se citează ca martori „Cobileanul diiac de Rădeni“²⁵. În 1692, în satul Jigoreni din ținutul Vaslui, se afla un răzeș Gayril Cobăleanu. La cîțiva ani sînt menționați documentar copiii lui Toader : Andrieș, Ioana și Ilinca, care vînd părți din acest sat²⁶. La 5 iulie 1774 în sat mai trăia Ion Cobilean²⁷, probabil, un nepot al lui Gavril și fecior, fie al lui Toader, fie al lui Andrieș. Semnificativă ni se pare și mențiunea, la începutul anului 1843, a unor părți de pămînt din satele situate pe interfluviul Siret-Bistrița Cornești, Filipești, Onișcani, Sirbi, Sohodol, Pădureni, Călugări, care proveneau dintr-un bătrîn numit „Cobăleanu“²⁸.

Așadar, numele satului Cobileni, antroponimul Cobileanu sau altele asemănătoare, cuprind în radicalul lor regiunea de origine a acestor locuitori, care „destărați“ sau „desrădăcinați“ din pămîntul strămoșesc s-au stabilit pe alte meleaguri. Fără îndoială denumirile lor constituie prin ele însele un element simplu și adesea ignorat, dar de necontestată semnificație istorică pentru subiectul în discuție.

În legătură cu istoriografia problemei se poate reține că în izvoarele externe Cobila nu este menționată. Explicația, credem că este aceeași pe care o dă Henri H. Stahl, că, nefiind o formațiune teritorială de margine cum fusese Cîmpulungul, Tigheciul și Vrancea, care să aibă rosturi militare și să stea ca o „strajă a țării“ a fost integrată „...în miezul teritorial al statului moldovenesc..., cu atît mai mult cu cît...“ și peste acesta „...va fi trecut tăvălugul uniformizator al cuceririi boierești“²⁹.

Dintre cronicarii noștri, Miron Costin cunoștea bine Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului, ca o regiune în care se afla un pîriu și un drum cu același nume. Descriind drumul pe care l-a apucat detașamentul unguresc în frunte cu Gheorghe Ștefan, la 1 mai 1653, cînd a auzit că Vasile Lupu se întoarce cu ajutoare căzăcești de la ginerele său Timuș Hmielnițchi precizează că „...au pornitu și elu toată pedestrimea de

25 Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, 1/2, Iași, 1907, p. 117-119, 67. Iorgu Iordan citează un asemenea antroponim derivînd de la toponimul cobila (*Dicționar al numelor de familie românești*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1983, sub voce).

26 Direcția generală a Arhivelor Statului din R.S.R., *Catalogul documentelor moldovenesti*, din Direcția arhivelor centrale, vol. IV, (se va cita CDM, vol...), București, 1970, nr. 1517, p. 339 ; 1829, p. 404 ; 1830, p. 405 ; 1968, p. 434.

27 *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I-a, Edit. Știința, Chișinău, 1975, p. 273.

28 Arh. St. București, Documente moldovenesti, pach. III/75. Ar fi fost posibil ca limita dinspre vest a Cobilei să fi cuprins și teritoriul acestor șapte sate, unele de pe partea dreaptă a rîului Siret din preajma Bacăului ; cealaltă explicație, că la originea proprietății ar fi stat un bătrîn cobileanu, nu ni se pare posibilă, deoarece sînt multe sate și chiar dispersate pe o suprafață destul de întinsă.

29 Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., 1958, p. 185.

*Nemți ce avea, și cu pușcile, pre la codrul Căpotesciloru pren Cobăle, dreptu la potica Oituzului*³⁰.

La începutul secolului nostru Ion Bogdan, întâlnind de mai multe ori termenul „Cobila” după ce îl analizează etimologic, îl explică ca fiind „...probabil locurile unde se creșteau hergheliile de cai, cu mult mai numeroase în secolul al XV-lea decât astăzi”³¹.

Gh. Ghibănescu reia dezbaterea acestui termen și încearcă să explice cum s-a ajuns la această denumire prin evoluția social-istorică a regiunilor propice dezvoltării și creșterii cailor³².

M. Costăchescu abordează problema de pe temeiuri mai bine documentate și, în funcție de mențiunile respective, stabilește chiar limitele acestui ținut al iepelor, poate al cailor sălbătăciți, așa cum era, Cozia — ținutul caprelor — și Turia — ținutul bourilor³³.

Nicolae Iorga consideră că, pe timpul migrațiilor, satele noastre își duceau existența în acele „Romanii populare” sau „Romanii rurale”, independente, existind prin ele însele³⁴. În timp, acestea au evoluat și s-a ajuns la acele formațiuni populare, prestatale: Cimpulung, Cimpul lui Dragoș, Vrancea, Tigheci, Cobila. Marele istoric pătrunde în complexitatea procesului evolutiv menționind că în prima jumătate a secolului al XIV-lea, în timp ce în Cimpul lui Dragoș se interfera o oarecare influență ungurească, peste Siret se impunea „...grupul de autonomie al Cobilelor”, fapt ce s-a manifestat și mai târziu, când voievozii maramureșeni „descalcă” o nouă țară³⁵. Același nucleu teritorial este numit în altă parte „țara Siretului”³⁶, fiind vorba de fapt de una și aceeași unitate teritorială, Cobila.

30 Miron Costin, *Letopiseșul țerei Moldovii*, în M. Kogălniceanu, *Letopisiștile Țării Moldovii*, tom. I, Iași, 1852, p. 305; vezi și ediția a doua, tom I, București, 1872, p. 330; deoarece în ambele ediții editorul dă din fraza citată aceeași expresie — *pren Cobăle* —, foarte probabil că este o redare fidelă a textului pe care l-a avut ca original și din care reiese clar cele de mai sus. Dacă consultăm însă aceeași operă în alte două ediții critice din ultimii ani găsim: a) în cea a lui Ion Șt. Petre (Edit. Cugetarea — Gergescu Delafras, București, 1943) fraza citată mai sus, puțin modificată, cu expresia „...pre Cobila...” (p. 210); la nota respectivă din aceeași pagină explică „Cobila: poate pîriu în Moldova, în județele Iași, Vaslui, Tutova, Neamț, Bacău, nu există nici o vale, nici un sat, pîriu, deal cu acest nume; există în nordul Moldovei, fără legătură cu acesta”; iar la indicile volumului (p. 296) subliniază din nou „Cobila poate pîriu prin Moldova”. b) în cea a lui P. P. Panaitescu (Edit. pentru literatură, București, 1965, vol. 1, p. 139) găsim fraza citată mai sus cu expresia „...pre Cobile...”, iar la indice (vol. III, p. 250) explică: Cobile, pîriu, ținutul Roman. Iată, așadar, cum editori diferiți au interpretat deosebit expresia din fraza citată mai sus.

31 Ion Bogdan, *op. cit.*, vol. I, București, 1913, p. 250; *ibidem*, vol. II, p. 36.

32 Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, Iași, 1914, p. I-XIV; *ibidem*, vol. XIV, Huși, 1925, p. II; *ibidem*, vol. XII, p. III-VI, XXII, XXIV.

33 M. Costăchescu, *DMIS*, I, p. 105-106, 273, 400, 490-491; II, p. 74-76; *idem*, *DMS*, p. 337-341.

34 N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ed. a 6-a, Vălenii de Munte, 1926, p. 38.

35 *Idem*, *Istoria Românilor*, vol. III, Ctitorii, București, 1937, p. 208, 207, 218.

36 *Idem*, *Istoria românilor prin călători*, Edit. Eminescu, 1981, p. 64.

Rezultă, aşadar, că formaţiunea teritorială în discuţie, situată pe Siretul mijlociu, se conducea după norme proprii şi pe drept poate fi asemuită cu acele „ţări“ sau „republici“ descrise de Dimitrie Cantemir.

Profesorul Constantin Cihodaru, de asemenea, susţine că la est de Carpaţi au existat mărunte formaţiuni politice prestatale, voievodate : Cimpulung, Vrancea, Cobîle ş.a. Acestea s-au constituit prin unirea unor formaţiuni mai mici ale unor obşti teritoriale³⁷.

Cezar Uncescu, învăţător în satul Berbinceni, comuna Secuieni (judeţul Bacău), obţine titlul de învăţător cu grad superior, în 1933, cu o lucrare monografică de 46 de pagini, care abordează aceeaşi problemă, însă într-un cadru restrâns şi cu unele erori³⁸.

Alexandru I. Gonţa, prin studiul menţionat mai sus, abordează acelaşi subiect, dar mult mai amplu.

Dan Gh. Teodor, într-un studiu recent, menţionează ca posibil existent şi un cnezat al Cobîlei din părţile Bacăului³⁹.

Geografic, arealul studiat aparţine Podişului central moldovenesc, iar ca subunitate de relief, dealurilor de pe partea stîngă a Siretului.

Anterior surprinderilor documentare, probabil că limitele acestei regiuni să fi fost mult mai întinse decît cele cunoscute şi expuse în cele ce urmează. Acestea mergeau tot pe hotare naturale : ape, văi şi culmile dealurilor.

Azi, după documentele ce le cunoaştem, putem contura numai cu aproximaţie limitele regiunii „Cobîla“ de pe Siret.

Cobîla a fost situată pe partea stîngă a acestui riu şi cuprindea teritoriul ce a făcut parte din fostul ţinut Roman, care azi aparţine judeţelor Bacău şi Neamţ. La nord se întindea pînă dincolo de satul Gîdînţi,

37 C. Cihodaru, *Constituirea statului feudal moldovenesc şi lupta pentru realizarea independenţei lui*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice“, Istorie, Iaşi, fasc. I, 1960, p. 67. Distinsul profesor în ultimele studii reia problema realităţilor social-politice din spaţiul est-carpatic în secolele XI-XIV (idem, *Observaţii cu privire la procesul de formare şi de consolidare a statului feudal Moldova în sec. XI-XIV*, în „AIIAI“, XVI, 1979, p. 167-186 ; *ibidem*, II, în „AIIAI“, XVII, 1980, p. 117-139).

38 *Regiunea Cobîlelor de la Bacău, monografie istorică după documentele dinainte şi din vremea lui Ştefan cel Mare*, Bacău, 1934. Este primul autor care, sub forma unei mici monografii, adună sumare date despre 21 de sate cuprinse între pîrîul Odob (la nord) şi pîrîul Morii (la sud), socotind că aceasta ar fi regiunea propriu-zisă, dar că ea s-ar „întinde mult la nord“ (p. 6) ; iar la sud „s-ar fi întins pînă la lapa — com. Botestii“, jud. Bacău (p. 6). Autorul îşi explică denumirea de „Cobîla“ peste aceste limite datorită „însemnătăţii acestei regiuni“ sau „tradiţiei unor vremuri de privilegii domneşti“ (p. 6). Uncescu este de părere că, „creşterea cailor şi negustoria de lepe de prăsilă şi cai, în această regiune, după liniştirea tătarilor,... vor fi luat chiar avînt“ (p. 19). Lucrarea este tributară lui Gh. Ghibănescu.

39 Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 81-87.

pină la pîrîul Vulpăsești⁴⁰, ambele, în ținutul Roman, iar azi în comuna Sagna, județul Neamț. Limita sudică depășea pîrîul Cobila, numit în prezent Pîrîul Morii, cuprîndea fostul sat Dumbrăvița și trecea pe culmea dealurilor ce desparte bazinul superior al pîrîului Răcățau de pîrîul Cobila⁴¹. În continuare, hotarul trecea mai departe pe zarea dealurilor, la sud de satele Secuieni, Băloșeni, Tisa-Silvestri, Băiceni și Odobești. Toate aceste puncte de reper, pe atunci, făceau parte din Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului, din ținutul Roman⁴². Mai la sud se întindea ținutul Putnei și Tecuci. La est limita Cobilei mergea de la dealurile domoale ale Vulpăseștilor, pe culmea Arinoasa sau Obcina Obîrșiiilor, pină în dreptul satului Odobești. Spre est se întindeau ținuturile Vaslui și Tutova. La vest limita Cobilei urma cursul Siretului cu numeroase meandre, de la Roman pină la sud de Bacău. Peste Siret, pe partea dreaptă, se întindea ținutul Neamț, din care făcea parte „bătrînul Cobilean“, despre care s-a vorbit mai sus, și satul Cobîleni, pe care îl vom lua în considerație, sub raportul numelui și al primilor săi stăpîni.

În limitele de mai sus și după informațiile documentare cunoscute⁴³, Cobila cuprîndea un teritoriu cu o suprafață aproximativă de 1750 km²⁴⁴, cu 39 de sate menționate expres „pe Cobila“ sau „la Cobile“, cu o „dăvă“ dacică și cu o altă cetate medievală, cu mănăstiri și schituri.

Din culmea înaltă a Obcinei Obîrșiiilor pornesc piraie care brăzdează teritoriul în discuție, trecînd printre dealuri domoale, pe ale căror coaste ușor înclinate există terenuri bune pentru agricultură, iar în apropierea văilor s-au format așezări omenești, dintre care unele foarte vechi. Piraiele Vulpăsești, Gîdînți, Izvorului, Poganului, Leorda (Țigă-

40 „...și Gîdînți la Cobila...“, un document din 3 iunie 1429 de la Alexandru cel Bun (*DRH*, I, nr. 90). Am inclus și pîrîul Vulpăsești (com. Sagna, jud. Neamț) fiindcă era, probabil, hotarul natural dintre satele Gîdînți și Vulpăsești, așa cum rezultă și dintr-un document din 2 ianuarie 1623“... Hulpăsești supt codru de fagu..., iar „...satul Gîdînți pe Cobile...“ (*DIR*, A, veac XVII, vol. V, București, 1957, nr. 224). Dacă depășea pîrîul, ceea ce nu pare posibil, ajungea, probabil, pină pe zarea dealurilor spre nord.

41 Satul Dumbrăvița, astăzi dispărut, deși a fost așezat pe partea stîngă a pîrîului Cobila este arătat ca făcînd parte din regiunea Cobilei de trei ori: la 6 noiembrie 1491 (*DRH*, A, III, nr. 105 și M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 36-44 — se va cita DMSMb); la 17 aprilie 1522 (*DIR*, A, veac XVI, vol. I, București, 1953, nr. 173); și la 2 mai 1555 (*DIR*, A, veac XVI, vol. II, nr. 81). Satele din bazinul pîrîului Răcățau, unde se află și satul de mai tîrziu, Iapa; nu sînt menționate la Cobila (Viforeni, Botești, Ungureni, Horgești ș. a. din jud. Bacău).

42 Este cazul să menționăm aici că în 1913 N. Iorga atrăgea atenția asupra „...caracterului particular pe care-l înfățișează acest ținut“ (*Ostași de la Prut, cu un nou act de la Alexandru cel Bun. — Răzeși romășcani*, în „AARMST“, tom. XXXVI, 1913-1914, p. 136).

43 Ar fi posibil ca aducerea în discuție a noi documente în legătură cu Cobila, să extindă aceste limite, ceea ce ar modifica delimitările, suprafața și numărul de așezări cercetate de noi, nu însă fondul cercetării și concluziile.

44 Întreaga regiune calculată pe teren și harta MSm, pl. Bacău și Iași dă distanța de 50 km de la pîrîul Vulpăsești (la nord) pină la culmea Dealului Morii, Hleul, Piscul Hulei, Dealul Scăpării, Godovana și a Maicilor, toate în comunele Traian și Secuieni, jud. Bacău (la sud); iar distanța de 35 km de la rîul Siret pină la cumpăna Obcinei Obîrșiiilor.

cii), Recea, Icușești, Orasna (Glodeni), Crețoaia (Rîpos), Odob, Ursoaia, Morii (Cobila) sînt cele mai importante și pe cursul unora s-au putut amplasa mori de apă pentru măcinatul cerealelor, pive, dîrste.

Pădurile, care odinioară acopereau mari suprafețe din regiune, au legat nu numai unitățile de relief, dar și pe locuitorii care au trăit de veacuri aici, la umbra și la adăpostul codrilor. Numele satelor Pădureni, Poiana, Dumbrăvița, Dîmbești, Certioana, Făgetelu, precum și topicele Rădiu, Runc, Curătură, Muncel, Dumbravă, Bucovină ș. a., dovedesc ce întinsă a fost pădurea, cîndva.

Relieful fragmentat de rețeaua deasă a pîraielor, cu pante domoale și sol fertil a favorizat dezvoltarea agriculturii cerealiere din cele mai vechi timpuri. Prezența, în documente, a numeroase mori de apă sau locuri pentru mori, sînt indicii certe de mulțimea cerealelor cultivate și în această zonă. Se cultivau grîul, meiul, orzul, secara, inul, cînepa ș. a.

În poienile cu finețe naturale, pe întinsele șesuri și văi ale apelor, printre răriștea pădurilor, oamenii au crescut și îngrijit, din cele mai vechi timpuri cai, vaci și oi.

Odinioară, zona pîrului Cobila va fi fost un centru puternic unde se creșteau herghelii de iepe pentru prăsila vestiților cai moldovenești. Numeroasele muncle și dealuri încununate de codri seculari vor fi constituit obstacole serioase în calea celor ce urmăreau atacarea și jefuirea prețiosului avut. De la pîriul Iapa, numit și Cobila, denumirea s-a extins cuprinzînd văile, zările și satele zonei descrise în limitele mai sus menționate. Înainte de întemeierea Moldovei ca stat feudal „...caii buni de țară... făceau fala ținuturilor din aceste părți”⁴⁵. Caii din Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului erau renumiți, dovada făcînd-o prețul lor destul de ridicat. La 2 octombrie 1467, Luca Căuș din această Cobilă răscumpără satul Cobila de Sus, de lângă Șendriceni, județul Botoșani, de la Albul, fost spătar, cu „...doi cai buni, așa de scumpi cît 280 de zloți tătărești...”⁴⁶. Pe lângă rolul mare pe care îl aveau în oastea țării, caii erau folosiți și în transporturile rapide. În Moldova, la 2 octombrie 1812, numai la serviciul de poștă erau orînduiți 5.250 de cai. La muncile agricole și în gospodării, de asemenea, erau folosiți caii. Și boii moldovenești cu coarnele larg desfăcute, foarte căutați peste hotare, creșteau pe întinsele hotare ale Cobilei. Oile, probabil, se situau pe primul loc în rîndul animalelor crescute în fiecare gospodărie țărănească din Cobila. Creșterea animalelor mici și mari, cît și vînatul din această parte a locului au impus cunoașterea prelucrării pieilor și blănușilor. Meșteșugul țesutului, al prelucrării țesăturilor era răspîndit în

45 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1, București, 1974, p. 152; mai menționăm și informația că în jurul anului 339 î.e.n., au fost luate din cîmpia dunăreană, Dobrogea, dar posibil și din sudul viitoarei Moldove, „douăzeci de mii de iepe de rasă pentru prăsilă și trimise în Macedonia” (*Izvoare privind istoria României*, I, Edit. Academia R.P.R., București, 1964, p. 352-353).

46 DRH, A, II, nr. 149. Faptul că prețul cailor era foarte ridicat, se poate vedea din aceea că la 1481, deci la un interval de 14 ani, un cal din zona pîrului Răuț costa 25 de zloți tătărești (*ibidem*, nr. 134).

zonă. În satul Dumbrăvița, la 30 martie 1435, se menționa pentru prima dată în Moldova o puiă. Peste 27 de ani, la 15 septembrie 1462, în satul Vlăsinești din Ocolul domnesc al Bacăului este atestat, de asemenea, pentru prima dată o altă realizare a tehnicii populare pentru finisatul postavurilor, o diștă⁴⁷. Pe dealurile însorite și costișele domoale se cultiva vița de vie, creșteau livezi cu pomi fructiferi.

Așezări din Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului

Modestelor informații arheologice din această zonă li se adaugă izvoarele documentare care fac mențiuni exprese despre Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului.

Indicația sau precizarea documentelor, slave sau românești, originale, surete sau simple mențiuni, că satele s-au aflat în această zonă, îmbracă, la general vorbind, următoarele expresii locative „la Cobila“, „pe Cobila“, „pe Cobile“, „în Cobile“.

În cele ce urmează vom reconstitui cadrul geografiei istorice a Cobilei, elementele constitutive fiind așezările omenești din această regiune. De asemenea, vom insista asupra mențiunilor Cobila, a hidronimului cu acest nume, numit mai tirziu Piriul Morii.

Ordinea în care expunem obiectivele mai sus menționate urmează cadrul natural al văilor, începînd cu cele de la sud, situate pe pîrîul Cobila și terminînd la nord, cu satele din preajma pîrîului Vulpășești.

*
* *

Piriul Cobila, numit astăzi Piriul Morii, este un mic afluent al Siretului pe partea stîngă, în apropierea satului și comunei Traian (județul Bacău), Piriul își adună apele de pe partea de vest a dealului Secuieni (comuna Secuieni, județul Bacău) și pînă la vărsarea în Siret, mai primește, ca afluenți cîteva pîrîiașe. Altădată, însă, Piriul Morii s-a numit Cobila și albia sa mai înainta vreo trei km prin lunca Siretului, delimitînd hotarele a două sate, azi dispărute, Rusciori și Dumbrăvița. Considerăm identificarea pîrîului Cobila de mare importanță deoarece de la această denumire s-a ajuns la aceea a văii și a drumului Cobila⁴⁸, apoi a unor zări Cobila⁴⁹, pînă în cele din urmă întreaga regiune a căpătat această denumire. Peste identificarea de mai sus au trecut fără să facă nici o precizare și unii istorici care s-au ocupat, fie de editarea și indexarea numelor de locuri din documente, fie de problema Cobilelor. Pentru elucidarea problemei aducem în discuție hotărîrea domneas-

⁴⁷ *Ibidem*, I, nr. 137; *ibidem*, II, nr. 107.

⁴⁸ *Ibidem*; vezi și ed. a doua, tom I. București, 1872, p. 330; mai vezi și Miron Costin, *Opere*, I, ed. P. P. Panaitescu, București, 1965, p. 139 și idem, *Opere*, II, p. 250; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V/I, Iași, 1921, p. 48, 49.

⁴⁹ Este vorba de zarea care desparte moșile satelor Ruși, Negușeni pe de o parte, și Berbinceni, Piticeni, pe de altă parte, care s-a numit „zarea Coblilor“ și care era considerată hotar firesc și străvechi (Arh. St. Iași, Documente, P. 397/37).

că din 17 aprilie 1522, prin care Ștefăniță, domnul Moldovei, confirma lui Tâbuci Mitutelu și fratelui său, Fărcea, copiii lui Ivașco Tâbuci, satele „...Rusciorii, pe Siret, despre amiază noapte, peste Cobila, în ținutul Romanului, unde au fost Stan jude, despre amiază, peste Cobila, valea pe Siret și satul Dumbrăvița, unde au fost Giurge jude...”, Așadar, ceea ce delimita cele două sate era „Cobila”, care nu putea fi, în contextul de aici, decât un pîriu care se vărsa în Siret și peste pîriu, la miazănoapte, se afla satul Rusciori, iar la miazăzi, se întindea lunca Siretului și mai spre răsărit se afla satul Dumbrăvița. Satele au dispărut, iar pîriul Cobila se numește azi Pîriul Morii. De asemenea, pentru a evidenția pîriul Cobila se mai poate aduce în discuție și **consemnarea** făcută de Miron Costin în Letopisețul Moldovei, menționată mai sus. Prima mențiune documentară a pîriului este din 12 noiembrie 1440, cînd se arată că a venit „...fimei Ciumuleasa din Cobile... și a vindut... un sat pe Cobile, anume Ciritianii...”⁵⁰. Iată că în Cobila de prin părțile Bacăului se afla pîriul Cobila și pe acesta se întindea și o parte din hotarul satului Hertioana.

Căile de comunicații (poteci, drumuri sau șosele) au legat în toate timpurile și așezările omenești din zonă. Prezența cetăților daco-carpice de la Poiana, Răcătău și Brad ne îndreptățește să admitem o intensă, continuă și veche circulație pe partea stîngă a Siretului, chiar înainte de era noastră. Numeroasele vaduri și poduri peste Siret, despre care vorbesc documentele istorice, legau localitățile și favorizau circulația de pe o parte și alta a râului. De la Bacău din „drumul mare moldovenesc” sau „drumul Siretului” se ramifica un altul ce trecea peste Bistrița și Siret și se continua pe valea pîriului Cobila și, prin Cobile, ducea către Birlad, Vaslui, Iași și mai departe. Pe acest drum au trecut Ștefan cel Mare, la 1462, către Vaslui îndreptîndu-se spre Chilia, solul venețian Paul Ogniben, la 1474, de la Vaslui către Bacău, Ardeal, Buda și Veneția, Gheorghe Ștefan cu un detașament unguresc, la 1653, cînd se retrăgea „...pre la codrul Căpoteștilor pren Cobăle dreptu la potica Oituzului...”⁵¹. De asemenea, pe această arteră de circulație comunicau curțile domnești de la Bacău, Birlad, Vaslui, Huși și Iași, mijlocind și circulația în sens invers. Drumul de pe valea pîriului Cobila, era cunoscut, la 29 iunie 1785, ca „drumul Bacăului” sau „drumul cel mare al Bacău-

50 M. Costăchescu, *DMIȘM*, I, p. 490; idem, *DMS*, p. 342-347; Al. I. Gonța, *Indicele DIR, A, Moldova*, în manuscris la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, sub voce; idem, *Rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numerelor de locuri în secolul XIV-XVI (originea istorică a Cobilelor)*, în *AJIAI*, XIV, 1977, p. 261-275; *DRH*, A, I, 211.

51 *Ibidem*, II, nr. 104; Manole Nesgoe, *Ștefan cel Mare*, Edit. Albatros, f. a., p. 44. La 15 mai 1462, se afla la Bacău, iar la 22 iunie în fața cetății Chilia pe care nu a putut s-o dobîndească; Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, nr. CXLII, p. 318-319; Miron Costin, *Opere*, I, p. 319; idem, *Opere*, II, p. 250.

lui⁵², care ducea și venea dinspre Bacău. Pentru localnici într-adevăr drumul era mare, fiindcă pe aici se făcea toată circulația spre târgurile și orașele din zonă Bacău, Birlad, Vaslui sau Iași. Într-un anumit fel și în anumite împrejurări acesta era un drum care prelua o parte din circulația de pe drumul Brașovului, ce venea prin pasul Oituzului până la Bacău, din drumul moldovenesc de pe valea Siretului și o conducea spre „drumul împărătesc“ de pe valea Birladului, spre capitala Moldovei sau spre părțile tătarăști. În sens invers se petreceau lucrurile dinspre părțile răsăritene ale Moldovei spre apus⁵³.

*
* *
*

Satul Cobileni **, azi dispărut, a fost așezat pe partea dreaptă a Siretului și pe partea stângă a Bistriței; cei care l-au „descălecat“ au fost locuitori proveniți din Cobila, erau deci cobileni. Ceea ce despărțea această localitate de Cobila era doar apa Siretului și cîțiva kilometri distanță.

Prima mențiune documentară este din 16 iulie 1589, cînd Petru Șchiopu, domn al Moldovei, confirmă Mănăstirii Tazlău părți din satul Bunești „...dinspre Tofan mai jos de Cobileni...“⁵⁴. Dintr-o serie de documente care se referă la satele apropiate: Radomirești, Ruși-Ciutea, Bunești, Arămești, Letea și Fundu reiese că satul Cobileni a fost așezat între Bunești și Radomirești — la est și Bădiceni și Letea — la vest. A fost „descălecat“ de înaintașii lui Pavel uricarul din Căuțișeni, din Cobila sau de-ai lui Pavel Zamă din Piticeni, de asemenea, cobileni⁵⁵. Satul se afla pe hotarul Ocolului domnesc al Bacăului; a fost integrat în una din localitățile apropiate, fără a lăsa vreo urmă toponimică.

1. Dumbrăvița (unde a fost jude Giurgi) **, la Cobile

Satul a fost așezat, probabil la început, lângă o dumbravă mai mică, pe partea stîngă a pîrului Cobila, fiind și aceasta o dovadă a vechimii sale.

Prima mențiune documentară este din 30 martie 1435, cînd lui Mic al lui Voinea i se confirmă printre altele și satul „...Dumbrăvița, unde a fost Radul și Oriș...“⁵⁶. În deceniile și secolele următoare satul este menționat în patru docu-

52 Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V/1, Iași, 1921, p. 48, 42. Pe valea pîrului Tutova acest drum era cunoscut tot ca „drumul cel mare ce vine de la Tutova de trece la tîrg...“ (idem, *Surete și izvoade*, vol. VIII, Iași, 1914, p. 38, doc. din 1708), la Birlad.

53 După opinia noastră drumul ce traversa Cobila pe valea pîrului Cobila a fost vechi și important. Probabil acesta era drumul menționat de Geograful din Ravenna prin secolele II-III e.n.

** = indică localități dispărute sau contopite.

54 *DIR*, A, veac XVI, vol. III, București, 1951, nr. 527.

55 *CDM*, vol. III, nr. 1848, p. 409; T. Codrescu, *Uricarul*, vol. VII, Iași, 1886, p. 274, 289; N. Iorga, „*Revista istorică*“ an. V, nr. 3 (martie), București, 1919, p. 55-56; *DIR*, A, veac XVII, vol. III, București, 1954, nr. 333.

56 *DRH*, A, I, nr. 137.

mente ca fiind pe pîrîul Cobîla și „la Cobîla”⁵⁷. În trei mențiuni documentare se face precizarea că aici a fost jude Giurgiu, Giurge sau Jurj, iar despre Radu și Oriș nu se mai pomeneste nimic.

Satul a dispărut, rămînînd doar numele unei costișe „pe Dumbrăvița”, situa-tă între actualul sat Bijghir (com. Buhoci, jud. Bacău), la sud-est și dealul Coasta Morii (com. Traian, jud. Bacău), la nord.

2. Bodești (Botești) **, pe Cobila

Prima mențiune documentară a satului Bodești este din 1546—1575, cînd Marcu, feciorul Ciuhului din Bodești, vinde partea sa de moșie lui Toma⁵⁸. În secolele următoare satul ajunge în stăpînirea hatmanului Ion Buhuș, apoi a gine-relui său Radu Racoviță, care prin testamentul din 6 aprilie 1761 îl dă fiicei sale Ilinca cu precizarea că satul numit acum Botești este hotărît în ținutul „Roma-nului pe Cobila”⁵⁹.

Satul Bodești sau Botești a fost așezat, după toate probabilitățile, între satul Dumbrăvița și Rusciori. Azi nici un toponim nu mai amintește de existența ace-s-⁶⁰tuia.

3. Rusciori (unde a fost jude Stan) **, pe Cobila

Satul cu acest nume exista pe timpul domniei asociate Iliș-Ștefan (1436—1442), cînd îl stăpînea Ivașco Tăbuci și Șandro Hreasca⁶¹.

Prima mențiune documentară este din 6 noiembrie 1491, cînd Ștefan cel Mare dă și întărește lui Mihui Pojar și rudelor sale mai multe sate „la Cobîle”, printre care și „...Rusciorii, unde a fost jude Stan...”. Hotarul satului era vechi „...pe unde au trăit din veac”⁶². În secolele următoare satul este menționat încă de trei ori „la Cobîla” sau „pe Cobila”, în două dintre acestea se face precizarea că în sat „au fost jude Stan”⁶³. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, păhărniceasa Ilinca, fiica lui Radu Racoviță, face danie hotarul satului Rusciori Mănăstirii Ră-ducănu din Tîrgu Ocna. La 1804 într-o situație a unor planuri de moșii din par-tea locului, se menționează și aceea a Rusciorilor⁶⁴.

Satul Rusciori a fost așezat pe partea dreaptă a pîrîului Cobîla, aproape de vîrsarea acestuia în Siret. Azi nici un toponim nu mai amintește de acest sat și nici omenii locului nu cunosc nimic despre existența sa.

57 *Ibidem*, III, nr. 105; M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 342-347; *DIR*, A, veac XVI, vol. II, nr. 81; Arh. St. București, Fond M-rea Doljești, IX/48.

58 *DIR*, A, veac XVI, vol. II, nr. 81.

59 Arh. St. București, Fond M-rea Doljești, IX/48.

60 Acest sat nu se poate identifica cu satul Botești de pe pîrîul Răcătau, care există și azi, deoarece distanța dintre aceste sate este destul de mare și nu putea fi alături de Rusciori și Dumbrăvița.

61 *DIR*, A, veac XVI, vol. II, nr. 81.

62 *DRH*, A, III, nr. 105.

63 M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 342-347; *DIR*, A, veac XVI, vol. II, nr. 81; Arh. St. București, Fond M-rea Doljești IX/48.

64 La Arhivele Statului din Iași (Fond 3, Planuri și hărți, vol. I, la nr. 53, și 180), în inventar figurează planurile moșiilor Drăgănești, Prăjești și Rusciori, din jud. Bacău, care planuri acum nu se mai găsesc acolo.

4. Ciumălești **⁶⁵, pe Cobila

Satul a purtat numele descendenților unui „descălecător” de sat sau stăpîn, Ciumală.

Prima atestare documentară a satului, prin soția bătrînului Ciumală, este din 12 noiembrie 1440, cînd cei doi voievozi Ilie și Ștefan menționează că a venit „...fimei Ciumuleasa din Cobile... și a vîndut un sat pe Cobile, anume Ciritianii... Iar hotarul Ciritianilor, ei și l-au cumpărat de la Ciumuleasă...”⁶⁶. Spre sfîrșitul secolului, într-un document din 17 ianuarie 1491, se face precizarea că „...femeia lui Ciumală de la Cobile...” se numea Marușca, iar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la 6 aprilie 1761, se face mențiunea documentară că hotarul Ciumălești se află în ținutul Romanului pe Cobila⁶⁷.

Satul Ciumălești a fost așezat pe partea dreaptă a pîrfului Cobila, aproape de vărsarea acestuia, pe partea stîngă a Siretului, la sud de actualele sate Bogdănești, Hertioana de Jos și Hertioana Răzeși (jud. Bacău).

5. Dimbești **, pe Cobila

Satul a purtat numele fie al unui stăpîn de sat, Dîmba⁶⁸, fie a configurației terenului pe care a fost așezat, un dîmb.

Documentar, satul este atestat tîrziu la 1617, cînd Lazor și Androina, fiii lui Chircă și nepoți lui Ciumală, împreună cu alții vînd comisului Furtună ocinele lor din satul Ciumălești și Dimbești⁶⁹. Peste aproape trei decenii, la 9 decembrie 1645, feciorii lui Vasile Mîrță vînd partea tatălui lor „...din seliștea Dimbeștilor ținutu Romanu ce sîntu (pe — n. n.) Cobăle...”⁷⁰. Moșia satului, în cele din urmă, ajunge în stăpînirea hatmanului Ion Buhuș, apoi a lui Radu Racoviță și a descendenților săi.

Satul a fost așezat între satele dispărute Rusciori, Ciumălești și cele existente azi Bogdănești, Hertioana Răzeși și Hertioana de Jos (jud. Bacău).

6. Bogdănești, la Cobile

Vechiul sat răzășesc Bogdănești (com. Traian, jud. Bacău) poartă numele descendenților unui Bogdan, ca atîtea multe sate cu acest nume din Moldova, Maramureș, Țara Românească și Transilvania.

65 După părerea noastră, acest sat a putut să-și capete numele fie de la urmașii unui bătrîn Ciumală, sau de la supraviețuitorii marii epidemii de ciumă neagră de la jumătatea secolului al XIV-lea, care a cuprins întreaga Europă și în mod sigur și teritoriul Moldovei. Vezi și nota 67.

66 DRH, A, I, nr. 211. Prezența de două ori, în fraza citată, a locativului Cobila indică în prima ipostază numele fostului cnezat, în cea de-a doua locul unde era așezat satul în cadrul Cobilei, pe pîrlul, numit aici „Cobile”.

67 Ibidem, III, nr. 90; în mod sigur Marușca și Ciumală trăiau pe vremea lui Alexandru cel Bun, iar tatăl lui Ciumală, bătrînul Ciumală trăia pe la jumătatea veacului al XIV-lea; Arh. St. București, Fond M-rea Doljești IX/48.

68 Nu cumva cei doi juzi, Draganici și Dîmba, care au avut un sat pe Nichid în cîmpul lui Dragoș (DRH, A, II, nr. 76), au fost juzi în satele Dimbești și Drăgănești de la Cobile? Dacă s-ar dovedi acest lucru, numele satelor ar fi elucidat, în al doilea rînd cei doi juzi ar fi fost stăpîni mai întîi în Cobila de prin părțile Bacăului și apoi în satul de pe Nichid, sau invers.

69 CDM, vol. I, nr. 1808, p. 407.

70 Arh. St., București, Documente istorice, LXXII/46.

Satul exista pe timpul lui Alexandru cel Bun, dar e posibil ca localitatea să fi existat și mai dinainte. Prima atestare documentară a satului este din 6 noiembrie 1491, când Ștefan cel Mare confirmă împărțirea între nepoții lui Laslău Buhaicea a dreptelor „...lor ocine, satele la Cobile... și Bogdănești...”, care îi revin lui Mihai Pojar, după vechiul hotar folosit din veac⁷¹. Dintr-o hotarnică a satului din mai 1581 rezultă că moșia se megieșea la est cu moșiile satelor Ciumălești și Certioana, la nord cu pîrîul Ursoaei, la vest cu moșia și satul Prăjești, iar la sud cu moși și satul Rusciori⁷². În secolele următoare o serie de vânzări-cumpărări, confirmări și diviziuni de proprietăți și prezența numeroșilor martori, atestă cu prisosință o gamă variată de probleme ale satului Bogdănești.

7. Cirticeni (Hertioana Răzeși), pe Cobile

Denumirea satului sîntem de părere că provine de la o varietate de stejar — cerul —, care a împodobit cîndva frumoasele coline ale satelor din această zonă. În primele documente ale satului este menționat „stejarul cel mari” și o „dumbravă”, dovezi incontestabile ale marilor codri ce au existat în aceste părți ale Moldovei.

Prima mențiune documentară a satului este din 12 noiembrie 1440, cînd Ilie și Ștefan, voievozi, confirmă lui Dragomir cumpărătura ce o face de la „...fimeii Ciumuleasa din Cobile...” (care — n. n.) a vîndut ocina sa, „... un sat pe Cobile, anumi Cirticeni, slugi noastre, lui Dragomir, drept 35 zlofi”. Spre sfîrșitul secolului, la 17 ianuarie 1491, Ștefan cel Mare reconfirmă Dragolei satul „Ceretiani, la Cobile”, cumpărat de tatăl ei, Dragomir, de la Marușca „femeia lui Ciumală de la Cobile”⁷³. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe hotarul satului Hertioana s-a format un nou sat boieresc, apoi mănăstiresc, numit Hertioana Boierască, Hertioana Mănăstirească și în cele din urmă Hertioana de Jos.

Astăzi ambele sate, Hertioana Răzeși și Hertioana de Jos, incorect denumite așa, sînt așezate de o parte și alta a pîrîului cu același nume și fac parte, administrativ, din comuna Traian, jud. Bacău.

8. Răsăști **, pe Cobila

Satul a purtat numele urmașilor lui Rasu. Într-un document din 11 martie 1494, în hotarul satului Cîrnești de la Cobile erau menționați „...stîlpîii Rasului...”⁷⁴, dovadă că satul exista la această dată. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea este citat ca martor „Gliga din Răsăști”. În deceniile și secolele următoare satul mai este menționat documentar căzînd, în cele din urmă, sub stăpînirea boie-

71 Într-un surset din anul 1581 luna mai, se face precizarea că satul avea uric „di la bătrînul Alexandru VV” (Arh. St., București, Fond M-rea Bistrița XI/I); DRH, A, III, nr. 105.

72 Arh. St., București, Fond M-rea Bistrița XI/I.

73 Cerul a format cîndva păduri amestecate sau curate pe aceste regiuni cu dealuri însoțite (*Flora Republicii Populare Române*), vol. I, București, Edit. Academiei R.P.R., 1952, p. 229—230). La prima atestare documentară, 1440, mai era semnalat „stejarul cel mari” și o „dumbravă” (pădure de stejari). Peste 51 de ani sînt menționate din nou aceste elemente la care se adaugă și o pădure de fagi (bucovină).

74 DRH, A, III, nr. 145.

rească. În testamentul lui Radu Racoviță din 6 aprilie 1761, prin care lasă fiicei sale Ilinca mai multe sate și hotare se află și „...Răsăști... hotărît în ț. Romanului pe Cobila”⁷⁵. Ca sat este consemnat și în 1791.⁷⁶ În anul 1847 se menționa încă pîrlul Răsăști, reper în stabilirea hotarelor moșiei Prăjești și a răzeșilor din Fundeni.

După toate informațiile hotarul și satul Răsăști au fost pe locul unde se află azi satul Hertioana de Jos sau puțin mai la nord, iar pîrlul acestui sat, Floreaia, s-a numit Răsăști. Localizarea fostului sat în altă parte a județului Bacău este incorectă.

9. Cîrnești **, pe Cobile

Satul a purtat numele urmașilor lui Mihail Cîrnul care, probabil, trăia încă pe vremea lui Alexandru cel Bun. De pe timpul domniei comune a lui Iliș și Ștefan (1436—1442), satul avea un privilegiu domnesc, menționat la 1494. În acest an, Ștefan cel Mare confirmă vânzarea pe care o face „...Bonceac și surorile lui, Ana și Rusca, fiii Stanei, nepoții lui Mihul Cîrnul... și au vîndut..., jumătate din satul pe Cobile, anume Cîrneștii... (lui — n. n.) Mihăilă și fratelui său Ghițul, pentru 80 zloți tătărăști...”⁷⁷. Din hotarnica satului Cîrnești și aceea a satului Hertioana, menționată la diferite date, reiese că aceste așezări au avut pe plan longitudinal puncte de hotar comune, că erau megieșe și cu satul Răsăști, iar localizarea în altă parte a satului Cîrnești nu corespunde cu realitatea.

Acest sat a fost, după toate informațiile, acolo unde localnicii din satele Traian și Hertioana (com. Traian, jud. Bacău) denumesc un loc „la Siliște”.

10. Lăzăni **, pe Cobila

Numele satului, probabil, desemna fie pe locuitorii așezați pe lazuri, fie pe descendenții unui Lazu⁷⁸.

Prima mențiune documentară se află în scrisoarea de învoială a marelui vornic, Radu Racoviță, din 20 iunie 1743, cînd lacomul dregător ținea să precizeze: „...Lăzăni iarăși cît ar fi al meu satul întreg să fie...”. Racoviță nu uită să avertizeze pe răzeși cu care se „gîlcevea”: „...nici în Lăzeani nici decum treabă să naibă nici niam de niamul lor...”⁷⁹. În testamentul pe care îl face acesta fiicei sale, Ilinca, la 6 aprilie 1761, se face precizarea că îi dă acesteia, printre alte hotare, și „...Lăzăni... hotărît în ț. Romanului pe Cobila”⁸⁰. Așadar, satul și întreaga moșie erau înglobate în marea proprietate a lui Radu Racoviță, iar răzeșii au fost nevoiți să se strămute cu totul în satele Fundeni și Secuieni.

E posibil ca vatra satului Lăzeni să fi fost în marginea de est a satului de azi, Traian (com. Traian, jud. Bacău), probabil, în jurul locului numit de localnici „la Beci”.

75 Arh. St., București. Fond M-rea Precista și Răducănu, XVIII/2 ; idem, Documente istorice CXCI/57 ; Complexul muzeal Bacău, colecția de documente, nr. 84, f. 1 și v ; nr. 112, f. 1.

76 Arh. St., București, Fond M-rea Doljești IX/48.

77 DRH, A, III, nr. 145.

78 I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, op. cit., sub voce ; Iorgu Iordan, op. cit.,

79 Complexul muzeal Bacău, Colecția de documente, nr. 84, f. 1 v.

80 Arh. St., București, Fond M-rea Doljești IX/48.

11. Movila **, la Cobila

Satul și-a luat numele de la movila de pământ existentă și azi pe partea dreaptă a drumului național Bacău-Vaslui, la 16 km distanță de orașul Bacău. Pentru așezările din jur, această movilă a devenit și toponim „mai sus de Movilă”, „lângă Movilă” sau „de la Movilă”.

Prima mențiune documentară a satului este din 1434, când se menționează și un „...sat pi Cobile, la Movile, parte lui Costin...”. La 11 martie 1494, Ștefan cel Mare confirmă lui Toma cumpărătura pe care o face de la „...Bonceac și surorile lui, Ana și Rusca, fiii Stanei, nepoții lui Mihul Cîrnu..., din uricul bunicii lor, Mihul Cîrnu, un sat la Cobile, anume sub Moghilă, unde a fost Ivan, la Ulmi”. În continuare se face precizarea ca hotarul să fie „...după hotarul vechi, pe unde au folosit din veac”⁸¹. În secolele următoare, în diferite situații, satul este menționat documentar continuu. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea satul cade sub stăpânirea marelui dregător Radu Racoviță, care prin testamentul din 6 aprilie 1761 lasă Ilincăi, fiica sa, și hotarul Movileni (sic) „hotărît în ț. Romanului pe Cobila”⁸². O serie de judecăți ulterioare fac mențiunea fostului sat și a răzeșilor din Movila.

E posibil ca fostul sat Movila să-și fi întins hotarele prin partea de vest a movilei menționată mai sus, în preajma pîrîiașului unde se află satul Zăpodia Mică (com. Traian, jud. Bacău).

12. Siliștea (Judecia lui Oanciu) **, la Cobile

Ca multe sate din Cobila de pe cursul mijlociu al Siretului și acesta are un lung trecut istoric, datînd dinaintea „descălecătului”. Rezultă aceasta din faptul că fusese al lui Laslău Buhaicea, al lui Tăbuci cel bătrîn care avea urice de la Alexandru cel Bun⁸³. Ștefan cel Mare confirmă împărțirea unor sate nepoților lui Laslău Buhaicea : „...satele, la Cobile, și, mai sus de Movile, unde a fost jude Oanciu...”. Lui Mihai Pojar îi revine „...și jumătate din judecia lui Oanciu, ce este mai sus de Movile”, iar lui „...Cîrstea și surorii lui, Annușca, să le fie..., de asemenea, (celălaltă — n. n.) jumătate din judecia lui Oanciu”. La 7 aprilie 1558, Alexandru Lăpușeanu, domn al Moldovei, confirmă vistiernicului Toader și cumpărătura făcută de la nepoții și strănepoții lui Laslău Buhaicea și Tăbuci cel bătrîn a satului „...unde a fost jude Oancea mai sus de Moghilă, care se numește acum Siliștea”⁸⁴. S-ar părea că aceasta este ultima mențiune documentară despre acest sat.

A fost așezat la nord de movila (menționată mai sus), pe locul satului Zăpodia de azi (com. Traian, jud. Bacău). Satul Siliștea a dispărut fără să lase urme în toponimia locală.

81 DRH, A, I, nr. 123 ; *ibidem*, III, nr. 146.

82 Arh. St., București, Fond M-rea Doljești IX/48.

83 DIR, A, veac XVI, vol. II, nr. 100.

84 DRH, A, III, nr. 105 ; DIR, A, veac XVI, vol. II, nr. 100.

13. Șcheia **, pe Cobila

Denumirile de sate cu nume de popoare reflectau, cîndva, aproximativa componență etnică a comunităților respective. E posibil, așadar, să fi fost vorba în satul de mai sus, de bulgari, pe care localnicii îi numeau șchei⁸⁵ sau, mai puțin probabil, să fi fost vorba chiar de rămășițe ale unor populații slave, de asemenea, denumite tot șchei, șcheai sau șcheau⁸⁶.

Prima atestare documentară a fostului sat Șcheia, de pe teritoriul comunei Secuieni (jud. Bacău), este din 23 aprilie 1598⁸⁷. În secolele următoare satul cade sub dominație boierească. La 6 aprilie 1761, Radu Racoviță dă prin testament fiicei sale Ilinca, printre altele și satul Șcheia din ținutul „*Romanului pe Cobila*”⁸⁸. Hotarul satului Șcheia cuprindea teritoriul din partea de sud și sud-vest a satului Secuieni, ajungea pînă la Movilă, cuprinzînd și o parte din drumul ce mergea spre Răcățău.

Toponimele de azi, dealul și pîrîiașul Tăplăoaia sînt vechile hotare ale proprietăților bătrînului răzeș Vasile Tăplău. Tot pe aici se aflau și fostele proprietăți ale bătrînului Pipău, ale lui Epure călugărul, și ale altor răzeși din satul Șcheia.

14. Secuieni la Cobila

Satul își trage numele de la un Săcuianu, ai cărui nepoți și strănepoți trăiau în acest sat în secolele XV, XVI și XVII. Satul Secuieni exista pe timpul lui Alexandru cel Bun, deoarece cei doi stăpîni, Laslău Buhaicea și Tăbuci cel bătrîn, aveau de la acest domn privilegiu de confirmare a proprietății lor.

Dar prima atestare documentară a satului este din 6 noiembrie 1491, cînd Ștefan cel Mare confirmă împărțirea ocinilor între nepoții lui Laslău Buhaicea, a satelor de „...la Coblle, anume: Săcuianii...”, care îi revine lui „...Cîrstea și surorii lui Anușca...”⁸⁹. În secolele următoare confirmări de moșii, diferite mărturii, cîteva hotarnice și mai multe zapise dovedesc o variată gamă de probleme legate de prezența hotarelor și a satului Secuieni. La 6 aprilie 1761, cînd Radu Racoviță împărțea prin testament cele agonisite în timpul vieții, lăsa fiicei sale Ilinca, printre altele și „...părțile din Secuieni... care toate acestea sînt hotărîte în ț. Ro-

⁸⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 262-265, 284-285.

⁸⁶ Se știe că în secolele VI-VII peste populația autohtonă romanică au trecut grupuri de slavi dinspre nord urmînd cursul Siretului, îndreptîndu-se spre sud. Unii au preferat locurile de pe partea stîngă a rîului cu pîraie străjuite de păduri din zona de dealuri a Coblle (vezi și Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Edit. Junimea, Iași, 1978, p. 38, 40). Conlocuind cu autohtonii, treptat-treptat au fost asimilați, dar denumirile de locuri, sate ș. a. au rămas. Toponimele din partea locului, Godovana (Bucuroasa), dubletele Drumul Putnei (Drum Drum), hidronimele Bistrița-Limpede-Rapedea, Crasna-Frumos, satele Sohodor sau Sohodor (Valea Seacă), la Slava, denumit apoi Bulgari și în cele din urmă Șchei, reflectă realități istorice care trebuie luate în considerație (vezi și Constantin C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, Edit. Științifică, București, 1957, p. 107; Cezar Uncescu, *op. cit.*, p. 33-35; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 265, 284-285; I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 101-123).

⁸⁷ *DIR*, A, veac XVI, vol. IV, nr. 269.

⁸⁸ *Arh. St.*, București, Fond M-reă Doljești, IX/48.

⁸⁹ *DRH*, A, III, nr. 105.

manului pe Cobla"⁹⁰ La recensământul din 1774, populația era înglobată în aceea a localității apropiate Cîmpeni.

Satul Secuieni a fost răzășesc, odinioară așezat pe valea pîrîiașului Fîntînița și nu pe dealul Secuienilor cum este răspîndit astăzi. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea satul Secuieni a devenit centru administrativ al comunei cu acest nume din județul Bacău.

15. Cîmpeni **, pe Cobila

Satul și-a luat numele de la un bătrîn sau un prim stăpîn al satului, Cîmpeanu, ai cărui, probabil, strănepoți mai erau menționați la 1843⁹¹, și care au dat numele satului. Din contextul geografic al așezării lui inițiale, ar fi posibilă și ipoteza ca numele să provină de la „cîmpul” așezat între dealuri, coline, cu care contrasta topografic și unde inițial satul a fost așezat. Este vorba de șesul sau „cîmpia” existentă de o parte și de alta a pîrîului Valea Mare în care se vărsau și alte pîrîiașe și unde oamenii s-au așezat la început.

După un document, suspect prin conținut și formulare, satul ar fi existat la 20 iunie 1613, cînd aflăm că: „...Lupa... sora Ursului, care au ținut-o Lazor Talpău, din sat din Cîmpeni, de la ținutul Romanului... au făcut doi ficioiri și o fată...”⁹². La 8 sept. 1661, Nistor din Cîmpeni avea părți în satul Drăgănești pe care le-a vîndut răposatului Furtună comis. Alte documente din secolele următoare atestă prezența satului în timp. La 6 aprilie 1761, i se dădeau Ilincăi Racoviță, printr-un testament și „...părțile din Cîmpeni... care toate acestea sînt hotărîte în ț. Romanului pe Cobla”⁹³.

Satul Cîmpeni a fost răzășesc; prin ultima modificare administrativă (1968) a fost înglobat în satul apropiat, Secuieni, com. Secuieni, jud. Bacău.

15. Nănești(unde a fost jude Oancea, Prăjești), pe Cobila

Satul a purtat și numele urmașilor unui Nan, apoi al urmașilor lui Praja⁹⁴.

Ca multe sate din zonă și acesta este dinaintea „descălecatului”, fiindcă pe timpul lui Alexandru cel Bun, un bătrîn, Praja, obținea de la vrednicul domn un privilegiu de cumpărătură. Prima atestare documentară este din 6 noiembrie 1491, cînd Ștefan cel Mare confirmă nepoților lui Laslău Buhaicea „...dreptele lor ocini, satele, la Coble..., și pe Siret, Nănești, unde a fost jude Oancea, și, mai jos, Rusciorii, unde a fost jude Stan... Iar hotarul acelor sate... să fie... după vechiul hotar, pe unde au folosit din veac”⁹⁵. La 11 aprilie 1655, Alexandru Lăpușeanu confirmă și el copiilor lui Praja, Toader și Neaga „...ocina și dedina lor dreaptă, a treia parte de sat din Nănești pe Coble, partea de jos și din jumătatea bălții Ciulinoasa a treia parte și a treia parte din toate girlele...”. De la această dată satul este cunoscut sub numele de Prăjești. În luna mai 1581, Iancu Sasu, domn

90 Arh. St., București, Fond M-rea Doljești IX/48.

91 Arh. St., Bacău, Documente fol volante, Colecția Nicoară Uncescu, nr. 25.

92 DIR, A, veac XVII, vol. III, nr. 7 (Indoielnice).

93 CDM, vol. III, nr. 715, p. 165; Arh. St., București, Fond M-rea Doljești IX/48.

94 Rezultă aceasta din documentele localității aduse în discuție în cele ce urmează.

95 DRH, A, III, nr. 105.

al Moldovei, confirmă lui Mihai Pojar satul Bogdănești al cărui hotar spre vest „...se întâlnește cu hotarul Prăjeștilor...”⁹⁶. Prin numeroase zapise, cărți domnești și hotărnicii din secolele următoare sînt menționați săteni din Prăjești, dovedind continuitatea și statornicia în aceste locuri a unei puternice comunități omenești. Semnificativ este și faptul că în Prăjeștii din această Cobilă, la 28 august 1677, erau menționați strănepoți de-ai „Cobălenilor” și că nu demult se vîndu-se „...10 pămînturi dreptu 20 lei... den partea Cobălenilor...”⁹⁷. Rezultă, așadar, că printre străbunii satului a fost și unui Cobilă, iar partea de pămînt a „Cobălenilor” care s-a vîndut exprima întregimea pămîntului moștenit de la acest singur strămoș. În testamentul lui Radu Racoviță din 6 aprilie 1761, sînt menționate satele și hotarele ce le lasă logofătul fiicei sale, Ilinca, printre acestea numărîndu-se și „satul Prăjești ot Roman cu alte hotare din prejur... care toate acestea sînt hotărite în ț. Romanului pe Cobila”⁹⁸. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea satul Prăjești și întinsa sa moșie ajung, prin donație, să fie proprietate a Mănăstirii Răducănu și Precista din Tîrgu Ocna, care erau închinat așezămintelor religioase de la Muntele Athos.

Satul Nănești, numit apoi Prăjești, a fost răzășesc, boieresc și în cele din urmă mănăstiresc. Astăzi, administrativ, face parte din comuna Traian, jud. Bacău.

17. Draganicești (Drăgănești)⁹⁹ **, pe Cobila

Satul Draganicești s-a format pe vechiul hotar al satului Nănești, devenit apoi Prăjești și a purtat numele descendenților lui Miclea Draganici¹⁰⁰.

Prima atestare documentară este din timpul domniei asociate a lui Iliaș și Ștefan (1438—1442). Aceștia dăruiesc lui Mihail Oțel, diac domnesc, mai multe sate printre care și „...la Cobili Draganiceștii, și să-și facă luiș mori la amînodul malurile Siretului...”. Sub nume greșit, Dănești, este menționat satul și în timpul domniei lui Petru Șchiopu¹⁰¹. În deceniile și secolele următoare satul ajunge în stăpînirea marilor dregători Furtună, Nicolae Buhuș, Radu Racoviță și Ilinca, fiica acestuia. La 6 aprilie 1761 Ilinca primea prin testament de la tatăl său și hota-

96 DIR, A, veac XVI, vol. II, nr. 69; Arh. St., București, Fond M-rea Bistrița XI/1.

97 Idem, Documente istorice CXXIV/48.

98 Idem, Fond M-rea Doljești, IX/48.

99 S-a identificat greșit satul dispărut, Draganicești, numit apoi Drăgănești, cu satul Drăgești, ce există azi, com. Dămieniști, jud. Bacău (DRH, A, I, indice, sub voce).

100 Arh. St., București, Mănăstirea Bistrița XI/24, document datat cu aproximație între anii 1621—1630. Din traducerea făcută de Pavăl Debrîț la 11 ianuarie 1804 rezultă că „...Miclea Draganici pe acel loc de pustietate ce l-au fost făcut cu foc cu cazmale și cu topor anume Drăgănești pe Săretiu...” a „descălecat” satul ce i-a purtat numele dîndu-i-se și hotarnica. Faptul că au existat satele Dimbești și Draganicești în Cobila, nu departe unul de altul, ne punem întrebarea ce legătură exista între acestea și cei doi foști juzi, Dîmba și Draganici, (DRH, A, II, nr. 76) ale căror judecii fusese pe valea Nichidului?; vezi nota 74, de la p. 166; Ion Bogdan, op. cit., p. 18-19.

101 DRH, A, I, nr. 186.

rul satului Drăgănești ce se afla în ținutul „*Romanului pe Cobila*”¹⁰². În prima jumătate a secolului al XIX-lea satul încă mai este menționat.

Astăzi, cele două toponime „la Drăgăneasa” și „la Drăgănești” indică unde a fost vatra și hotarele vechiului sat Drăganicești numit apoi Drăgănești. Acesta, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost înglobat în actualul sat Prăjești, comuna Traian, jud. Bacău.

18. Ciuturești, la Cobile

Satul poartă numele pîrului pe care este așezat, Ciuturești.

Este un sat vechi, datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea. Prima atestare documentară este din 4 mai 1604, cînd Ieremia Movilă confirma străne-poților lui Iuga, fost mare postelnic: „...satul Ciuturești, care este la Cobile și a treia parte dintr-o poiană dinspre Tutova”¹⁰³. Mai multe judecăți și mărturii din sat și din cele apropiate întregesc informațiile documentare. Jumătate de sat, prin danie, ajunge la Mănăstirea Sf. Sava din Iași. Aceasta poartă cu răzeșii un lung și greu proces, timp de peste 200 de ani, reușind în cele din urmă să-și stăpînească „dania”.¹⁰⁴ La 1772—1774 satul era răzășesc, număra 14 case, dintre care opt erau birnice, iar șase erau trecute în categoria rufeturilor.

După reforma administrativă din 1865, satul a devenit centul comunei Ciuturești, plasa Fundu, jud. Roman. Astăzi, este sat component al comunei Secuieni, jud. Bacău.

CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE COBILA DE SIRET MOYEN (XV-e — XIX-e SIÈCLES)

R é s u m é

Certains documents moldaves mentionnent, dès le XV-e siècle, Cobila, une région où naissaient des villages. Des philologues et des historiens ont tâché d'expliquer la signification de ce terme, ainsi que la façon dont on y a abouti.

Le nom de Iapa (Cobila) a été donnée à des ruisseaux, à des lieux, des loca-

102 *DIR*, A, veac XVI, vol. III, nr. 49; în indicele de locuri a cercetătorului Al. I. Gonța, satul e pus sub semnul întrebării, încorporat în Bogdănești (Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, în manuscris, sub voce); Arh. St., București, Fond M-reă Doljești IX/48.

103 În timpul primei sau a celei de a doua domnii a lui Ilie voievod (1432—1433; 1435—1436) se dădea un privilegiu de vislujenie lui Iuga (*DIR*, A, veac XVII, vol. I, nr. 209).

104 Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva istorică centrală a Statului*, vol. I, București, 1957, 1386—1620, (se va cita CDM, I), nr. 1812. p. 408; Direcția generală a arhivelor Statului, *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva istorică centrală a Statului*, vol. II. 1621—1652, București, 1959, (se va cita CDM, II), nr. 73, p. 29; nr. 1196, 1197, p. 251.

lités et des territoires (tels Cobîla de Bîrlad, Cobîla de l'ancien pays de Neamț, Cobîla de l'ancien pays de Dorohol) ainsi qu'à des régions plus grandes : Cobîla du cours moyen de Siret, des régions de Bacău et de Roman.

Conformément aux données documentaires dont nous disposons, Cobîla s'étend sur une surface d'environ 1750 km², située au sud-ouest du Plateau Central Moldave, à gauche de la rivière de Siret, entre les anciennes villes de Roman et de Bacău. Attesté par les documents le 1 août 1403, Cobîla y est sans interruption mentionné durant quatre siècle et demie (1840). Cobîla comprenait 39 villages dont le nom était accompagné de la mention „de Cobîla“ ou „de Cobîle“ (Dumbrăvița **, Bodești **, Rusciori **, Ciurmălești **, Dîmbești **, Bogdănești, Cîrteani-Hertioana Răzeși, Răsăști **, Cîrnești **, Lăzăni **, Movila **, Siliștea **, Șcheia **, Secuieni, Cîmpeni **, Nănești-Prăjești, Draganicești-Drăgănești **, Ciuturești).

NOTE LA BIOGRAFIA LUI COSTACHE ROSETTI-TEȚCANU *)

de Paul PALTĂNEA

Generația pașoptistă și unionistă băcăuană a avut în Costache Rosetti-Tețcanu un înflăcărat și constant luptător pentru realizarea unor reforme social-politice înscrise în programul revoluției de la 1848 și înfăptuirea Unirii celor două țări surori: Moldova și Țara Românească. Activitatea sa politică a fost evocată în 1937 de generalul Radu Rosetti¹, o vom reaminti și noi acum, în parte, referindu-ne în special la deceniul care precede marele act național de la 24 ianuarie 1859.

Costache Rosetti-Tețcanu a fost fiul lui Dumitrăche Rosetti și al Smarandei Krupenschi și s-a născut în 1814². Nu cunoaștem, deocamdată, când și-a început activitatea publică. La 7 noiembrie 1845 ocupa postul de președinte al Tribunalului Bacău.³ Era în această funcție și la 10 august 1846, când este chemat, de la Tețcani, să vină în grabă la Bacău, pentru a o întâmpina pe Doamna Smaranda Sturdza, care se oprea o noapte în oraș. Venea de la Galați și mergea la moșia Flămânzi⁴.

Nu este exclus ca tocmai această activitate din „ramul judecătoresc” să-i fi prilejuit ocazia de a cunoaște mai în amănunt viața grea a țăranilor, exploatați amarnic de boieri și arendași. Impresionat, desigur, de nesfârșitul șir al abuzurilor pe care le aveau de suferit țăranii de pe urma executării boierescului, ia hotărârea, la puțină vreme după

* O versiune prescurtată a acestui articol a fost prezentată la sesiunea organizată, la Bacău, cu ocazia împlinirii a „90 de ani de la înființarea primei biblioteci băcăuane”, 12 noiembrie 1983.

1 Radu Rosetti, *Costachi Rosetti-Tețcanu, 1814—1879*, în *Analele Academiei Române. Mem. Sec. Istorie*, s. III, XIX, 1937, p. 237-248; Idem, *Familia Rosetti*, I, București, 1938, p. 214-221.

2 R. Rosetti, *Costachi Rosetti-Tețcanu*, p. 238.

3 Ibidem, p. 239.

4 Biblioteca Academiei R.S.R., S. 12 (3)/DCL, N. Rosetti, către C. Rosetti-Tețcanu. Doamna Smaranda Sturdza sosise la Galați, venind din Italia, de la Como, unde la 23 iulie 1846, decedase fiul Mihail, întîiul născut din căsătoria cu domnitorul Mihail Sturdza, Vezi și *Albina românească*, XVIII, nr. 64, 15 august 1846, p. 233.

înăbușirea revoluției de la Iași din martie 1848, să desființeze „boierescul politic” prestat de țărani de pe moșia sa Tețcani⁵.

Costache Rosetti-Tețcanu a fost în legătură cu unii din revoluționarii participanți la mișcarea revoluționară de la Iași, din 27 martie 1848. M. Kogălniceanu mărturisește, în 1877, cu ocazia discutării cererii lui C. Rosetti-Tețcanu de demisie, pe motive de sănătate, din Senat, că a „avut onoarea de a lupta” cu acesta „încă de la 1848”⁶. A fost în relații cu frații Lascăr și Răducanu Rosetti care, după ce au fost arestați, în casa Mavrocordat, îi trimit vești, prin mai 1848, despre călătoria lor spre Brusa, unde fuseseră exilați⁷. Alte relații i-au fost mijlocite de Grigore Romalo⁸, fratele celei de a treia soții a lui C. Rosetti-Tețcanu, Eufrosina⁹. A avut vești despre arestarea și maltratarea lui Grigore Romalo de la fratele mai mic al acestuia, Vasile, care, vizitându-l pe acesta la Măcin, unde fusese dus împreună cu ceilalți revoluționari, îi scrie lui C. Rosetti-Tețcanu, la 29 mai 1848, după ce se reîntorsese la Iași: „Vorbile pe care cu trei săptămîni înainte le auzeam aici, adecă despre stare/a/ sănătății lui Grigoraș, m-au adus într-aceea am hotărât de a jărtfi orice pentru de a-l mai pute/a/ vide/a/ odată. Îndată după aceasta am și pornit. Ajungînd la Galați am întrebuițat toate chipurile și me-am /continuat/ înainte drumu către cetate/a/ Măcinului. Ajungînd acolo l-am găsit într-o stare foarte tristă, bolnav, trîntit la pămînt pe o rogojină, abia grăe/a/. Și crede că cînd am ajuns acolo au rămas uimit și, după ce e-am dat relații despre familia noastră, am văzut că dintr-un minut la altu îi era mai bine și aceasta au fostu un leac mare pentru dănsu. Șezînd trei zile acolo m-am întors la Galați cînd a dăoa zi au venit un turc și anume *Kabuli Efendi* cu poroncă de la Poartă de a-i duce la Țarigrad, care turc s-au purtat foarte ominește și carele ne-au încurajat pe toți, cînd atunce i-au adus la Galați pe vapor, unde au șăzut trei zile.

Al doile leac pentru dănsu au fost că în vreme cît au șăzut pe vapor s-au întămplat și doftorul Stej¹⁰ acolo, care era trimis de Ocărmuire pentru holeră și dăndu-i niște doftorii l-au adus într-o stare nenădăjduită. Am șăzut cu dănsu pînă în ceasu cînd s-au pornit la Țarigrad”¹¹.

5. R. Rosetti, op. cit., p. 239; Vasile Florea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 123; D. Zaharia, *Carpica*, XV, 1983, p. 190, 195-197.

6. *Monitorul oficial*, nr. 77, 7/19 aprilie 1877, p. 2338.

7. BARSR., S. 28 (4)/DCXLVIII, V. Romalo către C. Rosetti-Tețcanu. Vezi Anexa.

8. Amănunte biografice la Gh. Sibechi, *Biografii pașoptiste*, în *Cercetări istorice*, IX-X, 1978—1979, p. 645-650.

9. Cu Eufrosina Romalo s-a căsătorit în 1844. Mai înainte fusese căsătorit cu Elena Jora și Angelica Moser.

10. Ludovic Steege. Pentru activitatea lui vezi Mihail I. Kogălniceanu, *Știri noi despre viața și activitatea lui Ludovic Steege*, I-III, București, 1941—1944; Victor Slăvescu, *Ludvig Steege, 1813—1872, Schiță biografică*, București, 1943, 24 p. 24 p.

11. BARSR, S. 28 (4)/DCXLVIII.

Unele aspecte ale realizării dezideratelor social-politice, ce urmau să fie rezolvate prin programul mișcării revoluționare, le-a discutat, prin corespondență, cu Vasile Sturdza, viitorul caimacam unionist, care-l asigură, într-o scrisoare din 10 iunie 1848, că o „să vedem în curînd dorințele noastre într-un tot așa mulțămire“¹².

Răducanu Rosetti, președintele Divanului apelativ al Țării de sus, cunoscîndu-i corectitudinea manifestată în activitatea din „ramul judecătorească“, ca și totala adevărată pentru cauza națională, îi propune să accepte postul de membru în acest Divan. În legătură cu această propunere, Gheorghe Romalo, socrul lui Rosetti-Tețcanu, îi scrie la 3 decembrie 1854 că logofătul Răducanu Rosetti l-a rugat să-l îndemne „ca un părinte a priimi să fie mădular la domnescul Divan, fiindcă binevoînța Înălțimii Sale este ca den boerii patrioți, din cei cinstiți, cu caracter dovediți și vrednici, ca să ocupe posturile“¹³. La acest îndemn, Răducanu Rosetti mai adaugă cuvintele: „Socot că ai greși și ca moldovan către țară și ca Roset către familie și copiii D/umi/tale, dacă ai prefera șăderea și interesele de la Tețcani chiemărei ce ți se face“¹⁴. Se pare Rosetti-Tețcanu, din motive pe care nu le cunoaștem, a refuzat această propunere.

Desființarea „boierescului“ va fi urmată de dezrobirea Țiganilor. La 20 noiembrie 1855, C. Rosetti-Tețcanu anunță Visteria Moldovei că și-a dezrobii cei 34 de Țigani pe care-i avea. Comentînd această atitudine umanitară, M. Kogălniceanu scria în „Steaua Dunării“: „D/umnea/lui Roset nu este nici minte stricată prin țeri străine, nici ideolog. D/umnea/lui este desăvîrșit român, crescut și trăit în țara sa, și totuși enunță niște idei radicale, care figură în programul progresiștilor celor mai înaintați. O dovadă mai mult că timpul au sosit și pentru Principate de a se lepăda de rușina trecutului și de a recunoaște puterea ideilor moderne, care în staturile civilisate ale Europei de mult s-au transformat în fapte“¹⁵.

Gestul lui C. Rosetti-Tețcanu, anticipat de altfel de V. Alecsandri care își eliberase Țiganii la 1 iulie 1855¹⁶, a fost apreciat de contemporanii săi. N. Ionescu, fratele lui I. Ionescu de la Brad, comunicîndu-i lui C. Negri, la Constantinopol, fapta „tînărului“ Rosetti, ca și apariția legii din 28 noiembrie 1855, pentru dezrobirea Țiganilor, afirmă că acestea constituie „breșă prin care oștenii progresului la noi pot să intre în cetatea feudalismului... Domnia de astăzi desființează sclavia neagră, sclavia venetică, domnia de mîine va desființa sclavia albă, sclavia de țeară,

12 Idem, S. 175 (3)/DCXLVIII.

13 Idem, S. 159 (7)/DCXLVIII. R. Rosetti, op. cit., p. 239-240.

14 BARS, S. 13/DCL.

15 *Steaua Dunării*, I, nr. 27; 1 decembrie 1855, p. 105. Odată cu cererea adresată Vistieriei, C. Rosetti-Tețcanu a trimis o scrisoare și redacției „Stelei Dunării“, pe care Kogălniceanu nu a publicat-o. Vezi și *Zimbrul*, III, nr. 254, 29 noiembrie 1855, p. 1015. Cu un alt prilej, comentînd un articol apărut în „Presse d'Orient“, la Constantinopol, asupra emancipării Țiganilor, Kogălniceanu afirmă că C. Rosetti-Tețcanu și-a eliberat Țiganii înainte de apariția decretului domnesc din 28 noiembrie 1855 (*Steaua Dunării*, II, nr. 10, 31 ianuarie 1856, p. 37).

16 *Zimbrul*, III, nr. 139, 7 iulie 1855, p. 553; nr. 257, 2 decembrie 1855, p. 1026.

scavia țaranului”¹⁷. Eufrosina Rosetti-Tețcanu, aflată atunci la Paris, îi scrie: „Cît despri desrobire țiganilor și celelalte îmbunătățiri ce ai făcut nu pot zice decît în a privi cu păreri de bine”. Doamna Derains, care o însoțea pe Eufrosina în această călătorie, intenționa să scrie un articol despre această atitudine de multă omenie, pe care urma să-l publice Siant-Marc Girardin¹⁸, probabil, în „Journal des Debats”.

În cea de a doua parte a domniei lui Grigore Al. Ghica, după retragerea trupelor țariste, turcești și austriece, mișcarea unionistă, sprijinită și de domnitor, ia proporții tot mai mari. La propaganda făcută de V. Alecsandri și M. Kogălniceanu, prin periodicele „România literară” și „Steaua Dunării”, se alătură și C. Rosetti-Tețcanu care a intenționat, pe la sfîrșitul anului 1855, să publice, probabil, o broșură unionistă, neacceptată de cenzură. În legătură cu acest proiect, soția îi scrie de la Paris, la 14 ianuarie 1856: „Dar că nu ți-o primit ideile să fie tipărite nu mă mir... mai tîrziu poate că alții li-or învoi să să tipărească, dar trebui să mai așteptăm”¹⁹.

Sinteza acestor idei unioniste o găsim în scrisoarea trimisă lui M. Kogălniceanu, la 22 iunie/4 iulie 1856, și publicată în „Steaua Dunării”. „Manifestația dorințelor noastre — scria C. Rosetti-Tețcanu — nu se încheie nici cum numai în Unirea Principatelor; ci și în altele cu care s-ar putea lua tăria dorită atît în lăuntru, cît și pe din afară. Ce ni-ar folosi Unirea Principatelor dacă am fi să fim tot cum am fost? Nimic alta socot eu, decît că în loc că eram două țărișoare mici nenorocite, am fi una mai mărișoară. Eu singur, Domnul meu, m-aș fi grăbit cu cea mai mare bucurie a vă încunoștiința o asemenea manifestație națională, după care inima-mi plîngea de mult, dar fiindcă ea era atunci iscălită numai de boie și fii de acestora, pe cari eu, în mari împrejurări naționale, pui cel mai mic temei, apoi mă mărginisem a aștepta mai întîi să-și cîștige o formă națională, adevărindu-se și de celelalte clase, precum a și început... Să fim dar uniți la lucrarea binelui țarei noastre”²⁰.

Merită să fie reținută opinia lui C. Rosetti-Tețcanu că Unirea trebuie să reprezinte mai mult decît o simplă înlăturare a unui hotar, ea trebuie să genereze o nouă structură socială și politică cu aportul tuturor păturilor sociale. Reținerea lui față de participarea boierimii la „mari împrejurări naționale” este întrucitva exagerată. Sînt destule exemple cu care afirmația lui poate fi combătută.

17 BARS, S. 30 (4)/LXV. Cuvinte aproape identice cu cele cu care se încheie comentariul apărut în „România literară” și semnat „I” (nr. 43, 3 decembrie 1854, p. 540). G. C. Nicolescu atribuie comentariul lui I. Ionescu de la Brad (*Viața lui Vasile Alecsandri*. Ediția a 3-a, București, 1975, p. 160). Opinie împărtășită și de Magdalena Maghiaru (C. Ciuchindel, *Bibliografia revistelor România literară*, București, 1981, p. 32 nr. 139).

18 BARS, S. 21 (14)/DCL.

19 Idem, S. 21 (15)/DCL.

20 *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, III, București, 1889, p. 592-593.

Îndată după înființarea „Societății unioniștilor”²¹, 25 mai/6 iunie 1856, C. Rosetti-Tețcanu este prezent la primele ședințe ale societății. Astfel în ședința din 30 mai/11 iunie semnează jurnalul prin care se cerea „Unirea Principatelor sub un prinț străin, mai ales de rasă latină”²². Re-întors la Bacău semnează și poate chiar redactează actul de adeziune al băcăuanilor la mișcarea unionistă. Prin acest act, încheiat la 8/20 iunie 1856, băcăuanii declarau: „Venind vremea de a vorbi și noi pentru binele țării noastre și a ne arăta dorințele unui viitor mai bun, ne-am strîns acum într-un cuget și într-o gândire desbătînd cu mare cumpănire asupra tuturor împrejurărilor noastre politice, toți ne-am hotărît din suflet pentru Unirea Principatelor și iarăși pentru Unirea Principatelor”²³. După două zile, 10/22 iunie, C. Rosetti-Tețcanu semnează actul prin care băcăuanii își exprimau dorința „ca Principatele două surori, Moldova și Valahia, să se întrunească într-un singur stat, sub numirea de România”²⁴.

Dintr-o scrisoare pe care i-o adresează Vasile Sturdza, la 28 noiembrie 1856, aflăm că Rosetti-Tețcanu îi propusese organizarea unei subscripții naționale, care însă nu a avut șanse de reușită. „Îndată după primire/a/ scrisorii D/umnea/voastre ace/a/ dinte/ — îi sorie V. Sturdza — m-am apucat de unii din prietini pentru a pune în lucrare suscripție cerută, dar am găsit mare descurajare, din pricină că la noi oricînd să întămplă vreuna, tot la acele puține persoane care sînt totdeauna neschimbate în simțirile lor și aceste de la /18/48 încoace au fost așa de multe ori puse la contribuție și fără să fi văzut vreun rezultat, ba uneori și abuzat încît și acele astăzi mai cu greu să induplăc”²⁵. Spusele lui V. Sturdza scot și mai mult în evidență atitudinea unor fruntași ai mișcării naționale, N. Bălcescu, C. Negri, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri etc., care n-au preocupat nici un sacrificiu pentru realizarea marelui act al Unirii.

Aderă, de asemenea, la protestul redactat la Iași, la 7/19 februarie 1857 și adresat marilor puteri în legătură cu abuzurile practicate de caimacamul Teodor Balș. „Căimăcămia Moldovei așa cum funcționează

21 Acesta este titlul corect și nu „Societatea Unirea” sau societatea „Unirea” cum a apărut în diferite studii. Vezi originalul la BARS, ms. rom., 5313, f. 203-204: Programme adopté par la Société des unionistes dans sa première séance... 25 mai 1856, publicat în *Acte și documente*, III, p. 531-532; Al. Papadopol-Calimach, *Două documente pentru istoria noastră contemporană*, în *Convorbiri literare*, XV, 1883, 5, p. 232-234.

22 *Acte și documente*, III, p. 531-532.

23 Ibidem, p. 542 publicat după „*Steaua Dunării*”, nr. 33, 11 iunie 1856, unde nu sînt trecute numele semnatarilor. Considerăm că actul a fost iscălit și de C. Rosetti-Tețcanu, pentru că îl subscris pe cel din 10/22 iunie. Vezi și *Roluț maselor populare în fărîrea Unirii Principatelor Române (1859)*, București, 1979, p. 144.

24 *Acte și documente*, III, p. 545; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 240. După o informație publicată, la 13 iulie, în ziarul „L'Indépendance belge”, domnitorul Grigore Al. Ghica a vizitat orașul Bacău, unde a patronat o adunare unionistă (Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană. 1855-1859*, Iași, 1974, p. 110).

25 BARS, S. 175 (4)/DCXLVIII.

ea astăzi — se precizează în memoriu — nu oferă garanțiile pe care bunăvoința puterilor a voit să ni le acorde”²⁶.

La 14/26 martie 1857, împreună cu Costache Platon, comunică următoarele Comitetului unionist central: „Am primit adresa D/umnea/voastră în alăturare cu broșura francesă a D/omnu/lui Brătianu²⁷ și articolele profesiei religiei politice a D/umnea/voastră și adunându-ne cu toții la 13 a curentei le-am comunicat obștei nobililor și neguțătorilor ce s-au adunat și pentru a vă încunoșciunța că mai unanimitatea ideilor și a simțirilor patrioților acestui ținut s-au exprimat că rămân statornic neschimbați în principiile esențiale rostite încă în anul trecut, prin actul declarației dorințelor acestui ținut, adică: a întrunirii aminduror Principatelor într-un singur stat”. Tot cu acest prilej anunță și înființarea Comitetului unionist băcăuan, format din cinci membri și un secretar. Alegerea acestora urma să aibă loc la 17 martie²⁸. Nu se cunosc rezultatele acestei alegeri, dar este sigur, așa cum a afirmat generalul R. Rosetti²⁹, că C. Rosetti-Tețcanu a fost președintele Comitetului unionist băcăuan, căci în arhiva sa s-au păstrat câteva din circularele Comitetului central unionist³⁰. Exercițarea acestei funcții se mai deduce și din faptul că pe „Lista patrioților care au subscris la Unirea țărilor noastre și la celelalte principii ale fericirii românilor”, întocmită la 4 mai 1857, la Bacău, Rosetti-Tețcanu a fost trecut în fruntea acestei liste, care mai cuprinde 148 de nume³¹.

Nu este exclus ca C. Rosetti-Tețcanu să fi redactat actul din 25 martie/6 aprilie 1857 prin care locuitorii ținutului Bacău aderau la protestul unioniștilor moldoveni adresat, la 18/30 martie Comisiei europene întrunită la București³². Acest protest a fost predat, la 26 martie/7 aprilie, lui M. Kogălniceanu, D. Rallet și V. Alecsandri care, în drum spre București, au poposit și la Bacău. Au fost găzduiți de doctorul Constantin Prodan³³. Comunicând aceste date lui Costin Catargiu, ministrul de interne, Constantin Palladi, prefectul ținutului Bacău, afirmă, pentru a liniști temerile caimacamului Vogoride, că „au încetat comitetele și reuniunile”³⁴. În realitate, activitatea unionistă a continuat și în ceea ce

26 *Acte și documente* III, p. 1139-1141; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 240.

27 Se referă, probabil, la *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le Traité de Paris*, par J. C. Bratiano, Paris, Librairie-éditeur A. Frenck, 1857.

28 *Acte și documente*, IV, 1889, p. 137, original la BARS, ms. rom., 598, f. 33.

29 R. Rosetti, *op. cit.*, p. 240.

30 Vezi BARS, *Arhiva C. Rosetti-Tețcanu*, I, *Acte* 2: circulara din 1/13 martie 1857, *Acte și documente*, III, p. 45-46; I, *Acte*, 3: circulara din 21 martie/2 aprilie 1857; I, *Acte* 5, 6: circulara din 28 aprilie/10 mai 1857, *Acte și documente*, III, p. 540; I, *Acte* 7: circulara din 20 mai/1 iunie 1857; I, *Acte* 9: circulara din 1/13 iulie 1857, *Acte și documente*, V, 1890, p. 108.

31 BARS, *Arhiva C. Rosetti-Tețcanu*, I, *Acte* 27.

32 *Acte și documente*, IV, p. 251-252, 165-170.

33 Ibidem, p. 269; G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 278. Dr. C. Prodan era unionist. A semnat actul din 10/22 iunie 1856.

34 *Acte și documente*, IV, p. 269. Pentru alte abuzuri, Ibidem, p. 298, *Rolul maselor populare*, p. 185.

il privește pe C. Rosetti-Tețcanu, el face propagandă unionistă și în afara ținutului Bacău. Mergînd, la începutul lunii aprilie, la moșia soției, Dămăcușa³⁵, ținutul Tecuci, a citit „mai multor prieteni și cunoscuți“ programul „partidei Unirei Principatelor“. Autoritatea locală a încercat să-l aresteze, dar nu a reușit. În protestul pe care-l adresează caimacamului Vogoride, C. Rosetti-Tețcanu cere să înceteze „inversunata persecuție din partea administrației ținutului Tecuci“³⁶.

În convorbirea pe care a avut-o cu caimacamul Vogoride, cu această ocazie, acesta se grăbește să-i declare că „ar putea în cinci zile să aducă oști în țară“, ca să curme activitatea mișcării unioniste. Afirmatia era, fără îndoială, în defavoarea lui Vogoride, și de aceea V. Sturdza, îi scrie lui C. Rosetti-Tețcanu, la 16 aprilie, ca imediat să trimită comisarului francez Talleyrand-Périgord o declarație „în scris de conversația aceasta, corînd-o cu grăbire, ca o piesă ce i-ar fi de mare trebuință“³⁷. În scrisoarea pe care i-o adresează comisarului francez, semnată și de Petre Brăescu și C. Platon, la 4/16 mai 1857, reproduce spusele caimacamului, că Unirea nu se va înfăptui și dacă agitațiile vor continua, țara va fi ocupată de trupe străine, însoțite de amănunte asupra incidentului din 12 aprilie, cînd, la sosirea comisarului otoman Savfet Efendi, în Bacău, mulțimea, care dorea să-și exprime convingerile ei unioniste, a fost împărșiată cu focuri de armă³⁸.

Comitetul central unionist, prin D. A. Sturdza, îl informează despre acțiunile care se pregăteau la Iași și care apoi urmau să fie susținute cu adeziunile unioniștilor din restul țării. La 15/27 mai 1857, D. A. Sturdza îi scrie că se pregătește „o protestație puternică, care sperăm că să va iscăli prin ținuturi“ împotriva unei petiții dată lui Savfet Efendi de antiunioniști³⁹. Activitatea unionistă se desfășoară la Bacău fără întreprindere, motiv pentru care D. A. Sturdza îi scrie lui Rosetti-Tețcanu la 17/29 mai : „Urmați, mult stimabilul meu Domn, de a ne da esanplul virtuții acei civice ce trebuie să o căpătăm și care atîtora le lipsește. Țănutul D/umnea/voastră face minuni și aceasta ne îmbărbătează și pe noi să lucrăm, ca să facem de asemenea“⁴⁰.

Își face vreme, în toiul acestei ample activități, să se intereseze de starea sănătății lui Negri, care era bolnav la Galați, după o călătorie la Constantinopol, unde dusesse un memoriu al unioniștilor. La 13/25 mai

35 Astăzi comuna Podul-Turcului, județul Bacău. Vezi *Notițe statistice despre moștile din Moldova*, în *Buciumul român*, I, 1875, 6, p. 280.

36 *Acte și documente*, IV, p. 355-357 ; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 240. Originalul la BARS, ms. rom., 598, f. 118.

37 BARS, S. 175 (5)/DCXLVIII.

38 *Acte și documente*, IV, p. 598-599 ; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 240-241. Pentru incidentul de la 12 aprilie 1857, vezi *Acte și documente*, IV, p. 483-484. Amănunte despre sosirea lui Talleyrand la Bacău, în scrisoarea Comitetului local unionist (Ibidem, p. 350-351) și în telegrama comisarului francez către Walewski (Ibidem, p. 359). M. Jora, de la Tecuci, îl anunță pe Rosetti-Tețcanu, la 15 aprilie, că „Domnul Talleyrand trece mîine pe la Bacău“ (BARS, S. 13 (1)/DCXLVIII).

39 BARS, S. 30 (1)/DCXLVIII. Vezi și Idem, *Arhiva C. Rosetti-Tețcanu*, I, Acte 6, instrucțiuni trimise de C. Hurmuzachi.

40 *Documente privind Unirea Principatelor*, III, Culegerea documentelor de Cornelia Bodea, București, 1963, p. 267-268. Original la BARS, S. 30 (2)/DCXLVIII.

1857, V. Romalo, ginerele lui Negri, care era și el la Galați, îi telegrafiază: „Negri este extrem de încântat de buna voastră amintire și vă mulțumește din inimă. Sănătatea sa continuă să se îmbunătățească”⁴¹.

La 20 mai/1 iunie 1857, C. Rosetti-Tețcanu, în numele Comitetului unionist băcăuan, informează Comitetul din Iași că administrația băcăuană a lăsat în listele electorale doar „pe vreo cițiva din noi cărora nu au mai putut găsi cel mai mic cusur, trecind pe toți antiunioniștii și pe toți unioniștii cari au nădejde că i-ar putea face, la greu, cum ar voi... Noi aici nu mai facem nimic alt, decît stăm cu priveghere a nu ne despărți de Unire. S-au ivit mai multe scrieri de ale lui Istrate”⁴², partizi ocărătoare pentru unioniști și jucându-le s-au ars în public cu primirea tuturor”⁴³.

Referindu-se, poate, tocmai la aceste acțiuni, D. A. Sturdza îi scrie lui C. Rosetti-Tețcanu la 23 mai/4 iunie 1857: „Mergeți cu exemplul (invidiatoriu pentru cei mai slabi) înainte și dați-ne și nouă pi-n aceasta puterea și virtutea cea civică, care singură poate face să triumfe sfînta cauză a Unirei”. Îl mai anunță, tot acum, că la Iași au dat „deplină imputernicire” cîtorva concetățeni ca să subscrie, pentru toți locuitorii capitalei, „actele naționale”. „Sperez că un asemenea act se va face cît de curînd și în Bacău. Atunci actele naționale vor putea fi subscrise de sute, dee Domnul, de mii de subscrieri.”⁴⁴

Pe listele electorale ale marilor proprietari din ținutul Bacău se înscriu, printre alții, V. Alecsandri, la 2/14 mai⁴⁵ și C. Rosetti-Tețcanu. Cum era de așteptat, numele lor a fost omis. Protestele făcute nu au fost primite de Comitetul reclamațiilor. De aceea, la 30 iunie/12 iulie 1857, V. Alecsandri, C. Rosetti-Tețcanu, Dumitru Crațe și alți mari proprietari declară că „de vreme ce, după toate protestațiile urmate din partea noastră și a tuturor confrăților noștri din țară, atît către guvernul local, cît și către Comisia europeană, nu vedem pînă acum încă vreo îndreptare... Venim a protesta, în numele puterilor garante, orice espre-sie a Divanului Ad-hoc ce s-ar compune prin un așa mod de alegere, de la care, sub un așa sistem, sintem siliți, împotriva dorințelor noastre

41 BARS, S. 28 (1)/DCXLVIII.

42 Nicolae Istrati (1818 — 1 noiembrie 1861). După ce participă la mișcarea revoluționară din 1848, se apropie de Gheorghe Asachi și devine „stegarul” partidei antiunioniste. Amănunte despre activitatea antiunionistă desfășurată de N. Istrati la N. Corivan, *Acțiunea antiunionistă în timpul cămăcămiei lui Teodor Balș*, în *Studii și cercetări științifice. Istorie*, Iași, X, 1959, 1-2, p. 118-139.

43 *Acte și documente*, IV, p. 704-705. V. Place, consulul Franței la Iași, consemnează într-un raport din 18 iunie 1857 că orașul Bacău „este recunoscut pentru sentimentele unioniste” (*Documente privind Unirea Principatelor*, II, Culegerea documentelor... de Dan Berindei, București, 1959, p. 162). Chiar și Gödel Lannoy, consulul Austriei la Iași, este obligat să recunoască, într-un raport din 30 iunie 1857, că în ținutul Bacău unioniștii erau „cei mai numeroși” (Ibidem, p. 154).

44 *Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 271-272.

45 La această dată, V. Alecsandri arată Ministerului de Interne „că forul lăcuinței mele este la ținutul Bacăului, unde am deosebite proprietăți” (*Documente privind Unirea Principatelor*, I, 1961, p. 37) și pentru aceasta dorește să fie înscris pe lista alegătorilor acestui ținut.

a ne retrage cu toate drepturile recunoscute"⁴⁶. Protestul nu a fost primit de președintele Comitetului reclamațiilor și de aceea a fost încredințat agentului consular al Prusiei, ca să-l trimită consulului de la Iași. Un alt exemplar a fost expediat lui Victor Place, consulul Franței la Iași⁴⁷. Marii proprietari cu convingeri unioniste mai semnează, la 7 iunie, un nou protest adresat, de data aceasta, către „La haute Commission constituée pour la reorganisation des Principautés Danubiennes”⁴⁸. Tot ca un protest împotriva nesfârșitelor abuzuri făcute de administrație, majoritatea alegătorilor înscrși în listele electorale au refuzat să se prezinte la alegerile din 7/19 iulie. Din 54 mari proprietari înscrși s-au prezentat doar 17, iar din 107 proprietari orașeni au venit numai 21⁴⁹.

Multe proteste ale unioniștilor și publicarea în „L'Étoile du Danube” a 12 scrisori compromițătoare primite de caimacamul Vogoride⁵⁰, de la diferite rudenii și diplomați ostili Unirii, au determinat marile puteri favorabile Unirii să ceară Turciei anularea alegerilor falsificate. Poarta otomană nu s-a putut opune, fiind amenințată cu ruperea relațiilor diplomatice, și la 12/24 august 1857 Aali-Pașa, noul ministru de externe, ordonă lui Vogoride să anuleze alegerile. Comentînd această importantă victorie a unioniștilor, D. A. Sturdza îi scrie lui C. Rosetti-Tețcanu, la 16/28 august: „Speranța mea este că poporul se va purta acum, ca și în înainte, și cu toții să lucrăm, fără oboseală, pentru sfînta și dreaptă cauză a Unirei”⁵¹.

Pe lista electorală a marilor proprietari din ținutul Bacău, alături de C. Rosetti-Tețcanu și alți unioniști, este înscris și V. Alecsandri, deși acesta părăsise țara, din motive de sănătate, la 23 iulie/4 august 1857⁵². La alegerile din 30 august/11 septembrie au fost aleși C. Rosetti-Tețcanu cu 51 voturi și V. Alecsandri cu 47 voturi⁵³. Amănunte despre rezultatul alegerilor din capitală află, mai întîi, de la C. Hurmuzachi. La 10 septembrie, acesta îl anunță că delegații clerului au ales pe unioniștii

46 *Acte și documente*, V, 1890, p. 96-97, original la BARS, Arhiva C. Rosetti-Tețcanu, I, *Acte*, 23; G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 283; *Rolul maselor populare*, p. 201.

47 *Acte și documente*, V, p. 193.

48 BARS, Arhiva C. Rosetti-Tețcanu, I, *Acte* 36.

49 *Acte și documente*, V, p. 114.

50 Publicate în broșură sub titlul *Corespondința secretă a Domnului Vogoride caimacamul Principatului Moldovei*, Paris, Imprimerie Plon frères, 1857. D. A. Sturdza l-anunță pe Rosetti-Tețcanu, la 16/28 august 1857 că-i va trimite această broșură (BARS, S. 30 (3)/DCXLVIII).

51 BARS, S. 30 (5)/DCXLVIII. D. A. Sturdza îi confirmă că a primit, prin A. Furnarachi, o subscripție de 47 galbeni pentru „Steaua Dunării”. Vezi și scrisoarea lui A. Furnarachi către D. A. Sturdza (*Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 300; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 241).

52 G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 285.

53 *Documente privind Unirea Principatelor*, I, p. 193; *Buletinul ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei*, nr. 1. Al treilea supliment, p. 2. La 26 august/7 septembrie 1857, C. Hurmuzachi îi scrie lui D. A. Sturdza: „Rolla îmi au spus că nu știu cine i-ar fi spus din partea româșcanilor să telegrafizeze lui Alecsandri că-l doresc la Roman. Rolla le-a răspuns că Alecsandri este numit și s-au și declarat pentru Bacău” (*Documente privind Unirea Principatelor*, III, p. 303; R. Rosetti, *op. cit.*, p. 242).

Calinic Miclescu, mitropolitul țării, și frații Filaret și Neofit Scriban⁵⁴. A doua zi, îi completează știrile cu o telegramă: „Vivat Unirea. Avem mare majoritate, numai patru neuniți s-au ales, între care nu figurează nici Istrati, nici Costin Catargiu, nici P. Balș. Bucurați-vă cu noi”⁵⁵. C. Rolla îi comunică, tot la 11 septembrie, că a fost ales, împreună cu D. Miclescu, deputat al marilor proprietari din ținutul Iași⁵⁶.

După ce a aflat de alegerea sa la Bacău, V. Alecsandri îi scrie lui C. Rosetti-Tetcanu, la 20 septembrie 1857, de la Dieppe, explicându-i situația lui, oarecum delicată. Se temea ca nu cumva plecarea lui să fie interpretată, mai ales în această situație, ca un fel de dezertare, cu toate că, după cum mărturisește, plecase la Paris nu numai pentru a-și căuta sănătatea, ci și spre a se întâlni „cu persoanele însemnate care se interesează de viitorul nostru”. „De la sosirea mea în Franța, precizează Alecsandri mai departe, m-am pus în relație cu mai mulți jurnaliști pe care i-am înduplecat a sprijini în foile lor chestia prințului străin și la întoarcerea mea în Paris, am de gând să mă înfățișez la D/omnu/l Walewski și la ceilalți miniștri spre a-i dispoza în favorul dorințelor noastre”⁵⁷.

Alecsandri a dorit să se reîntoarcă de îndată în țară, pentru a participa la luorările Adunării Ad-hoc, dar era încă suferind și cei din jurul său nu i-au îngăduit să părăsească patul⁵⁸. În această situație, scrisoarea de mulțumire care o pregătește „cătră D/umnea/lor Domnii alegători din ținutul Bacăului” i-o trimite tot lui C. Rosetti-Tetcanu. „Acum nu-mi rămîne, Domnilor, scrie V. Alecsandri în încheiere, decît a vă arăta toată recunoștința mea pentru glasurile ce mi-ați dat la alegerea deputaților și a vă ruga, dacă ar cere trebuință numaidecît, să binevoiți a numi în locul meu pe un altul dintre D/omniile/voastre, carele să fie pătruns că viitorul nostru atîrnă de la Unirea Principatelor”⁵⁹.

La 22 septembrie/4 octombrie 1857 C. Rosetti-Tetcanu este la Iași, la deschiderea Adunării Ad-hoc la ale cărei lucrări va participa zi de zi cu diferite propuneri și amendamente. În cea de a doua ședință din 23 septembrie/5 octombrie este desemnat, alături de economistul Dimitrie Matcașu, vornicul Lascăr Catargiu, spătarul Dimitrie Cozadini, spătarul

54 BARS, S. 12 (1)/DCXLVIII.

55 Idem, S. 12 (2)/DCXLVIII.

56 Idem, S. 27/DCXLVIII.

57 V. Alecsandri, *Opere. Corespondență*, VII, Ediție îngrijită... de Marta Anineanu, București, 1981, p. 296-297.

58 V. Slăvescu, *Vasile Alecsandri și Victor Place în 1857*, în *Revista Fundațiilor Regale*, 11 1944, 4, p. 149-150. V. Alecsandri l-anunță pe Negri, printr-o telegramă, citită de acesta în ședința din 10 octombrie 1857 a Adunării ad-hoc că „starea sănătății nu-l iartă a lua parte la lucrările Adunării” (*Buletinul*, nr. 4, 21 octombrie 1857, p. 1; V. Alecsandri, *Opere*, VIII, p. 395). A urmat demisia lui V. Alecsandri și alegerea, în locul lui, la 25 octombrie 1857, a hatmanului Alecu Aslan (*Buletinul*, nr. 7, 30 octombrie 1857, p. 4, ședința din 29 octombrie; *Documente privind Unirea Principatelor*, I, p. 250-251). Tot în ședința din 29 octombrie M. Kogălniceanu, sprijinit de C. Rosetti-Tetcanu, P. Brăescu și alți deputați, prezintă o propunere pentru constituirea unei comisii care să verifice titlul alegerii hatmanului Alecu Aslan (*Buletinul*, nr. 7, 30 octombrie 1857, p. 4, Suplement la nr. 7, p. 4).

59 V. Alecsandri, *Opere*, VIII, p. 298-299.

Constantin Iacovachi, slugerul Neculai Bosie şi locuitorul pontaş Ioan Levărdă, să facă parte din comisia care a analizat titlurile deputaţilor din ţinuturile Vaslui, Birlad, Fălciu, Tecuci, Galaţi, Ismail şi Cahul⁶⁰. În şedinţa din 7 octombrie subscrie la propunerea citită de M. Kogălniceanu şi sintetizată în următoarele puncte „respectarea drepturilor Principatelor şi în deosebi autonomiei lor, în cuprinderea vechilor capitulaţii încheiate cu Înalta Poartă în anii 1393, 1460, 1511 şi 1634 ; Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de ROMÂNIA ; Prinţ străin... ; Neutralitatea pământului Principatelor ; Puterea legiuitoare încredinţată unei Obşteşti Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele naţiei”⁶¹.

Sprijină amendamentul lui Dimitrie Cracte, deputat al micilor proprietari din ocolul Bistriţei de sus, prin care se cerea neimpunerea unor restricţii în practicarea altor culte religioase, în afară de cel ortodox. Amendamentul a fost respins de Adunare⁶². În şedinţa din 25 octombrie propunerea prin care se cerea ca „Puterea armată naţională se va organiza în privirea neutralităţii şi a sistemului de apărare a Principatelor Unite”⁶³. Este de acord cu amendamentul lui D. Rallet prin care cerea desfiinţarea privilegiilor de clasă şi „aşazarea unor legiuri întâlepte, îmbinând datinele vechi, trebuinţele de faţă şi cererile veacului”. Amendamentul este votat, în unanimitate, de Adunare. C. Negri, vicepreşedintele Adunării, felicită pe deputaţi cu cuvintele : „această abnegaţie, arată patriotismu care insuflă Adunare/a/ şi este un act ce va fi preţuit nu numai de naţie, dar şi de Europa şi de istorie”⁶⁴.

În comitetul marilor proprietari subscrie, la 26 noiembrie, propunerea lui M. Kogălniceanu ca ţinuturile să fie declarate „persoane morale (persoane civile)” şi să se instituie, în fiecare ținut, un „consiliu general” care să propuie guvernului „toate măsurile de interes general”⁶⁵.

În şedinţa din 31 octombrie subscrie la trei „principii fundamentale la reorganizarea statului român: respectul domiciliului şi al libertăţii individuale ; supunerea fiecui numai la judecătoria prevăzută prin legi ; comisii seau tribunaluri excepţionale nu se vor pute/a/ înfiinţa în nici un caz”⁶⁶. Votează, în şedinţa din 4 noiembrie, propunerea pentru recunoaşterea „neatîrnării bisericei ortodoxă a răsăritului din Principatele Unite” şi „înfiinţarea unei autorităţi sinodale”⁶⁷. Susţine împreună cu

60 *Buletinul*, nr. 2, 7 octombrie 1857, p. 1, şedinţa din 23 septembrie. Pentru dezbaterile din cadrul Adunării nu am mai citat *Acte şi documente*, pentru că editorul s-a folosit tot de *Buletinul şedinţelor Adunării ad-hoc*.

61 *Buletinul*, nr. 3, 14 octombrie 1857, p. 1-2, şedinţa din 7 octombrie. La 9 octombrie cere Mitropolitului Sofronie Miclescu, preşedintele Adunării, un concediu de opt zile „avînd mai multe neapărate nevoi pentru a să rezezi pe acasă” (BARS, *Arhiva C. Rosetti-Teţcanu*, I. *Acte*, 12).

62 *Buletinul*, nr. 6, 27 octombrie 1857, p. 1, 3 ; Suplement la nr. 6, p. 2-3, şedinţa din 25 octombrie.

63 *Ibidem*, nr. 6, 27 octombrie 1857, p. 4.

64 *Ibidem*, nr. 7, 30 octombrie 1857, p. 2-3, şedinţa din 29 octombrie.

65 *Ibidem*, nr. 24, 24 decembrie 1857. Apendice nr. 3 la nr. 24, p. 2.

66 *Ibidem*, nr. 8, 2 noiembrie 1857, p. 3.

67 *Ibidem*, nr. 9, 5 noiembrie 1857, p. 2.

Alecu Aslan, N. Canano și alți deputați amendamentul lui Grigore Costache prin care se cerea ca Adunarea să accepte principiul ca „puterile executive și legiuitoare să fie despărțite în România la viitoarea organizare”. Propunere admisă cu 51 voturi, 13 contra și 12 abțineri⁶⁸. Se alătură majorității deputaților care votează, în unanimitate, propunerea ca „străinii petrecători în Principate să fie supuși jurisdicției țării fără intervenția consulatelor”⁶⁹.

Votează de asemenea, împreună cu întreaga Adunare, în ședințele din 9 și 12 noiembrie, propunerile ca să se recunoască „vechiul și neprescriptibilul drept al Principatelor de a regula ele singure relațiile lor comerțiale cu alte staturi”, ca și dreptul „de a regula ele singure hotărârile lor despre staturile vecine”⁷⁰. Contribuie la crearea unanimității care votează, în ședința din 14 noiembrie, propunerea referitoare la „deplina neatarnare a părții judecătorești de puterea curat administrativă. Inamovibilitatea judecătorilor”⁷¹. Subscrie, în ședința din 20 noiembrie, un amendament al lui P. Mavrogheni, la propunerea făcută de Kogălniceanu, în aceeași ședință, de a nu se accepta în „legislatura României a instituției Senatului sub orice numire și formă”⁷². A votat, în ședința din 29 noiembrie, propunerea ca „darea Principatelor” către „Înalta Poartă” să se plătească „într-un chip potrivit cu necontestabilul lor drept”⁷³.

Discutarea, în cadrul Adunării, a chestiunii agrare îi prilejuește lui C. Rosetti-Tețcanu câteva intervenții în care își expune punctul său de vedere, neacceptat de nici una din părțile implicate. Cu toate că declară, fără îndoială, în mod sincer, că a preferat „totdeauna binele obștesc mai mult decât acela a unei singure clase”, încearcă să demonstreze, bine înțeles fără a reuși, că marii proprietari nu sînt vinovați de exploatarea abuzivă la care sînt supuși țărani, pentru că și ei, la rîndul lor, erau victima altor abuzuri, despăgubindu-se cu ceea ce luau, în mod silnic, de la țărani. „Dar iată nedreptatea unde-i : — declară Rosetti-Tețcanu — în multe abuzuri ce s-au făcut și să fac încă, și care abuzuri au fost așa de tolerate a se aplica acelui mai slab, încît porneau chiar de la guvern. Domnul învoea abuzurile pentru că le suferea și el de la alții, boerii le suferea, proprietarii mai mici le suferea, și în sfîrșit, ce-i adevărul, povara cea mai grea, pica adesăori, pe partea cea mai slabă, adică pe clasa muncitorilor de pămînt, căci toți ceilanți ce sufereau mari nedreptăți, prin abuzuri să mai despăgubeau ceva cu acele ce făceau și ei pentru alții, iar muncitorul de pămînt, fără nici un soi de asemîne privilegii, n-avea nici un chip de a să mai despăgubi și el de la cineva”⁷⁴. Deși recunoștea că țărani nu aveau cum să se apere de

68 Ibidem, nr. 10, 8 noiembrie 1857, p. 1 ; Suplement la nr. 10, p. 3, ședința din 6 noiembrie.

69 Ibidem, nr. 10, 8 noiembrie 1857, p. 4, ședința din 6 noiembrie.

70 Ibidem, nr. 11, 11 noiembrie 1857, p. 4 ; nr. 12, 15 noiembrie 1857, p. 3.

71 Ibidem, nr. 13, 23 noiembrie 1857, Suplement la nr. 13, p. 1.

72 Ibidem, nr. 15, 23 noiembrie 1857, Suplement la nr. 15, p. 3.

73 Ibidem, nr. 18, 3 decembrie 1857, p. 3.

74 Ibidem, nr. 21, 19 decembrie 1857, Suplement la nr. 21, p. 3-4, ședința din 18 decembrie.

silniciile ce li se făceau, în ședința din 9 decembrie, când se citește propunerea deputaților locuitorilor ponași, afirmă că „multe din cele arătate de D/umnea/lor nu sînt precum le-au scris, și prin urmare ar socoti de cuviință, chiar pentru a lor folos să-și prefacă o așa propunere, ce poartă în sine nu numai oareșicare neadevăruri, dar și împregiurări care n-au avut loc niciodată”⁷⁵.

Cu toate acestea, Rosetti-Tețcanu pledează pentru împroprietărirea țăranilor, chiar dacă soluția pe care o propunea, nu putea satisface, cu adevărat, nevoile țăranimii. „Pentru întărirea unui stat, declară el în ședința din 18 decembrie, cît și pentru înflorirea stărei locuitorilor este de neapărată trebuință a face pe locuitorii proprietari de pămînt: însă chipul cel drept este greu de găsit”⁷⁶. Propunerea lui pentru rezolvarea chestiunii agrare, citită de A. Panu, în ședința din 18 decembrie, chiar dacă cuprindea „unele elemente realiste”⁷⁷, era, în fapt, „absolut nepactică”⁷⁸. Recomanda, deci, desființarea boierescoului, care putea ameliora, în parte, situația țăranimii, să se dea fiecărui țăran 15 prăjini în „locul satului” și casă în „vecinică stăpînire”, înființarea comunelor și dreptul locuitorilor „de a fi posesori pe locurile de hrană ce vor avea neapărată trebuință” cu bani, „după prețurile ce s-ar politici la acel loc”. Țăranii puteau lua în „posesie” pînă la 2/3 din moșia proprietarului, posesie pe care trebuiau să o reînnoiască din 12 în 12 ani⁷⁹.

Propunerea lui Rosetti-Tețcanu a mai fost admisă doar de trei deputați: episcopul Ghenadie Șendre, episcopul Filaret Scriban și Grigore Vărnăv. 60 de deputați au votat contra și 6 s-au abținut⁸⁰.

În comitetul marilor proprietari, propunerea lui Rosetti-Tețcanu a fost citită în ședințele din 3 și 9 decembrie, când a fost combătută. Lascăr Catargiu, deputat al marilor proprietari din ținutul Covurlui, a declarat că prin această propunere „s-ar espropria proprietarii”. Alecu Țiriachiu, deputat din ținutul Tecuci, o consideră „o jignire a proprietății”, care trebuie păstrată „în toată integritatea sa”. D. Miclășcu, deputat din ținutul Iași, deși subscrive în „privirea chestiei sociale” respinge totuși soluția dată de Rosetti-Tețcanu, pentru că suprafața de pămînt ce urma să se dea țăranilor, 15 prăjini și locul de casă, este mai mică decît cea propusă în raportul comitetului. M. Kogălniceanu afirmă

75 Ibidem, nr. 11, 11 noiembrie 1857, p. 2. Referitor la propunerea locuitorilor ponași mai declară, în ședința din 3 decembrie 1857 a Comitetului marilor proprietari: „că locuitorii n-au avut de la ei însuși asemenea gînduri pe care în totul nicidecum le înțeleg, unde țintesc și că acel ce le-a făcut acea propunere n-au înțeles sau n-au avut de scop binele lor, ci altceva” (Ibidem, Apendice nr. 1, la nr. 24, 24 decembrie 1857).

76 Ibidem, nr. 21, 19 decembrie 1857, p. 2; Al cincilea supliment la nr. 21, p. 4.

77 N. Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, p. 96 (cap. redactat de D. Berindei).

78 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 304; N. Adăniloae, D. Berindei, *op. cit.*, p. 96.

79 *Buletinul*, nr. 21, 19 decembrie 1857, Al doilea supliment la nr. 21, p. 3-4.

80 Idem, nr. 12, 21 decembrie 1857, p. 2, ședința din 19 decembrie; R. Rosetti, *Costachii Rosetti-Tețcanu*, p. 242-243.

că prin „posesia îndatoritoare“, menționată în propunere, se ajunge la „un alt felu de șerbire“. După aceste discuții, propunerea a fost respinsă⁸¹.

Este evident că soluția propusă de Rosetti-Tețcanu nu putea contribui la rezolvarea problemei agrare, în spiritul doleanțelor locuitorilor pontasi, trebuie însă să reținem pledoaria pe care o face, alături de C. Negri, M. Kogălniceanu, V. Mălinescu și alți deputați cu orientări progresiste, pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Deziderat la care nu va renunța și va acționa, în limitele convingerilor sale, în tot timpul cit va participa, ca deputat ales, la viața politică a țării.

Probabil pe la sfârșitul lunii noiembrie a primit de la V. Alecsandri o nouă scrisoare, expediată la 16 noiembrie 1857 din Paris, cu amănunte despre activitatea unionistă pe care o desfășura în capitala Franței. „M-am pus în relație cu toți jurnaliștii gazetelor celor mari, relatează poetul, și văd cu mulțumire că s-au făcut abonații cei mai serioși. Nu-i zi în Paris să nu se trateze chestia Principatelor în favorul nostru... Eu, acum, sint ocupat a organiza la Paris o societate filo-română, sub denumirea de „Société franco-roumaine“, care, avînd ramuri în toate clasele societății franceze, va exersa o înfrîurire favorabilă interesurilor noastre asupra opiniei publice și chiar asupra lucrărilor ministeriale... Am trimis lui Rolla programul acelei societăți“⁸².

Organizarea acestei societăți „franco-română“, despre care nu mai avem nici un amănunt, corespondența lui Alecsandri cu Costache Rolla fiind pierdută⁸³, face parte, desigur, din acel proiect pe care-l pregătește la Paris de a apăra interesele țării prin toate mijloacele. Din scrisoarea pe care i-o trimite lui Victor Place, la 20 octombrie 1857, cunoaștem această intenție a poetului, dar nu-i dezvăluie consulului francez decât amănuntul că „se află în legătură cu cele mai mari jurnale“ și că „Le Siècle, Le Constitutionnel, La Presse, La Patrie și Les Debats au devenit apărătorii noștri cei mai entuziaști“⁸⁴.

Publicarea Convenției semnată, la Paris, la 7/19 august 1858, între cele șapte puteri garante privind organizarea „definitivă“ a Principatelor, provoacă destule îngrijorări printre fruntașii mișcării unioniste, din cauza stipulațiilor electorale condiționate de un sistem cenșitar foarte

81 *Buletinul*, Apendice nr. 2 la nr. 24, 24 decembrie 1857, p. 3. Referitor la activitatea pe care a desfășurat-o în cadrul Adunării, C. Rosetti-Tețcanu îi scrie lui Negri, la 26 decembrie/1861/7 ianuarie 1862: „În Divanul ad-hoc, în al doilea/adunare n-am votat, n-am zis alta decît sprijinirea pretențiilor mele născute odată cu mine, iar nu de comandă. N-am umblat șuvăind nici într-un felu și nici am stătut pe gînduri un minut măcar; să fie omul ales de mine a mîna barca și destinul țării ce trebuie a treci la un liman. Dum/nea/ta erai omul hotărît de mine! Nu m-am atașat pe lîngă nici o partidă sau îndosire ca la întîmplare împotriva să mai am vre un sprijin cîștigat cu diplomatie, adică sirăclie. Toată speranța mea/a, toată inima mea/a/ au fost pentru D/umnea/ta și fără cel mai mic interes particular al meu altu/l/ decît prieteșugul și binele obștesc“ (BARS, S. 2 (3)/DCXLIX).

82 V. Alecsandri, *Opere*, VIII, p. 308-310.

83 Marta Anineanu, editoarea corespondenței lui V. Alecsandri, nu publică nici o scrisoare a acestuia către Costache Rolla.

84 V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 149-150.

restrictiv, care putea prileji victoria separatistilor în viitoarele alegeri pentru Adunarea electivă. Ecurile preocupărilor pentru a înlătura acest mare pericol se găsesc și în corespondența lui V. Sturdza, care este numit caimacam alături de A. Panu și Ștefan Catargiu, cu C. Rosetti-Tețcanu. La 21 septembrie 1858 acesta este chemat la Iași „ca să ne sfătuim și să ne înțelegem în ceea ce avem de făcut“. Referitor la Convenție îi precizează acum următoarele: „Cei mari ai pământului își bat joc de drepturile noroadelor. În cale de ar fi avut curajul faptelor lor și să nu ni mai fi amăgit vremi de doi ani cu nădejdi pe care nu pute/a/ sau că de pe loc nu ave/a/ de gând să le îndeplinească“⁸⁵.

Tot în legătură cu viitoarele alegeri, Rosetti-Tețcanu îi scrie din nou lui V. Alecsandri, dar nu cunoaștem decât răspunsul acestuia din 19 noiembrie/31 decembrie 1858 prin care încearcă să-i risipească îndoielile ce le avea din cauza unor dezbinări ce existau în partida unionistă. Alecsandri este optimist și se străduie să-și convingă prietenul că lupta pentru realizarea Unirii trebuie continuată. „M-am mîhnit, îi scrie Alecsandri, care acum era „secretarul Statului“, văzînd că ești descurajat. Nu se cuvine să slăbim tocmai în ceasul luptei, cînd mai ales de la acea luptă atîrnă soarta țării noastre. Să ni facem datoria și chiar de nu vom avea biruință, vom fi măcar împăcați cu cugetul nostru. Eu am multă sperare că vom izbutia depărta din biata Moldovă răul ce o amenință“⁸⁶.

Nu este exclus ca și aceste rînduri ale lui Alecsandri să-l fi îndemnat pe Rosetti-Tețcanu să se înscrie în listele electorale pentru alegerea deputaților ce aveau să constituie Adunarea electivă a Moldovei. Înscrierile s-au încheiat la 23 noiembrie/5 decembrie 1858. C. Rosetti-Tețcanu, V. Alecsandri, V. Sturdza și alți proprietari au făcut parte din categoria: „alegători direcți din ținut“⁸⁷. Alegerile au fost fixate în zilele de 14-18 decembrie (st. v.). Deputații aleși trebuind „să fie neapărat întruniți în capitala Iași“, miercuri 23 decembrie/3 ianuarie 1859⁸⁸.

C. Rosetti-Tețcanu împreună cu Iancu Donici au fost desemnați deputați ai „alegătorilor direcți de ținut“, iar V. Alecsandri a fost ales deputat al orașului. Micii proprietari nu și-au putut alege deputați, deoarece nici unul din candidați nu obținuse majoritatea⁸⁹.

La 29 noiembrie/11 decembrie 1858, C. Negri îi trimisese, de la Tîrgu Ocna, lui Rosetti-Tețcanu, la Bacău, o scrisoare, prin care-i explica temeiurile hotărîrii sale de a nu participa la alegerile pentru Adunarea electivă. „Aș fi dorit mult să te văd — scrie Negri — și ca unui bun prieten și rar moldovan ce ești să-ți explic indiferența netălmăcită ce mi s'a impută în trebile politice de astăz/i/, prin îndărăpnica me/a/

85 BARS, S. 175 (6)/DCXLVIII.

86 V. Alecsandri, *Opere*, VIII, p. 355.

87 *Acte și documente*, VII, p. 990. Pentru unele abateri făcute la întocmirea listelor, vezi *Ibidem*, p. 1262-1264.

88 *Acte și documente*, VII, p. 1073-1074.

89 *Ibidem*, VIII, 1900, p. 103, 297. Titlurile de deputat le-au fost recunoscute în ședința Adunării electivă din 31 decembrie 1858/12 ianuarie 1859 (*Ibidem*, VIII, p. 189).

neclintire de la Ocna. Prin convenția de la 19 august m-am văzut lipsit de toate drepturile politice într-această țară. Căci din nenorocire nu pot dovedi legal și cinstit nici 100 galbeni venit în pământ, nici 400, nici 600. Prin urmare spre a face parte de vre un comitet sau vreo altă adunare politică, îmi trebuie a mă răzuma pe o temelie, pe un drit, care aceste, după cum ți-am arătat mai sus, im/i/ lipsesc... Aceste sînt frate, descoperitele secrete ale purtării mele și oricine giudecă-mă cum i-a plăce/a/, vorbirile lumii nu se pot opri a-și ave/a/ cursul lor. Căci mă tot amărăsc ou scrisori de la Iași, prin care mi să zice că mă acuză unia de indiferență, unia de adîncă diplomatică, alția de o ascunsă și mare ambiție. Lasă că vom vede/a/ și aceasta de pe urmă în ce cerc restrîns să mărginește⁹⁰.

Negri îi expediasse și lui Alecsandri, la 30 octombrie/11 noiembrie 1858 „un soi de document” prin care-i lămurea hotărîrea lui „nestrămuită” de a nu mai fi prezent în viața politicoasă a țării⁹¹. V. Alecsandri nu ține seamă de dorința lui Negri și împreună cu Rosetti-Tețcanu, M. Costache-Epureanu și Lascăr Rosetti fac un legat prin care-i cedează dreptul de proprietate asupra moșiilor Pătrășcani și Tețcani⁹², punîndu-i chiar candidatura la colegiul marilor proprietari din ținutul Ismail⁹³.

Adunarea electivă s-a întrunit în ziua de 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859 și în aceeași zi, Căimăcămia a publicat lista „acelor cu înșușiri de a fi aleși la Domnie”. Printre cei trecuți în listă erau : C. Rosetti-Tețcanu (nr. 37) și V. Alecsandri (nr. 36). În zilele următoare au mai fost înscrși încă cinci candidați, printre care era și Alexandru I. Cuza, dar s-au și retras alți șapte candidați⁹⁴.

Desigur că Rosetti-Tețcanu nu a luat în serios trecerea lui pe lista candidaților la domnie, căci într-o scrisoare adresată tot unui unionist băcăuan, Toma Răfăilă, își exprimă convingerea că numărul mare al candidaților la domnie poate fracționa unitatea partidei naționale „Dacă candidații la domnie ar fi mai puțini, negreșit că am birui în totul, însă din nenorocire umblă prea mulți după dulcea domnie și prin urmare nu știu ce-a mai eși până la sfîrșit”⁹⁵.

Nu se cunosc amănunte asupra atitudinii pe care a avut-o C. Rosetti-Tețcanu la întrunirile membrilor partidului național pentru desemnarea candidatului la domnie. Putem presupune că, la început, a susținut

90 BARS, S. 25 (2)/DCXLVIII.

91 C. Negri, *Scrieri*, I. Text ales... de Emil Boldan, București, 1966, p. 161.

92 Marta Anineanu, *Colonelul Alexandru Ioan Cuza, domn al Moldovei*, în *Magazin istoric*, II, 1969, 1, p. 2. După o altă versiune, provenind de la D. Bolintineanu, V. Alecsandri, L. Rosetti și C. Rosetti-Tețcanu i-ar fi cedat fiecare un venit de 1000 de galbeni (*Dimbovița*), I, nr. 28, 14 ianuarie 1859, p. 10). Amănunte asupra acestui legat se găsesc și în scrisoarea lui Negri către V. Alecsandri din 14/26 octombrie 1859 (Marie Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui*, 1929, p. 213-215).

93 *Patria*, I, nr. 8, 22 decembrie 1858, p. 30 ; *Acte și documente*, VIII, p. 103.

94 *Acte și documente*, VIII, p. 171, 179-180, 321.

95 BARS, S. 15/DCXLIX. Pentru reclamația lui Toma Rafael adresată Comitetului reclamațiilor din ținutul Bacău, vezi Idem, *Arhiva C. Rosetti-Tețcanu*, I, Acte 17.

candidatura lui Negri, dar la întrunirea din 3/15 ianuarie, la Cabinetul de istorie naturală, când Nicolai Pisoschi propune alegerea colonelului Alexandru I. Cuza, după ce acesta obținuse majoritatea voturilor, alături de tajele cu Negri și P. Mavrogheni, Rosetti-Tețcanu semnează, alături de ceilalți membri ai „partidei naționale independente”, procesul verbal prin care „au ales cu majoritate absolută de candidat la domnia Moldovei pe colonelul Alecu Cuza”⁹⁶.

În lucrările Adunării electivă, Rosetti-Tețcanu intervine în ședința din 4/16 ianuarie 1859, când împreună cu M. Kogălniceanu, N. Rosetti-Bălănescu, C. Iacovachi și S. Miculescu, prezintă o petiție, datată 30 decembrie 1858/11 ianuarie 1859, și semnată de un mare număr de cetățeni prin care cer „ca aceste țări surori să fie întrunite într-un singur stat și sub un singur domn”, dorință „în unanimitate exprimată de Adunările ad-hoc a Moldovei și Valahiei”⁹⁷.

În ședința următoare din 5/17 ianuarie votează, împreună cu ceilalți deputați prezenți, alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei⁹⁸.

Scrisoarea adresată de alegătorii din Bacău redacției ziarului „Steaua Dunării”, la 10/12 ianuarie 1859, prin care-l asigurau pe Domnitorul Cuza „că la orice împrejurare de încercări lăuntrice sau exterioare, ce evenimentele ar putea produce vreodată, acest ținut va fi unul din cele dintii a rivaliza întru apărarea tronului Vostru, întru apărarea drepturilor și a dignității patriei noastre”⁹⁹, nu a fost semnată și de C. Rosetti-Tețcanu, pentru că el a rămas, în continuare, la Iași să participe la celelalte lucrări ale Adunării electivă¹⁰⁰.

Participând la actul național de la 5 ianuarie 1859, completat cu votul deputaților munteni din 24 ianuarie 1859, C. Rosetti-Tețcanu își vede împlinite toate eforturile pe care le făcuse, cu statornicie, pentru realizarea Unirii Principatelor. Rememorându-le „am dorit să omagiem viața unui patriot care, în ciuda faptului că a trăit, de multe ori, durerea nedreptății, a crezut, cu dirzenie, că „dreptatea este darul cel mai mare, cel mai sfânt pe lumea aceasta”¹⁰¹.

96 Al. Papadopol-Calimach, *Două documente*, p. 234 ; *Acte și documente*, X, 1909, p. 463.

97 *Acte și documente*, VIII, p. 306, 311-312.

98 Ibidem, p. 343. Vezi și Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*. Ediția a 2-a, București, 1970, p. 46-51 ; N. Corivan, *Alegerea ca domn a lui Al. I. Cuza*, în *Cuza Vodă. În memoriam*, Iași, 1973, p. 101-111 ; Constantin C. Angelescu, Despre ultima fază a luptei pentru unire în Moldova, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, VIII, 1971, p. 261-278.

99 *Acte și documente*, VIII, p. 440-441. Pentru alte telegrame trimise din Bacău domnitorului Cuza, vezi și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 73.

100 A participat la discuțiile ce au avut loc pentru votarea dării de 5 000 000 lei asupra proprietății funciare, cerută de domnitor (*Acte și documente*, VIII, p. 812-822). În ședința din 20 ianuarie/1 februarie 1859 s-a citit o cerere a lui C. Rosetti-Tețcanu de concediu nelimitat pe care Adunarea a respins-o (Ibidem, p. 511).

101 R. Rosetti, *op. cit.*, p. 247.

A N E X A

1848 mai 29, Iași. Vasile Ramalo către C. Rosetti-Tetțanu. Comunică știri despre starea sănătății lui Grigore Romalo exilat la Măcin și apropiata sosire a generalului rus Duhamel la Iași.

Simbătă în 29 mai 1848, Eșii

Iubite Costachi,

Vorbirile pe care cu trei săptămîni înainte le auzeam aice, adecă despre stare/a/ sănătății lui Grigoraș m-au adus într-aceea am hotărât de a jărtfi orce pentru de a-l mai pute/a/ vide/a/ odată. Indată după aceasta am și pornit. Ajungând la Galați/i/ am întrebuițat toate chipurile și me-am /continuat/ înainte drumu cătră cetate/a/ Măcinului. Ajungând acolo l-am găsit într-o stare foarte tristă, bolnav, trântit la pămînt pe o rogojină, abie grăe/a/. Și crede că când am ajuns acolo au rămas uimit și după ce e-am dat relații despre familia noastră, am văzut că dintr-un minut la altu ti era mai bine și aceasta au fost un leac mare pentru dănsu. Șezând trei zile acolo m-am întors la Galați/i/, când a dăoa zi au venit un turc și anume Kabuli Efendi cu poroncă de la Poartă de a-i duce la Țarigrad, care turc s-au purtat foarte ominește și carele ne-au încurajat pe toți, când atunce i-au adus la Galați/i/ pe vapor, unde au șăzut trei zile.

Al doile leac pentru dănsu au fost că în vreme căt au șăzut pe vapor s-au întămplat și doftorul Stej acolo, carele era trimes de Ocărmuire pentru holeră și dându-i niște doftorii l-au adus într-o stare nenădăjduită; am șăzut cu dănsu până în ceasu când s-au pornit la Țarigrad. Până acum nu avea nici o scrisoare de la dănșii decît nu (sic) Răducănenii au scris din vapor că au ajuns. Când au veni/t/ la Galați/i/ turcu care i-au luat, le-au adus lor o scrisoare franțuzască care le scrie pașa de Ruștiuc, care scrisoare ți-o alăturez în copie. Mă mir cum până acuma n-ai primit nici o scrisoare de la mine, cînd toate aceste ți le-am scris mai înainte. Trebile aice nu-ți pot spune că merg mai bine, nici rău, pentru că-i știi cum sînt aiștie boieri. În astă seară au venit un rus, pe care nu-l știu încă cine-i și pentru ce au venit. Să așteaptă din zi în zi pe Duhamel și pe turcu care să află la București. A mele sărutări lui Enacachi. Eu din tot sufletu doresc să vă văd și aș veni acolo măcar pe vreo trei zile măcar, căci nu pot lăsa pe băbaca singur aice, însă n-am nici un chip cum veni. Scrieți-mi și voi, căci aceasta poate fi o mângăere pentru mine, căci Eșu aista i-i cu totu dizgustător.

V. ROMALO

NOTES SUR LA BIOGRAPHIE DE COSTACHE ROSETTI-TEȚCANU

R é s u m é

Costache Rosetti-Tețcanu est l'un des hommes de la génération de 1848 qui a lutté pour l'Union des Principautés Roumaines et qui a été, surtout, un des très peu nombreux hommes de sa classe et de sa génération qui s'est rendu compte de l'importance vitale de la solution du problème agraire, problème qui l'a préoccupé jusqu'à la fin de ses jours.

DIN LUPTA ANTIFASCISTĂ, ANTIREVIZIONISTĂ ȘI ANTIRĂZBOINICĂ A MASELOR MUNCITOARE DIN VALEA BISTRIȚEI

de Ionel MARIN

La plenara lărgită a Consiliului Național al Oamenilor Muncii din 4-5 mai 1984, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta că în condițiile în care în anul 1939 „popoarele ar fi acționat unite, hitlerismul nu ar fi dezlănțuit al doilea război mondial. Iată de ce acum când ne reamintim și cinstim aceste mărețe demonstrații revoluționare, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, trebuie — și doresc să mă adresez muncitorimii din Europa, din întreaga lume, forțelor populare — să tragem toate învățămintele să nu lăsăm să se mai repete evenimentele din 1939, să întărim unitatea.”¹

În anii 1938—1939 pierzind garanțiile marilor puteri europene, România s-a văzut în situația unei grave amenințări a agresiunii fasciste. În numeroase documente ale Partidului Comunist Român, ale altor organizații politice și profesionale ale clasei muncitoare, în atitudinea unor personalități de seamă ale vieții politice și cultural-științifice ale țării, se exprima îngrijorarea în legătură cu situația creată, ca și credința ca prin unitatea tuturor celor amenințați pericolul putea fi înlăturat. Marele nostru savant, Nicolae Iorga în prima jumătate a anului 1939, când fascismul german era în plină ascensiune arată că „două sisteme europene (fascismul și democrațiile burgheze) stau față în față. Două sisteme europene din care poate să se desfacă oricând cataclismul universal al războiului”².

Partidul Comunist Român aflat în fruntea luptei pentru progres social și economic al țării, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a patriei, într-o reuniune a Comitetului Central din iunie 1939, exprima chemarea către toate forțele patriotice ale țării, a comuniștilor în primul rînd pentru apărarea integrității teritoriale a țării. Documentul adoptat cu acest prilej sublinia rolul comuniștilor care erau

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la plenara Consiliului Național al Oamenilor muncii*, în „Scînteia” din 6 mai 1984.

² Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. X *Întregitorii*, București, 1939, p. 446-447.

chemați să participe activ la concentrările de trupe unde să lupte pentru întărirea forței politice și morale a armatei, contra Germaniei hitleriste și a statelor revizioniste, pentru demascarea tuturor ofițerilor gardiști și capitulanți care încercau să demoralizeze trupele. Odată cu acesta comuniștii aveau misiunea să acționeze pentru apărarea intereselor soldaților în legătură cu hrana, transportul, încartiruirea și măsurile sanitare. În același document se menționa sarcina organizațiilor de partid, de masă și obștești a tuturor cetățenilor patrioți de a asigura, apărarea și ajutorarea familiilor celor concentrați și „de a determina arestarea tuturor agenților fasciști a lui Hitler a trădătorilor de țară”³.

Atent la evoluția gravă a evenimentelor ce se succedau cu repeziune și cu consecințe din ce în ce mai grele, Partidul Comunist Român nu a conținut să cheme cele mai diferite forțe sociale și politice la vigoare și acțiune hotărâtă de rezistență. „Să nu capitulăm. Să ne împotrivim”, glăsuia unul din nenumăratele manifeste ale P.C.R. din acel timp. „Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și aliaților lui revizionști”⁴ era o altă chemare fermă a Partidului Comunist Român.

La sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a Marii Adunări Naționale, a Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, consacrată împlinirii a 40 de ani de la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944, secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta că : „În anii premergători celui de al II-lea război mondial și în timpul războiului, Partidul Comunist Român a fost singurul partid politic din România care s-a ridicat cu toată hotărîrea, împotriva fascismului și a războiului, organizînd și conducînd mari bătălii de clasă și antifasciste”⁵. Sub conducerea partidului s-a desfășurat lupta dîră împotriva războiului antisovietic, pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, pentru instaurarea unui guvern format din reprezentanți ai tuturor forțelor patriotice, a unui regim de drepturi și libertăți democratice largi.

În aceste momente de importanță deosebită pentru viitorul națiunii, organizația județeană Neamț a P.C.R., de la constituirea ei, dar mai ales în perioada premergătoare ca și în timpul mării conflagrații mondiale, a acționat în conformitate cu sarcinile primite și corespunzător condițiilor concrete social-economice și politice din zonă, înscriindu-și întreaga activitate pe coordonatele generale a luptei pentru progres social și economic, pentru dreptate, independență și suveranitate națională.

3 Rezoluția Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1939, în „Lupta de clasă” din 6 august 1939 p. 10-11.

4 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate și ascensiune în mișcarea muncitorească din România 1821—1944*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1981, p. 184.

5 Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român a Marii Adunări Naționale al Frontului Democrației și Unității Socialiste consacrate împlinirii a 40 de ani de la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944*, în „Scîntela Tineretului”, anul XL, nr. 10959 din 23 august 1984.

Județul Neamț avea în componența sa la sfârșitul deceniului patru, 3 centre urbane : Piatra Neamț, Buhuși și Tg. Neamț. Principalele unități economice ale județului, erau amplasate în localitățile Piatra Neamț, Buhuși, Tg. Neamț, Bicăz, Tarcău și Roznov, situate pe Valea Bistriței, acoperind aproape 80 de km. din zona Văii Bistriței. Orașul Piatra Neamț dispunea de o structură economică complexă, aici existau fabrici de cherestea, de textile, fabrici de hirtie și celuloză, o întreprindere de prelucrare a metalelor, întreprinderi comerciale și instituții social-politice.

În jurul acestora, în localitățile rurale își aveau domiciliul o parte din lucrătorii unităților respective. Numărul muncitorilor existenți la începutul anului 1940 era de aproape 10.000 cei mai mulți desfășurându-și activitatea în industria forestieră⁶.

Perioada de care ne ocupăm a avut consecințe din cele mai grave asupra condițiilor de viață și muncă ale maselor muncitoare. Muncitorii, țărani, alte categorii sociale, se confruntau cu scumpetea și specula, cu rechizițiile tot mai frecvente, aplicarea a tot felul de impozite asupra salariilor, reducerea acestora prin mărirea duratei zilei de muncă, cu menținerea salariului inițial, raționalizarea consumului la articole alimentare și de îmbrăcăminte de primă necesitate și altele. Salariul real a scăzut mereu⁷.

Pe aceleași coordonate ale lipsei permanente ale mijloacelor de trai, consecință a scumpetei, speculei, cît și a imposibilității de a găsi de lucru, se afla și țărănimea și în special cea din zona de munte. Una din constatările organelor de poliție era și aceea că „Sătenii și în special cei recent lăsați la vatră sînt nemulțumiți că nu se găsesc opinci, din care cauză nu au cu ce umbla, ghetele și bocancii fiind extrem de scumpe. Țăranii comentau că ostașii germani aflați în România avînd bani mulți, acaparau totul de pe piață. Comandantul legiunii de jandarmi Neamț de pildă, nota la 8 decembrie 1941 că „în rîndurile foștilor concentrați din localitățile de pe Valea Muntelui se observă o stare de nemulțumire îndreptată împotriva prezenței trupelor germane pe teritoriul țării, a războiului antisovietic“⁸.

Cu toate eforturile depuse în vederea liniștirii spiritelor, autoritățile erau nevoite să recunoască că în rîndurile țărănimii din județul Neamț, exista o nemulțumire generală. Într-o notă informativă a poliției se făcea mențiunea că : „discuțiile lor (ale țăranilor) dădeau loc la observarea unei stări de spirit. Sătenii sînt nemulțumiți pentru că nu au griu pentru însămințat, acum cînd timpul este favorabil muncilor de toamnă“⁹.

La înrăutățirea situației țăranilor a contribuit și fiscalitatea excesivă ce se aplica populației sătești și în mod deosebit celei sărace. Astfel pe

6 Arhivele Statului Neamț (în continuare A.S.N.) fond prefectură, dos. 1940, f. 275 ; fond cameră de comerț și industrie, dos. 5/1945, filele 45, 46.

7 A. Loghin, I. Agrigoroaie, Emilian Bold, *Iașul Contemporan. Scurt Istoric 1918—1965*, Iași, Editura Junimea, 1969, p. 94.

8 A.S.N., fond prefectură, dosar nr. 124/1941, nepaginat.

9 *Ibidem*.

Valea Bistriței, unde domeniile regale dețineau imense suprafețe de păduri și pășuni, în timp ce gospodăriilor cu pământ puțin li se aplicau impozite sporite de la an la an, amenzi pentru neplata acestora, marile proprietăți erau scutite sau trecute cu vederea la încasarea impozitelor. Resursele financiare ale populației nevoiașе fiind reduse, făceau ca bilanțul încasărilor să fie negativ. În acest sens autoritățile notau încă în anul 1941 „că încasările sînt prea reduse ținînd seama de faptul că au trecut mai mult de 6 luni de execuție bugetară.”¹⁰

Neputînd suporta condițiile de viață ce deveneau tot mai grele, țărănimea și-a manifestat deseori protestul ei hotărît încălcînd prevederile legilor, comentînd nefavorabil regimul de dictatură militaro-fascistă.

De multe ori revolta sătenilor de pe Valea Bistriței față de condițiile de viață, față de nedreptatea socială care întrecea orice margini în acea perioadă, se concretiza prin intrarea cu forța pe „Domeniile coroanei” cît și a altor proprietari de păduri. Așa cum reiese din reclamația principesei Ileana D. Sturza către prefect, locuitorii comunei Ceahlău au pătruns în ziua de 25 mai 1944 pe proprietatea sa de la Hangu și Stăniile. „Procedul locuitorilor — spunea principesa — este flagrantă violare de proprietate și va da loc și la alte violări și perturbări, dacă nu se vor lua la timp măsuri pentru intrarea în legalitate.”¹¹

Față de toate aceste probleme cu care se confruntau masele muncitoare din zona Văii Bistriței, organizația de partid locală a desfășurat o vie activitate în rîndul categoriilor de populație afectate, chemîndu-le la luptă împotriva politicii antinaționale a guvernului antonescian. Ca principală formă de manifestare a împotrivirii față de regimul antonescian, organizația locală a partidului, indica protestul deschis, dar mai ales memorii adresate autorităților de la toate nivelurile, inclusiv primului ministru.

Activitatea organizației locale a P.C.R., în rîndul căreia activa la sfîrșitul deceniului patru, peste 150 de membri ai P.C.R. și U.T.C., a fost sprijinită în îndeplinirea programului său, de organizații de masă și obștești, de numeroase grupuri de cetățeni și persoane de cele mai diverse preocupări, ale căror interese se regăseau în programul de luptă al partidului. În acest context menționăm o intensă activitate desfășurată de Ajutorul Roșu, de Uniunea Patrioților, de conducătorii locali ai organizației partidului socialist, ca Ion Tomescu, Manole Zargiu, Gh. Petruca, Vasile Dobrin, care au acționat altăuri de partidul comunist, de unii reprezentanți de seamă ai spiritualității pietrene ca Ion Mătase, G. T. Kirileanu, de forțele patriotice din zonă în vederea înfăptuirii obiectivelor stabilite de partid în perioada dată.

În pofida multiplelor greutăți, comuniștii au desfășurat o vie propagandă antifascistă, antihitleristă, antirăzboinică, folosindu-se de cele mai diverse forme și metode de luptă. Condițiile speciale ale județului Neamț, care prin poziția sa geografică era mai aproape de spațele fron-

10 Ibidem, dos. 4/1941, f. 222.

11 Ibidem, dos.124/44, p. 201.

tului au determinat autoritățile să supravegheze cu maximă atenție orice mișcare suspectă.

Organizația locală a P.C.R. a folosit diferite forme și metode specifice muncii ilegale, printre care contactul direct de la om la om, alte forme de răspunderea cuvântului tipărit, organizarea de acțiuni de sabotaj, manifestații de protest față de măsurile luate de organele locale ale administrației, sau a celor de ordine și siguranță ale statului.

Preocupată de informarea populației din zonă asupra evenimentelor premergătoare declanșării celui de al doilea război mondial, ca și în timpul acestuia, organizația județeană Neamț a P.C.R. a acționat permanent pentru mobilizarea maselor muncitoare la îndeplinirea obiectivelor stabilite în documentele programatice ale P.C.R.

Deși în orașul Piatra Neamț sau în județ, organizația județeană de partid nu a dispus de aparatură tipografică, numeroasele manifeste difuzate au provenit de la conducerea centrală sau Comitetul Regional de partid Moldova. Cele mai multe au fost însă realizate pe plan local, scrise de mână, apoi multiplicare.

Urmărind cu atenție desfășurarea evenimentelor, militând pentru apărarea intereselor naționale în 1939, la puțină vreme după acordul româno-german din martie 1939, un manifest al comuniștilor din Valea Bistriței, adresat tuturor locuitorilor din această parte a țării arată că: „în timp ce patronii voștri realizează averi, lemnele și cărbunii voștri iau drumul Germaniei, salariile voastre sînt de foame”¹².

Ca și în întreaga țară și aici la Piatra Neamț, și în alte localități ale județului, ziua de 1 mai 1939 a exprimat o stare de spirit unanimă îndreptată împotriva agresiunii fasciste a războiului, pentru apărarea fruntariilor țării. La adunarea organizată cu acest prilej se spunea că „masele populare din România resping revizionismul, masele românești alături de celelalte naționalități văd în hitlerism și în întreaga mișcare fascistă de la noi și din străinătate o mișcare dușmană intereselor populare”¹³.

Față de manifestările antifasciste organizate pe teritoriul județului, consiliul de colaborare al prefecturii aprecia că în rîndul muncitorilor, a țăranilor, se desfășoară o intensă activitate pentru demascarea agresiunilor fasciste din Europa, pe teritoriul județului fiind răspîndit apelul C.C. al P.C.R. prin care comuniștii exprimau hotărîrea lor fermă de a lupta cu „arma în mînă în primele rînduri pentru apărarea independenței și suveranității țării”¹⁴. Totodată, poliția care supraveghea atent mișcarea revoluționară consemna intensificarea activității politico-organizatorice a comuniștilor, identificînd depozitele de materiale de propa-

12 Arhiva I.S.I.S.P., cota XXIII, inventar 1464, *Manifest al Comitetului regional Moldova al P.C.R., 1939.*

13 Ionel Marin, *O pagină luminoasă din istoria mișcării muncitorești*, în „Ceahlăul”, organ al Comitetului Județean Neamț al P.C.R. și a Consiliului Popular Județean, anul XVII, nr. 2444 din 28 aprilie 1984.

14 *Rezoluția plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1939*, în „Lupta de clasă” din 4 august 1939, p. 11.

gandă subversivă și publicații interzise,¹⁵ prin care se ținea o strînsă legătură cu masele muncitoare, se realiza o intensă educație politică a acestora, determinînd o stare de spirit antifascistă, antirăzboinică și antirevizionistă.

Organizația județeană de partid a menținut și extins legăturile cu țărănimea muncitoare în rîndul căreia se dezvoltă o puternică stare de spirit antifascistă. În mediul sătesc s-au difuzat numeroase materiale de propagandă, în comunele Roznov, Costișa, Podoleni, Vinători, Bistrițioara și altele și mai ales în satele de pe Valea Bistriței cuprinse între Broșteni și Piatra Neamț.

Prin grija organizației locale de partid din centrele urbane în satele județului au circulat lozinci prin al căror conținut populația era chemată la luptă împotriva războiului. „Vrem Pace” și „Ce frumoasă este pacea” se intitulau cîteva din astfel de materiale difuzate încă din anul 1940.

În rapoartele informative ale agenților de poliție se sublinia „o puternică creștere a stării de spirit a populației de la sate” mai ales „ca urmare a rechizițiilor de cai, existînd pericolul ca în toamna anului 1940, ogoarele să nu mai poată fi lucrate”. În ceea ce privește „teritoriul urban”, același raport arată că „se urmărește îndeaproape activitatea membrilor nucleului comunist care recent a difuzat un manifest prin care se aduc grave atacuri noului decret-lege privitor la rechiziții spunîndu-le în mod deschis că s-a legiferat jaful asupra drepturilor muncitorilor”¹⁶.

Imediat după instaurarea dictaturii militaro-fasciste organizația locală de partid, într-un document intitulat „Frați Români” și semnat Celula Partidului Comunist Român Piatra Neamț, se adresa maselor muncitoare chemîndu-le la „lupta cea mare”, subliniind că războiul ce se pregătește „este în interesul păstrării jugului imperialist asupra popoarelor asuprite. Marii capitaliști și moșieri, dictatura lor imperialistă feroce, continuă documentul, vă jefuiește pe voi pe toți cei ce munciți, în fabrici și uzine, la sate și în străzi”. El se încheia cu chemarea la luptă pentru răsturnarea guvernului de dictatură militaro-fascistă și instalarea unui „guvern popular, un guvern al păcii și prieteniei cu Uniunea Sovietică”¹⁷.

Declanșarea războiului antisovietic la care România a participat împotriva voinței poporului său, a adus grave prejudicii tuturor sectoarelor vieții social-economice și politice ale țării. Urmărind îndeaproape evenimentele, analizîndu-le cu maximum de răspundere Partidul Comunist Român ținea o strînsă legătură cu masele muncitoare pe care le informa și mobiliza la luptă împotriva politicii antinaționale a regimului antonescian. Astfel, într-un apel al organizației județene de partid intitulat „Români, muncitori, țărani și intelectuali” se arăta că „după 11 luni de război, în care am fost trimiși fără să-l dorim, vedem și ne dăm singuri seama, fără să ne spună cineva că adevărații dușmani

15 Arhivele Statului, Iași, fond Inspectoratul regional de poliție, dosar 6, filele 12-13, anul 1939.

16 A.S.N., prefectul dos. 1/1940, nepaginat.

17 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 8, mapa 39/1942.

sînt chiar criminalii de hitleriști și fasciști¹⁸. Prin conținutul său, documentul difuzat în rîndul muncitorilor și tîranilor de pe Valea Bistriței, era un puternic act de acuzare la adresa dictaturii militaro-fasciste, dezvoltînd situația în care se afla România, starea de mizerie și scăderea nivelului de trai, precum și consecințele, pe care le va suporta poporul român, în urma continuării acestei politici nefaste. „Nu-i destul că ne-au luat avutul țării și oamenii pentru măcel, pentru a satisface plăcerea lui Hitler. Trăim din ce în ce mai rău și mizeria este din ce în ce mai mare. Ne-a ajuns cuțitul la os, iar astăzi ne mai cere carne pentru tun și mîncare. Unde vom ajunge ; Noi vrem pace. Noi trebuie să ne răzbunăm pe acei care ne-au adus la război¹⁹”. Clarviziunea P.C.R., a comuniștrilor din această zonă asupra conținutului războiului, a inevitabilității eșecului acestuia, exprimată în documentul menționat, se desprinde cu claritate din chemarea adresată oamenilor muncii, de a lupta împotriva fascismului, împotriva războiului, a Germaniei hitleriste, a răsturnării dictaturii militaro-fasciste. „Unde sînt părinții, frații și copiii noștri ?”. Moarte hitlerismului și fascismului, vrem pace, vrem pămînt, vrem dreptate. Fra'i români, întoarceți armele și loviți mortal pe adevăratul inamic¹⁹.

Efectele activității desfășurate de Partidul Comunist Român, de forțele antifasciste au determinat creșterea influenței comuniștilor în rîndul oamenilor muncii, care își dădeau tot mai bine seama de adevăratele cauze ale situației politice și social-economice ale țării, comentînd și manifestîndu-și fătîș împotrivirea față de dictatura militaro-fascistă. În acest sens autoritățile consemnau că se constată totuși o acțiune de defetism și alarmism, pe care o desfășoară ei (comuniștii) în rîndurile populației nevoiașe cu scopul de a determina o stare de spirit de neîncredere față de conducerea actuală²⁰.

„Ceahlăul”, săptămînal de informație și afirmare românească, din Piatra Neamț, a dus timp de 3 ani (1942—1944) cit a apărut, o campanie susținută, căutînd elementele necesare prin care să explice motivele și justiția războiului, cu toate aceste multe din materialele publicate indică impasul politic și economic în care intrase țara în această perioadă.

Manifestarea împotrivirii fătîșe a maselor populare era exprimată prin disprețul adus conducătorului statului, și altor persoane oficiale prin ruperea ordonanțelor și a ziarului „Cuvîntul mareșalului”, care se afișau la locuri vizibile²².

Cu toate eforturile depuse de presa oficială, regimul antonescian n-a găsit ecoul scontat în rîndul populației. Prin militanții și simpatizanții săi partidul a fost informat și asupra situației reale de pe front, relevînd

18 Ibidem.

19 Ibidem.

20 Arhivele Statului Iași, fond Inspectoratul regional de poliție, dos. 6/1942, f. 23.

21 „Ceahlăul”, săptămînal de informații și afirmare românească, Piatra Neamț, nr. 51 din 24 oct. 1943.

22 Constantin Prangate, *Lupta de rezistență a maselor populare din județul Neamț, sub conducerea P.C.R., împotriva dictaturii militaro-fasciste*, Memoria Antiquitatis, III, 1971, p. 408.

maselor populare degradingolada în care se aflau trupele hitleriste, ca și necesitatea intensificării acțiunilor împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist.

În munca desfășurată de comuniști, de patrioți, un accent deosebit s-a pus pe sabotarea mașinii de război germane a războiului antisovietic. Astfel, acționând în unitățile economice a căror producție era în curs de sporire ca urmare a cerințelor de război, organizațiile de partid, comuniștii, au arătat muncitorilor necesitatea de a participa la încetinirea sistematică a producției, întârzierea și executarea cu defecte a comenzilor militare, sabotarea transporturilor conținând mărfuri destinate frontului antisovietic, distrugerea căilor de comunicații, absentarea de la lucru, părăsirea lucrului înainte de terminarea programului de muncă, etc.

La fabrica „Moldova” unde se executau subansamblele necesare bărcilor din lemn destinate militarilor germani, în mai multe rânduri s-au trimis comenzi incomplete, fapt ce a condus la sancționarea a numeroși muncitori bănuși a fi comuniști ²³.

Un episod semnificativ al atitudinii muncitorilor față de trupele germane îl constituie și următoarea situație relatată de Alexandru Chelaru muncitor, în anul 1948 primul director al Întreprinderii Mecanice Ceahlău, care arăta că în timpul războiului, un tânăr mecanic auto, un foarte bun meseriaș, apreciat de toți tovarășii de muncă lucrând la montarea chiulasei mașinii unui locotenent german, a fost amenințat cu împușcarea de către acesta ca sabotor pentru că întârzie lucrarea și, deci plecarea sa pe front. „Bravul ofițer” a fost făcut inofensiv de muncitori și invitat să părăsească unitatea ²⁴.

Grupuri de U.T.C.-iști, în mai multe rânduri au acționat asupra trenurilor de marfă încărcate cu produse destinate frontului, mai ales pentru decuplarea sistemului de frînare a vagoanelor, ceea ce producea întârzieri în efectuarea transporturilor ²⁵.

De asemenea, rapoartele poliției menționează o catastrofă feroviară, distrugerea unui tren militar lângă Piatra Neamț în anul 1942, precum și ruperea de către patrioți în timpul nopții a firelor telefonice folosite de trupele germane ²⁶.

În marea majoritate a unităților economice mai ales la cele ce produceau pentru război, absențele nemotivate sau chiar declanșarea unor greve (deși era cunoscut faptul că declanșarea acestora se pedepseau cu amendă pînă la 40 000 de lei și închisoare de la 6 luni la 2 ani) erau tot mai frecvente. La fabrica de hîrtie și mucava din Piatra Neamț, fenomenul a stîrnit furia comandantului militar care se întreba „De ce atîtea lipsuri nemotivate de la lucru? Care este cauza acestui fel de a

23 Din relatările membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate Ion Căciuleanu, Alexandru Căciuleanu.

24 Ionel Marin, *Întreprinderea Mecanică Ceahlău la 50 de ani de existență*, Piatra Neamț, decembrie 1970, p. 32.

25 Constantin Prangate — *art. cit.*, p. 409.

26 Idem, p. 411.

judeca a acelor care lipsesc? Le lipsește sentimentul de patriotism, sentimentul de mândrie națională, sabotează întreprinderea²⁷. Desigur nu sentimentele patriotice lipseau muncitorilor acestei unități, ci dimpotrivă ele se manifestau, prin modul de acțiune al acestora, care urmărea sabotarea măsurilor stabilite de regimul de dictatură militar-fascistă ce investise comandanți militari cu puteri discreționare. În baza acestora, lucrătorii Agache Ion și Pricop Ion și alții de la fabrica de mucava au fost trimiși în fața instanței de judecată pentru crima de sabotaj²⁸.

Tot la unitatea amintită mai sus, ca și la fabricile de cherestea „Carpați”, „Celuloza”, „Moldova”, „Bistrița” muncitorii au trecut la încetarea totală sau parțială a lucrului²⁹. La fel au acționat și muncitorii de la fabrica de postav Buhuși. Într-un raport al comisarului de poliție din localitate se menționa „deși tura lor de serviciu se încheia la ora 18,00 muncitorii au părăsit lucrul încă de la ora 15,00, ei cer să li se plătească 50 de lei pe oră”³⁰.

Spre sfârșitul perioadei dictaturii militar-fasciste se constată mai pregnant împlinirea revendicărilor economice cu cele politice, muncitorii se opuneau cu înverșunare măsurilor de exploatare pe care autoritățile le impuneau cu ajutorul armatei. În acest context muncitorii de la Buhuși cereau „reducerea zilei de lucru la 8 ore precum și majorarea retribuției pentru aprovizionare”³¹.

Rapoartele întocmite de Direcția Fabricii constată cu amărăciune că, chiar în condițiile aplicării regimului militar în ultimul timp „au început să lipsească nemotivat, foarte mulți meseriași, dăunând prin aceasta producției, fabricației, deoarece se întârzie lucrările”.

O intensă activitate a desfășurat organizația județeană Neamț în rindul militarilor cantonați pe teritoriul județului și drept urmare se dezvoltă o puternică stare de spirit antihitleristă, conflictele dintre militarii români și cei germani căpătând o amploare tot mai mare, manifestându-se sub diferite forme. Ostilitatea militarilor români, față de hitleriști și războiul declanșat de aceștia s-a concretizat și prin scrisori și memorii adresate lui Antonescu, și unor comandanți de mari unități militare, de cele mai multe ori anonime, pentru a evita represaliile, în care se cereau ruperea alianței cu Germania și încetarea războiului alături de aceasta.

O astfel de scrisoare constituită astăzi într-un document de o însemnată deosebită, ce oglindește un înalt patriotism al ostașilor români cantonați pe teritoriul județului Neamț, a fost înaintată de 3280 mili-

27 A.S.N., fond Fabrica de hîrtie și cartoane „Comuna din Paris”, Piatra Neamț, dos. 25/1941, f. 6.

28 Ibidem.

29 Ibidem, fond poliția Piatra Neamț, dos. nr. 31/1943, f. 15.

30. Ibidem.

31 Savel Davicu, *Acțiuni ale maselor populare din Moldova sub conducerea organizațiilor P.C.R. în lupta pentru răsturnarea dictaturii militar-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*, în „Studii și cercetări științifice”, Seria Istorie, nr. 1, 1960, Iași, p. 24.

tari, ofițeri și subofițeri, în ianuarie 1942, comandantului corpului 4 armată Iași³³.

Acționînd în spiritul chemărilor adresate de partid, a tradițiilor patriotice ale armatei române, militarii corpului 4 armată cantonați în județul Neamț își exprimau în scrisoarea amintită, gîndul lor statornic, izvorit din dragoste față de țară pentru care au jurat „cu toții pe onoare și pe ce avem mai sfînt” să nu mai facă „nici un pas spre răsărit”, cereau în mod hotărît ca țara să fie „evacuată de toți boșii” — referire la comandanții militari germani, la persoane cu funcții de răspundere în misiunile diplomatice și economice ale Germaniei în România — care, „ca lipitorile și lăcustele ne sug toată vlagă și rad totul în calea lor”. Reliefind amestecul brutal al trimișilor lui Hitler în treburile interne ale țării, ei cereau „îndepărtarea criminalului Killinger”, diplomatul cu chip de bestie, care-și permite să dicteze la noi în țară³⁴.

Alături de întregul popor, de armata română, ostașii acestei mari unități își exprimau voința lor nestrămutată de a obține eliberarea părții de nord-vest a României, smulsă din trupul țării, și predată Ungariei horthiste în August 1940 prin Dictatul de la Viena „să ni se restituie Ardealul. Înapoi toate teritoriile date de boși” (Italia fascistă și Germania hitleristă, s. n. I. M.) se arată în scrisoarea menționată. Scrisoarea oglindea dorința ostașilor acestei unități ca și a întregului popor român de a lupta pentru independența și suveranitatea României, ilustrată de sublinierea „sîntem un popor independent, nu mercenari. Ne putem conduce singuri și nu avem nevoie de tinichele străine pe pieptul nostru”³⁵.

Documentul oglindea în același timp faptul că poporul român nu a dorit niciodată războiul în care a fost antrenat și care a produs pierderi umane și materiale inutile. În acest sens se atrăgea atenția că este stranie cerința de a continua războiul împotriva Uniunii Sovietice, subliniind că militarii corpului 4 armată nu mai vor „sacrificarea zadarnică a tineretului nostru”.

Inspectoratul regional de poliție Iași a ordonat formațiunilor din subordine aflate în Piatra Neamț, să descopere „autorii” acestei scrisori care fac amenințări contra participării României la campania din Rusia, pentru evacuarea germanilor din țară, pentru revenirea teritoriilor cedate la România. Ordinul transmis poliției Piatra Neamț menționa că această acțiune a militarilor corpului 4 armată este rezultatul „propagandei dușmanilor neamului și actualei guvernări” apreciind că „această propagandă care este extrem de dăunătoare patriei și a neamului mai ales în actualele situații politico-militare să nu se răspîndească în public și în unitățile militare”. Inspectoratul regional cerea să fie prinși cei ce fac asemenea propagandă sub orice formă să fie arestați și trimiși în judecată Curții marțiale³⁶.

33 A.S.N., fond poliția Piatra Neamț, dos. nr. 44/1942, f. 162.

34 Ibidem.

35 Ibidem.

36 Ibidem.

Comportamentul armatei germane în retragerea ei prin actualul teritoriu al județului Neamț a produs imense pagube materiale și umane. Citeva din mărturiile de mai jos configurează profilul moral al armatelor marelui Reich. Păstrînd caracteristica unor trupe de ocupație și inamice, deși existau acorduri cu privire la staționarea lor pe teritoriul țării, trupele germane au ignorat reglementările stabilite.

Pe baza informațiilor înserate în diverse documente se constată că jafurile și fărâdelegile comise de acestea nu s-au exercitat numai asupra unor sectoare de activitate legate de operațiunile militare ci peste tot, în sate și orașe, în întreprinderi, în spitale, în case de odihnă, în localuri publice, armata germană și-a pus amprenta comportării sale:

În raportul pe care prefectul județului Neamț îl înainta Ministerului de Interne în aprilie 1944, se menționa că „în seara zilei de 30 martie 1944, 200 militari germani, încartiruiți în localul băilor Oglinzi au devastat aproape întreg mobilierul și l-au pus pe foc, au spart parte din ușile hotelului, iar la plecare au luat perdelele și cearceafurile, pagubele se evaluează la suma de 5 milioane lei³⁷. În seara aceleiași zile, „trupele germane ce se aflau în orașul Tg. Neamț, au produs mari stricăciuni la spitalul din localitate. Au forțat ușile de la dulapuri, au devastat arhiva, tablourile de valoare și hărțile de pe pereți în valoare de 50 mii lei³⁷. Tot în orașul Tg. Neamț, militarii germani au luat de la persoane particulare diferite obiecte, au mîncat și consumat în localurile comerciale fără a plăti³⁸.

Semnificativă din acest punct de vedere este scrisoarea unui cetățean adresată primăriei orașului Piatra Neamț referitoare la comportamentul trupelor germane, „Am văzut — spunea el — cum au venit soldații din armata germană înarmați cu puști și cu tirnăcoape, au stricat atelierul și-au jefuit diferite materiale de manufactură și material adus de clienți pentru a li se confecționa rochii și mantouri, au luat rochii gata ce urma a fi predate clientului și după ce au golit tot atelierul au început a căra lucrurile din casă. A doua zi după ce nemții au fost izgoniți din oraș am intrat în casă și am văzut ceea ce mintea omească nu-și poate închipui. Pe lângă furtul și jaful la care s-au dat au stricat pur și simplu mobila din casă făcînd-o țandări sau rupînd tot ce s-a putut distruge prin rupere, au stricat ușile și ferestrele, au spart toate geamurile, au stricat sobele într-un cuvînt au transformat totul într-o adevărată ruină³⁹.

În condițiile existenței cunoscutelor acorduri româno-germane unele obiective economice ce produceau pentru interesele germane au fost afectate de distrugerile trupelor hitleriste. Din procesele verbale ale conducerii fostei fabrici „Italo-Română” din Piatra Neamț, rezultă că această societate a suferit mai multe pierderi „în mai puțin de o zi,

37 Ionel Marin, Gh. Tănase, *Regimul de ocupație impus de armatele germane pe teritoriul județului Neamț*, în „Ceahlăul”, organ al Comitetului Județean Neamț al P.C.R. și al Consiliului Popular Județean, din 21 august 1968.

38 Ibidem.

39 A.S.N., Fond Primăria orașului Piatra Neamț, dos. nr. 31/1944, f. 25.

armata germană a distrus magazia de alimente, în valoare de 2,5 milioane lei, a provocat distrugerea liniei ferate de pe Valea Bistriței, pierderile suferite — se menționa în procesul verbal — sînt în valoare de 4 milioane lei⁴⁰.

Distrugerile făcute de armatele germane care la scara județului Neamț se ridică la suma de 75.734.000 lei, au provocat peste tot, unde acestea s-au aflat, indignarea, dispreț și revoltă din partea populației civile⁴⁰.

Anul 1944 a marcat pentru activitatea social-economică a județului Neamț o criză acută în sfera producției materiale ca și amplificarea stării de spirit a populației. În primele luni ale anului panica ce cuprinsese autoritățile se concretiza în măsurile extreme pe care acestea le luau de la o zi la alta cu privire la evacuarea întreprinderilor, a bunurilor celor avuți, la întocmirea planurilor de distrugere a unor unități economice precum și la pedepsirea celor ce dădeau sprijin militarilor români, ce refuzau să lupte pe frontul antisovietic.

Apelurile lansate de Partidul Comunist Român pentru constituirea formațiunilor patriotice de luptă, pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste, au găsit ecou și în județul Neamț. Astfel, numeroși militari veniți în permisie în localitățile județului au refuzat să se reîntoarcă la unitățile lor, alții au dezertat, rapoartele poliției menționînd că pădurile Cernegura, Cozla, mișunau de dezertori care în timp de vreme rea erau adăpostiți de cetățenii din cartierele orașului Piatra Neamț. Militarii constituiți în formațiuni patriotice au activat în jurul comunelor Bistricioara, Hangu, Borca, Călugăreni, Buhalnița, Bicaz, Piatra Neamț, Tg. Neamț, Roznov, provocînd mari pagube unităților germane cantonate în aceste localități sau în momentul retragerii lor⁴¹.

La Cheile Bicazului țărani în rîndul cărora foștii concentrați erau în număr din ce în ce mai mare, manifestîndu-și ura împotriva armatelor crotopitoare, au aruncat de pe masivele muntoase, bolovani, au răsturnat stînci provocînd unităților germane care se retrăgeau în dezordine, mari pierderi⁴².

Înfăptuirea istoricului act, de la 23 August 1944 a declanșat noi energii în rîndul poporului român, în lupta sa pentru independență și suveranitate națională, pentru zdrobirea fascismului, a eliberării țării de trupele hitleriste.

O contribuție de seamă a adus la izgonirea hitleriștilor de pe pămîntul României și unitatea militară de sub comanda colonelului Nistor Teodorescu, care în seara zilei de 23 august 1944 transmitea subunităților regimentului, ordinul de a dezarma militarii germani din zona de operații în care acționa, iar în cazul cînd nu se vor supune să facă uz de armă. La victoriile obținute de regimentul de grăniceri a participat

40 Ibidem.

41 Constantin Prangate, *art. cit.*, p. 414.

42 Dionisie Ionescu, *Lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, București, E.S.P.L.P., 1955, vol. I, p. 67.

înscrind fapte de eroism și compania Farcașa. Această subunitate de luptă formată din tineri voluntari, se compunea din cinci plutoane care purtau denumirea localităților din care proveneau militarii respectivi, Borca, Mădel, Farcașa, Hangu, Ceahlău⁴³.

După cum relatează Crețu P. Gheorghe, locuitor al comunei Farcașa, în acel timp comandant de „piesă“, mulți din componenții companiei au luat parte la lupta pînă la sfîrșitul operațiilor de război, dînd dovadă de bărbăție și curaj în îndeplinirea ordinelor. Compania „Farcașa“, spunea el, în cooperare cu alte unități, în primele zile după 23 August, a făcut prizonieri, 120 militari germani, care încercau să reziste atacurilor unității noastre⁴⁴.

Acțiunile comuniștilor a tuturor patrioților din această zonă au fost cu atît mai grele cu cît teroarea devenea și mai aspră. Mulți din militanții comuniști au fost arestați, internați în lagăre și închisori, condamnați la ani grei de temniță și chiar pedeapsa capitală pe care a primit-o în 1944, de pildă, Dumitru Leonte secretarul comitetului județean Neamț al P.C.R.⁴⁵, pentru activitatea pusă în slujba cauzei socialismului, a dreptății, a demnității, vieții libere pe pămîntul României.

În același proces au fost implicați alături de Dumitru Leonte, alți 42 de comuniști și UTC-iști din care 35 au primit pedepse pe diferite termene. Despre activitatea comuniștilor desfășurată în acei ani grei, ai luptei pentru victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, Nina Răileanu, aflată în procesul comuniștilor din județul Neamț, din anul 1944, declara organului de presă locală „Ceahlăul“ la 14 iulie 1972 că „am primit printre alte sarcini și aceea de a mă ocupa de tineret, de pregătirea unor acțiuni ale uteciștilor și ale celorlalți tineri din Piatra Neamț. Împreună cu alți comuniști am reușit să păstrăm permanent legătura cu conducerea centrală a partidului, să transmitem la vreme, de multe ori cu mari riscuri, sarcinile în rîndurile tinerilor muncitori să-i ajutăm să le îndeplinească“⁴⁶. Curajul și dîrzenia, credința în izbîndă au făcut posibile înfrîngerea tuturor greutăților de orice fel.

„Înfăptuind o largă unitate a forțelor patriotice, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, partidul a organizat și condus cu succes revoluția de eliberare națională și socială care a deschis poporului român calea făuririi unei vieți noi, a preluării destinului în propriile miini, a lichidării exploatării și asupririi, a realizării unei Românie socialiste așa cum a

43 Ionel Marin, *Contribuții la cunoașterea stării de spirit a populației județului Neamț în timpul celui de al doilea război mondial*, în *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 265.

44 Din relatările făcute autorului acestui studiu de Crețu P. Gheorghe, fost luptător în compania „Farcașa“, locuitor al comunei Farcașa.

45 Arhiva C.C. al P.C.R., colecția 50, dos. 2145/262.

46 I. Boghian, *Pledoarie pentru curajul comunist*, în „Ceahlăul“, organ al Comitetului Județean Neamț al P.C.R. și al Consiliului Popular Județean, nr. 1364 din 14 iulie 1972.

dorit-o în momentele constituirii statului național unitar, revoluționarii, masele muncitoare din România⁴⁷.

Alături de întregul popor român populația din Valea Bistriței a adus o contribuție însemnată la înfăptuirea marelui act revoluționar din august 1944, la victoria deplină asupra fascismului, la marile transformări revoluționare ce s-au produs în anii socialismului pe pământul României.

DE LA LUTTE ANTIFASCISTE, ANTIRÉVISIONNISTE, CONTRE LA GUERRE DES MASSES POPULAIRES DE LA VALLÉE DE BISTRITZA

R é s u m é

Dans le travail, on souligne l'esprit de la population de la Vallée de Bistrița pendant la deuxième guerre mondiale les communistes de cette région (zone), comme de tout le pays d'ailleurs ont eu un rôle décisif dans la mobilisation des travailleurs en vue de la réalisation des objectifs prévus dans les documents programmes de notre parti.

L'état d'esprit de la population est exprimé par l'attitude des travailleurs, des paysans, des intellectuels, de tous les patriotes indifféremment de leur profession et de leur orientation politique de refus, de protestation contre la guerre antisoviétique, de lutte pour le renversement de la dictature fasciste militaire.

Notre travail présente (contient) des pages de la lutte des gens de cette zone pour le réalisation du grandiose acte historique de 23 Août ainsi que de la période d'après la guerre.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la adunarea festivă consacrată sărbătoririi a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român*, 1 decembrie 1983, în „Anale de Istorie”, anul XXX, nr. 1/1984, p. 8.

DOVEZI ETNOLOGICE ȘI PALEOETNOLOGICE PRIVIND VECHIMEA VITICULTURII ÎN MOLDOVA CENTRALĂ *

de Dorinel ICHIM

Ramură a etnologiei, paleoetnologia studiază aspecte ale civilizațiilor și culturilor arhaice, relevate de antropologie și arheologie. Paleoetnologia are ca obiect de studiu omul ca făptură creatoare de limbaj, de forme de viață socială, de unelte și obiecte de civilizație și cultură, de mediu ambiant propriu vieții materiale și spirituale¹.

Referindu-se la raportul dintre raheologie și paleoetnologie, Radu Vulpe consemna următoarele „Spre deosebire de arheologie care a pus accentul pe aspectul înregistrării, clasificării și determinării structurii materiale a unui complex social arhaic, paleoetnologia a încercat cu precădere, pe baza aceluiași material și a unor date comparativ-istorice, să reconstituie modelele de viață ale unor comunități”². Autorul subliniază faptul că prin coroborarea rezultatelor de ordin arheologic cu cele de ordin paleoetnologic și etnologic este posibilă o explicare mai justă a procesului de etnogeneză română, a problemei *continuității pe teritoriul străvechi al poporului român* în mileniul delimitat de epoca aureliană și apariția primelor state românești.

O deosebită importanță în descifrarea modurilor de viață ale populațiilor din neamul tracilor și în mod special al triburilor geto-dacilor o are coroborarea investigațiilor arheologice și paleoetnologice cu cercetările etnologice efectuate în trecut și în prezent, care scot la iveală un bogat material tradițional, cu multe elemente din secolele anterioare.

Domeniul în care se poate aborda această problematică este, desigur, cel al vieții materiale, în strânsă legătură cu ocupațiile de bază ale populației pe care o studiem. Ceea ce putem studia din modul de producție

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică ce a avut loc la Bacău în anul 1980.

1 Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie*, Editura Albatros, București, 1979, sub voce.

2 Radu Vulpe, *Corelația arheologie-etnologie*, în *Introducere în etnologie*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980, p. 38.

sclavagist dac este categoria largă și foarte diversificată a uneltelor, ceramicii, monedelor, precum și alte resturi materiale ale davelor și ale așezărilor rustice daco-getice de pe tot cuprinsul țării.

Vastul material arheologic scos la iveală ne atestă o bogată și înfloritoare viață economică în societatea geto-dacă, până la cucerirea romană. Desigur că nu toate rezultatele furnizate de arheologie pot fi utilizate spre a încerca o reconstituire a unor aspecte ale vieții materiale. Dar cele mai multe unelte confecționate de meșterii făurari, precum și atelierele unde acestea erau prelucrate, constituie tot atâtea dovezi ale unor avansate cunoștințe în domeniul tehnicii de prelucrare a metalelor. În lucrarea *Civilizația fierului la daci* este consemnată astfel perpetuarea cunoștințelor acumulate de daci în făurărie: „Experiența acumulată, transmisă din generație în generație, și continua ei îmbogățire fie pe cale empirică, fie prin preluări reciproce sau unilaterale de tehnici și de procedee tehnologice a dat anticilor posibilitatea creării acelei diversități de produse de fier, unele cu calități de-a dreptul excepționale, care impresionează pe specialiștii moderni.”³

Un studiu comparativ asupra produselor meșteșugărești ale făura-rilor daci, ale fierarilor din evul mediu și ale celor produse de fierăriile tradiționale de la țară ne duce la concluzii de-a dreptul senzaționale. Fierăria ca instalație și foalele ca dispozitiv de pompare a aerului pentru a obține temperaturi mari care să mijlocească prelucrarea la cald a fierului brut și-au păstrat funcționalitatea. Foarte multe unelte din categoria celor de susținut cum sînt nicovalele, de deformat, cum sînt baroasele și ciocanele, de apucat, cum sînt cleștii de diferite forme, precum și instrumentele auxiliare — de tăiat, trasat și verificat își găsesc analogia în epocile următoare, fiind regăsite în atelierele de fierărie de tip tradițional.

Unelte produse în aceste instalații de către meșterii făurari daci au căpătat forme aproape definitive din punct de vedere a perfecționării și eficienței în domeniul respectiv de folosință, fiind regăsite în societatea tradițională românească. Astfel întîlnim în agricultură *cuțitul de plug* și *oticul*, grebla, sapa, secerea, îmblăciul, foarfeca, *cuțitul* și *corul* de vie.

Un alt domeniu la care ne referim este cel al prelucrării lemnului, dat fiind faptul că arhitectura dacică a avut la bază un sistem constructiv al lemnului. Unelte indispensabile prelucrării lemnului, ca toporul, barda, tesla, fierăstrăul, compasul, dalta, *cuțitoaia* și *sfredelul* ne sînt mărturii asupra fazelor de prelucrare și a tehnicilor de îmbinare a lemnului. Tesla și dalta presupun scobitul și dăltuitul recipientelor din trunchiuri de copac: buduroaie, coveți, călcător pentru struguri și hambare de provizii din trunchiuri întregi de copac. Toporul, barda, fierăstrăul presupun defrișarea, cioplirea și retezarea sau tăierea pe lung a trunchiurilor de copaci folosiți la construcțiile civile și militare.

Fără a nesocoti influențele survenite din lumea greco-romano-celtică în domeniul confectionării uneltelor de metal, se poate aprecia că în perioada cuprinsă între secolele I î.e.n. — I e. n., făurarii daci ajunseseră la o perfecțiune a tehnicii care atinsese cel puțin stadiul de dezvoltare greco-roman.

De asemeni ne permitem să concluzionăm că aceste unelte pomenite mai sus, ale căror forme au atins perfecțiunea încă de acum două milenii, și pe care le regăsim în orînduirile următoare pînă în epoca modernă, pot fi denumite clasice.

Unui anumit stadiu de perfecționare a uneltelor agricole și meșteșugărești îi corespunde și un anumit mod concret de utilizare, la care se adaugă gradul de inventivitate și iscusință a individului sau a colectivității din care face parte.

Pe baza acestor ipoteze ne permitem să atribuim geto-dacilor o serie de cunoștințe avansate în domeniul meșteșugurilor, agriculturii, creșterii animalelor și a altor ocupații secundare: vînătoarea, pescuitul, albinăritul etc.

Vom ilustra cele afirmate mai sus cu exemple din domeniul culturii viței de vie, care, după cum este știut, a cunoscut o mare amploare în spațiul carpato-danubiano-pontic, din vremuri foarte îndepărtate.

Pe întreg cuprinsul țării s-au descoperit dovezi materiale care atestă o agricultură multimilenară cu ramurile ei, printre care viticultura a avut o largă răspîndire. Cu mult înaintea geto-dacilor purtătorii culturii neolitice practicau agricultura și creșterea animalelor domestice, făceau vase din lut pe care le înfrumusețau cu pictură, țeseau și împleteau fibrele vegetale.

Cultivarea primitivă a plantelor pe teritoriul Moldovei este atestată odată cu prezența purtătorilor culturii Criș, în mileniul V î.e.n.⁴ Pentru mileniiile IV-III î.e.n. dovezile unei agriculturi cucuteniene sînt mult mai numeroase, resturi de boabe carbonizate fiind descoperite la Frumușica, Izvoare, Hăbășești, Valea Lupului, Lecca-Ungureni, Mărgineni ș.a.

Purtătorii culturii de tip Tripolie-Cucuteni-Ariujd au fost primii care au introdus vița de vie în cultură. În mai multe stațiuni de tip Tripolie s-au găsit imprimate pe vase urme de struguri cu bobîța mare, din specia *Vitis vinifera*, avînd originea în Orientul Apropiat. Alte dovezi arheologice atestă prezența unor boabe mici, asemănătoare formelor hibride actuale și se situează între speciile cultivate și via sălbatică locală, care se găsește în pădure, făcînd parte din specia *Vitis silvestris*⁵.

Aceste descoperiri permit să afirmăm că în regiunea dintre Nistru și Prut, în epoca Tripolie, se cultivau deja arbori fructiferi veniți din

⁴ Dan Monah și Ștefan Cucoș, *Date și ipoteze asupra agriculturii cucuteniene*, mss.

⁵ Z. V. Janouchevitch, V. I. Markevitch, *Especies de plantes cultivées des stations primitives au Sud-Ouest de l'URSS*, în *Les rapports et les communications de la délégation des archéologues de l'URSS au VIII Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, Belgrad, 1971, p. 6.

Orientul Apropiat. În același timp, pe baza viei sălbatice de pădure, se formau soiurile locale de vii⁶.

Dar pe arealul de răspîndire a triburilor neolitice, așezate statornic pe terasele râurilor Nipru, Bug, Nistru, Prut și Siret încă din mileniile III-II î.e.n. se aflau masive spații cu viță sălbatică de pădure⁷.

Desigur, este posibil ca în așezările neolitice de pe terasele bazinului mijlociu al Siretului și al Trotușului, la Lecca-Ungureni, Mărgineni, Fîntînele, Podei-Tg. Ocna, Poduri ș.a. să fi existat viță de vie sălbatică.

Apariția bordeielor în epoca bronzului și perpetuarea lor în epoca fierului ca tip de locuință specific acestor epoci istorice, a făcut posibil ca în jurul acestora să apară unele spații libere care să joace rolul de grădini. Pe aceste locuri au fost defrișați copacii neroditori, fiind lăsați să rodească copacii pădureți cu fructe și viță sălbatică.

Vasele de provizii aparținînd culturii Monteoru din epoca bronzului, precum și culturilor din epoca fierului, alături de amforele grecești, romane și autohtone constituie și ele dovezi de continuitate a viticulturii în Moldova, ca de altfel în întreaga țară.

Prin selecționarea celor mai bune vițe de vie sălbatică, întîlnite în timpurile străvechi în Crimeea și la Dunărea de Jos, s-au format soiurile locale de struguri⁸.

Amploarea pe care a luat-o viticultura în epoca geto-dacă a determinat pe marele preot Deceneu să treacă la măsura capitală de distrugere a viilor. Se pare că această hotărîre avea un mare rol pe plan spiritual, în sensul că stînjenea, într-o oarecare măsură influența cultului dionisiac în spațiul de la nord de Dunăre, unde începuse să se facă resimțit. Răspîndirea cultului dionisiac la nord de Dunăre, la triburile geto-dace, pune în primejdie cultul încetățenit de marele preot Deceneu ce urma a se consolida.

Prezența unui mare număr de amfore de import grecești și romane în stațiunile arheologice de la Brad, Răcătău și Poiana (toate pe Siret) o punem pe seama consumului de vinuri străine de către dacii care aparțineau clasei înstărite. Imitațiile de amfore ale carpo-dacilor din aceste așezări, precum și din multe altele, ne dovedesc că marea majoritate a dacilor din Moldova erau producători și consumatori de vinuri locale.

Dar cele mai concludente dovezi ale practicării viticulturii pe scară largă sînt uneltele folosite în procesul cultivării, legate de plantare, întreținere, recoltare și vinificație. Acesta este și motivul pentru care la începutul prezentului studiu ne-am ocupat de confecționarea uneltelor din metal și din lemn. Desigur că cele mai vechi unelte, fiind confecționate din materiale perisabile, nu s-au păstrat pînă astăzi. Unele dintre ele, cum sînt cele din corn și os, erau folosite și la alte munci agricole, nefiind proprii numai viticulturii. Cert este faptul că *bățul de săpat* sau *țărușul* este întîlnit la majoritatea populațiilor aflate în stadiul

6 *Ibidem*.

7 I. C. Teodorescu, *Pe urmele unor vechi podgorii ale geto-dacilor*, Editura Agro-Silvică, București, 1964, p. 64 și nota 1.

8 *Ibidem*.

de cultivatori primitivi, încă din paleolitic⁹. Din această unealtă a evoluat ~~săpăla~~ și *chitonagul*. La cultivatorii de vie din Moldova Centrală mai poate fi întâlnită o unealtă care se compune dintr-un țăruș și o săpăligă, montată cam la 20-25 cm de vîrf, folosită drept călcător. Prezența chitonagului ca unealtă evoluată din țăruș este legată de cultivarea viței de vie, de aducerea ei din pădure și plantarea prin butășire în apropierea locuinței.

Pentru curățirea și tăierea viței, după fiecare ciclu vegetativ, au fost folosite încă din neolitic cuțitele curbe din piatră. În epoca bronzului și apoi în a fierului aceste unelte se întîlnesc și sub numele de *cosoare* din piatră sau din metal. Lamele ușor curbate ale acestora erau potrivite pentru vița uscată care era dificil de tăiat.

Dar despre *cosoarele de vie* propriu-zise, cu lamă dreaptă și virful curbat, putem vorbi din epoca fierului Latène, fiind înrudite cu secerile din bronzul VII¹⁰. Cosorul ca unealtă se apropie ca formă de cosorul-armă cu lama încovoiată care este *pumnalul dacic* (sica), cu virful curbat și subțiat, reprezentat și pe Columna lui Traian. Este foarte posibil ca această unealtă viticolă să fie o variantă de armă, acest lucru fiind surprins din punct de vedere etnografic la satele de viticultori. Acești locuitori poartă în permanență asupra lor, la brîu, cosoul pe care îl folosesc cînd merg la pădure sau la drum lung, atît pentru apărare cît și pentru alte necesități. Fiind prevăzut la capătul minierului cu un inel sub formă de buclă, obținut din prelungirea cozii, cosorul făcea parte din accesoriiile costumului bărbătesc și era prins de cingătoare cu o curea sau cu zale metalice. Astfel, putem spune despre cosor că și-a păstrat funcția dobîndită de la daci, de unealtă dar și de armă de apărare, funcție care s-a păstrat pînă în zilele noastre. Densitatea acestor unelte viticole este destul de mare, fiind aproape nelipsite în așezările dacice, iar formele lor sînt aproape identice cu cele din societatea tradițională¹¹.

Pentru a ilustra ideea continuității tipurilor de cosoare de la getodaci și pînă astăzi este necesară o prezentare a acestora în ordine cronologică, în funcție de exemplarele care ne stau la dispoziție.

*Cosor carpic*¹², sec. II e.n., descoperit la Tăvădărești, comuna Dealu Morii, județul Bacău, cu buclă la capăt, ascuțit în partea exterioară; dimensiuni: 18 × 2 cm.

*Cosor de tăiat la vie*¹³, sec. XI-XIII, descoperit la Jariștea-Vrancea, cu creasta de 5 cm., cu decor de linii curbe întrerupte de puncte; dimensiuni 40,7 × 3,8 cm. Exemplare asemănătoare s-au descoperit și în

9 I. Lips, *Obîrșia lucrurilor*, București, 1964, p. 142; V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, Editura Academiei R.S.R., București, 1974, p. 164.

10 Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 497.

11 Ioan Glodariu și Eugen Iaroslavski, *op. cit.*, p. 75 și fig. 66.

12 Aducem mulțumiri și pe această cale arheologului Viorel Căpitanu de la Complexul muzeal județean Bacău pentru materialul arheologic pus la dispoziție.

13 Anton Paragină, *Două piese de metal din feudalismul timpuriu descoperite în comuna Jariștea, jud. Vrancea*, în *Studii și comunicări*, Focșani, 1978, p. 81-84.

alte localități din Moldova (Dumitrești Vechi în județul Vaslui, într-un mormînt de înhumatie ; Coșna-Floreni în județul Suceava ș. a.).

*Cosor de vie*¹⁴, sec. XVII, descoperit în săpăturile arheologice de la Tg. Trotuș, cu lamă lată și inel ; dimensiuni : 24 × 4 cm.

Cosor de vie, sec. XIX, descoperit în vatra satului Căbești, comuna Podu Turcului, județul Bacău ; dimensiuni ; 16,7 × 1,7 cm.

*Cosor de vie*¹⁵, sec. XIX, descoperit în vatra satului Căbești, comuna Podu Turcului, județul Bacău, lama lată ; dimensiuni 25,5 × 3,5 cm.

*Cosor de vie cu creastă*¹⁶, descoperit în vatra satului Burdusaci, comuna Răchitoasa, județul Bacău, cu modele incizate în formă de V-uri, cu linii duble pe ambele fețe ; dimensiuni 23,3 × 4 cm, creasta de 5 cm. Tăișul de la creastă era folosit pentru tăierea corzilor groase. Acest exemplar este identic ca formă cu cel descoperit la Jariștea-Vrancea, aparținînd secolelor XI-XIII.

Dacă la tipurile de mai sus nu s-au mai păstrat minerele, fiind confecționate din material perisabil (lemn), prezentăm în continuare și două cosoare cu minere din lemn, existente în colecțiile de etnografie ale Complexului muzeal Bacău.

Cosor de vie, cu lamă lată și mîner din lemn, avînd un inel pentru fixare pe partea metalică, din Fărăoani-Bacău. În partea exterioară a curbării prezintă o șea.

Cosor de vie, cu lamă lată, mîner din lemn, inel sub forma unui mînșon, din Răcăciuni-Bacău. Pe ambele fațete are incizat movitul „unghia”.

Desigur că numărul cosoarelor din secolele XIX-XX ar putea fi prezentate în continuare, exemplare asemănătoare fiind întîlnite în toate satele moldovenești de veche tradiție, în care s-a practicat viticultura. În funcție de forma lor, cosoarele care au fost folosite în secolele XIX și XX pot fi împărțite în trei tipuri. *Cosor cu lama îngustă*, care are la bază tipul carpo-dacic și care a fost folosit pînă în zilele noastre de către cultivatorii de vie. *Cosorul cu lamă lată*, care apare încă din epoca fierului¹⁷, cu analogii în lumea greacă și romană, se reîntîlnește în epoca feudală și are o frecvență foarte mare pe întreg cuprinsul țării, fiind prezent în inventarul viticol tradițional. *Cosorul cu creastă*, care se în-

14 Mulțumim arheologului Alexandru Artimon de la Complexul muzeal județean Bacău pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție materialul arheologic.

15 Mulțumim și pe această cale cetățeanului Ionică Ichim din Căbești, comuna Podu Turcului, Județul Bacău, pentru amabilitatea de a fi donat Complexului muzeal județean Bacău două cosoare de vie.

16 Mulțumim pe această cale prof. Dorina Bogza și prof. Ion Mihăilă de la Școala Generală Burdusaci, comuna Răchitoasa, județul Bacău pentru materialul etnografic pus la dispoziție.

17 Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, op. cit., p. 140 și fig. 72/1-2.

tilnește în feudalismul timpuriu și în cel dezvoltat, atât în Moldova¹⁸ cât și în Muntenia¹⁹.

Toate aceste tipuri au fost preluate de atelierele meșteșugărești tradiționale atât în Moldova cât și în întreaga țară, pentru ca în secolele XIX și XX să fie produse în serie, la scară industrială.

Dar, folosirea uneltelor agricole pe parcursul mai multor mii de ani de către o populație sedentară, precum și repetarea ritmică a întregului ciclu agrar, în împrejurări în care se ținea cont de calendarul astronomic — deci o permanentă relație cu cosmosul — ne îndreptățește să afirmăm că unele unelte cât și unele activități agricole au căpătat semnificații magice.

Astfel, unelte viticole ca hîrlețul, cosorul, săpăliga le regăsim într-o formă miniaturizată incluse în categoria celor nouă fiare pentru descîntecul de *stînsul frigărilor*, alături de unelte ca sfredel, topor, coasă, șupag și răzuș, toate înșirate pe o verigă. Acest descîntec, împreună cu instrumentarul respectiv este întâlnit și în Cîmpia Română precum și în mai multe localități din județul Bacău (Valea Seacă, Căbești, Podu Turcului).

Descîntecele fiind de origine păgînă, deci precreștine, ne trimit dintr-o dată în lumea geto-dacă, iar tehnica de confecționare a ustensilelor necesare descîntecului, precum și a celor viticole și agricole în general, este la fel de veche. Tehnologia confecționării uneltelor și a ustensilelor s-a păstrat, în linii mari, neschimbată pînă astăzi, deoarece orice intervenții și devieri de la tradițiile moștenite ar fi prejudiciat efectele scontate ale descîntecelor și practicilor oculte.

Revenind la descîntecul de *stînsul frigărilor*, menționăm că acesta avea darul să „vindece” persoana căreia i s-a făcut de *ursită*, ambele practici făcînd parte din categoria celor oculte, practicate în lumea satelor pînă în zilele noastre. Cercetarea în profunzime a fenomenului mai sus amintit a relevat și alte aspecte care merită să fie analizate. Pentru confecționarea celor nouă fiare de descîntec din care nu lipsesc cosorul de vie, hîrlețul, săpăliga, toporul, sfredelul ș. a., trebuia să se colecționeze nouă bucăți de fier de la nouă case bune, „neschimbate”, „nepri-menite”, adică să nu fi fost niciunul dintre soți căsătorit încă odată. Toate acestea erau aduse la un fierar anumit, de regulă cavalier sau foarte bătrîn, care le prefierbea (retopea), bătîndu-le cu ciocanul la cald, pînă obținea o singură bucată. Din acest aliaj fierarul confecționa cele nouă fiare de descîntec pe care le „menea” pe numele cui îi erau de folosință. Meșterului făurar i se mai aduceau doi metri de pînză, trei cepe albe, o piine și un litru de vin alb într-o moșoaică nouă, precum și o găină neagră. Toate acestea erau folosite pe rînd la stînsul fiarelor roșii în timp ce erau confecționate. De regulă frigările erau confecțio-

18 Dan Gh. Teodor, *Elemente bizantine în Moldova, secolele VI-XI*, în SCIV, I, tom 21, 1970, p. 115.

19 P. I. Panait, *Contribuții arheologice la cunoașterea satului în secolul al XV-lea pe teritoriul de azi al Bucureștilor*, în *Materiale de istorie și muzeografie*, Muzeul de istorie al orașului București, 1974, p. 223.

nate simbătă seara spre duminică, la mizeul nopții, în cea mai mare taină. Fierarul era primenit în haine curate și când avea de răsucit cu cleștele fierul, ținea miinile la spate²⁰. Astfel procedind, meșterul făurar credea că putea încarna în uneltele pe care le confecționa „spiritul diabolic” pentru ca ustensilele folosite să capete proprietăți magice. Pentru aceasta uneltele fierarului participă în aceeași măsură la sacralitate. Cio-canul, foalele, nicovala se manifestă ca niște minuni²¹. Sacrificarea unei ființe, a unei păsări în cazul de față, este făcută cu scopul de a imprima proprietăți miraculoase ustensilelor ce se vor folosi în practicile magice.

Toate aceste detalii ne ajută să înțelegem semnificațiile unelțelor miniaturale și rolul pe care îl au acestea în viața spirituală a colectivității. Menționăm în această ordine de idei că arheologii au descoperit în numeroase așezări omenеști foarte multe obiecte miniaturizate, al căror rol nu este bine cunoscut. Acesta trebuia să fi fost sensul folosirii lor de către populațiile care le confecționau, adică practicile magice și oculte, vrăjitorie etc.

Din categoria unor ritualuri privind vinificația, care s-au păstrat în partea centrală a Moldovei, se remarcă cel legat de călcatul strugurilor. Este vorba de purificarea prin spălarea rituală pe picioare înainte de călcarea strugurilor. După ce *culesătura* a fost strinsă în cadă și a început să fermenteze, aceasta se punea în *sacul de vie*²², se lega la gură și se călca cu picioarele în *coretă*²³ sau în *lin*²⁴, vinul scurgându-se în troacă²⁵, iar de acolo fiind pus în butoi. Era interzis cu desăvîrșire ca să calce struguri în sac femeia. Această muncă trebuia să fie executată de către feciori tineri, neinițiați, sau de către bătrîni. Înainte de a începe lucrul la călcat, aceștia se spălau cu aghiasmă (apă sfințită) pe picioare, aceasta însemnînd, de fapt, spălarea rituală, purificarea²⁶. În felul acesta vinul căpăta proprietăți magice, curative, depășind calitățile obișnuite de aliment, fiind prezent, la fel ca și pîinea, și în asociație cu aceasta, la toate sărbătorile de peste an, precum și la toate obiceiurile românești legate de ciclul vieții (naștere, botez, logodnă, nuntă, înmormîntare, pomenirea morților).

Tot ca o spălare rituală poate fi socotită și stropirea cu aghiasmă a viilor și livezilor iarna, la Bobotează, spre a le feri de insecte dăunătoare și de mană²⁷. Toamna, la terminarea culesului, umblau preoții

20 Informatori fierarii Acrișor Ion din Căbești, n. 1907 și Bogdan Voicu din Podu Turcului, județul Bacău, n. 1901.

21 Mircea Eliade, *Forgerons et alchimistes*, Paris, 1956, p. 28.

22 *sac de vie* — săculeț țesut din cîneță răsucită și cusut peste multe, cu ață de strîns la gură; dimensiuni: 0,90 × 0,30 m.

23 *coretă* — trunchi de copac scobit, cu jgheab de scurgere la capăt; în Prahova se numește *corfă*.

24 *lin* — denumirea locală a coretei.

25 *troacă* — vas din doage, de înălțime medie, larg la gură.

26 Informatoare Ruxanda Gh. Brînză din satul Buciumi, comuna Ștefan cel Mare, județul Bacău, n. 1908.

27 Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva, București, 1976, p. 265-266.

prin vii, stropseau vasele cu aghiasmă, folosind o creangă de busuioc, legată cu lingă roșie.

În ceea ce privește vinificația tradițională din județul Bacău, trebuie să menționăm *storcătorul manual* din Comănești, cu o capacitate mică de prelucrare. Acest tip era folosit aici deoarece viile se cultivau pe o suprafață redusă și dădeau cantități mici de struguri. Scobit dintr-o bucată de lemn și prevăzut cu un orificiu de scurgere, storcătorul avea la un capăt o verigă metalică care servea drept loc de ancorare a unei pîrghii. Cu ajutorul acestei pîrghii se exercita apăsarea pe un suport de lemn care presa strugurii din cupa storcătorului.

Deși cu o climă și un sol favorabil dezvoltării viticulturii, în județul Bacău aceasta nu a luat proporțiile podgoriilor din Cotnari, Huși, Buciumi sau Nicorești și Odobești. Numeroase documente moldovenești atestă podgoriile sub numele de *viile de la Bacău, dealul cu vii de la Călugăra, viile ungurenilor, viile mănăstirilor Ocna și Bogdana de la Trotuș* și cele ale *mănăstirii Bistrița*. Viile de la Bacău nu erau lipsite de importanță de vreme ce Alexandru Iliaș voievod, la 20 septembrie 1632 imputernicea pe călugării de la mănăstirea Bistrița să ia zeciuiala cuvenită²⁸.

La sfîrșitul veacului trecut, S. P. Radianu, într-un studiu agricol despre județul Bacău, consemna și podgoria de la Jevreni-Flocești (astăzi Viișoara), situată pe terasa Trotușului, la 10 km sud de municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej „La Jevreni, în Bacău, via crește și produce vin excelent la altitudine de 250 m, în Tîrgu Ocna, la 300 m”²⁹. În continuare se arată că via crește pînă la altitudinea de 492 m, la Bucșești și 393 m la Comănești, iar cea mai favorabilă altitudine pentru cultura viei este cuprinsă între 200 și 350 m³⁰.

O statistică de la sfîrșitul veacului trecut consemnează că în anul 1890 viile ocupau o întindere de 3670,76 ha în județul Bacău și au produs 1903,47 hl vin negru și 85 598,75 hl vin alb. Atacurile provocate de filoxeră au dus la distrugerea vechilor vii indigene, încît, după controlurile diviziei filoxerice din anul 1891, s-a constatat o scădere considerabilă a suprafețelor nelucrate, acestea ajungînd la 248,5 ha³¹.

În ceea ce privește calitatea vinurilor din județ, analizate la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în laboratoarele stațiunii agronomice de la Herăstrău, dispunem de următoarele date vinurile albe ale județului conțin extract gram pe litru 16,85, iar cele roșii 18,55 grame. Vama franceză pretindea la import, la acea dată, ca vinurile să aibă 18,50 grame, cele albe și 18,24 grame pe litru cele roșii³². Vinurile albe ale județului Bacău deci erau inferioare cerințelor piețelor străine.

28 Documenta Romaniae Historica, vol. XXI, nr. 215.

29 S. P. Radianu, *Județul Bacău, studiu agricol și economic*, București, 1893, p. 27-28.

30 *Ibidem*, p. 138.

31 Ortensia Racoviță, *Dicționarul geografic al județului Bacău*, București, 1893, p. 27-28.

32 S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 142.

Din cele câteva aspecte prezentate, privitoare la viticultura tradițională din Moldova Centrală, rezultă pe de o parte vechimea multimilenară a acesteia pe meleagurile moldovenești. Numai o populație sedentară, legată de aceste pământuri, putea să practice această îndeletnicire, să-și dezvolte pînă la perfecțiune uneltele necesare și odată cu acestea să-și creeze un univers de credințe, datini și obiceiuri și tradiții legate de viticultură, ale căror practici au ajuns pînă în contemporaneitate.

Studiile comparative pe baza existenței materialului faptic arheologic și a materialului „viu” din societatea tradițională ne permit să coborîm în substratul vieții materiale și spirituale a societății noastre, substituind astfel lipsa izvoarelor scrise cu dovezi materiale care nu pot fi contestate. Încercările de pînă acum în acest sens sînt de bun augur, iar o colaborare strînsă între arheologie și etnologie, ambele științe ale istoriei, ar da rezultate spectaculoase. O abordare mai curajoasă dar și competentă a problematicii de către arheologi și de către etnologi va aduce noi contribuții la reconstituirea modului de viață a populației daco-gete și a vechii populații românești din spațiul carpato-danubiano-pontic.

TÉMOIGNAGES ÉTHNOLOGIQUES ET PALEOETHNOLOGIQUES CONCERNANT L'ANCIENNETÉ DE LA VITICULTURE EN MOLDAVIE CENTRALE

R é s u m é

On attribue la cultivation de la vigne à côté de la cultivation des céréales, aux populations néolithiques qui ont vécu au IV-e — III-e millénaire a.n.è. sur le territoire de la Moldavie et au sud-ouest de l'Union Soviétique. Les outils viticoles et les vaisseaux de provisions en céramique découverts dans les stations archéologiques des vallées de Siret, de Trotuș, de Berheci et de Zeletin attestent la pratique de la viticulture par nos aïeux, les dacs.

On présente des types de serpes simples et avec des crêtes, „chitonage” et pieux pour les plantations, spécifiques viticoles à côté des outils communs aux autres branches de l'agriculture. L'idée de la continuité est argumentée par la comparaison entre les outils découverts au cours des fouilles archéologiques et ceux employés dans la viticulture traditionnelle de XIX-e et de XX-e siècle.

L'auteur présente des aspects de magie et de médecine populaire où on emploie des outils agricoles et viticoles en miniature.

Aussi on présente la coutume du lavage rituel pratiquée pendant la vinification de raisins.

En conclusion on montre que seulement une population stable sédentaire, liée de ces terres, pouvait pratiquer la viticulture depuis des temps immémoriaux, pouvait perfectionner les outils et créer un univers de croyance, d'usages, de coutumes et de traditions liées de la cultivation de la vigne.

Traduit par Florica Ichim

LISTES DES FIGURES

Fig. 1. — Outils viticoles en bois ; a — pien ; b, c — pâtes de coings de Berzunți et Fărăoani-Bacău ; d — instrument pour pressurer le raisin de Fărăoani-Bacău.

Fig. 2. — Faucillons pour le vignoble ; a — faucillon carpic de Tăvădărești ; b — du XIX-e siècle de Căbești ; c — du moyen âge, de XVII-e siècle de Tg. Trotuș ; d — de XIX-e siècle de Căbești-Bacău.

Fig. 3. — a, b — Faucillons pour le vignoble de Răcăciuni et Fărăoani-Bacău ; c — outils en fer pour la conjuration de Valea Seacă-Bacău.

Fig. 4. — Sacs pour le vignoble de Viișoara (Jevreni), commune Ștefan cel Mare, Prăjești et Slobozia de municipe Gheorghe Gheorghiu-Dej district de Bacău.

Fig. 5. — „Coreta“ de Viișoara-Jevreni — commune Ștefan cel Mare, „lin“ de Cernu, commune de Poduri-Bacău.

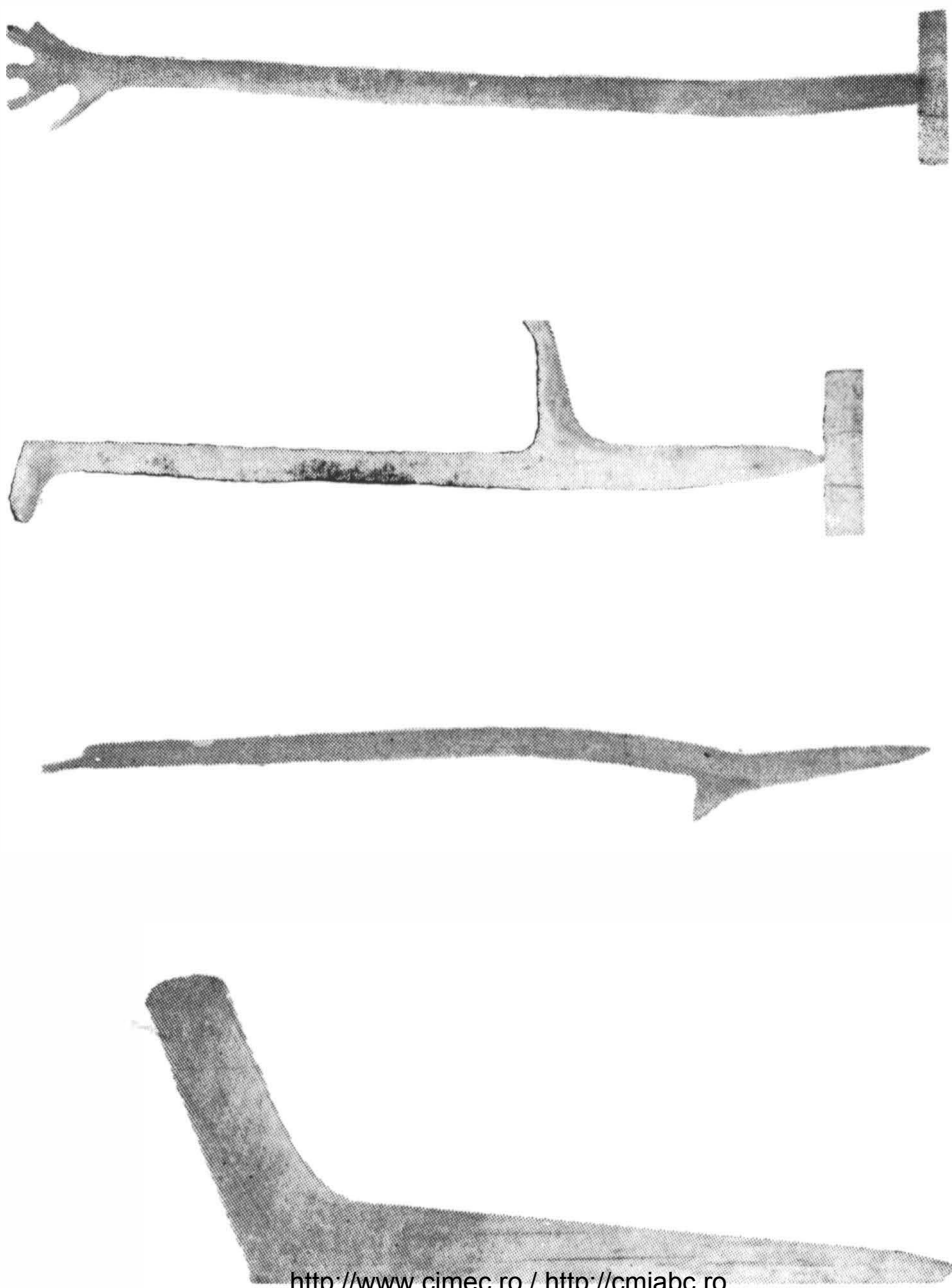

Fig. 1. — Unele vitișoare din lemn ; a — țârș ; b, c — chitonage din Berzunți și Fărăoani-Bacău ; d — muștitor din Fărăoani — Bacău.

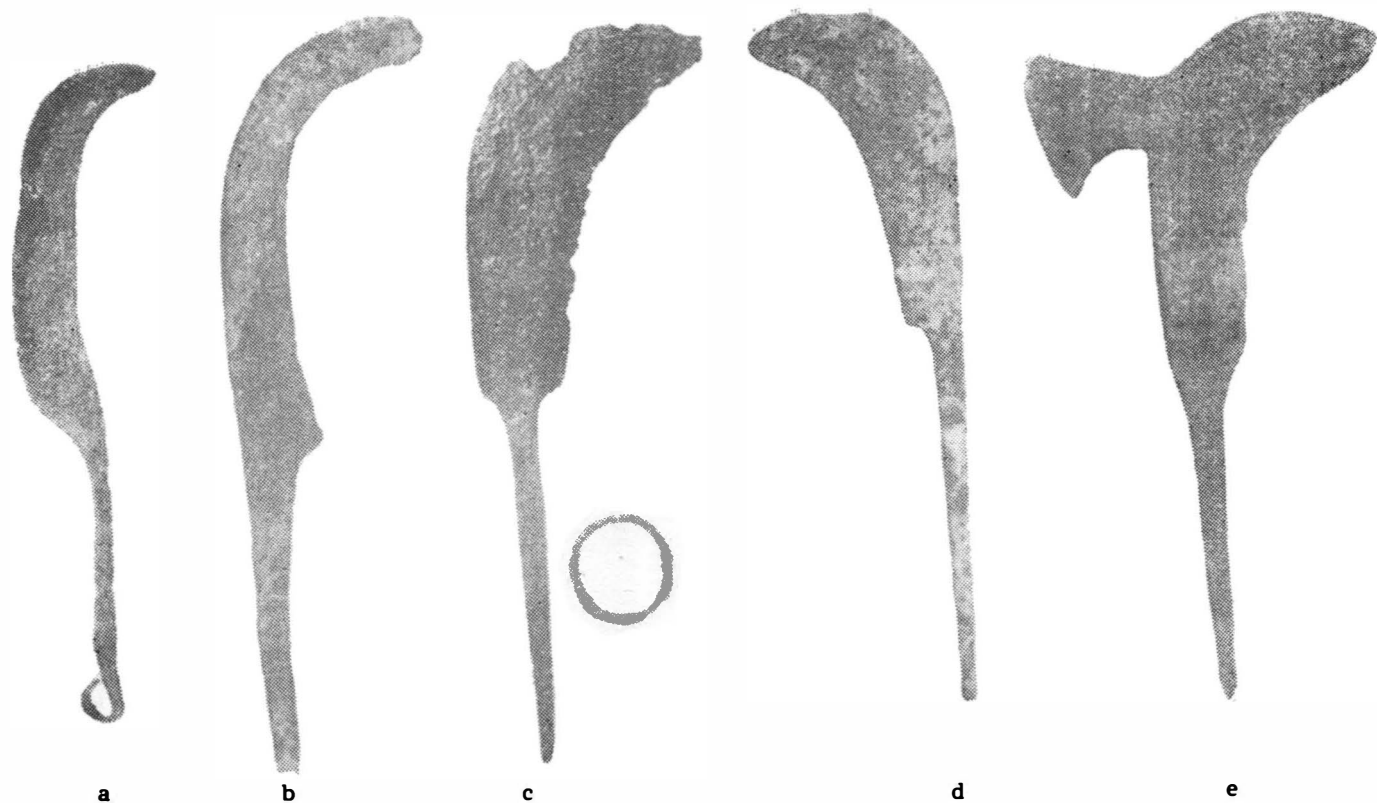

Fig. 2. — Cosoare de vie ; a — cosor carpic din Tăvădărești ; b — din sec. al XIX-lea, din Căbești ; c — medieval, sec. al XVII-lea din Tîrgu Trotuș ; d — sec. al XIX-lea din Căbești — Bacău ; e — cu creastă din Burdusaci-Răchitoasa.

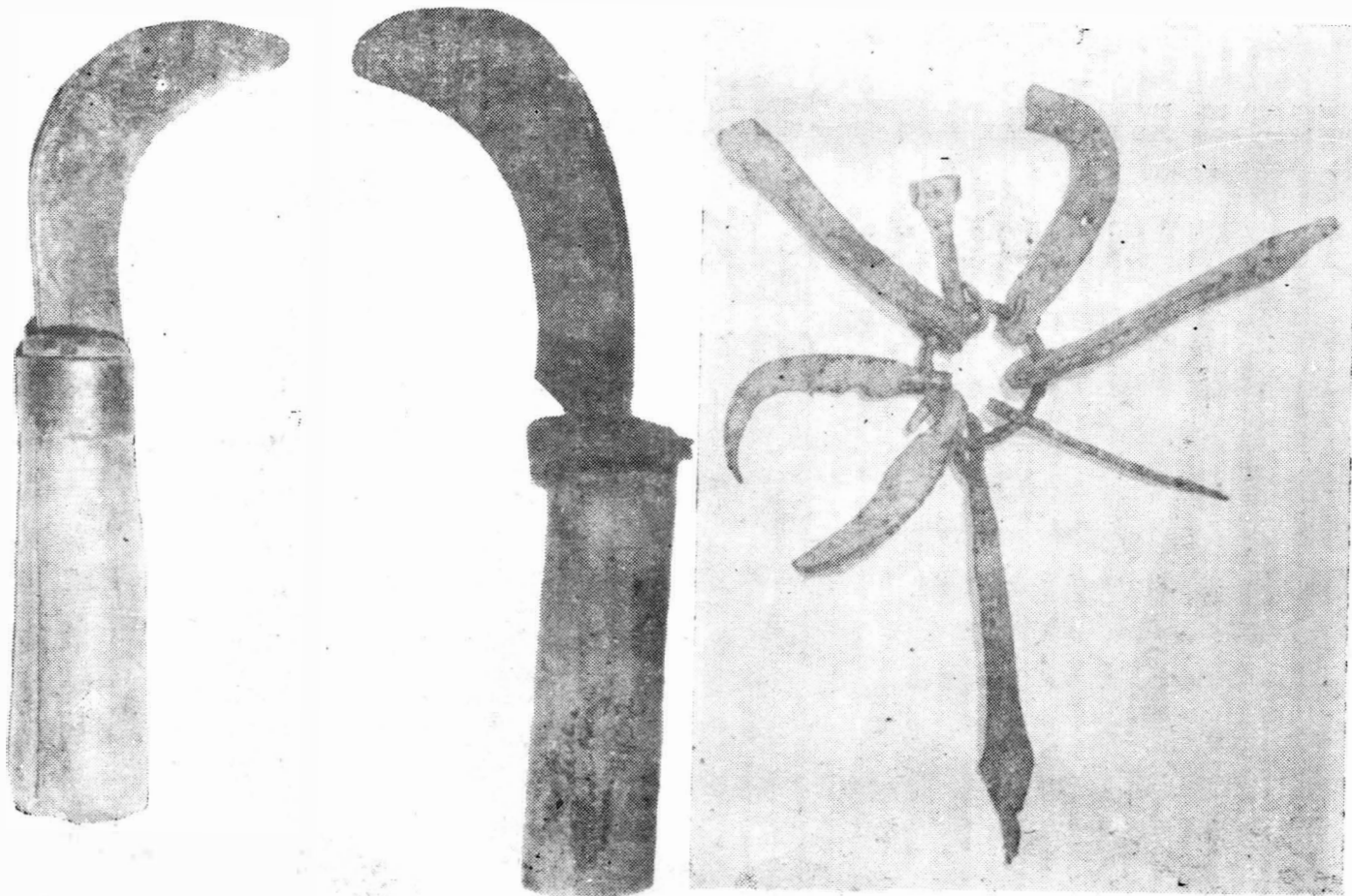

Fig. 3. — a, b — Cosoare de vie din Răcăciuni și Fărăoani-Bacău ; c — fiare de descîntat din comuna Valea Seacă-Bacău.

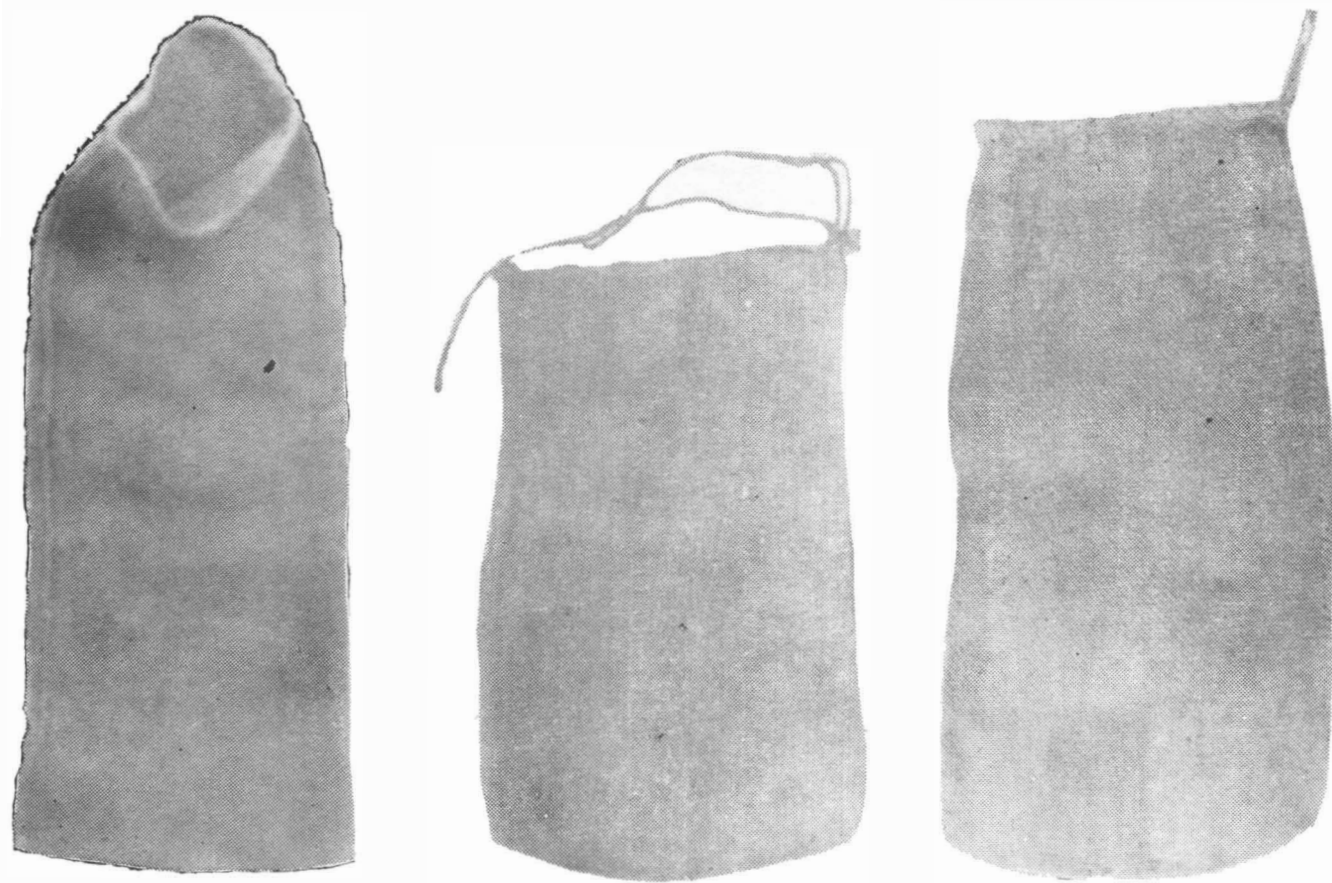
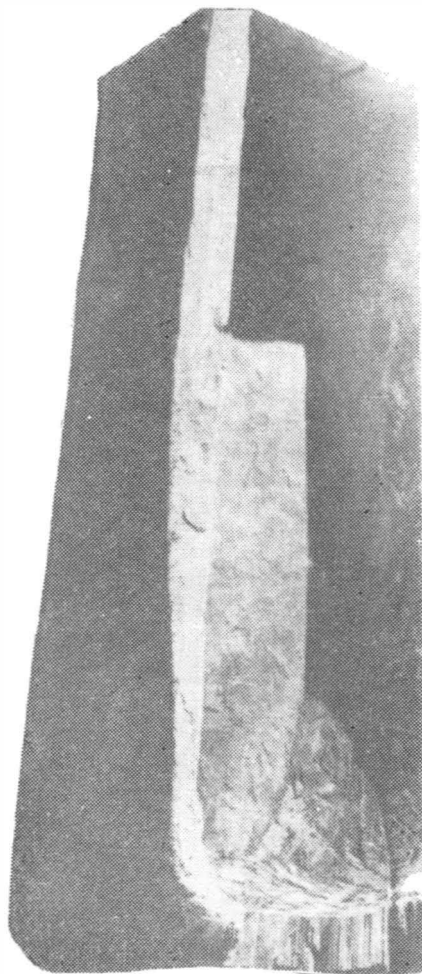
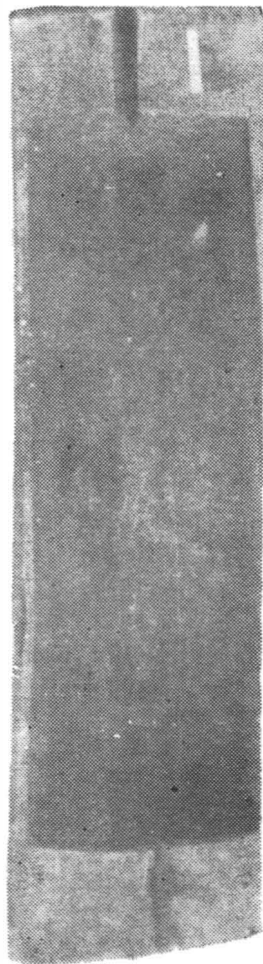

Fig. 4. — Saci de vie din Viișoara (Jevreni), Prăjești și Slobozia-municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

<http://www.cimec.ro> / <http://cmiabc.ro>

a

b

a. Coretă din Vișoara (Jevreni), comuna Ștefan cel Mare — Bacău.

b. Lin din comuna Poșuri, satul Cernu, județul Bacău.

<http://www.cimec.ro> / <http://cmiabc.ro>

AL. ZUB, PE URMELE LUI VASILE PÂRVAN,

Editura Sport-Turism, București, 1983, 384 p. + 36 pl.

Sărbătorirea centenarului nașterii marelui savant Vasile Pârvan, în 1982, a prilejuit, cum era și firesc, apariția a numeroase studii, articole și comentarii ce au pus în relief, mai deplin și nuanțat, personalitatea pârvaniană. Sfirșitul anului 1982 a fost marcat de un eveniment cultural-științific deosebit, reeditarea principalei lucrări a savantului, istoric și arheolog, privind cunoașterea începuturilor istoriei poporului român „Getica. O protoistorie a Daciei“, (Editura Meridiane, București, 1983, 605 p., ediție îngrijită de Radu Florescu).

După momentul sărbătoresc, prilejuit de centenarul nașterii savantului, interesul pentru fascinantă personalitate a celui ce a văzut lumina zilei pe meleaguri băcăuane, nu s-a estompat ci, dimpotrivă, s-a amplificat și fortificat, dovadă, între altele, apariția unei noi lucrări datorate dr. Al. Zub, excelentul exeget al vieții și operei lui V. Pârvan. Lucrarea se intitulează „Pe urmele lui Vasile Pârvan“ și a fost tipărită la sfirșitul anului 1983, în condiții optime, de Editura Sport-Turism.

O nouă carte despre V. Pârvan era așteptată și este necesară deoarece marele savant s-a înscris definitiv între permanențele spiritualității românești. Și dacă o nouă carte despre V. Pârvan era așteptată, cel mai indicat să o scrie era Al. Zub. De aproape două decenii, istoricul Al. Zub s-a angajat ferm în acțiunea de repunere în adevărata sa lumină și la dimensiunile sale reale a uriașei personalități pârvaniene. După o suită de articole, publicate în diverse reviste, printre primele fiind și cele apărute în paginile anuarului Carpica, I, 1968 („V. Pârvan. Corespondență inedită din vremea studiilor 1904—1909“ și „V. Pârvan — preocupări bibliografice și documentariste“), Al. Zub ne-a dăruit câteva lucrări ce au contribuit într-o măsură decisivă la cunoașterea vieții și activității savantului V. Pârvan. Amintim, în ordinea apariției, volumele : „V. Pârvan. Corespondență și acte“, București, 1973, XXII + 499 p. ; „Vasile Pârvan — efigia cărturarului“, Iași, 1974, 492 p., monografie despre care Acad. Emil Condurachi scria, (în Secolul 20, nr. 11-12, 1977), că este „cea mai importantă operă de integrare a vieții și ope-

rei lui Vasile Pârvan în problematica generală a culturii și istoriografiei românești; „*Vasile Pârvan — biobibliografie*“, București, 1975, LXXXIV + 402 p.; „*V. Pârvan — Scrieri*“, București, 1981, 690 p. (text stabilit, studiu introductiv și note de Al. Zub).

După acest travaliu îndelungat după ce ani de-a rîndul s-a aplecat cu venerație, pasiune și discernămint asupra vieții și operei pârvaniene, „harnicul și valorosul cercetător Al. Zub“, cum l-a caracterizat regretatul istoric și arheolog Radu Vulpe (cf. Prefața la volumul *Scrieri*, de V. Pârvan), este astăzi cel mai bun cunoscător al vieții și activității creatoare multiple desfășurate de Vasile Pârvan. Dincolo de faptul, evident important și semnificativ, că deține un important volum de date și fapte privind viața și activitatea deosebit de fecundă și înnoitoare în multe direcții a lui V. Pârvan, trebuie remarcat și reținut că puțini sînt cei care l-au înțeles pe marele savant ca Al. Zub. Toate acestea ne îndreptățesc să conchidem că Al. Zub este cel mai potrivit și competent însoțitor într-o călătorie „pe urmele lui Vasile Pârvan“.

Cartea „*Pe urmele lui Vasile Pârvan*“, (382 p., text + o bibliografie selectivă, cuprinzînd principalele lucrări ale savantului și referințe asupra vieții și operei acestuia, și un util indice de persoane, locuri, instituții, periodice, scrieri pârvaniene, completată cu o ilustrație, judicios selectată, ce ne înfățișează momente din viața și activitatea lui V. Pârvan — de la părinții istoricului și casa natală din Perchiu, comuna Huruești, la anii de studii în țară și străinătate, activitatea pe șantierele arheologice, prezența în viața științifică națională și internațională, pînă la imaginea ce a fixat pe peliculă „ultimul drum“ al savantului), nu este, cum s-ar putea crede la prima vedere, o nouă ediție a lucrării din 1974, *V. Pârvan — efigia cărturarului*, și nici doar o ediție revăzută și adăugită, cum se întîmplă deseori cînd se revine asupra aceluiași subiect.

Cu modestia-i caracteristică, în Prefața la „*Vasile Pârvan — efigia cărturarului*“, apărută în 1974, Al. Zub nota „Cartea pe care o punem sub ochi cititorului... nu e biografia, nici exegeza amplă ce se așteaptă despre personalitatea istoricului, filosofului, animatorului. Lucrarea de față e însă o primă încercare de a-l prezenta mai pe larg în contextul social-politic și cultural al epocii“, evidențiind mai ales „rolul său în dezvoltarea culturii românești“.

În Cuvîntul înainte la cartea „*Pe urmele lui Vasile Pârvan*“, Al. Zub apreciază pe bună dreptate, că a se opri din nou asupra lui V. Pârvan nu i se pare abuziv. Nu este abuziv deoarece, așa cum remarcă Al. Zub, „o personalitate de anvergura lui Pârvan e sortită să mențină mereu treaz interesul public“.

„*Pe urmele lui Vasile Pârvan*“ este o nouă lucrare în adevăratul înțeles al cuvîntului și această nouă carte pune în evidență, înainte de toate, drumul ascendent al înțelegerii de către Al. Zub a vieții și operei marelui savant, în răstimpul de aproape un deceniu scurs între cele două apariții editoriale.

Conștient că în stadiul actual „ne lipsesc încă acele reconstituiri minuțioase care să sprijine un nou efort sintetic“ asupra personalității pârvaniene, Al. Zub a scris această nouă carte într-o colecție menită

„să pună pe cititor pe urmele marilor personalități din trecutul nostru istorico-cultural“, fiind profund convins că nu este „nimic mai instructiv decât să încerci a reface căile pe care a umblat un om de seamă, fie acestea pe tărîmul științei și artelor, sau căi reale, în sens propriu, bătăute de-a valma cu alții ori de unul singur, în efortul atît de greu comprehensibil de autodefinire și de creație“.

Intr-adevăr ce poate fi mai instructiv decât să reparcurgi, însoțit de acest excelent cunoscător al vieții și operei lui V. Pârvan care este Al. Zub, drumurile formării intelectuale, drumurile activității multiple pe tărîm științific, didactic, academic, drumurile parcurse ca animator și organizator al culturii naționale, de un om, a cărui „biografie înflăcărea-ză“ și care s-a bucurat în scurta-i viață de mari onoruri naționale și internaționale? Ce poate fi mai instructiv decât să reparcurgi drumurile vieții și creației celui care „la 20 de ani se află în redacția «Semănătorului», la 27 lua în primire o catedră universitară, la 29 intra în Academia Română, la 32 întemeia împreună cu alții un Institut pentru studiul Europei sud-estice, la 36 elabora un întreg program de resurrecție a culturii naționale și participa la organizarea unei noi universități, la 40 crea un Institut academic pentru studiul istoriei, filologiei și artelor la Roma, iar înainte de a împlini 45 se stingea, la jumătate de cale, după ce condusese cîteva instituții de rang național, inițiasse cercetări arheologice în toată țara, creînd o școală în acest domeniu, scosese două reviste de nivel european și publicase el însuși numeroase studii, mai ales de istorie antică, încheiate cu vasta sinteză de proto-istorie a spațiului carpato-danubiano-pontic, Getica, în timp ce dirija o editură, participa la reuniuni academice internaționale și stimula, ca secretar al PEN Clubului, viața literară din România“?

Datorită contribuțiilor lui Al. Zub, avem astăzi o imagine clară, de ansamblu, asupra vieții și activității creatoare a lui Vasile Pârvan. Rămîn încă de descifrat și pătruns nuanțe și sensuri ale acestui „vulcan de idei și gînduri“. Din acest punct de vedere „dosarul“ V. Pârvan rămîne deschis, și ne-o mărturisește chiar Al. Zub atunci cînd în ultima pagină scrie că „această carte, gîndită ca o călătorie pe urmele lui V. Pârvan, nu se termină cu o concluzie definitivă“, nici măcar cu un portret sintetic, ci cu sugestia unei deschideri“. Da, cu sugestia deschiderii spre cunoașterea tot mai profundă a acestei permanente a culturii românești.

„Călătorind“ pe urmele lui V. Pârvan, care a trăit mai puțin de 45 de ani și a desfășurat o impresionantă activitate științifică, didactică, academică, și organizatorică, ne întărim convingerea că marele savant a avut un adevărat *cult al muncii*, că a fost, cum remarcă istoricul francez H. Focillon, „un tenace constructor al științei sale, al țării sale și al timpului său“, „un erou al datoriei față de cultura poporului său“ cum îl caracterizase, unul din distinși discipoli ai magistrului și magistrul ei însuși, regretatul, istoric și arheolog, Radu Vulpe, căruia Al. Zub îi dedică, ca o pioasă amintire, cartea pe care o avem în față.

Figura unei presonalități de talia lui V. Pârvan, care a militat pentru propășirea culturii naționale, pentru a asigura independența spirituală a patriei, nu se estompează, prin trecerea timpului, ci dimpotrivă se conturează tot mai clar. Să ne amintim, în acest sens, de profunda viziune a lui Goethe care spunea că personalitățile cu adevărat mari sînt cele pe care trecerea timpului nu numai că nu le diminuează, ci le impune conștiinței viitorului proiectîndu-le în adevărata lor lumină. Da, Vasile Pârvan este o asemenea personalitate, pe care trecerea timpului o profilează și luminează tot mai mult pe fundalul de aur al spiritualității românești.

Ioan MITREA

CRONICA ACTIVITĂȚII SECȚIEI DE ISTORIE PE ANUL 1983

de Elena ARTIMON

Urmărind realizarea obiectivelor înscrise în planul de muncă al unității, colectivul secției de istorie și-a orientat și în anul 1983 activitatea în scopul cercetării, depistării și valorificării patrimoniului muzeal, a creșterii colecțiilor cu noi piese, precum și în sensul desfășurării unei bogate și multiple activități cultural-educative, activitate ce a avut drept obiectiv principal dezvoltarea dragostei tinereii generații pentru trecutul de luptă al înaintașilor noștri, pentru mărețele realizări îndeplinite de poporul român în anii construcției socialiste și în mod deosebit a împlinirilor din ultimii douăzeci de ani.

În ceea ce privește activitatea de cercetare științifică menționăm faptul că cele șase teme înscrise în planul de muncă al instituției au fost realizate, pe capitole, finalizarea urmînd a se termina în 1985, urmărindu-se obținerea de noi informații științifice pentru toate perioadele istorice, fie în urma rezultatelor cercetărilor arheologice, fie în urma cercetărilor de arhivă.

Astfel, în anul 1983 au fost efectuate următoarele săpături arheologice: Răcătău-Bacău (geto-daci — V. Căpitanu), Dămieniști-Bacău (daco-carpi — I. Mitrea), Izvoare-Bahna-Neamț (sec. VI-VII și sec. VIII-IX e.n. — I. Mitrea), Tg. Trotuș-Bacău (sec. XIV-XVII — Al. Artimon). Pe toate șantierele s-a urmărit cu multă atenție și seriozitate profesională evoluția dezvoltării omeniești. Pentru perioadele cercetate, descoperirea de noi dovezi constituie cele mai veridice argumente ale unei continuități neîntrerupte în spațiul vechii Dacii a lui Burebista și Decebal.

Continuînd cercetarea în dăva de la Răcătău, arheologul V. Căpitanu a reușit să obțină noi date cu privire la sistemul de fortificație al cetății, precum și să scoată la iveală noi și valoroase piese ceramice sau obiecte de podoabă și uz gospodăresc ce au analogii cu descoperirile din alte localități din țară. Piese descoperite în 1983 la Răcătău constituie noi dovezi ale unei culturi unitare a geto-dacilor.

Unitatea culturii materiale și spirituale a geto-dacilor, a daco-car-pilor este demonstrată și prin materialele arheologice descoperite la Dămieniști unde a efectuat cercetări arheologul I. Mitrea. Ca o continuare firească a studierii evoluției istoriei patriei, I. Mitrea s-a preocupat și se preocupă îndeaproape de cercetarea perioadei de formare a poporului român aducând noi date și noi argumente referitoare la continuitatea neîntreruptă a strămoșilor noștri. Pentru zona Bacău-Piatra Neamț, I. Mitrea a cercetat sistematic așezarea de la Izvoare-Bahna-Neamț, unde a surprins nivele de locuire din sec. VI-VII și VIII-IX.

Pentru studierea epocii feudale menționăm cercetarea sistematică pe care o întreprinde de mai mulți ani arheologul Al. Artimon în comuna Tîrgu Trotuș, zona „Tarna Nouă”. Cercetările din 1983 au dus la dezvoltarea completă a fundațiilor unei biserici românești de la sfîrșitul sec. XIV și începutul sec. XV.

Din analiza completă a datelor stratigrafice și a materialului arheologic rezultat în campania din 1983 s-au putut emite noi concluzii care argumentează datarea acestui monument în perioada sec. XIV-XV.

În domeniul istoriei moderne și contemporane, activitatea de cercetare a fost orientată în sensul studierii amănunțite a materialului bibliografic referitor la întocmirea unor capitole din temele de cercetare și anume: Catalogul monedelor feudale și moderne din colecția muzeului de istorie — sec. XVII-XVIII; Mișcarea muncitorească de pe Valea Trotușului în perioada 1940-1944 și Aspecte ale dezvoltării economice a localității Buhuși în perioada 1945—1947.

Menționăm totodată că s-a acordat atenția cuvenită studierii și altor aspecte privind perioada de istorie modernă și contemporană, cu referiri specifice la aria geografică a județului Bacău.

Rod al unei sistematice munci de cercetare în teren sau arhive, rezultatele obținute au fost valorificate atât în cadrul unor sesiuni și simpozioane științifice, a publicării lor în reviste de specialitate sau în presă, a organizării unor expoziții sau chiar în cadrul meselor rotunde, serilor muzeale și conferințelor. Participarea specialiștilor secției de istorie cu comunicări atât în cadrul manifestărilor organizate de muzee în colaborare cu alți factori educaționali la Bacău, precum și la sesiunile științifice din țară, constituie o dovadă în plus a seriozității pe care membrii colectivului o acordă muncii de cercetare și valorificare a informațiilor obținute în teren sau depistate în arhive.

Astfel, pe 14 și respectiv 16 februarie au fost organizate la Bacău, Casa de cultură și IJM două simpozioane dedicate împlinirii a 50 de ani de la eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, la care au prezentat referate I. Mitrea și L. Antohi. Tot pe 16 februarie la Casa de cultură din Buhuși în cadrul unei ample manifestări cultural-educative au prezentat referate Al. Artimon și N. Bozoea.

Ziua de 8 martie a fost marcată și printr-un simpozion cu tema „Femeia în istoria poporului român” la care au prezentat intervenții Elena Artimon și Lucia Antohi.

La 30 martie 1983 în cadrul sesiunii științifice de la Piatra Neamț au fost prezentate comunicările : *Etnogeneza românilor în opera lui Vasile Pârvan* (I. Mitrea) și *O spadă de bronz de la Marvila* (V. Căpitanu)

Cu prilejul sărbătoririi a 90 de ani de la crearea PSDMR secția de istorie a colaborat împreună cu alți factori educaționali la organizarea la Bacău, a unui simpozion științific în cadrul căruia au fost prezentate următoarele teme : *Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu despre etnogeneza românilor, dezvoltarea lor neîntreruptă și unitară în spațiul carpato-danubiano-pontic* (I. Mitrea) și *Aspecte ale începuturilor mișcării muncitorești în județul Bacău* (El. Artimon). Prilejuit de același eveniment au fost susținute expuneri și mese rotunde în întreprinderi și școli din Bacău (V. Florea, I. Mitrea, Al. Artimon) precum și în comunele Tg. Trotuș (Al. Artimon), Gîrleni (I. Mitrea) și Horgești (V. Căpitanu).

În cadrul sesiunilor de comunicări ale profesorilor și elevilor ce s-au desfășurat la Bacău pe 2 aprilie și 12 iunie pe tema „Educația materialist-științifică și revoluționar-patriotică a elevilor” au fost prezentate comunicările : *Istoria poporului român în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu* ; *Cîteva precizări privind evoluția procesului de romanizare și încheierea etnogenezei românilor în lumina noilor cercetări și Probleme ale metodologiei cercetării științifice în domeniul istoriei* (I. Mitrea).

Semnificația istorică a zilei de 9 mai a fost evidențiată în cadrul simpozioanelor cu tema „Independența — năzuință seculară a poporului român” organizate la Comănești pe 9 mai unde au prezentat intervenții El. Artimon și L. Antohi, la Săscut pe 8 mai (El. Artimon și Al. Artimon) și la Bacău pe 9 mai (Al. Artimon și V. Florea). În numeroase comune din județ în instituții, întreprinderi și școli din Bacău, Buhuși, Gheorghe Gheorghiu-Dej au fost prezentate expuneri pe aceeași temă.

Colocviu pe tema „Originea și continuitatea poporului român”, organizat la Tecuci pe 9 mai de către Consiliul Culturii și Educației Socialiste și Academia de științe sociale și politice a RSR cu sprijinul organelor locale din Tecuci a reunit cercetători din întreaga țară. Din partea secției de istorie din Bacău a participat cercetătorul I. Mitrea cu comunicarea „*Probleme privind continuitatea de locuire, în mileniul I e.n. în regiunea subcarpatică a Moldovei.*”

În cadrul celui de-al VI-lea simpozion național de tracologie de la Craiova, muzeul băcăuan a fost prezent cu comunicarea *Interferențe culturale între autohtoni și slavi în spațiul est-carpatic al României în perioada încheierii procesului de etnogeneză a românilor* (I. Mitrea).

La simpozionul „Momente ale luptei poporului român pentru unitate și independență”, organizat pe 18 octombrie la I.J.M.-Bacău, de Filiala Arhivelor Statului Bacău în colaborare cu secția de istorie a fost prezentată comunicarea : „*Tezele și aprecierile tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la istoria unică și unitară a poporului român*”. (I. Mitrea).

În 1983 s-au aniversat 65 de ani de la actul istoric din 1 decembrie 1918, prilej cu care membrii colectivului secției de istorie au evidențiat îndelungatul proces al luptei strămoșilor noștri de a se uni într-o singură țară. În acest sens am desfășurat o bogată activitate științifică și cultural-educativă, susținând numeroase expuneri, dezbateri s-au participînd la

unele simpozioane. Menționăm simpozionul științific organizat pe 8 noiembrie la Bacău, unde au fost prezentate materialele ca *Acoperirea diplomatică a unirii de la 1918* (V. Florea), *Acțiuni ale românilor din emigrație în sprijinul desăvârșirii unității statale* (El. Artimon) și *Semnificația istorică a actului de la 1 dec. 1918* (L. Antohi).

Luna decembrie a anului 1983 a oferit prilejul unei numeroase participări la unele manifestări de amploare organizate de muzee sub egida CJCES-Bacău, determinate de aniversarea a 525 de ani de atestare documentară a localității Onești și a 575 de ani de la prima atestare documentară a orașelor Bacău și Tg. Trotuș.

Astfel, pe 12 decembrie s-a desfășurat la Tg. Trotuș simpozionul „Tg. Trotuș — străveche vatră de civilizație românească” în cadrul căruia specialiștii secției de istorie au susținut comunicările: *65 de ani de la făurirea statului unitar român* (V. Florea), *Civilizația geto-dacă în bazinul Trotușului* (V. Căpitanu), *Populația autohtonă din zona Tg. Trotuș în epoca formării poporului român* (I. Mitrea) și *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina descoperirilor arheologice* (Al. Artimon). Simpozionul a fost precedat de vernisarea unei expoziții pe aceeași temă (Al. Artimon).

La 14 decembrie în municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej, s-au desfășurat lucrările simpozionului „525 de ani de atestare documentară a localității”, prilej cu care au fost prezentate teme ca: *Descoperiri geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu* (V. Căpitanu), *Continuitatea populației autohtone în Valea Trotușului* (I. Mitrea) și *Geneza orașelor medievale românești din Moldova* (Al. Artimon).

Tot în luna decembrie s-a desfășurat la Focșani sesiunea anuală de referate și comunicări, la care specialiștii băcăuani au prezentat date despre: *Sistemul de fortificații în așezarea geto-dacică de la Răcătău* (V. Căpitanu), *Cușitele cu volute de la sfârșitul mileniului I e.n. descoperite pe teritoriul României. Semnificația etno-culturală și istorică a acestora* (I. Mitrea) și *Noi contribuții arheologice privind orașele din S-V Moldovei* (Al. Artimon).

Muzeul de istorie a municipiului București a găzduit în decembrie 1983 dezbaterile științifice cu tema „Orașele medievale din România” cu participarea specialiștilor din întreaga țară. Din partea muzeului din Bacău a fost prezentată intervenția „Orașul de reședință și zona sa înconjurătoare” (Al. Artimon).

Evidențierea vieții și activității marelui agronom și patriot Ion Ionescu de la Brad a constituit prilejul cu care muzeul, sub egida CJCES Bacău și cu concursul altor factori, între care Direcția Agricolă, a organizat în satul Brad, com. Negri o expoziție foto-documentară și un simpozion la care și-au adus aportul El. Artimon și V. Florea.

Deosebit de importantă este activitatea ce o desfășoară arheologii, care cu migală și pasiune reușesc să scoată la iveală noi dovezi de existență și continuitate neîntreruptă a populației autohtone în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Rezultatele muncii lor au fost concretizate în comunicări prezentate la cea de a XVII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele arheologice din campania 1982, organizată de Academia de Științe Sociale și

Politice a RSR, CCES, împreună cu CJCES Prahova și Muzeul județean la Ploiești, între 24-26 martie 1983. Au fost prezentate comunicările: *Cetatea dacică de la Răcătău-rezultatele cercetărilor din campania 1982* (V. Căpitanu), *Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în așezările de la Cîrligi-Filipești (sec. IV-V e.n.) și Izvoare-Bahna (sec. VIII-IX e.n.)*, *Rezultatele cercetărilor de la Pîrîul Boghii-Pîrgărești* (I. Mitrea) și *Rezultatele cercetărilor arheologice din așezarea medievală de la Tg. Troțuș — campania 1982* (Al. Artimon).

Participarea specialiștilor secției de istorie la manifestările de la Tg. Ocna ce se desfășoară sub titlul „Zilele eroilor” sau la cele de la Comănești, Moinești, Buhuși și Slănic, sub genericul, Săptămîna cultural comăneșteană, moineșteană sau buhușeană, sînt argumente ce reliefează vasta activitate științifică și cultural-educativă întreprinsă de muzeografi.

*

Între expozițiile organizate în 1983 amintim

- România și pacea
- Tg. Troțuș, străveche vatră de civilizație multimilenară
- Bacăul — vechi centru urban din Moldova
- Viața și activitatea lui Ion Ionescu de la Brad
- Centenarul nașterii lui Gr. Tăbăcaru

*

O altă modalitate de a valorifica cercetarea arheologică sau de arhivă o constituie publicarea unor articole, studii și note, fie în anuarul muzeului *Carpica* fie în publicații ale altor instituții din țară sau chiar în presa locală. Menționăm în acest sens apariția următoarelor materiale în anul 1983

— *Un tezaur monetar din sec. XVIII-XIX descoperit la Somușca Cleja, jud. Bacău, în Carpica, XV, 1983, p. 169-182* (Al. Artimon).
M. D. Matei, Emil I. Emandi, O. Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval, rural din bazinul superior al Somuzului Mare și al Moldovei (sec. XIV-XVIII)*, muzeul județean Suceava, Supliment I, 1983, recenzie, în *Carpica, XV, 1983, p. 279-282* (Al. Artimon).

— *Războiul de independență oglindit în medalistică și piese decorative, aflate în colecțiile muzeului băcăuan, în Carpica, XV, 1983, p. 219-228* (Elena Artimon).

— *Cronica activității secției de istorie pe anul 1982, în Carpica, XV, 1983, p. 283-290* (Elena Artimon).

— *Figurine antropomorfe geto-dacice, descoperite la Răcătău-Bacău, în Carpica, XV, 1983, p. 141-152* (V. Căpitanu).

— *65 de ani de la făurirea statului național unitar român, în Carpica, XV, 1983, p. 7-20* (V. Florea).

— *Rezultatele cercetărilor arheologice din așezarea de la Izvoare-Bahna, sec. VI-IX e.n., în Materiale și cercetări arheologice, a XV-a sesiune anuală de rapoarte, București, 1983, p. 429-434* (I. Mitrea).

— *Două morminte din sec. VI-V î.e.n., descoperite la Mileștii de Sus, jud. Bacău, în Studia antiqua et archaeologica, I, Iași, 1983, p. 59-64* (I. Mitrea).

— *Le sceptre de piësse de Mogoșești-Siret, dép. d'Iași, Roumanie Problèmes d'origine et datation*, în *Thraco-dacica* t. IV, nr. 1-2, București, 1983, p. 5-11 (I. Mitrea în colaborare cu Ann Dodd-Oprîtescu).

— *Etnogeneza românilor în opera lui Vasile Pârvan*, în *Suceava*, Anuarul muzeului județean, X, 1983, p. 847-851 (I. Mitrea).

— *Sceptrul de piatră de la Mogoșești-Siret, jud. Iași. Problema originii și datării*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 69-96 (I. Mitrea în colaborare cu Ann Dodd-Oprîtescu).

— *Deux tombes du VI-V-e siècle a.n.è, decouvertes a Mileștii de Sus, le departement de Bacău*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 117-124 (I. Mitrea).

— *Descoperirile geto-dacice, din sec. I î.e.n. — sec. I e.n., de la Florești, jud. Bacău*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 131-136 (I. Mitrea).

— *Cercetările arheologice de la Pîrîul Boghii-Pîrgărești*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 153-162 (I. Mitrea în colaborare cu C. Eminovici).

— *La începutul sec. III stipendii romane pentru dacii liberi*, în *Magazin istoric*, anul XVII, nr. 2 (191), februarie 1983, p. 13 (I. Mitrea în colaborare, cu V. Mihăilescu-Birliba).

— I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din Spațiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iași, 1982, recenzie în *A.I.I.A. Iași*, XX, 1983, p. 446-448 (I. Mitrea).

— *Simpozion național de tracologie (cronică asupra desfășurării lucrărilor celui de-al V-lea simpozion național de tracologie, dedicat centenarului nașterii lui V. Pârvan)* în *Revista muzeelor și monumentelor — muzee*, nr. 1/1983, p. 92-95 (I. Mitrea).

— *Contribuția noilor cercetări arheologice la cunoașterea situației istorice din Moldova în epoca încheierii etnogenezei românilor*, în *Studii și comunicări științifice (științe sociale)*, Institutul de învățămînt superior din Bacău, 1983, p. 97-102 (I. Mitrea).

Menționăm totodată și publicarea unui nr. de 5 (cinci) articole de popularizare pe teme de istorie, de către tov. I. Mitrea în revista de cultură „Ateneu” și în ziarul Steagul roșu.

La datele prezentate mai sus mai precizăm că în anul 1983 în colecțiile secției de istorie au intrat peste 409 piese din toate epocile istoriei rezultate din cercetări arheologice, precum și din donații.

Aceasta face ca an de an zestrea noastră muzeistică să sporească și totodată ne înlesnește posibilitatea de a oferi noutăți tuturor celor care ne vizitează sălile de expoziție.

HADRIAN DAICOVICIU

1932-1984

În ziua de 4 octombrie 1984 a încetat să mai bată pentru totdeauna inima strălucitului profesor universitar și marelui savant Hadrian Daicoviciu.

Vestea dispariției premature a bunului nostru coleg și prieten a fost primită cu profundă îndurerare, în orașul de pe Bistrița, unde profesorul a conferențiat în mai multe rânduri cu ocazia sărbătoririi a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent și a Centenarului nașterii marelui savant Vasile Pârvan. Au fost zile de neuitat, iar cei care l-au auzit vorbind erau convinși că aveau în față o mare personalitate de formație universală, care și-a închinat întreaga viață, și aceasta destul de scurtă, culturii și civilizației geto-dacilor.

Hadrian Daicoviciu s-a născut în ziua de 11 octombrie 1932, în orașul Cluj-Napoca, unde a urmat și prima clasă primară la Școala de aplicație de pe lângă Școala Normală de fete din Cluj.

Provenea dintr-o familie de cărturari, dar înainte de toate era fiul marelui istoric Constantin Daicoviciu.

Clasele II-IV le-a urmat în refugiu la Școala de aplicație de pe lângă Școala Normală de fete din Sibiu, pe care le-a absolvit în anul 1943.

Primele clase de gimnaziu le-a urmat la Liceul „Gh. Lazăr” din Sibiu. După revenirea sa din refugiu, de la Sibiu, a urmat Liceul din cadrul Seminarului Pedagogic Universitar din Cluj, devenit succesiv Liceul de băieți nr. 3 și Liceul „Emil Racoviță”.

În anul 1951 a absolvit liceul obținând la examenul de bacalaureat media 10.

Primii doi ani de facultate (1951—1953) i-a urmat la Universitatea „V. I. Ulianov — Lenin” din Kazan (U.R.S.S.), iar ultimii doi ani de facultate (1953—1955) i-a făcut în țară, la Universitatea „Victor Babeș” din Cluj Napoca, absolvind facultatea de istorie cu diplomă de merit.

Hadrian Daicoviciu s-a remarcat chiar de pe băncile facultății ca un student eminent, așa se face că în anul absolvirii (1955) să fie oprit la facultate și să fie numit preparator la facultatea de istorie-filozofie a universității „Victor Babeș” azi „Babeș — Bolyai” din Cluj-Napoca.

În anul 1956 a fost avansat ca preparator principal, în 1957 asistent, iar în 1960 lector universitar.

Doctoratul în istorie îl susține în anul 1971 cu teza „Dacia de la Burebista la cucerirea romană”, lucrare care avea să-l consacre.

În februarie 1973 a obținut prin concurs titlul de conferențiar titular, la disciplina Istorie veche a României și după câțiva ani titlul de profesor universitar.

Concomitent cu activitatea desfășurată în cadrul facultății de istorie din Cluj-Napoca, Hadrian Daicoviciu a funcționat între anii 1961—1966 și la Institutul Pedagogic din Cluj, transferat apoi la Oradea.

Hadrian Daicoviciu și-a făcut ucenicia în domeniul arheologiei pe marele șantier din M-ții Orăștiei, sub îndrumarea propriului său părinte Constantin Daicoviciu, care a fost cel mai desăvârșit exemplu de muncă, corectitudine profesională, de cinste și de profundă stăruință în îndrumarea și educarea tineretului precum și în activitatea de cercetare și de formare a noilor cadre pentru învățămînt și muzee.

Concomitent cu munca de la catedră, Hadrian Daicoviciu desfășoară o prodigioasă activitate și la Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, îndeplinind rînd pe rînd funcțiile de șef de secție de istorie veche în 1966, de director adjunct în 1966 și de director al Muzeului de Istorie al Transilvaniei în 1974 funcție care avea s-o dețină pînă la intrarea sa în lumea umbrelor.

Ca profesor la catedră, responsabil la marele complex arheologic din munții Orăștiei și Sarmizegetusa Ulpia precum și în calitate de director al Muzeului și ca președinte al Oficiului județean Cluj-Napoca pentru Patriotismul Cultural Național, Hadrian Daicoviciu a fost un exemplu de muncă și corectitudine profesională continuînd cu dăruire opera tatălui său, referitoare la istoria veche a poporului român.

Opera științifică a profesorului Hadrian Daicoviciu se înscrie pe linia marelor personalități ale istoriografiei noastre în domeniul antichității.

A publicat peste 200 de lucrări științifice în revistele de specialitate din țară și din străinătate, la care se adaugă un mare număr de articole de popularizare a științei, aducînd o imensă contribuție la cunoașterea trecutului poporului nostru.

Două din lucrările sale, Dacii și Dacia de la Burebista la cucerirea romană îl așează de pe acum în panteonul științei și culturii românești.

Gîndindu-ne că în decursul vieții sale, Hadrian Daicoviciu a trăit pentru a dărui altora tot ce mintea, energia și calitățile sale sufletești întruchipau mai nobil și frumos, iar noi, cei care am primit toate acestea, abia acum ne dăm seama că avem o neprețuită comoară moștenită de la el. Păstrînd-o cu fidelitate îl vom putea avea mereu printre noi, așa cum a fost un animator temerar pentru adevăr și dreptate, un neobosit erudit și un coleg înțelept și loial.

Hadrian Daicoviciu n-a știut niciodată ce înseamnă oboseala. S-a dăruit muncii pînă în ultima clipă. A iubit cărțile și a închis ochii pentru totdeauna înconjurat de cărți. El a plecat dintre noi, dar imaginea lui curată stăruie mereu printre noi și nu ne va părăsi niciodată pentru că era cu adevărat un om deosebit, sincer, onest și loial.

Acum cînd Hadrian Daicoviciu nu mai este printre noi și doar me somnul de veci în pămîntul strămoșesc, noi tîi cei care l-am cunoscut, l-am iubit și i-am admirat calitățile, ne despărțim de el spunîndu-i *Sit tibi terra levis !*

Viorel CĂPITANU

ABREVIERI — ABRÉVIATIONS

AIIAI	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași
ActaMN	= Acta Musei Napocensis
AM	= ArhMold = Arheologia Moldovei
ActaMP	= Acta Musei Porolissensis
CAB	= Cercetări arheologice în București
Carpica	= Carpica, Muzeul de istorie, Bacău
CI	= Cercetări istorice
Crisia	= Crisia, Muzeul Țării Crișurilor — Oradea
Dacia	= Dacia, Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, București, I-XII, 1924—1947 ; N.S.I. 1957...
DIR	= Documente privind istoria României
DRH	= Documente Romaniae Historica
Materiale (MCA)	= Materiale și Cercetări arheologice
MemAntiq	= Memoria Antiquitatis
MIA	= Materiali i issledovaniia po arheologii, SSSR
Pontica	= Pontica, Muzeul de arheologie și istorie națională Constanța
RIR	= Revista istorică română
RM	= Revista muzeelor
SA	= Sovetskaia arheologiia
SCIV (SCIVA)	= Studii și cercetări de istorie veche ; din 1974 : Studii și cercetări de istorie veche și arheologie
SCN	= Studii și Cercetări de Numismatică
Studii	= Studii, Revistă de istorie
Suceava	= Suceava, Anuarul muzeului județean

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită materialele ce se încadrează în profilul publicației „Carpica“, dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, trimiterile fiind numerotate în continuare și plasate la sfîrșitul articolului. Materialele vor avea rezumat și legenda figurilor, traduse într-o limbă străină de circulație. Va fi anexată și varianta românească. Ilustrația va fi plasată la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de prenumele complet. Notele vor fi redactate conform sistemului din numerele precedente, autorii sînt rugați să anexeze o listă a abrevierilor

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Tehnoredactor : IOAN MITREA

Coll de tipar : 15 ; Format 16 x 70 x 100

Apărut : iulie 1985

**Tiparul executat sub cd. 5001/985 la
INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ
BACĂU**

Str. Mioriței nr. 27

